

ГУЦУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич

ОЦИФРУВАННЯ
КНИГ

nurtom.com

"Моя праця не є критичною, так як вона тільки групує зібраний матеріал не про те, що ми знаємо про людей, але те, що люд знає і що люд уміє... Мою особисту працю при сій публікації не вважаю за якусь особливу свою заслугу, а лише за довг, виплачений мною гуцульському народові за ті красоти его чудової країни та его власної вдачі, яким я тільки налюбувався"...

Володимир ШУХЕВИЧ

Володимир Шухевич у п'ятитомній монографії "Гуцульщина", як ніхто з інших етнографів, які вивчали і продовжують вивчати зараз цей етнографічний регіон України, зумів всесторонньо описати матеріальну і духовну культуру гуцулів. Його праця й досі єдина і неповторна, в якій вперше детально і об'єктивно висвітлено самотуттє життя гуцулів. До неї звертаються українські і зарубіжні вчені, які продовжують вивчати і розвивати тематику. Перевидані перші дві частини монографії стають доступними і безперечно полюбляться широкому колу читачів.

**Українське об'єднане товариство "Гуцульщина"
Редакція журналу (видавництво) "Гуцульщина"
Філія "Гуцульщина" Інституту українознавства
Київського національного університету
ім. Т. Г. Шевченка**

ГУЦУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич

У ЛЬВОВІ, 1899.

Накладом Наукового Тов. імени Шевченка

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

від редакції К. Боднарського.

ГУЦУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич

Репринтне відтворення видання 1899 року
Переднє слово Дмитра Ватаманюка. Вступна стаття Петра Арсенича.
ВЕРХОВИНА
1997

*Книжка перевидана коштом
Танасія Опарика*

**Володимир Шухевич
у гуцільському одязі.**

ПАМ'ЯТИ

МОЇХ РОДИЧІВ,

бл. п. ІОСИФА і АННИ

в КУЛЬЧИЦЬКИХ

ШУХЕВИЧІВ

присвячую сю працю.

Гуцульщина – пишна гірська чічка в букеті України

Тут з давніх часів живуть люди, які зуміли облагородити пісну українську землю, сформувати свій тип господарки, зрештою, свою самобутню культуру. Тому, коли Іван Франко вперше відвідав цей край, захоплено мовив: „Ось Жаб'є, Гуцульська столиця. Немає, мовляють, села понад Жаб'є і більшого лиха шукати дарма“.

Гуцульщина приваблювала багатьох дослідників, які вивчали і вивчають цей край. Але чи не найбільший вклад вніс Володимир Шухевич, який на стикі двох століть понад тридцять літ досліджував гуцульську матеріальну і духовну культуру. На основі зібраних матеріалів видав п'ятитомну монографію „Гуцульщина“, яка й понині є найяскравішою, найповнішою етнографічною працею.

Але за радянських часів вона не те, щоб була перевидана, а зазнала переслідування, знищення. І все через те, що її автор приходився рідним дідусям генералові Української Повстанської Армії Романові Шухевичу (Тарасу Чупринці).

Повернути цю надзвичайно корисну книгу як дослідникам-науковцям, так масовому читачеві віддавна думали гуцули за кордоном. Це завдання поставили і активісти Гуцульських товариств, що зорганізувались на рідних землях в час становлення незалежної Української держави. І ми безмежно вдячні нашому побратиму-гуцулу Танасію Опарику з Америки, який відізвався на наш заклик і взявся профінансувати перевидання першої і другої частин „Гуцульщини“ Володимира Шухевича.

Тому, дорогий читачу, даємо тобі в руки цю книгу, яка повертається до тебе через століття (вперше надрукована в 1899 році). Безперечно, вона займе поважне місце в кожній гуцульській оселі поряд з Біблією і Кобзарем. Віримо в те, що знайдуться й інші жертовні люди, справжні патріоти Гуцульщини, які допоможуть перевидати і наступні три книги монографії „Гуцульщина“. Було б дуже добре, якби це вдалося зробити до 15 травня 1999 року — до 150-річчя з дня народження її автора Володимира Шухевича.

Дмитро БАТАМАНЮК,

голова Українського об'єднаного
товариства „Гуцульщина“.

НАРОДОЗНАВСТВО ВОЛОДИМИРА ШУХЕВИЧА

Визначний український етнограф, фольклорист, публіцист, педагог, культурно-освітній і громадський діяч, дійсний член Наукового товариства ім.Т.Шевченка Володимир Шухевич відомий як дослідник культури і побуту гуцулів. Він був близьким знайомим І.Франка, М.Кочобицького, М.Лисенка, М.Павлика, О.Маковця та інших діячів української культури.

Ще за життя В.Шухевича було опубліковано ряд статей про його культурно-громадську, педагогічну, редакторську та етнографічну діяльність. Його п'яти томну працю „Гуцульщина“ високо оцінили вітчизняні й зарубіжні діячі науки і культури.

Ширше висвітлювалася багатогранна діяльність Шухевича в статтях-некрологах, але згодом про нього забули і згадували тільки побіжно. За совітських часів писати про В.Шухевича заборонялося. У 1974 році автор цих рядків підготував дисертацію „Володимир Шухевич — дослідник Гуцульщини“. Та коли в інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім.М.Т.Рильського АН УРСР довідалися, що він є дідом генерала УПА Романа Шухевича („Тараса Чупрички“), роботу не допустили до захисту.

Лише в останні роки ім'я В.Шухевича стало частіше появлятися в українських наукових виданнях. Зокрема, в 1995 році науково-редакційний відділ при управлінні культури Івано-Франківської обласної державної адміністрації видав мою дослідницьку працю „Родина Шухевичів“. Ця книжка — перша спроба на основі архівних джерел, численних публікацій у Галичині до 1939 року, а також на основі зарубіжних матеріалів ширше розповісти про славу родину Шухевичів, яка залишила помітний слід у громадсько-політичному та культурно-просвітницькому житті нашого краю, брала участь у національно-визвольних змаганнях за самостійність України.

Володимир Шухевич, 1894 р.

Культурно-громадська діяльність

Володимир Шухевич, син Осипа, народився 15 травня 1849 року в селі Тишківцях Городенківського району на Прикарпатті в сім'ї священика. Цю дату народження вказує сам В.Шухевич у своїй автобіографії, написаній ним 1896 р. на прохання бібліографа І.Левицького, і міститься в його Словнику. 1849 рік народження вказаний у документі про відбуття Шухевичем військової служби та інших, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві у м.Львові. Отже, вказана дата народження 1850 р., в окремих дорадянських і радянських виданнях, помилкова.

Навчався в Коломийській, Станіславській, Чернівецькій гімназіях, де панував дух вірнопідданства, переслідувалась передова думка, а навчання української мови, літератури й історії здійснювалося на низькому рівні. Однак під впливом творів Т.Шевченка й статей у журналах „Основа“, „Вечориці“ й „Мета“ пробуджувалась національна свідомість українських гімназистів. Через суперечки з учителями-консерваторами довелося залишити навчання в Чернівцях. За непокірну вдачу Володимира з восьмого класу академічної гімназії у Львові забрали до війська. Три роки служив у Будапешті, Відні та Львові. У Будапешті склав матуру й записався на філософський факультет університету, у Відні слухав лекції з математики, фізики й української мови, а закінчив студії у Львові (1877). Через три роки його номінували професором реальної школи у Львові, де викладав зоологію, ботаніку, мінералогію, геологію, фізику й математику аж до виходу на пенсію (1913).

У Львові майже не було такого українського товариства, засновником або діяльним членом якого не був би Володимир Шухевич. У 1870 році з ініціативи товариства „Академічна бесіда“ у Львові засновано товариство „Дружний лихвар“ для допомоги бідним студентам. Головою його був О.Огоновський, а контролером — В.Шухевич. Він був членом головного відділу товариства „Просвіта“, Українського Педагогічного товариства, засновником товариств „Руська бесіда“ (його головою 1895 — 1910), „Боян“ (1891 — 1903) — музичного товариства ім.М.Лисенка (1903 — 1915), для якого збудував будинок.

Працюючи на педагогічній ниві, Володимир зрозумів потребу видання для дітей та учителів журналів рідною мовою, щоб протидіяти ополяченню нашого люду. Тому заснував і редагував дитячий журнал „Дзвінок“ (1890 — 1895), а з 1893 р. — періодичний часопис „Учитель“, в яких друкував твори українських письменників, педагогічні статті, видавав дитячі книжки і читанки. В.Шухевич співпрацював також з народовецькими часописами „Діло“, „Зоря“, „Зеркало“. „Нове зеркало“.

Він чимало зробив для поширення української культури за кордоном: організував подорож хору „Боян“ на виступ до Праги (1891) і приїзд чеських соколів до Львова (1892).

У 1903 році В.Шухевич запросив М.Лисенка до Львова, щоб тут відзначити 35-річчя творчої діяльності композитора. У Львові Микола

Лисенко проживав у Шухевича в кімнаті, обладнаній у гуцульському стилі. На ювілейшому вечорі в „Руській бесіді“ вчений виголосив привітальну промову та вручив композиторові грамоту в різьбленій оправі роботи Василя Шкрібляка. Під час святкування десятиріччя „Боян“ В.Шухевич запропонував заснувати „Союз співацьких та музичних товариств“, який був створений 1903 року. „Союз“ організував першу музичну українську школу „Вищий інститут музичний“ у Львові. Через рік за пропозицією В.Шухевича було змінено назву цієї організації на „Музичне товариство імені М.Лисенка у Львові“. За порадою вченого в 1905 році Лисенко заснує хорове товариство „Боян“ у Києві. В.Шухевич був у складі Львівської делегації (О.Нижалківський, С.Людкевич, Ф.Колесса) на похороні М.Лисенка, де виступив з промовою.

В.Шухевич був діячем Української національно-демократичної партії, яку заснували 1899 року народовці та частина радикалів. У політиці В.Шухевич був непослідовним: хитався між народовцями та радикалами, за що критикував його Іван Франко.

У серпні 1914 року вибухнула Перша світова війна, Львів зайняли російські війська. У вересні В.Шухевич написав звернення до Шереметьєва, щоб російська адміністрація не нищила культурно-освітніх та економічних установ, не переслідувала української мови і Греко-Католицької церкви.

З цієї заявою В.Шухевич на чолі делегації у складі отця Й.Боцяна, який згодом став Луцьким єпископом, адвоката С.Федака, інженера Ю.Січинського, адвоката В.Охримовича, прибув до Шереметьєва й поставив вимогу видавати всі розпорядження українською мовою. Губернатор заявив, що є лише один „руський язык“ і що в Галичині і Буковині всі його розуміють. Він висловив здивування з приводу того, як наважився В.Шухевич прийти до нього з такими вимогами, коли він підписав відозву Бойової Управи УСС з закликом організувати добровольців — українських Січових Стрільців — до боротьби з російською армією. В.Шухевич відповів, що відозву підписував не він, а адвокат Степан Шухевич. Така відповідь розсердила губернатора.

Після цього були заарештовані митрополит А.Шептицький, отець доктор Й.Боцян, В.Охримович, учителька і приятелька Герміни Шухевич письменниця Костянтина Малицька і відправлені на заслання. Царська охоранка шукала і В.Шухевича, але Герміна зуміла вчасно сховати його.

Протягом серпня-листопада 1914 року він писав щоденник, де фіксував важливі події.

Страхіття війни і політичні переживання привели Володимира Шухевича до недуги, внаслідок якої він помер 15 квітня 1915 року. Похований у Львові на Личаківському цвинтарі.

Е.Олесницький в некролозі писав: „...мишує нам чоловік, щирого, горячого серця, сильного чистого характеру, залізної волі і енергії, а передовсім чоловік діла, яких дуже небагато між нами, який свій активний патріотизм манифестував не фразами, а цілим рядом довершених діл в хосен рідного народу“.

**Володимир Шухевич, дружина Герміна, діти:
Володимир, Дарія, Йосип, Ірина, Тарас.**

В хосен рідного народу

У своїй багатогранній діяльності Володимир Шухевич найбільше уваги приділяв етнографічним дослідженням, влаштуванню виставок і створенню музеїв.

Вивчати Гуцульщину почав 1873 року, подорожуючи Карпатами. Він полюбив цей мальовничий край, його жителів і так захопився тутешнім побутом, оригінальним мистецтвом і фольклором, що покинув ботанічні дослідження і з головою поринув у вивчення його духовної і матеріальної культури. Щоліта виїздить у гуцульські села, а найбільше до Космача і Яворова.

У перші роки В.Шухевич захоплювався переважно фольклором. Перекази про О.Довбуша та опришків, які він записав у гірських селах, були опубліковані у „Зорі“ (1882 р., № 11) та у п'ятій частині монографії „Гуцульщина“. Чи не найбільше матеріалів про народні промисли, відомих різьбярів Шкрібляків, весільні та інші звичаї зібрав у Яворові (1887, 1889 та наступні роки). Збирав також гуцульські вироби для різних виставок і музеїв. На етнографічній виставці в музею Дідушицьких у Львові (1885) експонувався одяг і жіночі прикраси з Гуцульщини і Покуття, що їх зібрали Євгенія Озаркевич і Герміна Шухевич.

У 1887 році В.Шухевич бере участь в організації у Львові й Тернополі українських виставок, на яких експонувалися вироби домашнього промислу. Там же гуцули демонстрували свій одяг, фрагменти весілля. Завдяки старанням В.Шухевича гуцульський відділ виставки у Тернополі виявився найкращим і користувався найбільшим успіхом.

На промислову виставку у Відні (1890) учений з допомогою М.Колцуляка, І.Герасимовича надіслав понад 300 виробів гуцульського домашнього промислу (зброю, топирці, палиці, люльки, писанки, вишивавки та різьбярські вироби Ю.Шкрібляка). Ці експонати користувалися великою популярністю, а в каталозі було вміщено обширну статтю про народні промисли українців Галичини. В.Шухевич, як керівник українського етнографічного відділу, отримавши певні державні асигнування, закупив експонати через вчителів і священиків: В.Черняхівського — у Підгір'ї, Л.Ковблякського — у Ростоках, В.Когута — у Бережіві, І.Окуневського — в Яворові.

Для створення на виставці у Львові (1894) гуцульського відділу В.Шухевич запросив народних майстрів з Яворова. Петро Копчук побудував гуцульську церкву, хату й усі господарські прибудови. П.Кошак поставив у хаті кахлеву піч, а також необхідні речі домашнього вжитку. Хата мала дві кімнати. В одній займалися своїм ремеслом різьбярі Василь і Микола Шкрібляки, а Катерина Столащук гаптувала і ткала запаски. На подвір'ї були встановлені різні знаряддя праці.

На виставці експонувалися вироби ткачів із Косова, учнів Коломийської гончарної школи та відомих гончарів П.Кошака, І.Баранецького, різьбярів Ю.Шкрібляка та його синів із Яворова, М.Мегедишока — з Річки, В.Якіб'юка

з Криворівні, а також гуцульський одяг, писанки, музичні інструменти, модель гуцульської хати роботи М.Шкрібляка. До експонатів В.Шухевич додав детальні пояснення, низку фотографій. Його заслуги в організації виставки 1894 року у Львові відзначала тогочасна українська преса, зокрема й Іван Франко.

У 1909 році в Стрию відбулася перша хліборобська виставка, яку організував місцевий Господарсько-молочарський союз. В.Шухевич був членом її журі. Були тут представлені експонати з Гуцульщини: ткацькі й килимарські вироби з Криворівні, Косова, Печеніжина, різьба на дереві й металі Шкрібляків із Яворова, І.Семенюка — з Печеніжина, М.Меґединюка — з Річки, гуцульський одяг, модель гуцульської хати роботи О.Лучки з Уторопів. Експонувалися тут тканини, гердани, церковні ікони, етнографічні фотографії з Покуття і Гуцульщини.

На виставці домашнього промислу в Коломиї (21 — 30 вересня 1912) був окремий відділ із колекції В.Шухевича, де, крім уже згаданих експонатів, були писанки, кераміка та його праці про Гуцульщину. Виставку й участь у ній В.Шухевича, який давав фахові пояснення, високо оцінила тогочасна преса.

Володимир Шухевич стояв біля колиски музеїв Галичини і плідно працював із ними. В 1873 році у Львові створено промисловий музей, членом ради якого з 1880 до 1890 року був В.Шухевич.

Особливо велика заслуга етнографа у створенні й розбудові Музею Наукового товариства імені Шевченка. Він розробив проект етнографічного відділу, а також входив до складу комісії, що очолила збирацько-пошукову роботу. Чимало цінних речей для музею придбали І.Франко, В.Гнатюк, Ф.Вовк, Ф.Колесса, О.Роздольський, Б.Заклинський, Л.Гарматій, А.Онищук. Завдяки Шухевичу музей придбав оригінальну різьбу Юрія Шкрібляка та його синів Василя й Миколи, М.Меґединюка й І.Семенюка, гончарські вироби О.Бахматюка і П.Кошака, твори гуцульських мосяжників, предмети народного одягу, зброї, інструменти та інвентар побуту із Голова, Довгополя, Криворівні, Космача, Печеніжина, Розток, Яворова, Зелениці та інших сіл. Але, на жаль, більшість цих експонатів пропала в роки Першої світової війни.

Володимир Шухевич брав участь і в організації Українського національного музею, керівником якого був І.Свенціцький. Він передав музеєві свої етнографічні збірки з Покуття і Гуцульщини — гончарні вироби, писанки, вишивки, килими та значну кількість фотографій.

Учений допомагав Ф.Вовку збирати експонати на Гуцульщині для Петербурзького етнографічного музею, М.Грушевському — для його приватної збірки, а також для Угорського національного музею, Віденського музею народів Австро-Угорщини та Празького музею.

Поряд із збиранням пам'яток народного мистецтва Гуцульщини для музеїв і виставок В.Шухевич продовжує вивчати матеріальну і духовну культуру гуцулів, цікавиться етнографією Покуття й Бойківщини. Матеріали, зібрані під час подорожей з Ф.Ржегоржем, він публікував у галицьких і

чеських періодичних виданнях. Фотографії, які В.Шухевич надрукував у „Зорі“, свідчать про його зацікавлення різними сторонами життя селян, лісорубів, історичними пам'ятками.

На основі зібраних на Гуцульщині матеріалів вчений підготував повідомлення „Діалект і вірування гуцулів“ для Археологічного з'їзду в Києві 1899 року, але на знак протесту проти дискримінації української мови на з'їзді вчені Галичини не взяли участі в його роботі, а свої реферати опублікували в „Записках НТШ“.

Згодом В.Шухевич обнародував ще декілька статей про гуцульські татці, народні музичні інструменти, писанки. Але найбільшим результатом його багаторічної етнографічної праці була п'ятитомна монографія „Гуцульщина“, видана в 1899 — 1908 роках Науковим товариством імені Шевченка у Львові і надрукована в чотирьох томах. Музей Дзедушицьких видав монографію (1902 — 1908) польською мовою.

Володимир Шухевич майже виключно на основі власних багаторічних спостережень детально описав матеріальну і духовну культуру галицьких гуцулів.

У передмові до цієї праці він писав, що подає у ній „усе те, що сам бачив, чув, зібрав або списав“, що його праця є самостійна, бо з інших публікацій про гуцулів, крім праці Р.Кайндля про буковинських гуцулів, не знайшов таких, на які можна було б опертися. У листі до Івана Франка В.Шухевич зазначав, що подає тільки факти з життя гуцулів, а не свої особисті погляди на те чи інше описуване явище.

„Гуцульщина“ В.Шухевича

Перший том „Гуцульщини“, який редагував І.Франко за рекомендацією О.Колесси, був опублікований накладом Наукового товариства імені Шевченка під назвою „Матеріали до українсько-руської етнології“. Видання етнографічної комісії за редакцією Ф.Вовка, т.ІІ. Гуцульщина. — Львів. — 1899. Складається том з восьми розділів: фізіографічний, етнологічний, статистичний огляди, гуцульське село, оседок, ноша, церква, харч.

Перший розділ — це фізико-географічна і геологічна характеристика Галицької частини Гуцульщини: ріки, озера, клімат, рослинний і тваринний світ, корисні копалини.

В розділі „Огляд етнологічний“ автор дає загальну характеристику гуцулів, звертаючи увагу на їх архаїчні риси в культурі й побуті. Наводить різні припущення, щодо походження назви „гуцул“ без свого ставлення до них. Від себе тільки подав пояснення гуцула-провідника туристів про те, що колись гуцулами називали коней, а відтак стали називати людей. Правда, В.Шухевич допустився неправильного твердження, що „гуцул“ — поняття недавнього походження, бо, як відомо, це слово зустрічається ще в документах XVI століття.

Подаючи загальну характеристику життя гуцулів, їхній побут, звичаї,

родинні й громадські взаємини, автор допускає ряд неточностей, на що йому вказував В.Гнатюк.

В.Шухевич з'ясовує причини злиденного життя гуцулів. Однією з головних причин розорення та зубожіння людей було лихварство — здебільшого лихварями на Гуцульщині були євреї. Вони застосовували різні відсотки лихви (на гроші, хліб, худобу), які інколи втричі перевищували позику. За позовами лихварів тільки 1894 року Косівський суд провів 23 ліцитації в 11, а Кутський — 17 у 6 селах. Спекулюючи на неписьменності та довірливості гуцулів, лихварі захопили в них майже всі полонини та більшість орних земель. Серед інших причин зубожіння автор відзначав той факт, що поміж гуцулами було чимало дуків, які володіли просторими полонинами, де випасали по кілька соток власних овець і водночас багато бідняків, які мали лише хату і маленький кусень городу, де годі було утримати й одну штуку маржини. З тої верстви дрібних посідачів витворилося і витворюється щораз більше число щоденних заробітчан, які працюють на бутинах, полонинах, ходять із сокирою в руці на заробітки або стають наймитами.

З економічними відносинами на Гуцульщині знайомить розділ „Статистичний огляд“. У ньому подаються відомості на 1880 і 1890 роки про кількість жителів, хат, землі (ріллі, лук, полонин, лісів), худоби, пнів бджіл у кожному селі. Ці матеріали свідчать, що гуцули, хоч і жили серед лісів, були добрими майстрами-будівельниками, однак через злидні будували собі дуже мало житла. Так, за 10 років в селі Бабин було споруджено тільки одну хату, в Устеріках — дві.

Таблиці дають змогу проаналізувати, як громадяни сплачували податки у 1886 та 1896 роках, а також види цих податків (грунтовий, домовий, зарібковий, доходовий), додатки до них на громадські витрати: адміністраційні, шкільні, шляхові, повітові й крайові та доходи громади.

Із цього розділу довідуємося, що на Гуцульщині наприкінці XIX століття було 92,7 відсотка неписьменного населення. Так, 1890 року в Косівському повіті було лише 25 шкіл і 67 учителів. На одного вчителя припадало 83 учні, 4872 дітей шкільного віку взагалі не ходили до школи, у 12 громадах не було шкіл.

Про ставлення гуцулів до школи, умови, в яких доводилося працювати 1900 — 1912 років у селі Голови Л.Гарматієві, В.Гнатюк писав так: „...до Голов возової дороги не було... Громадяни Голов були самі темні анальфабети. Не було кому прочитати найменшого письма. Пошта до села не йшла. Що діялося в світі, державі, краю, або хоча в повіті, про те головці нічого не знали. Школа уявлялася ворогом, великим тягарем, новим підвищенням податків. І хоч під натиском уряду побудували вони школу ще 1890 р., та вона стояла 10 літ пустою. Її точив гриб, а ночами, як говорили сусіди, гриміли по ній чорти так, що багато людей боялося вечорами проходити попри неї...“.

У розділі „Гуцульське село“ В.Шухевич подає назви 40 сіл Галичини, де проживають гуцули. Однак деякі з них (Баня-Березівська, Березів-Нижній)

за мовою та одягом значно відрізняються від гуцульських, тому слід їх віднести до перехідної зони, розташованої на межі Гуцульщини з Покуттям.

Великі гуцульські села складаються з присілків (кутів). Так, Криворівня має 18 присілків, а Космач — аж 33. Хати в них розкидані по горбах і долинах, коло струмків (потоків), від яких здебільшого присілок одержує свою назву. Подаючи опис доріг, транспорту, етнограф відзначив, що основним засобом транспорту на Гуцульщині є кінь, який відіграє головну роль у господарстві.

У п'ятому розділі автор подає характеристику гуцульського осідку, що складається з хати, господарських споруд, городу, обведеного плотом, всього нерухомого майна одного господаря. Він описує подвір'я та інтер'єр хати багача і бідняка, різні побутові речі.

З монографії довідуємося, що до середини ХІХ століття будинки споруджували тільки „у вугли“ з кругляків, а від середини століття почали будувати вже з протесів (круглого дерева, розпиленого вздовж напіл). Наприкінці ХІХ століття набувають поширення хати, споруджені „в кані“.

У наступному розділі етнограф описує спосіб побудови дерев'яної церкви. Для прикладу подає план храму в Яворові, який будував майстер Л.Ковбчук. Не подано опису дзвіниці, хоч вони теж представляють інтерес з архітектурного погляду.

Найкраще у першому томі описаний одяг. Відповідно до географічних умов і залять гуцулів він легкий і зручний. Автор детально описує літнє і зимове, святкове і буденне, чоловіче і жіноче вбрання, його прикраси. Свою розповідь ілюструє численними фотографіями одягу із сіл Яворова, Росток, Брустур, Шешор, Микуличина. Але етнограф не звернув уваги на локальні особливості й відмінності у вбранні окремих сіл, не вказав на спільні елементи в гуцульському і покутському одязі та на відмінності між ними.

У розділі „Гуцульський харч“ В.Шухевич знайомить читача з їжею і піснї та скоромні дїї, для бідних і заможних, подає рецепти приготування більшої частини страв. Але не описує святкових, весільних і обрядових страв, не показує місця плодів лісу у харчуванні.

Одержавши за першу частину „Гуцульщини“ 200 корон гонорару, Шухевич жалівся Б.Грінченку, що ця сума не складає і половини коштів, витрачених ним на етнографічні поїздки і фотографії для видашя.

Першу свою працю В.Шухевич надсилав багатьом діячам культури з своїм автографом. Так, у фонді О.Маковея зберігається титульна сторінка „Гуцульщини“ (Львів, 1899) з написом: „Шановному товаришу Ос.Маковеєви. Шухевич“.

Праця зразу привернула увагу культурної громадськості і про неї було опубліковано в тогочасній пресі чимало схвальних відгуків.

Окрилений успіхом етнограф продовжує збирати матеріал про заняття гуцулів і їх домашній промисел.

На засіданні етнографічної комісії 24 березня 1900 року говорилося,

що В.Шухевич дістав нові матеріали з Гуцульщини і віддасть до друку, як її частину своєї праці. 7 травня на засіданні цієї ж комісії було вирішено просити виділ НТШ виділити Шухевичу 100 корон на експедицію для збору матеріалу, 120 — 140 корон — на виготовлення таблиць писанок і вишивок, 100 — 120 корон — на виготовлення фотоілюстрацій та 60 корон — на виготовлення карти „Гуцульщина“. 13 липня 1900 року на засіданні секцій було ухвалено видати В.Шухевичу на експедицію на Гуцульщину 100 корон. Ці гроші він отримав і на літо виїхав у гори.

Коли друга частина праці була в основному готова, Шухевич звертався до Пнатюка, Грушевського і Франка, щоб Наукове товариство ім.Шевченка без затримки видало його працю окремо, а не в „матеріалах“ разом з іншими статтями. І.Франко рекомендував Шухевичу давати свою працю відразу до друку, бо немає сумніву, що виділ НТШ затвердить рішення секції. Але Грушевський пропонував скликати спочатку спільне засідання історичної і мовознавчої секцій і лише після затвердження рішення секцій виділом НТШ давати працю до друку. Тому спочатку етнографічна комісія 17 вересня 1900 р. ухвалила її друкувати. Потім працю обговорили на засіданні історико-філософської секції і доручили прорецензувати О.Колесі. Коли була одержана схвальна рецензія, секція НТШ 5 грудня 1900 р. вирішила її друкувати як IV том матеріалів до українсько-руської етнології, порадивши Шухевичу зробити деякі виправлення і доповнення про художні народні промисли. І етнограф розсилав листи в різні села Гуцульщини своїм знайомим громадським діячам, учителям з проханням подати йому відомості про розвиток народних промислів. Більшість кореспондентів з місць надіслали йому детальні інформації. О.Волянський з Криворівні в листах 1 і 9 лютого 1901 р. писав Шухевичеві, що найславнішим різьбярем в Криворівні був Андрій Дерезюк (1817 — 1889), який для більшості церков робив свічники, трійці, хрести, патериці. До появи робіт Шкрібляка він був найбільшим майстром. Самоук Василь Якіб'юк, 1866 р.народження, виготовляє топирці, келефи, палиці, пістолети, а також займається різьбою. Василь Харук робить пістолети, а Лукин — перстені. Лукин Якіб'юк з Річки — порохівниці і реметі вибивані. Іван Гудинюк з Жаб'я — мосяжні вироби. Павло Томащук з Ясенова Горішнього — люльки, Юрій Роскоричук з Жаб'я — топирці і палиці. Далі Волянський інформував, що в Криворівні токарями-різьбярями є Михайло Готич, який точить миски, ракви та Олекса Іванчук, що в селі майже кожний десятий займається промислом, але лише для своєї потреби. Ковальством займаються Харуки, виробляють ножі, а дехтарством, теслярством майже всі. Ложок в Криворівні не виготовляють, а купляють в с.Річка, звідки люди носять, продавати в Криворівню та інші села. З Брусторів 30 січня 1901 р. Шухевича інформували, що в селі працюють мосяжники: брати Володимир, Гаврило, Филип Дручкови, Дмитро Дутчак, Петро Рабарак, Федір Боринський, Роман Петрів, столярі Володимир Габарак, Пикифор Александрук, Гаврило Михайлик, Лука Яновський, різьбяр і токарі: Ілько Габарак, Павло Олександрок, Іван Петрів, Іван Юрійв, Степан Вацджурак.

Порошниці і дзьобеньки школярські, вибивані гудзиками, виробляють Володимир Дручків, Петро Габорак. В селі є лише одні кушнір-єврей, ткачів — 5 і то самі жінки, які тчуть сукна і запаски, боднарів немає, зате є їх багато в сусідніх селах Річці і Космачі.

Як бачимо, громадськість Гуцульщини радо відгукнулася на заклик Шухевича і етнограф одержав цінні відомості про народних митців. Але цих матеріалів йому було недостатньо. І він у лютому 1901 р. сам їздив в гори, щоб доповнити студії над народними промислами. І цього ж року друга частина праці Шухевича була опублікована, як IV том „Матеріалів до українсько-руської етнології“, Львів, 1901 р.

Отже, другий том складається з матеріалів, що їх етнограф зібрав у 1900 — 1901 роках, а також тих, що надіслали йому О.Волянський, Л.Гарматій, Т.Киселевський, І.Попель, Я.Окунівський.

У ньому розповідається про різноманітні заняття гуцулів і їхні домашні промисли, подаючі ілюстрації знарядь праці.

Через малопродатну для ріллі землю гуцули мало займаються землеробством, однак у них чимало знарядь та вірувань, пов'язаних з обробітком ґрунту.

Окремий підрозділ присвячений сінокосам. І це цілком закономірно, бо від заготівлі сіна залежить добробут гуцула. Розповідаючи про сінокоси, косіння трави, сушіння її та складання в стоги, перенесення чи перевезення сіна, автор звертає увагу на так звані толоки.

Одним з основних занять гуцулів була праця на лісорозробках: зрубання, трилювання, перевезення та спаллення деревини. Тому В.Шухевич докладно описує життя і звичаї лісорубів, їхні знаряддя праці, веде мову про використання найманої праці 12 — 15-річних хлопців.

Дуже докладно описав автор полоніське життя гуцулів: заняття, побут, звичаї, пов'язані з виходом на полонину, випасом худоби, способами переробки молока.

Рибальство і мисливство були на той час ще досить поширені у Карпатах і В.Шухевич досить докладно описує способи полювання та знаряддя, що використовувалися при цьому.

„Домашній промисел“, що займає одне з головних місць у заняттях гуцулів, описав В.Шухевич чи не найповніше. Для цього використав він відомості, подані у виданнях Промислового музею у Львові та колекції, зібрані для музею імені Дзедушицького. Широко висвітлено гончарство, мосяжництво та різьбярство і мало — кушнірство, ткацтво, боднарство, столярство, вироби з шкіри. Серед гуцулів було чимало майстрів ширшого профілю, які виготовляли, наприклад, ложки, корита, і в той же час боднарські вироби. Такі майстри були в Космачі, Річці. Свою продукцію вони продавали в покутських селах.

У підрозділі „Гончарство“ В.Шухевич не тільки описує процес заготівлі матеріалу й виготовлення виробів із кераміки, знаряддя праці гончарів, а й подає народні назви всіх предметів та операцій. Розділ проілюстрований

знаряддями праці та виробами таких відомих гончарів, як О.Бахматюк і П.Кошак. Даючи загальну характеристику мосяжництва, етнограф зазначає, що техніка виготовлення виробів з кольорових металів чи прикрашання цими металами інших речей є однією з найстаріших у прикладному мистецтві. Численні ілюстрації дають змогу скласти уявлення про багатство орнаментальних мотивів на різноманітних виробах. Серед майстрів цього виду В.Шухевич виділяє тільки Миколу Дутчака з Брустур.

Якщо про вироби зі шкіри автор лише згадав, то про різьбярство подав дуже докладні відомості, а також з'ясував причини розвитку цього промислу. Етнограф уперше подав українською мовою широкі біографічні відомості про видатних різьбярів Ю.Шкрібляка (Його синів Василя, Миколу і Федора) і М.Мегединюка, детально описав техніку виготовлення їх виробів.

На жаль, В.Шухевич зовсім не згадує про різьбярів гуцульських сіл Надвірнянського і Печеніжинського повітів. Про них зібрав відомості у 1960 роках краєзнавець М.Клапчук.

У третьому томі праці В.Шухевича описано обряди і родинні звичаї, танці, музичні інструменти. Тут же вміщені тексти пісень. Матеріали про весілля допоміг записати М.Колцуняк.

Шлюб у гуцулів був не лише потребою створення сім'ї, але й засобом для одержання матеріальної вигоди. При виборі подружньої пари виняткове значення мав соціальний стан. Весілля за звичаєм мало тривати п'ять днів і потребувало значних коштів, але через вбогість воно нерідко відбувалося за один день.

У підрозділі „Родина“ В.Шухевич слушно відзначає, що дорослі не завжди мають змогу займатися вихованням дітей, які часто ростуть без належного догляду, в антисанітарних умовах і злиднях, що було причиною великої дитячої смертності. Так, у родині гуцула з Голов Шекерика було 36 дітей, але більшість з них померли відразу після народження.

На прохання вченого Ф.Колесса поклав на ноти мелодії танцювальних, весільних і похоронних пісень. Для запису він виїздив на Гуцульщину, або запрошував музикантів до Львова.

В.Шухевич перший з етнографів докладніше описав музичні інструменти гуцулів, подав спосіб їх виготовлення та використання.

Наступний підрозділ містить короткі відомості про гуцульські танці.

Описано в книзі похоронні звичаї та обряди, подано чимало забав при мерці — „играшок на грушці“.

Для четвертого тому „Гуцульщина“, як і для попередніх, В.Шухевич частково одержував матеріали від своїх кореспондентів Ю.Амброзяка, О.Волянського, Л.Гарматія, П.Дудека. Та вчений користувався не тільки надісланими йому етнографічними матеріалами, але час від часу сам виїздив їх записувати. Так, у 1902 році під час Різдвяних свят побував у Космачі, Брустурах, Шешорах та інших селах, де записав на фонограф звичаї і обряди, яких дотримуються гуцули під час зимових свят, та

сфотографував колядників, водохреще тощо. Записи робив від найбільш обізнаних селян Ю.Соломійчука, М.Мегедьвока, І.Грепняка, П.Палійчука, М.Гутинока.

Упорядкувавши зібрані та прислані йому матеріали В.Шухевич просив Федора Вовка зважити на його хворобу і прискорити видання IV тому. Побаження були враховані, й праця побачила світ 1904 року.

Цей том має один розділ: „Обряди церковні“. Однак ця назва не відповідає повністю змістові, бо тут мова йде не лише про обряди в релігійні свята, але й про народний календар, дотримання різних звичаїв. Подані народні назви місяців, ознаки для передбачення погоди. Окремий підрозділ В.Шухевич присвятив писанкарству. Четвертий том до певної міри дублював опис свят і звичаїв, які зробив В.Козаришук на Буковинській Гуцульщині.

У п'ятому томі, що вийшов за кошти Т.Дідушицького 1908 року, вміщені народні загадки, приказки, перекази, вірування про рослини і звірів, матеріали про народну медицину, словник незрозумілих термінів з поясненнями. На жаль, Ф.Вовк відмовився дати для цього тому свої антропологічні дослідження про гуцулів, чим хотів звершити свою монографію В.Шухевич.

Рукописи п'ятого тому свідчать, що В.Шухевич опублікував майже без змін матеріали своїх кореспондентів Л.Гарматія, записані в Головах, Ростоках, Красноліллі, К.Лисанецької — в Космачі, Д.Єндика — в Гриняві, П.Дудека. Значну частину тому становлять матеріали, що їх записував В.Шухевич протягом багатьох років у селах Барвінковім, Жаб'ї, Космачі, Криворівні, Шешорах, Горішньому Ясеніві й Яворові від селян Ю.Шарабурака, О.Ковбчука, О.Копильчука, Ю.Соломійчука, В.Якіб'юка та інших. Допомогали етнографові люди, різні за своїм соціальним походженням і політичними поглядами, яких об'єднувало бажання посприяти збереженню для майбутніх поколінь цінних пам'яток матеріальної й духовної культури свого народу.

З приводу п'ятитомного видання „Гуцульщини“ В.Шухевич писав: „Мою особисту працю при сій публікації не вважаю за якусь особливу свою заслугу, а лише за довг, виплачений мною гуцульському народові за ті красоти его чудової країни та й его власної вдачі, яким я тільки налюбувався...“.

У редактуванні II — V томів „Гуцульщини“ брав участь М.Павлик. З листування його з автором бачимо, що В.Шухевич дбав, щоб мова „Гуцульщини“ була наближена до літературної.

Оцінка праці, яка і через 100 років є неповторною

Сучасники високо оцінили роботу В.Шухевича. Іван Франко у статті „Огляд праць над етнографією Галичини в XIX ст.“ писав, що „...виробляться збирачі нового типу, такі як Іван Колесса, Осип Роздольський, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, що, обіймаючи широкі наукові горизонти, рівночасно стараються вичерпати запас етнографічних фактів у певній околиці... Володимир Шухевич звертає головну увагу на вистудіювання Гуцульщини з кожного погляду і являється головним впорядчиком етнографічного відділу на крайовій виставці 1894 р...“.

У статті „Українсько-руська література і наука в 1899 році“ великий Каменяр відзначав, що про вартість праці В.Шухевича найкраще свідчить те, що вона ще в рукописі була перекладена на польську мову.

Згодом (1902 р.) І.Франко пише німецькою мовою розгорнуту рецензію на три томи „Гуцульщини“, що вийшли на той час із друку. Ця праця, на думку рецензента, має більше описовий, ніж науковий характер, бо в ній відсутній аналіз описуваних явищ, не вказано праці інших етнографів, нема аналогії, а отже, не зроблено правильних висновків, наприклад, що характерне для гуцулів, а що — для всього українського народу, в чому відмінність гуцулів від бойків. Не зважаючи на ці зауваження, І.Франко дав у цілому позитивну оцінку видання.

В.Гнатюк, як секретар Етнографічної комісії та редактор її етнографічних видань, брав участь у підготовці у видання чотирьох частин „Гуцульщини“ (1899 — 1904). У цей час Шухевич часто надокучував Гнатюкові дріб'язковими претензіями, пов'язаними з виданням своєї „Гуцульщини“. Він хотів опублікувати її окремим виданням, а не як „Матеріали до українсько-руської етнології“. У листі до Гнатюка він писав „Дивина видається мені і другим людям, що річ так об'ємисту, вичерпуючу до крайности товариство назвало „матеріали“. З сего, мабуть, і шкода для Товариства, бо після моєї гадки скоріше хтось купив би книжку з написом „Гуцульщина“, як з написом „Матеріали“. Наколи б я справді зібрав лише матеріали, з яких хто другий взяв би ся писати річ етнографічну, тоді розумів би я і заголовок „Матеріали“, а так то повік життя не зрозумію, хіба що воно зроблене на те, аби обнизити вартість праці...“.

У заявах до відділу Наукового товариства ім.Шевченка, в листах до В.Гнатюка, Б.Грінченка та інших Шухевич жалівся, що за другу книгу „Гуцульщина“ він отримав малий гонорар.

Так, у листі від 5 вересня 1901 р. просив, щоб йому виділили гроші на подорож в гори для збору матеріалу для наступних двох частин монографії „Гуцульщина“. В цьому листі він розповідав, що працює над „Гуцульщиною“ з 1874 р., про труднощі в зборі матеріалу через відсутність доброї комунікації, віддаленість сіл. А щоб зібрати потрібні відомості, йому

довелося побувати на весіллях, похоронах, сіножатах, бутинах і то не в одному селі, а по усіх закутинах Гуцульщини і понести великі кошти: „Хто тільки мав діло з гуцулами, знає, що їм за все треба платити і не раз, і дуже добре, а знає і те, що хто хоче бути гостем на весілля, хрестинах та інших забавах, мусить принести з собою доволі напитуку, харчу, тютюну, пороку. Майже за кожну пісню, оповідання, кожну примівку мусів оплачувати, а ідучи в гості, мусів прирівнюватися до інших в дарах для молодих, друзів, берези, матки“. І далі в листі розповідає, що їхав спеціально зі Львова на „калачини“ — обряд нині вже дуже рідкий і витратив 40 зр., що хоче знову їхати в гори записувати колядки. Для того, щоб Ф.Колесса записав мелодії пісень гри на скрипці і флюярі, запросив Шухевич до Львова двох найкращих гуцульських музик і оплачував їм кошт подорожі і харч. Повідомляє також, що витрачав гроші на придбання окремих унікальних гуцульських мистецьких виробів. У кінці листа Шухевич просить, щоб за III і IV частини „Гуцульщини“ заплатили йому по 20 зр. за аркуш, як платять тим дослідникам, що нікуди не виїжджають, а пишуть в домашніх умовах, понабиравши книг в бібліотеках.

Коли стала виходити монографія Шухевича „Гуцульщина“ польською мовою, Наукове товариство ім.Шевченка вирішило заплатити Шухевичу лише половину гонорару. Тоді він оскаржив таке рішення. Коли ж про це довідався Гнатюк, то написав 7 червня 1905 р. до відділу НТШ, що „вважає поступок Вол. Шухевича в справі друку його „Гуцульщини“ негідним дійсного члена Наукового товариства ім.Шевченка і мотивував чому, бо:

1) Шухевич надрукував польське видання „Гуцульщини“ значно ширше без дозволу секції і відділу НТШ і тим самим знецінив українське;

2) не зазначив на польському виданні, що воно перекладено з української мови;

3) в польському виданні не зазначив, що ілюстрації, поміщені в книзі, є власністю НТШ тощо“.

Крім того, Гнатюк вважав, що Шухевич одержав за свою працю завищений гонорар, тому що „Гуцульщина“ є виключно збором матеріалів, а не науковою працею. Якщо перші два томи можуть здатися не фахівцеві науковою працею, то третій і четвертий ніхто не признає за наукову працю, бо це пісні (III т.) і колядки (IV т.), до того видані так лихо і так не критично, що в порівнянні з іншими виданнями можуть лише дискредитувати заслужену славу Товариства, а не піднести її.

Щоб вирішити суперечку між Гнатюком і Шухевичем, НТШ була створена комісія в складі Громницького, Білецького і Кобринського. Але комісія в своїй заяві від 15 червня 1905 р. більшість звинувачень Гнатюка визнала безпідставними і рекомендувала йому припинити суперечку, щоб не компроментувати НТШ, комісією було визнано, що видання „Гуцульщини“ польською мовою є позитивним фактором, бо з працею мали можливість ознайомитися не тільки українці, але найширші кола польського населення. Гнатюк, прочитавши рішення комісії, вважав, що вона необ'єктивно вирішила справу.

Хоча комісія й виправдала Шухевича, він у заяві на ім'я секцій від 17 червня 1905 р. написав, що виходить з складу секцій, бо не хоче з Гнатюком, Студинським, Франком, Мочульським і Бурачинським, які його принизили, далі працювати.

Крім того В.Шухевич разом з М.Павликом та іншими створив опозицію в Науковому Товаристві ім.Шевченка проти В.Гнатюка, І.Франка та інших членів. Гнатюк 17 грудня 1903 р. писав О.Маковою, що опозиція хотіла зміняти статут товариства і захопити всю владу в ньому.

Вище викладена поведінка Шухевича розсердила В.Гнатюка. І він, щоб трохи збити гонор Шухевича і його високомірну думку про свою працю, пише під псевдонімом М.Р. в журналі „Киевская старина“ критичну рецензію на його монографію „Гуцульщина“.

Це була об'єктивна, але різка рецензія на „Гуцульщину“. Він критикує автора за поверховий виклад окремих розділів і допущені неточності при записі матеріалу, нечітке визначення меж Гуцульщини тощо.

В.Гнатюк справедливо докоряє В.Шухевичу й за те, що не вказав, що книги видані за кошти Наукового товариства імені Шевченка, не подав прізвищ своїх кореспондентів. Останні зауваження автор урахував при виданні п'ятого тому „Гуцульщини“. Цінним у п'ятитомнику, вважає рецензент, є малюнки, які пояснюють предмет краще від опису. Головне значення праці полягає в тому, що в ній зібрані матеріали про різні сторони життя гуцулів, що можуть послужити для наукового вивчення Гуцульщини.

Володимир Шухевич дуже боляче сприйняв цю рецензію. Він писав Б.Григченкові: „Якби найшов іншого видавця, дав би до друку без оплати, аби тільки не мати діла з Грушевським та Гнатюком“.

На рецензію В.Гнатюка він відповів гострою статтею, де писав, що чекав ділової критики і не думав, що за сумлінну працю, яку схвалило наукове товариство імені Шевченка, його зустрине така невдячність. На закид про ненауковість праці учений писав: „Моя праця не є критичною, так як вона тільки групує зібраний матеріал не про те, що ми знаємо про людей, але те, що люд знає і що люд уміє“.

Згодом В.Гнатюк змінив свою думку про видання і в статті „Причини до пізнання Гуцульщини“, що з'явилася після смерті автора, серед етнографічних досліджень про Гуцульщину на перше місце ставив п'ятитомну працю В.Шухевича, що вийшла з дуже численними і дуже гарно викінченими ілюстраціями, які не раз можуть заступити самий опис.

Позитивно оцінив п'ятитомник В.Шухевича відомий етнограф й антрополог Ф.Волк (1847 — 1918). „Праця Ваша — результат довголітніх студій. — писав він, — безперечно найкраща із наукового і артистичного погляду і з усього, що було досі надруковано про Гуцулів, не виключаючи і Кайцдля. Ми можемо тепер бути спокійними, що усе таки маємо докладну монографію хоч однієї з наших земель. Поряд з тим він робить слушні зауваження щодо непереконливого пояснення етноніма „гуцул“ і відсутності бібліографії.“

Мабуть, за посередництвом Ф.Вовка у французькому журналі була опублікована схвальна рецензія А Ван Женеппи на третій том „Гуцульщини“.

Український фольклорист, етнограф і літературознавець М.Сумцов (1854 — 1922), кажучи про досягнення української етнології, вважав, що „Гуцульщина“ В.Шухевича „має велику фольклорну вагу“.

Звертаючись до В.Шухевича за допомогою в укладанні Словника української мови, відомий письменник і лексикограф Борис Грінченко писав: „Ваша велика коштовна праця „Гуцульщина“ дає надзвичайно дорогий і багатий матеріал до словаря“.

А український письменник Осип Маковей, дякуючи Володимирові Шухевичу за прислану книгу, писав: „Своєю „Гуцульщиною“ Ви зайняли одне з найповажніших місць в історії нашої етнографії, подаєте сумлінно зібраний і прекрасно упорядкований матеріал про гуцулів, лишаючи наукові досліди і висновки з нього другим“.

Український літературознавець, фольклорист і поет Василь Щурат (1871 — 1948) у статті з „Гуцульщини“ до „Слова о полку Ігоревім“ відзначає: „Професор Шухевич своєю „Гуцульщиною“ дозволяє мені кинути світло не лише на лексику поеми, але й на деякі поетичні образи її“.

Інат Хоткевич (1877 — 1938) — український письменник, артист і мистецтвознавець, який у 1906 — 1913 роках жив на Гуцульщині, у листі до В.Шухевича писав: „З нетерпінням чекаю на закінчення Вашої многоцінної праці. Ваша робота остається єдиною працею по Гуцульщині в усій нашій науковій літературі“.

Праця Володимира Шухевича знайшла схвалення і серед музичної громадськості. Славний композитор М.Лисенко (1842 — 1912), якого цікавили гуцульські мелодії, так відгукнувся на одержані від В.Шухевича томи „Гуцульщини“: „Монументальна етнографічна праця Ваша заслуговує на саме високе визнання, і я сам захльобуюся та читаю її, якби знайшлися, послідувачі Вам у роботах етнографічних, часткових по Галичині, то це б була вірцева праця. Вам випадає велика честь, що зазнайомили публічність з так мало знаним краєм й його людом, цікавим, оригінальним, і талановитим...“.

Позитивно оцінив монографію В.Шухевича і видатний український фольклорист і музикознавець (1871 — 1947) Ф.Колесса, допомагав у її виданні. У листах до вченого та в своїй праці „Історія української етнографії“, він писав, що В.Шухевич своєю знаменитою монографією здобув собі почесне місце між українськими етнографами, що „цим видаванням можуть українці похвалитися і перед заграницею. І далі треба, мабуть, ще довго чекати, поки й інші частини українського народу знайдуть таких пильних і залюблених у своєму предметі дослідників, яким показався В.Шухевич для Гуцульщини. Від попередніх збірок українських етнографічних матеріалів, як констатує Ф.Колесса, „Гуцульщина“ відрізняється тим, що автор звертає увагу на витвори народної промислу гуцулів, на їхній побут, господарські відкосини. Цінність книг підносить й велика кількість ілюстрацій

фотографій В.Шухевича або малюнки, виконані на їх основі. Вадою монографії Ф.Колсса вважав неправильне систематизування пісень і колядок, відсутність паралелей і порівнянь. А ще: „Розглядаючи докладніше „Гуцульщину“, пізнаємо, як багато матеріалу не достає до того, щоб ми мали повний образ побуту, світогляду і творчості українського народу на всіх його частинах широкій етнографічній території“.

Позитивно оцінив монографію В.Шухевича й австрійський історик та етнограф Р.Кайндль (1866 — 1930), який теж займався вивченням Гуцульщини, але в основному, буковинської. Правда, він твердив, що В.Шухевич його наслідував, з чим автор „Гуцульщини“ не погоджувався.

На появу монографії В.Шухевича схвально відгукнулися в пресі польські дослідники О.Мединський та Мокловський. В Англії теж зацікавилися працею про гуцулів. На засіданні етнографічного товариства в Лондоні (17 січня 1905) професор Гатнер зreferував „Гуцульщину“, а педагог М.Гудзон ілюстрував його виклад фотографіями, які надіслав В.Шухевич.

Свідченням популярності праці „Гуцульщина“ є звертання до її автора вчених, культурно-освітніх діячів України, Росії, Франції, Англії, Чехії, Словаччини з проханням надіслати їм книгу.

„Гуцульщина“ Володимира Шухевича користувалася популярністю і серед простого народу. Культурно-громадська діячка, дружина священника з Космача К.Лисиницька в одному з листів повідомляла автора: „Жодна книжка так не курсувала по селу, як ті книжки о Гуцульщині. Формально рвуться над ними. Вже кілька неділь мандрує по селу, що один принесе, то вже три ждуть, щоб їм дати“.

Поділяючи в цілому думки рецензентів, хочемо ще раз підкреслити, що, незважаючи на окремі недоліки, на які вказували І.Франко, В.Гнатюк та інші дослідники, праця В.Шухевича має велике пізнавальне значення. Жоден з етнографів, що займався вивченням Гуцульщини, не зміг так детально і всебічно описати матеріальну і духовну культуру гуцулів, як це зробив В.Шухевич. Праця В.Шухевича й досі єдина і найповніша, в якій вперше детально і об'єктивно висвітлено матеріальну культуру гуцулів. До неї звертаються українські вчені, які продовжують вивчати і розвивати цю тему.

Петро АРСЕНИЧ,

доцент-історик, Заслужений працівник
культури України, лауреат премії ім.П.Чубинського.

*Знімки В.Шухевича і його сім'ї
з приватної колекції автора.*

Гуцульщини, се вислідок моєї більше як 20-и літної праці; в ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав; проте є вона самостійною працею з винятком фізикографічного огляду, який зладив я на підставі праць д-ра Цубера*) і д-ра Ремана**).

З інших публікацій, які про Гуцулів появили ся, не користав я просто для того, бо крім праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковинських Гуцулів, не найшов я таких, на які можна би оперти ся.

Крім кількох образків (ілюстрацій), які зазначую в тексті, всі інші споряджені з фотографічних знімків, доконаних мною або таки в Гуцульщині, або тут у Львові з таких предметів, які я в Гуцульщині зібрав а опісля умістив у музею ім. Дідушицьких у Львові, або з тих, що лишили ся моєю власністю; деякі з образків, як пр. нутро хати, суть *світими* перерібками моїх оригінальних фотографічних знімків, які задля недостаті світла або з інших причин не були на стільки докладними, як сего вимагає ціль, для якої вони поміщені в тексті.

У відповідні місця тексту вложив я много гуцульських слів і їх форм з вимовою і наголосом так, як я їх чув, не менче старав ся я з усею силою придбати народню термінологію, що усе зазначую у тексті *курсивом*; особний словарець, поданий при кінці сеї праці, містить усі гуцульські слова, які мені лише удалось зібрати, а по при них і сторону, на якій їх у тексті віднайти можна.

Праця моя обнимає ціду галицьку Гуцульщину, а не поодинокі її села, проте представив я при описі обрядів і пр.

---

*) Dr. Rudolf Zuber. Atlas geologiczny Galicyi. — Wydawnictwo Komisji fizyograficznej Akademii umiej. Kraków 1888.

**) Dr. Ant. Rehmann. Karpaty pod względem fizyczno-geograficznym. Lwów 1895.

в одній цілості усе те, що бачив по всій Гуцульщині, хоч деякі звичаї, обряди і пр. не всюди однакі, бо як каже Гуцул: *У нас (Гуцулі) що грунь, то інша установа.* Тому, не менче і з тої причини, що давнішими роками не вважав я річню потрібною записувати місця або особи, від яких удалося мені що почути чи списати або зібрати, особливо в випадках, коли якась пісня, звичай і т. і. є загальною звісною в цілій Гуцульщині — нема в моїй праці наввиськ місцевостей та осіб під усею збіркою пісень і пр., а тільки під спеціально місцевими та тими, що зібрані в остатніх роках.

Не годить ся мені на сім місці промовчати факту, що мою працю в значній мірі завдячую помочи усіх людей і властей, в якими я мав нагоду стрічати ся в Гуцульщині, або до яких я відносив ся письмом; наслідком того находив я усюди і у кожного не тільки помічну руку, але і не звичайну готовість олужити праці, за яку я взяв ся; тому то і прошу вибачити, що не виписую тут спеціально нікого, але всім разом, що мені в який небудь спосіб були помічні, складаю прилюдну подяку.

Тут позволяю собі спеціально з подякою згадати про поміч, якої дізнав я зі сторони звісного нашого композитора, дбр. Філярета Колесси, що зібрав у нотне письмо пісні, коляди, думки і музику, які тут поміщені, на основі оригінальних сьпівів зглядно гри і трембітаня Гуцулів, яких я сну на ту ціль достарчував у Львові.

Для зрозуміння тексту подаю знаки скорочень, яких я уживав. І так означає: г. = гора, гг. = гори, і. іі. грунь, (—і), м. = місто, с. сс. = село (—а), р. рр. = ріка (—и), п. = потік, пол. = полонина, див. = диви ся, ст. = сторона, об. = образок (ілюстрація).

Нехайже моя *Гуцульщина*, присвячена пам'яті моїх Родичів, буде з одного боку молодшим на науку, а старшим нехай послужить за доказ, що можна при добрій волі і охоті занятись не одною хосенною працею, що виходить поза заводові праці, — з другогож боку нехай наша суспільність прийме *Гуцульщину* так щиро, як щиро я над нею працював не вважаючи ні на великі видатки, ні на труднощі, що виходили вже з самого терену, який я собі вибрав за ціль моїх студій.

У Львові в день Собору Пр. Богородиці 1899 р.

Володимир Шухевич.

I. Огляд фізикогеографічний.

(Орографія, гідрографія, геологія, клімат, плоди мінеральні, флора, фауна).

1. Сивці.

олуднево-східне крило галицьких Карпат знесло ся горі до альпейської висоти помежи жерелами Черемоша, Прута і Тиси. Усі, переважно рівнобіжні пасма гір, прямують від північного-заходу до полудневого-сходу а висота їх зростає в міру, як зближаємо ся до головного вододілу допливів Тиси і Прута а по части і Дністра. Найвишим *Грунем* (хребтом) того вододілу ве ся границя Галичини і Угорщини. Лінія того ділу є майже рівнобіжна з загальним напрямом тамошніх гірських пасмів і поодиноких геологічних утворів, з яких витворились ті пасма; тільки в закутку

полуднево-східнім над жерелами Черемоша викручує ся тота лінія в сторону полудня, перетинаючи майже в півперек напрям утворів геологічних. В тім закутку не бачимо вже рівнобіжно уложених гірських пасем, але порозривані групи гір, до котрих належать: *Палениця*, група гір висунена на полудне, з найвищим шпилем *Коланове* (1734 м.), *Ротундул* (1571 м.) на північ від Палениці, *Пурулуй* (1620 м.), *Лостун* на захід від Ротундула (1646 м.), *Мокрин* з величавою вапняною скалою *Мокринів камінь* (1563 м.), *Понадя* (1526 м.), *Шулґул* (1694 м.), *Чивчин* із вершком *Гомул* (1769 м.), *Будийовска* (1684 м.).

На північ і захід від тої групи старокристалічних гір тягнє ся значний гірський обшар здвигнений утворами третичними, іменно: верхне-оліоцєнськими. В тїм обшарі визначує ся передовсїм пасмо *Чорногора*, найвелічавїше в цілій тїй часті Карпат. Грунь Чорногори представляє з далека одностайну слабо вигнуту лінію, що тягнє ся звиж 20 km. від північного заходу в сторону полуднево-східну; в однім тільки місци, коло жерел Шибєного, вигинає ся сей хребєт до полудня а рївночасно обнижує ся до 1498 m. Ідучи від північного заходу виходимо на слїдуючі шпилї чорногірського пасма: *Говерлю* (2058 m.), з під котрої в північну сторону іде віднога *Ковчєска* (1575 m.) з клавзою, а в сторону заходу: *Петрос* (2022 m.), найвисший вершок угорських сїдних Карпат, *Данциж* (1822 m), *Туркул* (1935 m.), *Спицї* (1866 m.) з *Марїшевскою великою* (1564 m.) і *М. малою* (1451 m.), *Мунчєл* (2002 m.), *Поганє місце* (2028 m.), так званє з причини ненастанних вітрів і протягів (властива *Чорногора*), *Цїп Іван* (2026 m.).

2. Вид на Говерлю і чорногірське пасмо з гори Марїшевська мала.

Про будову сєго чорногірського пасма дав найліпше понятє те, що нема на нїм нї одного вершка, на який би не можна доїхати верхом.

На північно-сїдних склонах чорногірського пасма впливають жерела числєнних потоків; з тих, що бють межи Говерлю і Спи-

цями, повстає *Прут* — а межі Спицями і Мунчелем *Бистрець*; на схід від Мунчела бють жерела *Дземброні*.

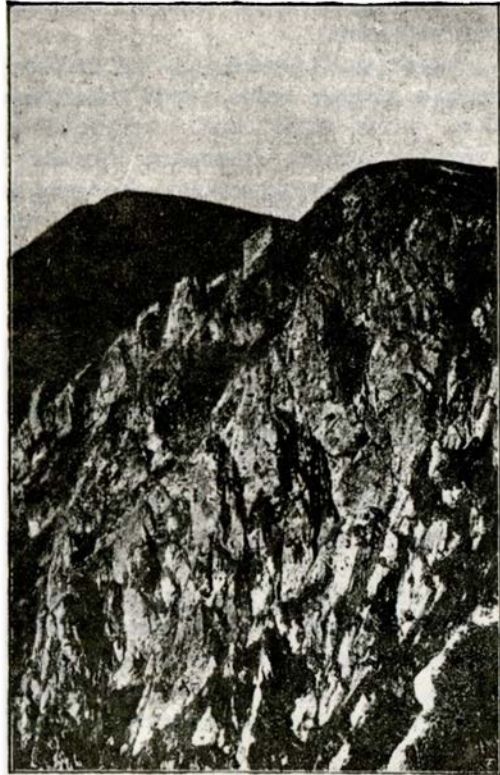
Ложбища ті лежать в амфітеатральних китловинах засипаних з одного боку камінем, що спадає з бігом ріки немов по ступнях, а з других боків замкнених прямовисними скалами. Китловини ті зовуться *улоги* (в них каміне лягає, укладає ся).

Найкрасші велитні скали зносять ся під Спицями на полудневий захід; вершки тих скал стирчать немов шпалі веж (див. ініціал), вони утворені з узковерстованих пісковців олігоценських перегороджених покладами магкового лупака, котрий звітрівши полишав прямовисні, високі а вузкі камінні таблиці фантастичних форм. Подібні скали, *Рєбра*, видно теж на захід від Спиців.

І під Мунчелем є подібні *Камінні тіятри*; на увагу заслугують тут скали *Кіст Улоги* на північ від Мунчела і жерела потоку *Дземброні*. В тих китловинах видно малі озера, а серед літа біліє там декуди сніг.

Від чорногірського шпиля *Кін Іван* обнижує ся на полудне гірський ґрунь, що творить угорско-галицьку границю; з того хребта вихоплює ся ще до 1655 м. стіжковатий шниль *Стіг*.

В продовженю чорногірського пасма розтягає ся поміж обома Черемошами, *Білою* і *Чорною рікою*, розгалужена група гір

3. Камінні тіятри.

з котрих вирізняють ся: найдалше на північ висунений шпиль тої групи *Лудова* (1486 м), далше довгий грунь *Стебулець* (із шпилем 1600 м. вис.), *Пітєв* (1585 м.) і *Гостин* (1583 м.).

Долини північних боків того цілого пасма так само скалисті і пропастисті, як під пасмом чорногірським.

Рівнобіжно з тими пасмами тягнуть ся на північнім сході в тім самім олітоценськім обшарі три коротші, дуже рівні груні, іменно: *Форесек* на північ від Говерлі з найвисшим шпилем *Кукул* (1542 м.), *Костриця* (1585 м.), *Кринта* (1352 м.), котра на полудні вяже ся з грунем гори *Лудова*. Північні склони Костриці, се скалисті пропасти.

Далше на північний схід іде плоскогірське пасмо, 5–7 км. широке, з котрого мало котрий шпиль вихоплює ся горі по над 1000 м. В тім пасмі лежать гуцульські села і оселі: Яблонця над Прутом, Ворохта, Кривополе, Красний Луг, Жаба, Краснолія, Довгополе, Полянка, Ферескуля, Яблонця над Черемошем.

На північний захід від того обшару тягне ся ряд карпатських ланцюхів, у котрих визначають ся крейдяні верстви. Ямненський пісковець, котрий тут творить майже всі високі, скалисті, рівнобіжні пасма, надає цілій околиці орографічний характер. І так поступаючи від Жаба на північний захід маємо сильне пасмо, де визначають ся шпилі: *Великий Люгар* (1314 м.), *Китилова* (1382 м.), *Ворохтенський верх* (1325 м.), *Рєбровач* (1292 м.), *Магура* (1270 м.), *Хомяк* (1544 м.), довгий і скалистий *Горган* із шпилем *Сейк* (1664 м.), а далше над жерелами Солотвинської Бистриці *Сивуля* (1818 м.), по чорногірських найвисшій вершок наших Карпат.

Рівнобіжно з тім поясом ямненського пісковця розпочинає ся над Черемошем коло села Бєрвінкова другий пас, у орографії так само характеристичний як і тамтой. Значнійші його вершки суть: *Моралева* (гора) (1324 м), *Писаний камінь* (1224 м), найвисшій шпиль високого і довгого груня *Буковець*, *Игрєць* зо шпилем *Чорний Грунь* (1374 м), *Грегїт* (1471 м), *Лисина* (1464 м) з величезною скалою *Пожерєтор*, дуже стрімка і скалиста гора *Лєвїрник* (1467 м).

Далше на північний схід нема вже таких довгих гірських ланцюхів, порозривали їх ріки; рівнобіжність ланцюхів ямненського пісковця показує ся тут ще сильно, але вже на менчих просторах. Таким пасмом є пр. *Сокільський* межн Черемошем і Рибницею, що не досягає 900 м.; він визначає ся величезною скалистою стіною, одною з найбільших у Карпатах, подібною до звалищ; далше *Брусний*, що є продовженням *Сокільського* і тягне ся від ріки Рибниці до р. Пістїньки, *Камениста* (г.) межн м. Коссовом і с. Шешо-

рани, *Рокита мала і велика* на схід від м. *Микуличина*, *Чорногорець* (1402 м.) на захід від с. Дори, *Підмерічок* (1276 м.) на полудне від с. Пасічної, *Чортка* на північ від с. Зеленої.

Крайній карпатський пояс, зложений переважно з менілітових лупаків і олігоценського пісковця, тягне ся через с. Маркову, м. Делятян, с. Ослави, Текучу, Акришори до долини р. Пістиньки, де майже цілком пропадає; в тім поясі нема рівнобіжних ланцюхів, тільки без ладу порозкидані і порозривані групи гір, котрих шпиді не вихоплюють ся по над 800 м.

Майже всі ріки і потоки, що перерізують землю заселену галицькими Гуцулами, се допливи Дунаю; тільки мала полуднево-західна часть впливає ся до Дністра. Головні ріки першої групи: *Черемош*, *Рибниця*, *Пістинька* і *Прут*, другої: *Бистриця*.

Черемош складає ся з двох рік: східної, *Білої р.* і західної, *Чорної р.* Головний жерельний потік Білого Черемошу називає ся *Перкалаб*; його жерело бе під самою угорською границею на східних склонах г. Палениці. Сім км. понизше свого жерела лучить ся *Перкалаб* з потоком *Саратою*, а дальше з п. *Єловічора*, що виливає в Буковинських горах; аж відси має ся ріка

4. Гук на Гравітнім великим.

назву *Білої* або *Білого Черемоша*. Перкалаб а відтак Білий Черемош творить політвчну границу між Галичиною і Буковиною. В селі Гринява вливає ся з лівого боку до Білого Черемоша досити значний потік *Пробійня*; її доплив, *Грамітний великий*, визначає ся дикими і гарними *суками* (водопадами).

В с. Устеріках сходить ся Білий Черемош з більшим і довшим *Чорним Черемошем*, що випливає близько жерел Перкалаба, але на північно західнім склоні г. Палениці.

До Чорного Черемоша вливають ся більші потоки: *Албінец* і *Попадя* між гг. Лостуном і Чивчином, *Добрин* з під г. Чивчин, *Шибеній*, що випливає між гг. Стіг і Піп Іваном; 5 km. від жерела творить сей потік озеро, ще заливає коло 60.000 m². Давнійше були тут луги та ліси; сліди ліса видно ще близь *гати* (слюзи), там стирчать з озера вершки смерік, що росли перед повстанем озера. Перед кількадесятьма роками усунула ся східна часть гори *Руский Діл*, наслідком того утворила ся поміж горами *Грофа*, *Погорілець* і насипом усуненої гори *Руский Діл* природна гать, котра здержала відплив потоку *Шибеній*, творячи озеро *Шибене*. Озеро те збільшено ще штучною гаткою в цілі сплавлення дараб і сплавів. Отся штучна гать мірять у горі 80 m. а в долині 20 m. Вода спущена з сего озера допливає в 4 годинах до *Жабя**). — *Двемброня* і *Вистрець* випливають з під північно-східних склонів чорногірського ґруня; *Ильця*, найбільший доплив Чорного Черемоша з лівого боку, вливаєть ся до него з півночи повисше с. *Ильця* (*Жабя*).

Коло с. Ясенова горішого вливає ся з правого боку до Чорного Черемоша короткий але досити великий потік *Чорна ріка*, що повстає з кількох потоків повисше с. *Красноілі*.

Понизше с. Устерік пливе злученій Черемош широкою долиною, в котрій творить численні, часто острі закрути і *крутижі* (вири) та *плеса* (місця з тихою плиткою водою) і *ковбурі* (глибокі тихі води).

З правого боку допливає до него ще одна значна річка, *Путиліака*. Під г. Сокільський коло *Ріжна* творить Черемош на великих скалах *гуки* (пороги), нияї в більшій части вже розсаджені динамітом, а помежи місточками *Кутами* і *Вижницею* покидає Черемош *Карпати*, щобі понизше *Снятина* доплисти до *Прута*.

Рибниця, значно менша ріка від Черемоша, випливає під гг. *Буківцем* і *Ігрецем* на північ від с. *Ясенова* горішого; понизше с. *Яворова* творить она прегарний *гук* (водопад), а під с. *Соколівкою* лучять ся з р. *Річкою*. Під с. *Городом* творить *Рибниця* на пісковцях

*) Подібне озеро, утворене таким самим способом перед 10 роками, тільки далеко менше, є також на потоці *Ткачи*, що вливає ся до Б. Черемоша в с. *Гриняві*.

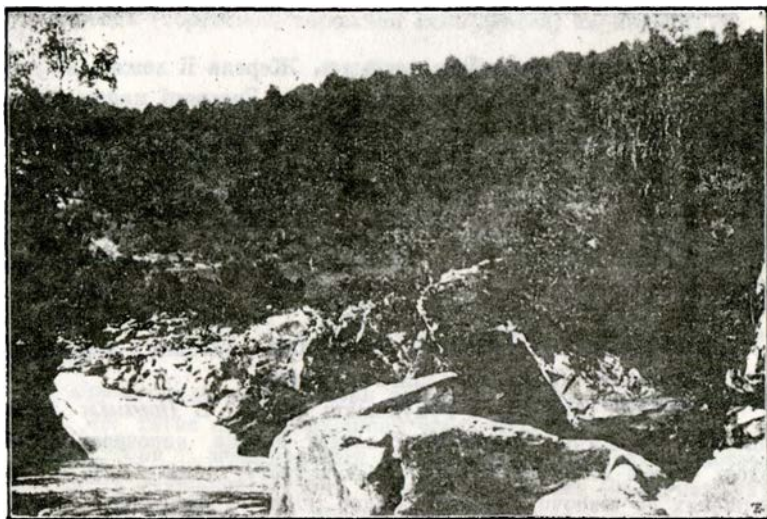
і зліпленьцях малий *гук*, — перепливає м. Коссів, щоби межі м. Заболотовом і м. Снятином доплисти до Прута.

Доляна тої ріки і її бічні галузи ведуть в півперск покладів геологічних, в наслідок чого відслонюють ті поклади в многих місцях геологічні верстви.

Пістинька. Її творять: західна *Пістинька Космицька* і східна *Пістинька Брустурська*. Обі вони випливають під високим хребтом *Грегіт-Ледескул* на північ від *Жабя*, пливають вузькими, пропастистими долинами, творячи множество *гуків* і *шипотів* (порогів), і збігають ся коло с. Прокурави в одну більшу ріку *Пістиньку*, котра спадає в с. Шешорах прегарним гуком, а дальше коло м. *Пістиня* покидає Карпати, збігає ся з *Лючкою*, щоби під Коломиєю влити ся до Прута.

Прут. Ложбища сеї ріки розложені на північних склонах чорногірського пасма межі Говерлею і Сцицями.

На північно-східних склонах Говерлі бє одно з найбільших жерел Прута; недалеко від жерела творить Прут дуже гарний, на

5. Перебій коло Ямня (перед розбитєм).

кілька порогів поділений, звиж 10 м. високий *гук*. В тісній і скалистій долині помежи гг. Кукул і Кострицею творить Прут цілий ряд гарних *гуків*. Коло с. Ворохти стає його біг лагіднійший, а ціла доляна, котрою він тепер пливе, ширшою, — так як доляна Черемоша коло с. *Жабя*; долини ті повстали з крухих лунаків і маргліїв

олігоценських, які переважно складають ту просторонь, а котрі вода легко вливає і забирає.

Від с. Ворохти до с. Дори ве ся Прут майже заодно посеред ямненських пісковців, у котрих він виполоскав собі глибоке, пропастисте русло, а з котрих вистають поперечні скалисті запори, наслідком чого витворили ся гарші гуки і *шипоти* (пороги). Найкрасшим був до недавна 20 м. високий гук *Перебий* в селі Яремчи коло Дори, в недавніх часах значно зменшений динамітом, через що утратив много своєї первісної краси.

Гарний є теж *Капливець*, високий гук на малім потоці *Капливець*, що вливає ся до Прута межі м. Микуличинном і с. Ямною.

Доперва понизше с. Ланчина стає долина Прута ширшою, через що тратить він уже гірський характер.

Допливани Прута кромі згаданих потоків суть іще: *Прутець Яблонецький*, що вливає ся з лівого боку під с. Тартаровом, *Прутець Микуличинський* з правого боку в м. Микуличинні, *Жонка* під с. Яремчем, *Камінка* в с. Дорі, *Пережиска* в с. Лузі, *Лубіжна* під м. Делятином і *Ослава*, що вливає ся до Прута напротия села Добротова.

Бистриця Надвірнянська. Жерела її лежать на угорській границі; під с. Зеленою вливає ся до Бистриці майже більша від неї ріка *Зелениця*, почім біжить вона до м. Надвірної майже простою долиною, перерізаючи прямовисні геологічні верства і лавцяхи гірські. Наслідком того показують ся дуже гарно скалисті береги під с. Пасічною, де вливає ся до Бистриці від заходу потік *Буцловець*, що творить 7 км. горі від свого устя прегарний 15—20 метр. високий гук.

З допливів, що випливають у горах і вливають ся до Бистриці на долає поміж Надвірною і Станіславом, належить згадати потоки: *Вітковчик*, *Вітковець* і кілька *Стримб*.

Кромі рік суть ще в Гуцульщині *овера*. В *Поганім місци*, властивій Чорногорі, є два малі плиткі озерця, виповнені чистою водою. Літом допливає до них вода із снігу, який у тих місцях, звернених до півночі, лежить заодно. Одно з них є 9 м. довге, 7 м. широке, а 0·3 м. глибоке. Коло тих озер є великий мочар; зарослий сітником, здасть ся колишнє озеро. На полонині *Дземброня* понизше хребта Чорногоря є також мале озеро.

Найбільше є *Оверо Несамовите* під г. *Данцижем*, до 100 м. довге, в однім кінці 44 м., у другім 80 м. широке; при березі 0·2 м., дальше 3 м. глибоке, а дальше ще глубше; кромі снігової води засялюють його ще й власні жерела.

В тих озерах не живуть риби, тільки жаби. При 14° С в повітрі показував термометр, вложений у Озеро Несамовите, 8° С.

Гуцули кажуть: „як в Несамовите (Озеро *вергти камінь*, настає зраз *вісола*“, (бури і бють громи). Сей їх присуд походить правдоподібно відси, що всі хмари, бурі, блискавки надходять з поза г. *Данцижа*, під котрою як раз лежить те *Озеро Несамовите*. На полонині Марішевска під г. Данцижем стоять хрести на місцях, де громи побили людей; се вказує, що справді туди з поза Данцижа, понад Озеро Несамовите, через Марішенску іде до Жабя і дальше шлих бурі та грому.

Про озеро *Шибене* була агадка при потоці *Шибений*.

Жерел у Гуцульщині премного. Всюди, не тільки по долинах, але і на вершках та узгір'ях бють великі і малі жерела, а вода їх спадає нераз із значної високости в пропастві долини, щоби утворити потік. Жерельна вода всюди *ладна* (чиста), студена і *солодка* (смачна).

В многих місцях *ідуть головиці* (тепліці), в які Гуцули закладають *кадовби* (середною порожній пень дерева) на керниці.

Цілий обшар обнятий областями рік Черемоша, Рибниці, Пістиньки, Прута і Бистриці належить до систему карпатских утворів, на які головни складають ся пісковці, лупаки і маргілі так третичного як крейдяного походження. Виняток становить тільки часть обнята жерслами Черемоша, утворена із скал кристалічних часу архаїчного, іменно з гнайсів.

Із сего виходить, що обшар Гуцульщини складають утвори: 1) архаїчні, 2) крейдяні, 3) третичні, а надто 4) четверачні (теперішні).

I. Архаїчні утвори в тільки частиною великого кристалічного острова, що тягне ся з Марморосу через Буковину і Семиград до Румунії. Утвори ті мож поділити на два поземи: глибокий, в котрім переважають блищаківі лупаки, і виший з філітми (пратулаками). Група гір від Палениці до Будийовскої утворена з тях архаїчних скал.

II. Крейдяні утвори складають ся з різнородних пісковців, лупаків пісковцевих і марлевих. Геологн розрізняють тут три верстви:

а) *ропянецкі верстви* так названі від гори *Ропянець*; се тонкі уверстовані пісковці, дуже потріскані, сині, попеласті або зеленваті, поперерізувані жилами білого кальциту з численними гієрогліфами.

Верстви ропаєцькі бувають найчастіше зигзаковато поломані. Гарно розвинені вони при дорозі над потоком *Варатин*, що біжить з г. *Букіця* на полудне і вливає ся до Чорного Черемоша межі с. Ясеновом і с. Криворівнею.

Верстви ропаєцькі вкриває на г. *Игреци* негрубий поклад верств плитових.

Гарно виступають ті верстви теж з правого боку Черемоша коло устя р. Шутилівки, в руслі потоку Грамітний, в руслі Черемоша коло с. Устерік;

видно їх на гуці р. Рибницї між сс. Яворовом і Соколівкою, верхами від гори *Мел* над р. Пістинкою, аж до с. Маняви над р. Солотвинською Бистрицею; видно їх на Добошевій скалі, при гостинци перед с. Ростокми. Згадую про них тут, бо декотрі з них є головними горизонтами *ропищ*, або мають, особливо лупаки, значну кількість *цїлиці* (куховної соли);

б) *верстви плитові*, з гуцульська звані *плоскі*, утворені помежи типовими ропаєцькими верствами і пісковцем ямненським. Головну ро-

6. Добошена скала над Черемошем коло с. Ростокми

лю мають тут пісковці виразно уверстовані, плоскі (плитові), сірі, сині або зеленаві, з рідшими жилами кальциту як верстви ропаєцькі, і з гієрогліфами переважно простими і валковатими; верстви ті розвинули ся на хребті *Плоске*, осідкови Шкрибляків у с. Яворові;

помежи верствами *плоскими* (плитовими) виступає зліпленець дуже міцний з мюогви, як горох великими зернами кварцу. З сего зліпленьця роблять *яменське камінє*.

в) *верстви яменського пісковця*, се одні із визначних утворів Карпат заселених Гуцулами, бо він надає тим горам властивий вигляд. В геології названо його яменським від с. Ямна над Прутом, де гарно розвинув ся. В головній масі є сей пісковець дуже грубо верстований (до 20 метрів), дрібно-зернистий, ясно-жовтавий, рідко рожеавий, крухий; скоро звітріє, покриває ся звичайно крухою, брунатною або сірою верствою, розсипує ся часто на мілкий і дуже чистий пісок, тріскає великими відломами або творить великі скали подібні до звалищ. Йому товаришать майже всюди темно-зелені, кременисті лупаки, що кршуть ся в дуже острі, дрібні відломки. Прикладом сего є величезна скала *Сокільський* над Черемошем коло с. Ріжна.

Грубість верстви яменського пісковця дуже змінна: близько карпатського берега вносить 20—50 м., на полудне в долині Прута доходить до кількохсот метрів, а розтягає ся широко і далеко. Відукти в Яремчи збудовані з того пісковця, надто гори *Хомяк* (1544 м.), *Сенік* (1664 м.), *Горган* (1595 м.), водонад *Перебий*, *Камінь Краттера*, *Добочеве крісло* і т. и. На цілій просторони поміж сс. Устеріками і Білоберезкою перетинає Черемош виключно крейдяні верстви і то переважно пісковець яменський.

По лівім боці р. Рибниці в с. Городі творить пісковець яменський поклад до 50 м. грубий: *Грунь Каменистий* (мальовничі скали, подібні до звалищ). Рідко коли лучає ся в Карпатах бачити геологічний перекрій так виразно від вершка до споду горн, як власне на *Каменистім*.

Здовж цілого *Сокільського* груня від р. Рибниці до р. Черемоша творить яменський пісковець, покладом до 100 м. грубим, *Церковці*, величні і прегарні скали. Позаяк нахилене його верств доходить 70—80°, а упад є рівнобіжний до склону гори, наслідком того площина верстви стає на поверхні кількясот квадратових метрів чиста, і творить неперобиту, стрімку, гладку стіну, потріскану в різних напрямах і порослу зрідка мохом і поростами. Ті скали являють імпуноучий вид особливо з місць висунених більше на полудне.

На дорозі до Жабя, де потік *Бережниця* вливає ся до Черемоша, веде дорога по під прямовисну, величезну скалу з яменського пісковця.

На полудневних схлонах вершка *Сигленого* над потоком Пістинькою творить ямненський піс. великі і мальовничі пропасти, особливо в місці *Облаз*, на вузкій і стрімкій дорозі, що веде з с. Прокурави до с. Космача.

Ямненський пісковець творить коло с. Прокурава на лівім березі Пістиньки, коло місця званого *Ровсохата*, невеличку гроту, *Малий Склен*.

Незвичайно гарні і мальовничі скали, подібні до звалищ, творить ямненський пісковець на східних схлонах гори *Сісна* межі с. Лугом і с. Дорою.

III. Утвори третичні обнимають верстви еоцєнські, олігоцєнські і міоцєнські. Найхарактерніші тут верстви олігоцєнські; головну їх масу становлять крухі, лупливі лупаки живичні, брунатні, майже чорні, котрі вітрюючи поволікають ся ясно-жовтим або майже білим пилом; в них бачимо завісїгда численні остатки риб, а особливо їх луски. З утворів олігоцєнських бачимо в Гуцульщині дуже часто верстви пісковців зеленавих або жовтавих. Найцікавішшии суть *пісковці клївські*, названі від гори *Клїва* коло с. Заріча (на правім березі Прута під Делятином), де той пісковець творить великі поклади, надто в сс. Космачі і Ростоках над Черемошем. Той пісковець має в собі ропу, як пр. в с. Текучи коло Акрешор, де ропу зовуть *текучкою*; звітріла рона стинає ся місцями в *вемну смолу* (асфальт). Такий поклад смоли находить ся на північ від с. Космача при жерелах потока *Рушор*.

В глибоких Карпатах близько угорської границі утворений олігоцєн з *пісковця магурського* (від гори *Магури*); се обік пісковця ямненського найважнійший орографічний чинник у тій часті Карпат. З того пісковця зложено пасмо Чорногори з Кукулом, Кострицею і Кринтою.

Типовий магурський пісковець найліпше розвинений на самім пасмі чорногірськім; він грубо-зернистий, звичайно вразіо уверстований, ясний, зложений з круглих зерен кварцу і многих бляшок білого лищака.

Майже середняю олігоцєнського обшару тягне ся широкий пас чорних лупаків. Се верстви *шипїтські*. В долині Чорного Черемоша бють з тих верстов три жерела *шави* (щави), з котрих найважнійше називає ся *Буркут*.

Коло сс. Ферескулі і Явірника бють з тих самих верстов також сильні жерела сірководеневі.

Пісковець магурський творить головну масу цілого чорногірського пасма; се було причиною, що полишались до нині такі високі гори

в тих сторонах, коли тимчасом у иньших пасмах вода позбирала їх вершки, як і збирає до нині, та уносить материял із них з собою долі ріками, через що значно обнижує їх. В місцях чорногірського хребта, де пісковець тратить свою однотайність і грубість веретви, спадають вершки гір з 2000 м. від разу на 1200—1400 м.

IV. Утвори четверичні обнимають а) ділювіум і б) алювіум; вони витворились по цілковитім видвигненню Карпат і по уступленю міоценьського моря.

Ділювіум рік повстало переважно з перенесеня глини, звітрілого пісковця і рінняків, що все уложило ся здовж нинішніх рік. Ділювіум, рінняки і оточаки зчіплені жовтою або червоною глиною виступають гарно в долині села Вілоберезка, дальше над Рибицею і т. п.

На Чорногорі маємо ще сліди *ледової епохи*, котрі не сягають висше як 1500 м. над позем моря. Майже у всіх китловинах на північнім склоні того хребта видно дуже виразні, хоч малі, бічні, середні і чільні морени, а по при них і великі відломи скал вигладжені і порисовані рівнобіжно, що все свідчить, що були тут колись *ледяки*, які бачимо в Альпах.

Алювіум (земли наплавна) обнимає ті утвори, які повстають тепер через діланє води.

Отсе в коротці важніше з оро- і гідрографії і з будови геологічної галицких Карпат, заселених Гуцулами. Під петрографічним зглядом бачили ми, що та часть Карпат збудована головню з мягких (менілітових) лунаків і твердих пісковців. Де виступають мягкі лунаки, що улягають лекше знищеню, там творилсь долини ширші, а гори ставали низшими; надто визначають ся ті горілагідними склонами. Протвино *тугі* (тверді) пісковці, котрі сильніше опирають ся діланю води і повітря, змінили менше первісний вигляд гір, наслідком чого долини вижолоблені в тих пісковцях нерід дуже вузкі, а гори з них збудовані вніші і визначають ся сьмілійшими склонами. Такіх пісковців маємо в Гуцульщині два роди: *старші*, *лмєнські* (утвору крейдного), обнимають глубший позем і держать ся близше краю гір, протвино пісковці *маґурскі* (третичний утвір) витворили найвніші *ґруні* властивого чорногірського пасма. При краях Карпат маємо молодші веретви третичні (міоцен), важні з того погляду, що мають у собі сіль, уголь брунатний і земний віск. Усі скали, що входять в склад чорногірського пасма, улягли сильному *зрішеню* (пофалдованю), а *ріжки* (фалди) були в горішній своїй части, як усюди в пісковцях, змиті і зни-

цені, наслідком чого обнизились усі гори. Взагалі не мають гори гуцульські вигляду диких, нагих, скалистих вершків, але виглядають як округлаві чуби.

Долини північної сторони чорногірського пасма визначають ся взагалі значнішою шириною, а гори, що замикають ті долини, спадають лагідними склонами, через що дно тих долин стає дуже часто багистим і творить *мочері*. Долини звужують ся тільки там, де ріки мусять передирати ся через тверді пісковці; в тих місцях бувають боки долини стрімкі, з руслів рік стирчать пороги, а в самих ріках творять ся *гуки*, як пр. на Пруті коло с. Ямни, на Черемоши коло Г. Сокільського, на Рибниці коло с. Соколівки, низше коло с. Города і т. д. Гори, що розділюють ті долини, покриті лісами; скал видно тут мало; скалисті тільки боки гір над переломами рік: Ямна над Прутом, Сокільський над Черемошем, Добошева гора над Черемошем і ин. Чим більше наближаємо ся до головного хребта, тим частійше змінюють ріки свій напрям, долини стають вузші, а кравид ріжнороднійший.

Води, що зливають ся з головного хребта до Чорного Черемоша і Прута, розрили глибоко його боки і витворили численні поперечні долини, дуже вузкі і недоступні з причини густого заросту і забаченого дна. З того поводу ведуть усі плаї на Чорногору мало де тими долинками, але спинають ся стрімко по пропастистих склонах гір; під самим хребтом розширюють ся ті долини і творять обширні китловини. Дно тих китловин звичайно вогнуте, покрите румовищем порослим *жерепом* (косодеревиною) або терниною. Стіни тих китловин рідко коли скалисті. Найкрасше виступають такі скали в *Кісіх Улогах*, на полонині *Іаджині*, під г. Спицями і г. Говерлею; вистаючі часті скал, а часом і цілі скали, звать Гуцули *ребрами*.

Клімат Гуцульських гір більше континентальний, бо вливає на него континент азійський, наслідком чого є там зима студена а літо горяче, про що свідчить найліпше те, що в Гуцульщині засівають кукурудзу ще під самими вершками гір, прим.: у Бистрецю (850 м.), над Шибеним (925 м.), при Буркуті (930 м.) а пшеницю навіть вище: в Яблониці (1005 м.). Взагалі росте кукурудза і пшениця в Гуцульщині в такій висоті, в якій у західних Карпатах доходить лише овес і бульба.

Після мапи Д-ра Ромера не доходить середня скількість опадів на Чорногорі до 1200 мм.; наслідком сего погода на Чорногорі взагалі тривкіша і певнійша, як прим. у Татрах.

Ропи (нафта) знаходиться в багатьох місцях Гуцульщини, по більших або менших *ропищах* (роп'яних теренах). Згадаю тут важніші місця. В лупаках менілітових межі г. *Плоскої* і *Вишньої Середньої* між с. Яворовом і с. Білоберезкою, виступають заодно сліди ропи. В Білоберезці пробовано копати роп'яний шиб на захід від гори *Пасічної*, однак без добрих результатів, як звичайно в лупаках менілітових.

Широкий пас поміж Рибницею і Черемошем, іменно *групи Буковець* (883 м.) і *Роп'янець* (877 м.), визначають ся теж багатими слідами нафти, які найбільше показують ся в місці званім *Межиріки*, належнім до с. Річки і на г. *Роп'яниці*. На тім остатній верчено за ропою досить глибоко, однак мимо красних слідів і сильних газів показало ся їй дуже мало.

На схід двора в Жабю виступають близько лазні один до кілька метрів грубі лавниці попеластого пісковця, з котрого витікає ропи; трохи дальше з правого боку Черемоша добувають ся в руслі ріки від давня запальні гази враз з краплями ропи, котрі творять на поверхні води блискучу поволоку.

Ропи виступає теж на *Гравіці*, під *Погаром*, в *Ропиннику*, *Кривополи* і н. І коло с. *Красної* (красна іля, ялиця) в місці званім *Голови*, а з відси в одну сторону на захід через гору *Магуру* до Жабя, а в другу сторону на полудневий схід тягне ся обшар ропищ на Буковину, де в с. *Дістичиці* (назва споріднена з словом *деготь*) черпано вже з давня ропи.

І в області ріки *Пістиньки* в с. *Прокураві* є ропи, котра в кількох місцях добуває ся на верх; так само поміж вершками *Брусний* і *Сиглений* коло с. Прокурави.

Ідучи горі потоком *Рушор*, допливом *Пістиньки*, надібумо під г. *Магурою* посеред еоценовських верстов гарні і багаті сліди ропи. На північний захід від жерел Рушора, в місці званім *Гулиця* [належить до гром. Теуча] розпочато коло 1885 р. добувати ропи, однак з малим результатом.

У підніжжя гори *Запуста* в області ріки *Пістиньки* Космацької заложено копальню ропи в пісковці клівській, пересяклім ропою.

Однак супротив факту, що утвір лупаків менілітових (м'яких) поміж найкрасніших слідів ропи, ніколи ще не видав добрих результатів, згадані ропища не надають ся до експлуатації. Інакше представляє ся терен над *Бистрицею*, де коло с. *Пасічної* находимо в верствах *роп'яницьких* много доброї ропи. Рід тої ропи знаменитий (т. г. = 56° В.), приступ до ропищ легкий; значний простір ропищ і геологічні обставини віщують, що *Пасічна* буде

мати яко копальня роши сьвітлу будуччину. Там існують копальні вже від кільканадцяти років, іменно в долині Бистриці пониже устя потоку *Коварки* і на горі, на північ устя того потоку.

В долині потоку *Вітковець*, допливу Бистриці, помежи г. *Логар* і *Маковця*, добувають ся запальні гази углеводеневі wraz з краплями роши. Подібне бачимо і над потоком *Вітковчиком* на північ хребта *Риковиско*. Також під с. *Вітковом* єсть копальні роши; тага громада має надто свою сировицю. Взагалі терен поміж Пасічною і Манявою має много рошиц, а ті свою запевнену будучність.

Сіль і сировиця. З лівого боку р. *Рибниця* є перед самим м. *Коссовом* сільна баня. Давнійше була тут копальня *цїлиця*; поклад чистої соли напереміну з верствами илу і пісковця є тут до 20 м. грубий. Нині не вибирають тут уже *цїлиця*, але впускають воду в відслонені хідниками сільні поклади; вода сполоскує сіль, а з так одержаної штучної сировиці виварюють сіль кухонну. Крім тої штучної сировиці допливає у ті підземні хідники щільнами від північного заходу теж природна сировиця.

З лівого берега Пістиньки помежи с. *Космачем* і горою *Мел* є поклад камінної соли і гіпсу. Колись була і тут баня; нині черпає громада сировицю, що випливає з тої *сільної гори*. І в долині потоку *Банька* є той сам поклад сільного илу.

Сільне жерело є теж з пісковця ямненського в місці, де до рога опускає долину *Прутья* і тягне в напрямі полуднево-західнім. В с. *Бітькові* є також жерело сировиці.

Води мінеральні. В місці званім *Микуліський*, з правого боку Чорного Черемоша під горою *Лукавець* є дуже студена *шва* (щава). Теплога тої залізної води виносить 13° С. при температурі повітря в гґни 23° С. Вода сего жерела має в часі погоди смак острій, трохи стягаючий; скоро порушить ся її, виділяють ся з неї баньки дву-кисняка угля (CO₂).

Ідучи дальше горі Чорним Черемошем приходимо до *Буркута* [назва з угорського бор = вино і кут = жерело; боркут = винне (квасне) жерело]; є він теж з під гори *Лукавець* (1506 м.).

Черед 1848 р. був тут заклад купелевий і 10 приватних домів. В р. 1848 спалили австрійські війська ті будинки, щоб в них не могли хоронитись угорські повстанці. Від р. 1851 є жерело буркутске власність ц. к. скарбу і з того часу находилось воно в незвичайнім закладбаню. Дперва в новійших часах старає ся заряд камеральний в Явірнику піднести значіне Буркута, і в тій цілі поставив одво-поверховий будинок і покрив жерело.

Смак свіжого буркута є приємний, квасковатий і по трохи щипучий а температура студена (8° С. при тем. воздуха 21·5° С в тіни). Ця студеніша є вода подібна смаком до Буркутокої в жерелі на лівім боці ріки против гори *Прислип*.

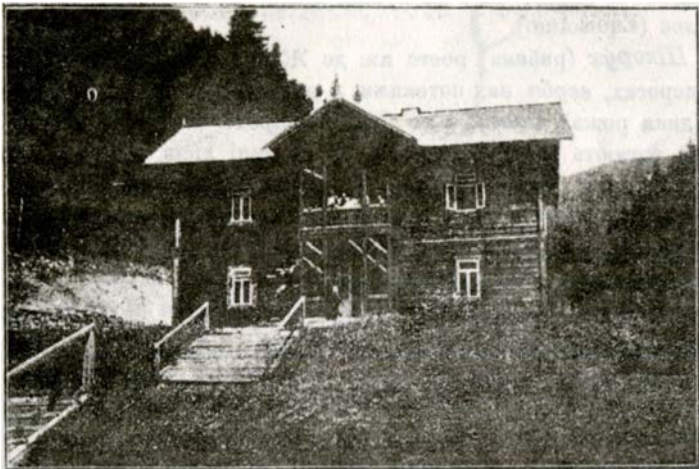
Над фрескульским потоком, 1 км. від його устя до Білого Черемоша, бє сильне жерело сірчаної води.

Вода буркутска є *шва* (шва), в склад її входять: залізо, дву-кисняк угля і газ сірководневий.

Руди металеві. На полуднево-західнім склоні г. *Чивчин* (1760 м.) коло найвишого жерела Добрина видно сліди копальні

7. Жерело в Буркуті.

8. Заклад училищний в Буркуті.

Галеніту (руди олова), що мав містити в собі і срібло. Гуцули називають се місце: *Двори*. Сліди робіт і дорога, що служила до вивозу тої руди, остались до нині дуже виразно.

В с. Пасічній була колінь *гута зеліза*, яке витоплювано із тамоніих сфросндеритів; вони мали всего 20% зеліза, через те і не оплатяла ся робота.

Скло. Пісок, що повстає із звітріння клівського пісковця, надає ся дуже до виробу скла; вожно його до гуті в Микуличині, котра вже тепер перестала тонити скло.

Камінь млишське роблять із кварцево-вапняного зліпленця, який находить ся над потоком *Ставник* (доплив Пістиньки), як також в дорічю Черемоша на полудневий захід від Ріжна великого.

Рослинність гір заселених Гуцулами розвинула ся тут як і в других горах, з тою різницею, що деякі рослини сягають тут вище. У підніжя гір розвинув ся *дуб*; він росте або у *дубровах* чистих, або підшитих ліщиною, а теж по сполу з *березою*, *трепетою*, *берестом*, *кленцею* = *кленом*, *грабом*, *липою* і *обмілою* (омела); місцями по гірських долинах сягав дуб до висоти 520 м. н. п. моря. Ліси, в котрих сумішкою ростуть *бук*, *илем*, *смерека*, *лендерев* = *мудрина* (*Larix sibirica*), *ялиця*, *береза*, *явір* і *ялень*, сягають до 1300 м.

В *турушукватих* лісах (молодих густих) росте *їжівдь* (мох), котри часом *завале* ся і на пустім поли, на котрім мече ся і *падіволок* (*Equisetum*).

Шкоріж (рибина) росте аж до Жабя, *свід* (*Cornus sanguinea*) при дорогах, *верба* над потоками, з нею *ива*, надто *гліз* і *свербігул* (дика роза), *бзінá*, а по лісах *папороть*. Смерски, ялиці і лендерев сягають до 1670 м., т. є. до границі лісів. По мочарах на краю гір росте *чорна вільха*, а здовж берегів рік і по ріняках творить *біла вільха* гарні залусти. По скалистих аломах над потоками росте крімь сего ще й *таволга* (*Spiraea ulmifolia*), корч гарний з китицями білих *чічок* (цвітів). *Яловець звичайний* належить на Чорногорі до дуже рідких рослин. Зруби лісні заростають тут на краю гір *карлеватю грабіною*, а в середині *ліщиною*. З того powodu не видно тут таких неужиточних пасовищ покритих ялівцем, яких сумні краєвиди дають нам низші гори. Повише горішньої границі лісів (1670 м.) росте *жереб* (*Pinus Pumilio*) аж до найвищих вершків, а посеред жеребу *кидріна* (*Pinus Cembra*), особливо на *Кидроватім* узгір'ю з Добошевим кріслом під Чорногорою; невідступним товаришем жеребу в *женіпни* (*яловець карлеватий*) і *лелеч* (вільха зелена), котрі творять по глубших паровах залусти, посеред котрих ростуть *малини* і *дряпаки* (ожини). Крімь жеребу росте тут *омéга* (*Rhododendron myrtifolium*) і *шипóк* (*Azalea procumbens*).

Омега, дуже розгалужений корч, досягає до 1 м. високости. Гоні його лежать то при землі, то шнуть ся горі, долішні части вкриті бородавками (слідн листя, яке відпало); листя тримає ся лише на верхках гонів, де воно росте густо і без ладу. Гарні рожеві чічки виростають по 4—5 на коротких хвостиках в *рвскаах* на верхках гонів. *Омега* росте на скалистих місцях в високости 1300—2000 м., Вона є найкрасшою рослиною властивою лише Чорногорі.

9. Омбла.

10. Шубок.

Шубок, се непомірний, сильно розгалужений 15—45 см. розно-стертий, радше до моху подібний приземний корчик, густо порослий дрібними, 4—6 мм. довгими листочками; рожеваві його чічки стоять в коротких *рвскаах* на кінцях гонів. *Шубок* росте по сухих неврожайних скалах висших ґрунів (1600—2200 м.) покриваючи, посеред гірських трав, як на Піч Івані, значні простори. Цвіте від мая до серпня.

Де нема жереба, там верхи гір, покриті буйною травою, творять *полонини*. Тільки 2/10 чорногірського хребта покриті жеребом, а решта — *полонини*, зарослі переважно травою з малою домішкою рослин двопрозибцевих.

Полонини займають усі верхи не тільки головного пасма чорногірського, але иньших пасмів повисше горішньої границі лісів, котра в Гуцульщині важить ся між 1100 а 1300 метрами. По *полонинах* росте *лелеч* (зелена вільха), малий, найбільше 3 м. високий

корч, котрий є виключною властивістю східних Карпат; дечче росте над потоками і не збирає стільки місця, що жереб, наслідком чого достарчують полонини буйних, просторих і свободних пасовиск. З інших корчів надібумо на полонинах зрідка *женіпин* (карловатий яловець), *шкоріж*, *дервник* (*Lonicera*) і *бов коральний*, а місцями покривають землю: *єгоди* (суниця), *афони* (*Vaccinium Myrtillus*) і *сбороди* (*Vacc. Vitis Idaea*).

Ростинність зільна полонинська, хоч не богата на роди, зміняє свій склад і зверхий вигляд відповідно до властивости землі. На землі сухій, не дуже *ситій*, ростуть переважно трави: *русівка пахнітка* (*Antoxantum odoratum*), *мітлиця біла* (*Agrostis alba*), *мітлиця звичайна* (*Agrostis vulgaris*), *черетниця* (*Calamagrostis Halleriana*), *овес ріжкоцвітний* (*Avena versicolor*), *дрожачка* (*Briza media*), *вібіжка лугова* (*Poa pratensis*), *грістиця звичайна* (*Dactylis glomerata*), *костерява овеча* (*Festuca ovina*), *мохнаток білавий* (*Luzula alba*), з котрими мішають ся звичайні лукові рослини, пр. *дервник* (*Achillea*), *решітник гадимець* (*Veronica Chamaedrys*), *двінець* (*Rhinantus minor i major*), *головатень* (*Centaurea*), *падіволок* (*Equisetum arvense*), *блєкотиця* (*Hyoscyamus niger*), *бешівник* (*Paris quadrifolia*), *нитота* (*Lycopodium selago*) і я.; по вохких місцях переважав *рвєвалть подєрниця* (*Aira caespitosa*), посеред котрої росте висока *чемеріця жовтава* (*Veratrum Lobellianum*). Де земля ялова, там заглушує *пєвєнка* (*Nardus stricta*) усі інші рослини. Такі зарости служать за пасовиска. Де порієт трави буйніший, там пасуть ся воли і корови; де трава коротша, там увивають ся вівці від сходу сонця до смерку.

Ростинність тих пасовиск була певно колись ріжнородішою, але наслідком щорічного спасаня много родів рослин цілком загинуло, тільки рослини зимотривкі, що не розроджують ся з насіння, але з відаємоків та коріня, отже передовсім трави, могли через те тут утримати ся.

Ростинність *кішиніць* (місьць призначених на сіно) незвичайно ріжнородна і *чичкаїта*. Тут бачимо чудові гірські рослини як: *ніскавєц* (*Hypochaeris uniflora*), *пувка великоцвітна* (*Crepis grandiflora*), *корсїтка гірська* (*Hieracium aurantiacum*), *дїдик підальпейський* (*Senecio subalpinus*), *перстїч золотник* (*Potentilla aurea*), *свїчурник* (*Gentiana asclepiadea*), *постїлкі* (*Scabiosae*), *дервник* (*Achillea*), *невїстувлїк* (*Chrysanthemum*), *кільбаба* (*Leontodon*), *побородник* (*Tragopogon*), *капшукі* (*Campanula*), *головатень* (*Centaurea*), *козельцї*, *жовті чички* (*Ranunculus*), *копшину* (*Trifolium*), *бєти* (*Cirsium*), *брїндюїк* (*Crocus banatus*), *косітєнь* (*Iris ger-*

manica), *печуїсттер* (*Bellis perennis*), *серпівнік* (*Cichorium Intybus*) і повніше згадаві трави.

Посеред тої мішанини форм, розностертих широко по цілій середній Європі, виступають тут уже рослини властиві східнім Карпатам, а чужі західнім, як *арніка*, у Гуцулів високо цінена з причини лічничих прикмет, *змійовина* (*Scorzonera rosea*), *звездик* (*Dianthus compactus*), *тонірки* (*Viola declinata*) і др.

Рослини ті повтаряють ся майже без зміни і по всіх *царинках*, огорожених місцях посеред сел, призначених на кішницю.

Вегетация на полонинах коротка, бо триває лише від половини червня до половини вересня; вона убога на роди, за те буйна.

Подаю тут ще гуцульські назви рослини, які я зібрав над Пістинькою Брустурскою в липни 1899 р.

Деревнік білий (*Achillea millefolium*), лабуштін (*Aconitum Cammarum*), косітень (*Acorus calamus*), зрадзіле (*Agrimonia Eupatorium*), поліан (*Artemisia Absinthum*), дика фасолька (*Astragalus glycyphyllos*), матриган (*Atropa Belladonna*), звездники пільські (*Betonica offic.*), хлезінь (*Bunias orient.*), ласкавець (*Bupleurum rotundifolium*), каплушки (*Campanula glomerata*), чортіполох (*Carlina acaulis*), самокша (*Coronilla*), осотій (*Carduus nutans*), ростіпасть (*Chelidonium majus*), головатень (*Centaurea Cyanus*), бурівнік (*Centaurea scabiosa*), земені грань (*Cetraria island.*), нятина (*Chenopodium album*), боршівка (*Conium maculatum*), невістка (*Chrysanthemum leucanth.*), брендша (*Crocus sativus*), серпівнік (*Cichorium Intybus*), матерійка (*Clinopodium vulgare*), вовче личко (*Daphne mesereum*), черсак (*Dipsacus laciniatus*), крутовежа (*Dyanthus superbus*), падіволос (*Equisetum silvaticum*), Іван зіле пільске (*Echium vulgare*), молочій (*Euphorbia cypar.*), самозелень (*Euphorbia amygdaloides*), золотій Іванчик (*Galium luteum*), підбіма (*Geranium plenum*), золотнік (*Geranium sanguineum*), кучерве зіле (*Geranium molle*), чорябіл (*Gentiana carpatica*), сьвічочкі польові, Божа сьвічка (*Gymnadenia odoratissima*), Божа рука (*Heracleum spondilium*), кровнік, прозірнік (*Hypericum quadrangulum*), Іван зіле (*Hysopus offic.*), блекотіця (*Hyoscyamus niger*), осетнік, золотопера (*Luncus effusus*), дурець (*Lolium temulentum*), зановат (*Lotus corniculatus*), зєбрій (*Lamium galeobdolon*), городовий мѳлоч (*Leontodon taraxacum*), любісток (*Levisticon officinale*), леитіця (*Lychnis*), милость Божа (*Myosotis palustris*), куряча лабка (*Lycopodium*), брат-сестриця (*Melampyrum arv.*), заяча калуста (*Menyanthes trifol.*), вовк (*Ononis hircina*), бодяк (*Omo-*

porða acanthium), багновиці (Oxycoccus), зазүүлні чоботи (Orchis ustulata), коров'яче зілля (Orobanchе epithyrum), заячий квас (Oxalis), бешэзнік (Paris quadrifolia), зсямяне серце (Tuber cibarium), подорожник (Plantago media), кремейця (Petasites officinalis), півопя (Paeonia officinalis), криве зілля (Polygonum bistorta), дрестуїн (Polygonum lapalifolium), ростопнасть (Pyrethrum partenium), піпороть лісова (Polypodium), рает (Primula veris), грушка лісова (Pyrola sepuola), звонок жовтий (Rhinantus minor), куряча сліпотá (Ranunculus acris), шва сільска (Rumex crispus), кохитнік (Rhododendron ferugineum), дідове салó (Salvia verticillata), мідушниця (Salvia glutinosa), хобза (Sambucus ebulus), підбіма чельдіньска (Sanicula europaea), татарнік (Sanguisorba officinalis), смікавка (Scirpus pal.), чеснок гадечий (Sedum acre), пук (Selinum carvifolia), молочій (Sonchus asper), свинський молочій (Son. oleraceus), кóловатне зілля (Silybum Marianum), смблávка біла (Silene nutans), червечць (Stellaria media), гáнезь (Symphytum officinale), бóкова грань (Sticta), остуда (Tanacetum vulgare), підбіма, дєнніця (Tormentilla erecta), горішок червоий (Trifolium pratense), горішок білий (Trif. mont.), яєня заря (Trif. agrarium), живокієть (Trif. ochroleucum), чібрик дикий (Thymus montanus), чібрик полонинський (Thymus serpyllum), підбіл (Thussilago farfara), гербатка (Verbascum Lychnitis), двєна біла (Verbascum phlomoides), топірчики (Viola tricolor), потєчий горошок (Vicia cracca).

По гóубоких лісах, далеко від людських осель, *ваплєкав ся* і заложив собі *гайнó медвідь* = *вуйко* = *тот старий* = *тот великий*, що *бе* маржину, але не гóрдить і *мершєю*; туди забігав *воок* = *тот малий* = *воірак* = докуди *флов*, а жив там *рись*, *дик*, *олень*, *серіюк*, ближше осель *увихають ся*: *лисиць*, *куриць*, *тхорі*, *білиці* = *ласички*, *чороліс* (Myoxus Glis), *мідниця* (Myoxus avellanarius), *мече ся* у землі *кашевóк* (Hyrudaeus argalis), по під траву *пре порá* (Hyrudaeus glaucocolis), а гóубоко в землі *пре кертниця*; по полі *скачуть валяць*, вєчером *плетут ся* коло хат *лишки*, над потоками *мечут ся видри* та *мурці*, по землі *бігають вєщєрки* (Lacerta strocea), *фóвзаяют ся*: *софія* = *догга* = *доггінка* = *поганка* = *гадина чорта* (Pelias cherssea) і *сороката* (Pelias praester), *сунет ся вєщєр* (Salamandra maculata), *скаче жєба вєлена* (Rana temporaria), *жєба їдальня* (Rana esculenta), *кумáк* (Bombinator ignaeus), *лїзе рáпавка* (ронуха), в воді *колотєт ся пуголовиць*, по землі *лїзуть слимуш* (слимаки).

По недоступних скалах *осів сі*: *орел* (*Aquila fulva*) і *Ганя* (*Circæstus gallicus*).

Ганя, се рід орлів характеристичний для Гуцульщини; вона 70 см. довга, а широка з розноостертими крилами 180 см.; голова вкрита брунатними кінчастими відстаючими перами з яєними берегами; крила темно брунатні з чорними перепасками; чоло і шия біляві, груди ясно брунатні, спід білий з брунатними поперечками. Довкола ока вовнистий пушок; око жовте, кілюв синяво чорний, ноги ясно сині. Ганя живе в лісах, де веде тихе життя; скоро хто до неї приблизить ся, *натутуристь сі* зараз вовнистий пушок в округ очий, а надто кінчасті пера на голові підносять ся, через се стає голова більша і подібна до совяної. Головною її поживою є всяке гаде, з якого powodu Гуцули, що гадину уважають за нечисту силу, називають ганю *паськудною* птахою, брідять ся нею і мають про неї много повірок.

11 Ганя.

Поруч з вірлом і ганею живуть іще *птахи* (великі): *пугач*, *сови*, — *пускають сі* різнородні *половики*, — *доббают* у деревах за *друбаками*: *жовни* = *доббачі*, — *гутьять сі* на *тірваж*: *готурі* (самця: *Готка*), *тетеревакі*, *літають*: *снігури*, *засулі*, *джіворожки* (*Coracias garrula*), *круки*, *ворони* (*Corvus frugilegus*), *ворони* (*Corvus cornix*), *чайки* (кавки), *сороки*, *згої* (сойка, *Garrulus glandarius*), *шандарки* = *погарці* (вудвуди), — *вабє сі*: *орібки*, *Грібки* (куропатви), — *свицуть дрозди*; по сїтниках на мочарах і млаках *гніздять ся* *дикі качки*, *кулики*, *солукви* (слонки), — по сїножатях *пїтькають*: *перепеліці*, *деркачі*, — над водами *цївкають і плешуть* (скачуть) *білогруди* (*Cinclus aquaticus*), і *тюркочять*: *плискі* білі і жовті; коло хат *літають птиці*: *воробці*, *копонецьники*, *синичкі*, *щиглики*, а під хатами *ліплять гнізда і співвають*: *ластівкі*.

Літом *увицають сі бжолы*, а *совають сі осы* і *бендекі* (*Bombus terrestris*), а над водами *комарі* (*Calopteryx splendens*), *мухариці* (*Culex pipiens*), по полях *фурконє*: *кобілиці*, *підскакують коники*.

нільні, — в бульбичах *поря́ть медведики*, а *белёги* (відходи коро-
в'ячі) *переточув*: *Гуджулія* (*Geotrupes stercorarius*).

У потоках і ріках Гуцульщини живуть: *струги*, *стружки* (ма-
ленькі) (*Trutta fario*), *пересійці* (*Phoxinus phoxinus*), *слижі* (*Cobitis*
barbatula), *бобки* (*Gobius*), *головачі* (молочар) і *головатиця*
(з икринкою) (*Salmo Hucho*), *підуста*, *свинка* (*Chondrostoma*
nasus), *плетіця біла* (*Leuciscus rutilus*), *маріна* (*Barbus fluvia-*
tilis), *швея*, *плець* (*Alburnus lucidus*), *люж* (*Lota vulgaris*), *клень*
(*Squalus cephalus*), *кова сикавка* (*Cobitis taenia*), *пискёр* (*Cobitis*
fossilis), *веретільниця*, *гаде сліпе* (*Petromyzon fluv.*) і инь. Риби
живлять ся *черваками*, *півками* і пр.

II. Огляд етнольогічний.

осеред тих фізикографічних умовин живуть галицькі Гуцули, щеп українсько-руського народу, котрі по нині задержали найбільше знамен орігінальності, а то завдяки недоступности гір, а з сими і цивілізаційних впливів. Наслідком того виявляють Гуцули не тільки в своїй зверхній подобі, але і в подробицях життя ще много таких властивостей і прикмет, які у інших щепів українсько-руського народу вже затерли ся, а надто вирізняють ся ще й орігінальними, гуцульськими властивостями, що були викликані природою, посеред якої вони живуть.

Про походженє назви „Гуцул“ подають всяке: і так виводить Й. Корженьовський*) в передмові до драми „Верховиньці“, виданій в мові великорускій в р. 1841- 1845 в Харкові, назву Гуцул від *кочувати*; іменно мали в часі татарських і турецьких нападів мешканьці Поділя хоронити ся в гори; *кочуючи* туди назвали себе *Кочулами* а відсе *Гуцулами*.

Др. Кайндль**) подає, що на питанє про походженє назви Гуцул Марфа Дучик з Селстина (Буковина) відповіла йому ось що: „*Єк Волохи нас уздріли, тай тогда кричблн: Гуцан! Гуцан!*“ [готоман (рум.) = великий злодій], з чого витворила ся назва Гуцул.

*) J. Korzeniowski, O Huculach, z jęz. rosyjskiego przełożył Dr. Czarnik, Lwów 1899 (стр. 21).

**) Dr. Kaindl, Die Huzulen. Wien 1894 (стр. 3).

Етнольоґічні Матеріали т. II.

Інші виводять слово Гуцул від румунського *гоц* = злодій і кінцівки *ул*.

Мені самому довело ся чути про сю назву ось що. В р. 1870 відбув я з моїм шкільним товаришем першу прогульку на Чорногору. Провідника і двоє *шканет* мали ми з Жабя; одно з тих шканет був низший, скорий і гарний кінь; *фока* кликав його провідник; друге шкане було више тамтого, худе і лїнйве. На наше питанє, як його кликати, відповів провідник: „*Ніск, от собі шкане!*“ Ми назвали його Розінанте. Фока ішов сьміло наперед, за ним волїкла ся Розінанте при ненастаннім накликуваню: *Ци шкане, ци!* а часом і з додатком: *Ци, Бог би те побив! Агі на тебе!* Я спитав провідника: Чому се у вас один кінь такий скорий та круглий, а другий лїнйвий та худий? — Бо тамтой правдивий гуцул, а цес ні! — Як то, то у вас і люде Гуцули і конї гуцули? спитав я. — Та то у нас конї гуцули, а від коли по горах ходє усєкі шарапатки з окєнами (сурдутовці з люнетами), уже і нас ршєних так прозєвають!

Що справді назва Гуцул новїца, доказує те, що коли Гакє*) з поручєня австрійського уряду в р. 1793 об'їздив східні Карпати в ціли пізнаня плодів мінеральних тих гір, він не знав назви Гуцул, називав їх „Gebirgsgüssen“, „die wahren Pokutier“. Не знав тої назви і польський уряд, до котрого до р. 1772 належали східні Карпати, з чого виходить, що назва Гуцул недавня, придбана новїшим часом, надто гуцульскїй кінь має бути турецького походження, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людий.

Самі Гуцули називають себе: *крєскєни, Руснїки, рускі люде*; вони всі віря *рускої* (обр. грець.).

В їх мові подїбуємо чимало фонольоїчних (звукових), морфольоїчних (фóрмальних) і лексичних (словарних) прїкмет, що надають їй характер окремого говору спорідненого близько з говорами покутськими.

І. Звуки. 1) Самозвуки: а) *є* замість *а*, *я*: *єк* = *як*, *єгода* = *ягода*, *єблукo* = *яблуко*, *єйце*, *єрмарок*, *єтеле* = *теля*, *єдробєта* = *дробєта*, *єшєпка* = *шєпка*, *єкєпєлюх* = *капєлюх*, *єрїчєєни*, *єГрнєєва*, *єєворїєв*, *єєєєєє*, *єєєєєє*, *єєєєєє*; — *є* замість *и* в *єдєє* = *идєє*, *єєєє* = *иєєє*, *єєєє* = *идєє* нам; — б) *є* замість *и*: *єєєє*, *єєєє*, (*єєєє*, *єєєєєє*); — в) *и* зам. *ї*: *єєєє* = *єєєє*, *єєєє* = *єєєє*; — г) *и* зам. *я* в сполучєнях: *єєєєєєєєєє* = *єєєє*; *єєєє* = *єєєє*; але

*) Haquet, Neueste physikalisch-politische Reisen. III. 1794.

рівночасно подибуємо в *ся ї* зам. *я* в сполученнях: *я* забив *сї*, він находив *сї*, як *сї* маєте; д) *у* зам. *ю*: суда = сюда; вівцу, кішницю; е) *ї* зам. *и*: вібрати = вибрати, війшов, вінести, хлопчіще.

2) Співзвук: а) *ї* зам. *д*: *ї*вка = дївка, *ї*рка = дїрка, *ї*дьо = дєдьо, *ї*кую, не*ї*ля, поне*ї*внок, скла*ї*м, си*ї*в, по*ї*ла; — б) *ть* зам. *к*: доньта = донька, (Тюдів); — в) *д* зам. *ї* (г): ле-дїнь = легїнь = легїнь; — г) *к* зам. *т* перед *є*, *ї*, *а* часом і на кінци слова: крескєня = крестяни, кокє = котє = котя, кєшко = тєшко = тяжко; повїєгати, Ускєріки = Устеріки, свєкі = свєті = сьвятї; кіло = тіло; по свїкі = по сьвітї; смеркь = смерть; — д) змягчєні спївзвукї шпїячі: чьо = чо = чоґо, нїчьо = нїчо, чєлєдь = чєлядь; шєпка, чєрн, взєти, Жєбє; — е) *ц* зам. *ч* і на відворїть: цн = чн, а чбук = цбух; — з) тверде *с* зам. м'ягкого: шос, дес, забаривси-си, най-си.

II. Форми. 1) Іменники: а) ім. муж. роду I декл. твердо зак. мають в I. відмінку ч. мн. деколи таке закінченє як ім. м'якко зак., пр. ангелї; — б) подибуємо також прояву відворотну: ім. муж. р. I декл. закінченї на м'який спївзук, мають I. відм. ч. мног. утворений під впливом анальоїї закін. ім. твер. зак.: Жєбївци, Соколївци; — в) особливо в колядах подибуємо форму: лїсєвє, водєвє, гостєві = лїси, води, гостї; — г) в. відм. ім. і прикметників жєнь. роду має закінченє *єв*, *єв* зам. *єю*, *єю*: землєв, горєв, долинов, під вїворїтєв, прєчнєтєв гївєв, свєтєв землєв; надто вїкни = вїкнами, слїди = слїдами, колєдїй = колєд, корєвий = корєв; гєлубий = гєлубїв, молєдцїй = молєдцїв, рїбїй = рїб; 2) Дїєслова: а) дуже часто подибуємо форми: ораю, ораєш, орає; їхаю, їхаш, їхє, їхєтє, під впливом анальоїї форм: спїваю, спїваш... Впливови анальоїї не підпадають такі форми, як тчу, тчєш, тчє; б) лучєє єє часами, що дїєслово задержує в 3 ос. числа одн. закінченє *т*: рцєт, а в нїшнїх випадках трїтїть його: їсхєдє (сонцє); в) в 3. ос. ч. мног. подибуємо за те часто форми без закінченя *ть*, при чїм *а*, *я* перемїняють єє згїдно з загальним наклоном фонетичним гуц. нарїчї на *є*: держє, бїжє, болє, принїсє, ходє, гонє і т. д.; г) в гуцульськїй мовї бачимо слїди давнього аорїєта в сполучєнїю з причасником минулого часу підметного стану (part. praet. act.) на означєнє форми способу можливого (conditional): нїшов *бїж*, продав *бїж*, я *бїж* прєсїв і т. д.; д) куплє = кушєє (в колядах: дїєтє куллє); е) час будучий творить єє в говорї гуцульськїм тим способом, що до дїє-їменника (infinit.) додає єє слово *жу*, *мєш*, *мє* зам. *їму*, *їмєш*, *їмє*; від анальоїїчнїх форм в говорах українських відрїжнюєсь форма гуцульська тим, що слово *му*, *мєш*, *мє* кладе єє перед дїє-

словом до котрого належить а не по дієслові: ме їсти, мемо їсти, мете знати; а) часті суть форми: вли, вв-сі, вли-сьмо сі = взяв ся; и) запримітити також треба форми способу приказового (imperat.): ходімо, несімо, підведімо, а не ходім, несім і т. д.; замітна також форма-спос. приказового: скачі = скачи!

III. Гуцульський говір має й деякі свої прями мети синтактичні і в способі вислову. На пр. хоча чи означити довше триваня якогось діяства, говорять гуцул: іхаємо шо іхаємо; гуторимо шо гуторимо; ішов шо ішов; свали шо спали і т. д.; для порівняня уживають гуцул вставку: *май*, май білший, май ліпший*).

Декуди вималяють *свено*, *писно* замісь: *сильно*, *пильно* і т. д.

Живучи посеред обставин відмінних від иньших щепів українсько-руского народу придбали собі Гуцули многі відрубні понятя, а потреби відповідні условинам життя викликали також відповідні назви не знані мешканцям долів, як: корчуга, кліть, мішбінник, ма́занка, опасань, притула, победрина, погірнік, стоїще, змарка і ми. и.**). Надто прийняли Гуцули живцем або зрусчили много слів чужих народів, з якими мали зносини, особливо румунських, як: аркан, берфела, бовгар, букат, фін, флекев, токма; німецьких, як: басарунок = Aufbesserung, кальман = Kachelman, ци = zieh' (поклик на коня), і иньших, як боклаг, в болгарскім *бѣклиця*; деякі слова вказують на походженя грецьке, як колиба (*καλύβη*), ілєт (*ύλτρος*), або латинське: кулястра (*culastrum*), (ілєт і кулястра уживають в тім значіню як у Гуцулів, і над Дністром), фортуна (*fortuna*) і т. и.

Гуцули виворюють *вівагом* (повільно), наслідком чого чути в їх мові певне перетягуваня звуків, котре особливо в устах жіночих звучить незвичайно мило, немов би співно. Є ще й та особливість у вимові Гуцулів, що вони в б. відмінку не виглошують остатнього складу, лиш кличуть прим.: Марі! Семє! Ону! Мико! Гафі! замісь Маріко або Маріє, Семєне, Онуфре і т. д. Се походить з обставин фізичних, бо таке урване накликуваня чути дальше, як ціле, довге.

В співанках зміняють Гуцули часто наголос, *бо так ліпше віходить*, прим.:

Ой шо так мало на свікі пробжив...

Єк си вібірав в негілю рано, —

І сказав собі лудина внести...

На першім возі голбєсні дзвони...

*). Ніколи для вираженя найвисшого степеня замісь *май*, як *маильно* подив Копорнійцкай.

**), Осібний словарець, який подаю при кінци свої праці, містять ті слова і їх значіня.

Я взяли, взяли, попроваділи...
 Тодги він устав таа людем скáзав...
 Я встаньмо братя, ми сі підвєгім, ---
 Підвєгімосі та руки склáгім...
 Цюлювалісі, обнималісі...

При колядах замітним є те, що де тільки дасть ся вставити й, там чути його в сьпіві. Ось прим. :

Йа в полиа, в полиа рубять сяа двориа
 Рубять сяа двориа на штириа угліа
 На тотіа угліа росицаа впалаа
 З тої росициа сталиа керниціа,
 Йа в тих керницах кушав сяа Хрестос,
 Кушав сяа Хрестос аа з святим Пётром.
 Кушаючі сіа перечіли сіа:
 Йоа Петреа Петреа не перечмо саа
 Озмімоа собіа дваа триа янгелі і т. д.

Пісень у Гуцулів, богатих фантазєю і пречудними природними порівняннями, дуже много; однак мелодия тих пісень, які вони звичайно висьпівують за скришкою, вправді в мотивах гарна, але мало різнородна.

Кожда мелодия, пригравана на фуярці або на скрищі, визначає ся незвичайним багатством прикрас, мелодійних мережанок, котрі суть так субтельні і при повторюваню мелодий так змінюють ся, що стають для уха майже неслівимі, через що лише в приближеню мож їх уняти в нотне письмо.

В снівах Гуцулів визначають ся головню три типи мелодий, іменю: коломийкова, весільна і колядницька. Мала різнородність мелодий походить від значного віддаленя хат, рідких товариських зносин, через що не виробило ся у Гуцулів музикальне чуте, не вважаючи на багатство пісень. Натомісь витворили ся посеред них *спеціальности музиканти*, яких, *скрипаків*, за оплатою наймають на хрестини, весіля, толоки, танці і т. н. а *трембітанників* на похоронн.

Прокля (Zuname) Гуцулів чисто рускі; в вправді дешниця німецких, румунських і малярських, як: Шлехтук, Штурм, Урседюк, Фока, Менгераш, коли однак заважимо, що в цілі експлоатованя плодів гуцульских гір з дерева, іалніту, ропн, сировниці, надто в цілях торговельних осіло посеред Гуцулів чиняло чужиньців, головню Румунів, Малярів та кольтоністів Німців, котрі зросли ся з гуцульским житєм і самі стали Гуцулами, коли надто заважимо,

що деякі з тих пореклів є тільки *прівещищами* (Spitzname), як тепер в Жабю живучий богатир *Бліндер* називався властво Грицько Ілюк, а тільки Жидами прозваний Бліндер, бо на одно око сліпий, а Гуцули се підхопили і кличуть його так, — то процент чужих слів, як і чужі порекла у Гуцулів не повинні нас дивувати, тим більше, що і в інших мовах находимо чимало чужих слів і пореклів придбаних такою самою дорогою.

Сьвітогляд народчій Гуцулів, їх звичаї, обичаї, казки, в пісьнях простота мови, поетичні образи і природні прегарні порівняння а в мові складня, доказують, що Гуцули — племя з правіку славянське. Про них повідає В. Поль ось що: „Простір, на яким живуть Гуцули, дуже великий, а племя саме набрало тим більшого значіння, що осіло на пограничю славянських держав. Іменно стикаються на східнім крилі Карпат оселі Дако-Румунів з державами славянськими. Колиж на ньших пограничах затирають ся родові ціхи двох віддільних щепів, або творять нову мішанину, виступає у Гуцулів з цілою силою незатертий ще славянський тип, що в міру гірської природи виріжнює ся смілими і сильними рисами. Велика мусить бути племенна сила Гуцулів, скоро Гуцул на пограничю ньшого, цілком чужого щепу не тільки остояв ся цілі віки, але навіть перебрав ся через хребет гір і розложив свої оселі ще на просторі Сучави посеред чужого племені. Гуцули суть на пограничю осель славянських в карпатській країні тим, чим в ньших часах і під впливом ньших обставин була козаччина на Запорозю, чим іще по нині суть Черногорці на пограничю колудневої Славльщини, тільки що гуцульске племя не підняло ся до сили відрубного політичного житя.

Найвищим пунктом на обшарі гуцульських осад є Черногора, після якої Гуцули називають себе з думою Черногірцями, хоч і чванять ся назвою Гуцула; о скільк Бойки не суть люблені на сусіднім обшарі рівнин Русі і Буковини, о тільки в Гуцул люблений і відгривас в пісьнях люду руського подібну ролю як козак^{*)}.

Гуцули визначають ся сильною і красною будовою тіла, незвичайною енергією і свободою в поставі і рухах. Статтю своєю ріжнять ся вони виразно від усіх ньших мешканців наших Карпат.

Мушціни бувають більше високого, ніж середнього росту, а ньзньких рідко подибати; *білвиги* (блондинів) між ними нема, тільки

---

*) W. P o l. Rzut oka na północne stoki Karpat, Lwów 1877. Nakł. Richtera (стор. 115, 116).

самі *чорніві*, за те часто подібати мож мужчини з ясними очима, що отінені густими бровами; лица мужчини овальні, а коли ні, так частіше подовгасті як круглаві; носи прості; голову їх вкриває довгий, по середині по за вуха розчесаний, сильно маслом намащений волос; вуса, тільки у старших легко підтрижені, зачесають у долину.

Челедь (жіноцтво) теж звичайно сильної будови, гарної стату, в руках звинна; між ними більше середнього росту чим високого; много молодих дівчат і жінок визначає ся незвичайною красою; між челедею трапляє ся більше *білєвиз*, особливо в сс. Космачи, Брустурах, Прокураві; за те очи у них переважно темні.

Тіло своє достроює Гуцул до краси природи, що його окружав; тож не диво, що він в убраню такій *вігядливій*, як ніхто иньший, в чім піддержує його ще і вроджена гордовитість, котра доводить до того, що Гуцул аби показати ся перед иньшим, аби почванити ся своїм багатвом, любить *повііти ся* (прикрасити ся), набрати на себе особливо на свята стільки всякого *людия* (убрамя), що воно замісь піднести красу зраджує не раз брак естетичного почутя. Дівка прим. ідучи до шлюбу убирає дві сорочці, дзьобню, сукню, захаєку, кештър, поверх негя сердяк, а верх того туґлю, на котру накидає ще що найменше дві великі хустці!

Замилуванє до прикрас у Гуцулів велике. Вони украшають навіть такі предмети, на котрих окраси підпадають скорому знищеню, як: кушки, бабчєрі, коновки, дійниці і т. д. На жаль дбають вони тільки про зверхню, для ока видну прикрасу, а самого тіла ніколи не миють окрім лица і рук; тільки під неділю миють мужчини волос лугом, а жєнщини та кучерєві мужчини додають до лугу ще буракового борщу, щоби волос пускав, бо він за цілий тиждень *склимакований* (збитий). Те саме треба сказати про лад у хаті, де тільки про неділю та свята навішують чистого лудиня по жердках, а стіл укривають чистою скатертею; поміст і стїни у хаті миють лєдвн 3 рази у рік, а декуди лише раз у рік під великдєнь! Коли зважимо, що по при люднй у тій хаті ховає ся *тєлє*, *бєгнє*, а під припічком кури, а знов те *тєлє* та *бєгнє* мають посеред хати настєлену солому, котра перегниває неряз через кілька днїв, закнм її змінять, надто що вікон у хаті ніколи не відчиняють, а днн з під комиша стєлять ся по хаті, куди заходить і задуха з *притїз*, у котрих ховає ся маржєнна, — зрозуміємо, що *воня* і *нєварь* панує особливо зимою в гуцульских хатах і то на жаль з малими вєтєнками майже у всїх!

На тій нехарности терплять особливо діти, котрі не маючи достаточного одія, пробувають цілу зиму в тій атмосфері, через що незвичайно скоро підпадають заразливим хоробам, з яких рідко виходять.

В родині в газда (*муцина, муценін*) паном усього; жінка (*челєдь, челєдина*) мусить безумовно слухати його і віддавати йому належну честь; дівка, що віддає ся за удівця, не сміє до него інакше промовляти, як *ви*, аби *дівка учила ся, аби набирала розуму у хаті*. Мужчини гордують челєдинською роботою; так прим. мужчина не принесе води, *бо се робота челєдинська!* Коли жінка втручає ся в справи мужа, каже її той: *навь своє!* (пильнуй свого!), або *ваткай си!* (мовчи!).

Жінка кличе чоловіка по імени, а як про него говорить з другою, каже: *цес, мій*; чоловік знов згадує про жінку словом: *моя*, а коли жінка старша, *стара* або *баба!*

Родичі, се *стариня*. Вітця кличуть діти: *тату, таточку, Гєдю, Гєдику, лєлю!* (в Космачи, Ворохті, Микуличині); мати, се *мама, мамка, неня, ненька*.

Про дітний кажуть родичі: *Гіти, чєда, Глота; син, донька, доч, донечка*, а з пестощів на доньку чи сина кажуть: *синку; вилуч, унуки, улука, пра(у)нука*. Діти з сумішного супружя називають ся: *зведенєта*; далше: *зєть, невістка*, котра називає сестру мужа *звєницею*, а брата *дівєром*; муж сестри, се *шурєк*.

Родичів вітця або матери кличуть діти: *Гіду, Гідіку, бабо, мамко, бабунько*, а говорячи про них кажуть: *неня Гєдева, неня мамина, Гєдик Гєдів, свєкор, свєкруха*. Інших з роду як по *отцєви* так і по *мамї* звать *кравними, свояками, своїми, предками, пращурями; вітчизном, мачухою; вувьм, вуйком, вуйною, тетєю, кіткою*. Дитина неправого ложа, се *байстрє, байстрїк, бажурь*.

Родичі хрестні, се *куми*, а окремо *батько, матка*; похресники називають ся: *фїїт, фїїна*.

Хлопець до 10 років, се *хлопец*, старший: *алопчіще*, великий: *парубок*, а той що може вже працювати у будинах: *лєтьн*; хлопці, що ходять до школи: *шкільники*. Подібно: *дівчє, дівчина, дівчїще, дїака*, а тота що може віддавати ся: *дїака у зїплїтках, дїака у бовтицях*. Хлопець збиточний: *ворозкий*, а йойлик такий що часто плаче; ровесники, се *верстаки*.

У розмові поміж собою уживають Гуцули звичайно здрібнілих форм, як: *Марїчко* або *Марічко, Николку, Гнатіку, Петрику*, до

чого додають *любчику, братчику*, а жінки між собою *душко, душко* *люби, серце, Марієчко душко*.

Старий чоловік, се *сідий*, його *присіла сідний*, він *вв сілґти*. Убогий, се *прошій*, а коли він старший: *старець, стариця; тёмного* водить *старчук* (малий хлонець, звичайно каліка), а *ліверника* (ліринка) водить *дідовід*; *лунийвий* вечером нічого не видить, бо *луна* очи йому заставить; *боковійник* се зизоокій, а *призористий, призорний*, се недобачаючий (*kurzsichtig*); *хуґнавий* той, що говорить через ніс, *лотітлівий*, котрого не мож розуміти, а *гиклівий*, котрому язик *спирає*. Добрий чоловік = *щірний*, а у людей шанований = *чєсний*, учений = *укій*, письменний = *грамітний*, розумний = *умітний*, кречиний = *чємний*, уцтивний = *рихмітний*, богач = *дўка* (*дукір*), задрісний = *нависливий*, лакомий = *бєлжєрний*, сухий = *углій*, рабїят = *гулівий, гулівець*, з таких ставали опришки, бо *гулівий* за *німіщо* *утопить сокиру в крови* другого, а як допустить ся *головицтва* (убійства), утікав у гори у опришки; злодїн = *фацїрний*, пустий = *друкартїк*, інтригант = *фарїон*, а *фїґлівий* = се фальшивий; той що добре *данчує* = *данцїтїк*; нероба, то *пустий друк, лихўн*, повільний = *пїмлівий*; Словаки, що ходять із склом по селах, се *олєїтїшки*; чужий чоловік в *вайдєй*, а чужий сурдудовець = *лєтїоґ* або *шарамїтка*, а той, що забогатїв між Гцуцлами, був *торбєєм*. Жінка кокетка = *фїцїґорна*, молодниця, що заходить собі з парубками, се *подїта*, а парубок штуцер, се *подубїalmий* або *джус*. Такий, що вмїє грати на губї, як у скрипку, називає ся *джуфб*.

Знайомї вїтають ся *щїре* і довго, заким *розведуть бесїду* про якусь нову *ўчутку* (поголоску) або що нїьше. Близшї знайомї, як тїльки зїйдуть ся, зараз і цїлюють ся в лице, а декуди і по руках (молодшї старших), муцїани жїнок а тї муцїан, потїм *здорбвкють ся*:

Добрїдень! — *Добре здоров!* або: *Дай Боже здоров!* — *Єк сі масте?* — *Гаразд!* *Єк ви, лїпше?* — *Шо ваше жїнка?* — *Нїчо собі!* або: *А шож би?* *Гаразд Богу с'єтому дєкувати!* — *Мамка, татко дужї?* — *Дужї, єк вашї?* *Шо чути коло вас?* — *Нїчо, а шо коло вас?* — *Шо Бог дав, Парасочко люб!* — *А чи мирбм, братчику?* — *Мирбм, фалїбу!* — *Єк спали?* *Єк днували?* *Єк с'єткували?* *Єк гостїли?* *Єк єрмаркували?* *Добре, єк ви?* *Єк сї вам лїгує?* *Єк вилували?* *Маржинка, дробєта ци дужї?* *Гаразд, Богу дєкувати, єк вашї?* Коли добре не знають одні одних, кажуть: *Слава Сусу Христу!* — *На віки Богу слава!*

Як увійдуть у хату а встануть кого при їдженю, кажуть: *Споживайте здорові! — Дий Боже здорови, просимо і вас риб-ника!* — *Ікте здорові, а вже попоїв, дякувати Богу с'єтому!*

В хаті, де лежить умерлий, треба у перед помолити ся а потім спитати: *Чи ви дужі люде усї рибні (хрещені)? — Гаразд, шо ви!* Добрий день або подібно не вільно при мерци казати, бо як би хто так сказав, або привитав ся у перед, заким помолить ся, *того би із села висьмівли!*

Мимо тої щирости в повитаню та в розпитуваню про рідню, маржинку і т. и. Гуцул недовірливий.

З сердечністю в повитаню, в розпитуваню про рідню, маржинку і пр. влже ся також і незвичайна гостинність Гуцулів; у кожній порі привитав він радо у себе прихожого; хоч *лентюхів, шаранток*, (сурдутовців), що *тегають* ся по горах та не вміють з людьми (себ то з Гуцулами) говорити, він не любить і не радо звірюв ся перед ними, всеж таки угостить він їх у хаті, як може найкраще, не жадаючи заплатв; *от дайте дитині, а сего не требую*, каже Гуцул, як йому хто хоче заплатити за гостину. Говорю тут про села, куди ще не йде залізниця. Правда, є й такі, що кажуть на сурдутовців: „Ади! мало є своїх з'їдунів, іще он якіс лентюх іде!“ — а про те стрітить він у своїй хаті того лентюха завсїди гостинно!

Гостинність перейшла у Гуцулів в повірку, що не позволяв їм брати заплати за молоко подане гостеви, *бо би маржина вигинула*.

Гуцул з натури честолюбний, незвичайно вразливий на зневагу і кривду заподіяну йому; він говорить тоді *без обривків*, а урази хочби найменшої не забуде довго; тож не дивно, що Гуцули завдно навигь за марну уразу *доправляють* ся, *подають* ся до суду, *тегають* ся по судах, почім звичайно *єдмають* ся по коршмах, наслідком того тратять на ті *їднанкі* много часу, а ще більше гроша.

Ся вразливість є причиною, що Гуцули часто *вїдять* ся (сварять ся), особливо сусїди мають часто до себе *гнівники*, *півьму* (гнів), що дав їм нагоду *гептати* ся (сварити ся), причім уживають різних виразів, усє з закраскою порнографічною, обкидають ними себе поспільно, а не бракує тоді й проклянів, як: *Тфу, нек ти та цур! Агій ти на лице! Щєв бис та скаментє! Лиже на твою голову! Біда би ти на голову упала! Щєв бис у озеро та в тріски! Шляг би тї трафив! А в голові би ти васкїнало! Не дїждав бис ватрїшної дини! Смагї би тє втєла!* і т. и.

Челєд знов клине по своїому: *Дєволи* (себ то діти) *би в тобі вивиджали! Ігі на тебе! Ти суко! Ти віволанко! Ти торбо! Ти недопїшенице! Ти галєно! Помийнице! Керїнице! Корбстаєко!*

Підноро жидівска! То недо. ку котчий! Неумств би ти сї жати плело! Неумств би ти на голову упало! і т. н. Між чéледю бере сї сварка найбільше із за курий га любасів.

Із сварки доходить до бійки, при котрій перший ліпший кіл з плота служить за оруже, а тоді вже не щадить Гуцул ні здорвля ні жнтя супірника, але й не дорожить своїм!

В бійці або з пімсти допускають ся Гуцули *головніцтва*, котре давнійше заводило їх у *опришки*.

Польський писатель І. Корженьовский, що пробував у 20-их роках сего столітя в гуцульських горах, а в р. 1830 жив навіть довший час у найглибшій закутку гір у Буркуті, і котрий оснував свою драму „Верховинці“, як сам повідає на основі лично йому звісної пімсти Антося Ревізорчука над мандатором, подає в передмові до тої драми ось що про причину повстаня опришків*): „Гуцули мають дванайцять днів панщини; надужитє учинило тих 12 днів елястачиними і розтягло їх на кілька місяців“ (ст. 23). „Лучає ся, що серед танців і весіля в коршмі і иньших місцях топір утопить ся в груди зисважци. Гуцули уважають такий поступок цілком природним, то й позвольють убійці втікати в гори і там хоронити ся посеред опришків. Через те Гуцульщина майже ніколи не вільна від опришків; се однак не походить із склонности Гуцулів до розбійництва, як їм неслушно закидають, але просто із сліпих, та зовсім не низьких пристрастей. Ті самі пристрасти вроджені кождому чоловікови; ми знаємо, що вони повинні уступати перед розсудними вимогами правліня і перед силою закона. Але сего не розуміють ті діти природи, і через те гинуть. До того треба додати, що низші урядники, як фєрвальтери, мандатори, присяжні, пушкарі і т. д., заєдно готові до надужитє, не шанують вродженої гордості Гуцулів, через що доводять їх до зухвалости, насильства, а нерідко і просто до згуби!“ (ст. 26).

І. Грегорович, що жив довгі роки в Жабю посеред Гуцулів, так повідає про ту справу: „Деморалізація Гуцула не тяжить на нім самім; брак правдивої і щирої опіки, природний наклін видобути ся з під опіки гіршої від неволі, брак чесного поступуваня з Гуцулами, брак заохоти посилая дітний до школи, і взагалі брак узняня в нім (Гуцулі) чоловіка і брата вливали і вливають на него некористно“***).

*) Józef Korzeniowski, O Huculach, Lwów 1899 (стор. 23 і 26).

**) Jan Gregorowicz, Przewodnik dla zwiedzających Czarnohorę, Lwów 1881 (стор. 41).

Розумів ся, що такі утікачі, не маючи відки жити, брали ся до розбою, засідали по гірських пляях на Жидів, що торгували маржиною, та на Вірмен, що спродавши виправлені козячі шкури (сафіяни) в Угорщині, вертали домів з чересами твердо набитими червінцями. А коли з часом промисел виробу сафіяну зачав упадати, нападали опришки панів та богатших хлопів. Нині і слід по опришках загиб, скрізь по горах безпечно кожному іти, про що найліпше свідчать прогульки слідичів природи, що самі навіть без провідників місяцями сходять усї гори.

Потреби Гуцула на заспокоєнє життя не великі; бідний *леґедус сї* (вдоволяє ся) стравою зготовленою або випеченою з кукурудзяної муки і розведеної *гусьлянкою*, а *бурбішка* (бульба), *фасуґав*, *капуста*, *молоко* і *бриндза* становлять по при кукурудзяну страву головну поживу богача.

Млавї кукурудзяні страви приневоляють Гуцула уживати много і острих приправ, як: соли, перцю, чеснока, цибулі і сильної наперченої горівки з значним % фузлю; з тої самої причини *овме сї* скоро кожний Гуцул до люльки; муцїни курять з мосежної люльки, старі жінки з *черепаши* (черепяної люльки), *лютий тютюн* з так зв. *кручбнки*, за котрою ходять ночами до сел *долїських*, де закупувають або міняють за бриндзю засушене листє тютюну, дома скручують те листє у *скрутки* і набивають їх у барівки від горівки, аби *тютюн замоцував сї від неї*; заднену барівку ховають у лісі в мурашковину, де тютюн переходить горівкою і мурашковим квасом, наслідком чого стає він *лютий*; таким тютюном набивають люльки і запікають їх у грані, а закурюють доперва як зачне тютюн *фбуикати* (дим з люльки іти). З такої люльки іде *лютий* (горячий) дим, що відбере тому, хто його перший раз уживає, притомність, а шкура з язика злазить; у хаті, де Гуцули курять такий лютий тютюн, годі висадіти, а у кого є *спір* (астма), той утікає зараз із хати. В Жабю, Криворівни курять майже усї молодичі та старші дівчата *гуські* (цигарета).

Орного поля мало в Гуцупльщині, а те, що є, невнстарчило би на виживленє і десятої частн всеї тамошньої людности; від управи *ситої* землі здержує ще до нині многих Гуцулів пересуд, мовби то грїх було *землю пороти*, бо там сидить *арїдник* (чорт). Додаймо до того що Гуцул з природи вигідний, лїнвивий, а царинка та полонинка дає йому вигідний, певний, легкий заробок, то зрозуміємо, длячого плеканє і торговлє маржиною є головним занятєм Гуцулів. Про маржину дбає Гуцул найбільше, для неї жертвує власну вноґоду, своє та дітий здоровлє, ховаючи *добутки* (ягнєта, телята)

в хаті, в якій живе сам. Особливо вівцю цінить Гуцул високо. „С'стшла би сі Божа овечка“, повідає гадздня, „з неї усе: молоко, вурда, жентця, гусльнка, бриндза, кожух, сердак, ліжник, шей *бўдженця* (вуджене м'ясо)“. Богатійші Гуцули закупавають весною по ярмарках худу, зимою змарнілу худобу за дешеві гроші, випа-сають її літом на полонинах, а в осени продають з добрим за-рїбком.

Як з одного боку такий Гуцул, котрому не брак маржени і можности її *вїкожати*, не возьме ся до ніякої иншої роботи, лиш *лотїшить* (дармує), так з другого боку той, котрому *хсбўє* (недо-стає), ханє ся за всяку роботу а нераз за таку заплату, яка не покриває навіть коштів подертої одежі при тій роботі, аби лише придбати собі *Грейцар*. Так пр. побирала в р. 1895 почтарка в Яворові, дївчяна 16 літна, 12 зр. в рік за те, що щодень, чи то булї трїскучі морози, чи спека, *нлова* (злива), в св'ято і в будний день ходила до Соколівки на пошту 4 km. там і 4 km. назад!

Многі Гуцули працюють з сокирою по *бўтинах* (зрубках) в на-шім краю, а значна часть, особливо з сс. Ясенова, Криворівні, Бе-резова і инь. *блукє цїрами* (цїра = чужий край), звідки тільки на великдень повертають на короткий час до рідні, щоби *полаго-дити усякі справи*, особливо оплатити податки.

Тї Гуцули, що живуть над більшими ріками, *плавлять* ковбїкї, що йдуть водою, або пускають ся літом долї ріками з дарабамн, та *кермюючи* ними обминають з незвичайною зручнїстю каміня, що вистає з води, круті береги ріки, шиноти та водопади. Притомнїсть ума при тій роботі, сила і смїливість заслугують на тим більшу увагу, що таким *плавачам* та *керманичам* грозить майже завждо небезпєска, так що очі і руки їх не спочивають ані на хвилинку!

Тї біднійші, що остають дома, займають ся *майстерством* коло *хатїй* і *церквїй*, *боднарством*, *виробом ложок*, *ткацтвом*, *кушнїрством*, а в деяких селах виходять біднійші цілннн родинами у камеральні ліси, де за оплатою 4 зр. від особи збирають *абшини*, що закупавають у них Жиди або таки у селї або в Коломнї, щоби відси розїєлати по свїті з добрим заробком. (В р. 1898 мали Гу-цули з Брустур за абшини 2000 зр. доходу).

Деякі галузи домашнього промислу видали з посеред Гуцулів талановитих робїтників; назвемо тільки звїсну родину Шкрибляків, надто Марка Могєдєнюка; вони хоча не витворили, то вдосконалили певний стиль народної рїзби та орнаментики, що зветь ся Шкриб-ляківським або просто гуцульським.

Осібні уступи отсеї праці посвяять ближше всі роди і способи виконання гуцульських робіт.

Гуцул дуже богомільний; скоро рано встане, *ірстит ся* (хрестить ся 3 рази) і молить ся ось так: „Декувати Тобі Господи, що Господь Бог допоміг ніч переночувати. — Поможи Господи днину зоднувати всему народови православному тай минї“. Почім говорить *Оченаші*. У вечері кінчать *Оченаші* ось як: „Декувати Господу Богу, що Господь Бог допоміг днину зоднувати. — Поможи Господи ніч переночувати, завтрішної днини дочекати, всему народови православному, хресквнській худобі і моїй, тай минї“. — Виходячи з хати у дорогу хрестит правою рукою поріг і каже: „Вїма Отца і Сина! Господи Боже прошу тебе на перехід будь добрий, заступи мене, заборони мене від уського злого, від припадку кшского на рóсах, на водах, на кшских перехóдах! Заступи Господи! Николаю величний, угодинку Божий, поратівнику Божий, поратуй мене і помилуй мене, всей нарід православний і мене грїшиного!“ — Сїдаючи до обїду *ірстит ся* і говорить *Оченаші*, а *поповївши* каже: „Декувати Тобі Господи за дар святий і землі с'єтїй, мамі нашїй. Заступи те (землю) Господи від тучі, від граду, від лихих очий! — Декувати Тобі Господи за дар с'єтїй! Землі с'єтїй, мамі нашїй за врожу твою, за тото, щос нас погодували. Просимо Господа Бога і тебе будь добра погодуй нас і далї! Декувати Тобі Господи за дар Божий, с'єтїй землі, мамі нашїй за твою росїцу, за твій дар, за твою благодать, що єс нам наблажила. Декуємо Господу Богу і тобі, що отримуєш хресквнску худобу і нашу. Просимо Господа Бога і землю с'єту, аби Господь Бог заборонив хресквнску худобу і нашу від звіри, від поганої віри, від уського злого, від припадку кшского. Заступи тебе Господи, заборони тебе Господи. Николаю величний, угодинку Божий! Прощу тебе заступи і заборони хресквнску худібку і мою“!

Гуцули обходять з незвичайною пошаною не тільки церквою установлені свята, але надто й иньші, як св. Юрня, Ілії і инь.. які в їх газдівстві і віруваню мають важне значїне. Крім церковних обрядів, які в святачні дні припадають, мають Гуцули в ті дні ще свої особні обходи, полишені з часів поганських або розвинені на тлі чарівництва та людських вірувань; навіть при церковних обрядах обходять вони ще чимало таких непризнаних церквою церемоній, головно на те, щоби устерегти себе від *урокив* а також *за прїщу*.

В неділі і свята ходять Гуцули радо до церкви; вже досвіта видно по *платках* (стежках), *плайх* (дорogaх для їзди конем) і *дорогах* (для возів) мушци і жінок в мальовничих строях, що прямують до осередка села; ті, що живуть по дальших верхах, *їдуть* звичайно конем, мушцини одягнені в *прилюдне* (святочне), а челядь (подальша) в *буденне лїдиче* (убране); прилюдне несе челядь на плечах у бесагах; близько церкви привязує, хто має, своє шкапе до плота: мушцини ідуть просто під церков, де завішують на клинках під *опақанем* (у огорожі церковній) або в ганьчику церкви свої кресані, полишають там палиці та топірці і зараз, не витаючись ні з ким, входять до церкви, кождий на своє місце; тимчасом челядь іде одні під тінисте дерево, иньші під близьку хату, під дзвінницю або у кут цвинтара, там виймають з бесаг прилюдне лудиче, а скинувши з себе все буденне, пераз до сорочки, убирають чисте, *убувають ся* в нові постолы чи чоботи, потім виймає кожда жінка, молода і стара, маленьке зеркальце, причісує ся при нїм, порядкує на собі намисто; тепер завиває її друга жінка *перемїтку* чи *рантїх*, а поправивши на собі все *до ладу*, оглянувши доньку та удїливши помочи иньшій жінці, спішать у церков кожда на своє місце. Тут навколїшках кромї молитов церковних відмовляють мушцини і челядь ось яку молитву:

„На осиянцїй горі сиянцке зїла, с'єте праведне сонце сходить і заходить; там Божа матка легла спати, спочівати. Прийшов єї син: „Мати моя, мати, буде час сяти, спочівати. Ігїм Божу службу мати“. — „Сивку мій любий, прелубий, який ми єї на тебе сон сив, шо тебе Жиди взали, твої ручки, твої нїжки на хрест розпенили, звоздами прибили, тернинкою оперезали, тернинкою ти голову з'єзали, кровцу твою роаливали!“ — „Мати моя, мати, нема чого єї страхати і жехати, тоби мнї незабавком часом за християнський народ муку відбувати“. Встала мамка рано в негїлю, озмила сина за праву ручку, пішла на равну службу, а з ранної на пізну, а з пізної на воду; а на тїй вогї каменец, а на тїм каменци манастир, а в тїм манастирї пристїл, а на тїм престолї Сус Христос лежить крижом пораненим, стоїт коло него Павло й Петро. „Павло й Петре, не стїйте коло мене, не адивуйте з моїх ран. Берїт хрест у руки, ігїт по усеїму світу розповїдаючи, ци найдете старого, ци найдете слїпого, ци найдете кривого, хто буде Божу матку спомнати, тот не буде без сакраменту вмирати. Абиж мав тїлько грїхїв, як листу, як траву, як звїзди на небї, буде єму Бог душу простити, не буде му звїр поїдати, не буде му чадо кров посисати; як буде умирати, буде єму матка конец голови стояти“. Злекїл два ангелї, озмили

душку до світлого раю, до супокою вішного, де всі с'ятки спочивають і на віки аминь пробувають*).

В Жабю знов відновляють ту молитву ось у яким варіанті:

„На горі сиянській матер Божа в зілю заснула. Присняв сі її сон дивненький: Сус Христос, син маленький. „Мати моя, ти спиш, нічо не чуєш, мої муки не видиш“. — „Сину мій возлюблений, я силку, все чую, твою муку вижу. Ніжки ручки звідзем розбивають, терновий вінок на голов вкладають. На голов вкладають, на хрест розпинають, у ніжки у ручки звідзі забивають“. В негілю рано сонце сходе, Пречиста Гіва по небі ходе, Суса Христа, свого сина, за ручку воде. Привела на утрена, а з утрена до монастире, а в монастири три столи стов, три свіці горе, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре, Павле, не жадуйте мої муки, беріть розп'є в руки, розносїт по всему сьвіту, научай старого і малого і вбогого і богатоого, хто ме цей оченаш уміти, не ме в пеклі горіти, ані на мори ані на жовтім піску, ніхто не ме мати гріху!“ На тім мори злота церківця, в тій церківци три столи стов, три свіці горе, сидить Петро й Павло, книжку читає, Суса Христа кашко благає. „Петре й Павле, не давїть сі на мої муки, беріть хрест і книжку в руки, розносїт по всему сьвіту, научайте старого й малого і найменшого за цетнішне співанє, за суботішне невмиванє, за негілішне свіданє. Хто ме цей оченаш говорити зарань і в вечер, то ме Господь Бог з неба сходити, гріхи одпускати рай отворети, пекло заперати, на віки віков, аминь^{***}).

Помолившиє здоровкають ся поспільно муцнини і челедь, при чім цілюють ся ближші знайомі. В церкві самій важнійшою є присутність, як участь в богослуженю; нема тут звичаю, як на долах, щоб усі присутні в церкві втурували співови дяка; деякі розмовляють, особливо старші, розсївши ся на ступнях або лавках таки в церкві, нинші виходять на двір, де збирають ся в трупи одні в *Ганьчику*, другі *під опасаням* церковним, а знов нинші на цвинтарі, або під дзвіниницею, де *гүторять*, розповідаючи одні одним про те, що чули, що виділи, що перебули, випитують ся про події в селі, про маржину, поліг, торги, ціну маржини і т. н. Жінки оглядають поспільно своє убранє, говорять про домашні і родинні справи, та *вібодять* сплетні; дівчата звіряють ся одна одній тайком, з заллцяннє, оповідей, вс'їль; парубки, позакурювавши *двигарки*, розповідають про свої парубоцькі пригоди, висьмівають дівчат. Одним

*) Записано від Параски Харик з Брустур.

**) Записано від Юрія Бендейчука з Жабї Слупейни.

словом маємо тут громадські сходини. Тільки Євангелиє, проповідь з оповідями, Євхаристія та голос дзвінка на Вірюю переривають на хвилю розговор, збирають деяких на той час назад у церкву, а всіх разом *засталяють* перервати *гуґірку*.

По скінченні богослуження збирають ся газди перед церквою, або перед громадським урядом, щоби з уст вііта вислухати різні урядові накази або відобрати яке візване до суду чи староства. Чисель приводить свою туалету назад до такого стану, в яким ішла до церкви, по чім розходять ся всі групами, одні в свої *верхи*, иньші в гостину, а знов иньші, сумішкою старі й молоді, мушчини і челядь прямують у коршму, щоби у *вборості* (купі) поговорити; там обговорюють церковні і віітівські *оповіди*, та те, що хто почув, прачім *набувають ся* (пют), що дав часто нагоду до хвиль зворупень, в яких стає Гуцул дикий як тота природа, що його окружав, а тоді перетворює ся часто гірська іділля в драматичні і трагічні сцени, що остаточно оштрають ся о суд. Тому то і не дивно, що суд у Жабу, до котрого належать три громади, Жаба, Криворівня і Ясенів з числом мешканців коло 10.000, мав від р. 1895 до 24 липня 1899 ось які справи до полагодження:

В році:	1895	1896	1897	1898	до 24 липня 1899
злочинів	148	141	125	150	100
пьяства	108	87	83	57	49
провин*)	407	426	415	397	441**)

Говіна (пости) обходять Гуцули дуже строго, а вже дівчата, певні того, що говіне принесе їм скорше мужа, *спішують* ся до крайности. Я мав нагоду сконстатувати, що дівчина, котра в сиропустну неділю важила 58 kg., по шести неділях стратила 20 kg. на вазі.

Крім постів уставлених церквою *закличе* собі Гуцул по перебутій хоробі або з иньшої нагоди особну *божку* (піст) в скромний день; таку божку перестерігає він більше, як церковні пости. Є й такі, особляво богачі, що *забожили* ся не їсти мяса инр. на пущене або на великдень, а се на те, щоби їм *маржина вела ся*,

*) Випливають по більшій часті пиянством.

**), В віроці 1899 вкрито о много більше провин і злочинів, як за цілі попередні роки наслідком збільшеня числа шамдерків в р. 1899.

щоби ї ніщо не вкусило, аби не мали через цілий рік шкоди в маржині.

Гуцули шанують усякі зверхні ознаки і місця християнські, як хрести, каплиці, церкви; вже здалека перед кожним таким місцем здіймають *кресаню* (капелюх), та перехрестившись говорять *Оченаші*, зачинаючи: „Слава тобі Господи Сусе Христе сину Божий. Оче наш і т. д.“ а кінчать: „Заборони Господи від усякого лихого, від припадку кєжкого всей нарід православний тай мене!“ Однак ті *Оченаші* не перешкаджають їм, особливо в дорозі, накликавати на коннну або маржину, при якій нагоді мож нераз почувти і не конче приличні вислови. Ось примір. Вертав Гуцул з голодним шкапом до дому; близько церкви здоймив *кресаню*, перехрестився і став говорити Отче наш; голодне шкапа почало *скубсти* траву, а Гуцул його підганяв; з того вийшов ось якнй Отче наш: „Оче наш, оже вси на небесах,... птрруу ршена!... і на землі, да с'єтить ся имя твоє... ци ршена, Бог би те побив!... хліб наш насушний даш нам днєсь... ци ршена, агі на тебе! і т. д.“

З причини многих поганських вірувань а надто ддятого, що Гуцули задля територіяльних причин не можуть точно приходити до церкви, а тим менше посилати до неї дітей, виробили ся у них подекуди дивовижні понятя на тлі християнської релігії. І так Богородиця а Пречиста Діва, се у Гуцулів дві відрубні особи, що бачимо з легенди про писанку, яку подаю понизше; на дарабах і взагалі при воді не вільно згадувати Богородицу, *бо вона вєжить на потопельників* (чекає на них), се її душі, тому загонить вона умисне дарабу у таке місце, де чоловік легко може утопити ся! — Ось іще розговор двох Гуцулів: „Ива! — А гов? — Хто ме варе богувати, єк єс Бог умре? — Иги, який єс дивний! Ні мене, ні тебе, а свою якує шарапатку вткне!“ — Не мало причиняють ся і родичі до того, що вже з малку не виробляє ся у Гуцулів релігійне почуте, бо не то що навіть найблизші сусіди не беруть дітей у церков, але й відстрашують їх *ксьондвом*, як по містах комнарем, говорячи до них: *Не їди там, бо ті ксьонда овме!* — Тож не дивно, що ось яка пригода лучвала ся о. Окуневському з Яворова: Іде він вулицею, в тім надбігла дитина, а побачивши сьвященника — в плач: „Ой йой йой ксьондзику, любчику, не берн мене — душко, душко, дам ти грейцар!“ — Нічого не помогло привітливе успокоюване дитини, вона йойкала, тиснучись по під пліт, а скоро тільки пролізла, далі на втікача!

Фізнографічні обставини, які здержують у Гуцулів розвиток інтелектуальних сил, підтримують у них старі віруваня. Всі зміни

і пригоди в життю вони приписують впливам злих *духів*: *нявк*, *нічнійць*, *ліснійць*, *юдів*; ті духи випивають молоко у коров, населяють сон на чоловіка, коли він хоче пильнувати чого, вівертають дерева, провалюють каміня з гори, населяють громи та лискавки, бувають причиною того, що вівця *розчбсла* ся, що земля не вродила, що дитина вродить ся німа, що корова дістане на вимени чираки, що в дереві є два серця, що чоловік упе ся, що дитина дістає вогник, що вкусить *софбія* (гадина), юдине племя, яке ховаєть ся у землю, де живе юда і т. д.

Гуцули вірять, що поміж людьми бувають *богі землі, непрості* (люде), котрі знають цілий свѣт духів і можуть вчужити будуще. Вони вірять в силу слова *чародійників*, котрі можуть спровадити бурю, град і громи; вірять в те, що *Мамуні*, уводять жінок, *маняць людий* так що ті відразу остонніють; що *Мавкі* роблять дівчатам при куделі збитки. слинять, мотають і плентають нитки; що на 40 с'єтх *Нявки* учепляють ся сплячого чоловіка і ссеіають його так, що часом і здурів: він уже ніколи *вєселости* не має, так Нявка карає єго; що *Мольфарі* *накликують* усяке лихо на людий, на їх маржину, на їх майно!

Кожний чоловік може стати таким земним богом, треба до того лише незвичайної сили волі і сьмілости, а надто треба знати тайну, як се зробити. Так нпр. аби стати градівником, треба украсти в церкві патик (паницю яку, або дручок від запалюваня свѣчок); над тим патиком мусить відправити ся 12 *службий*, так аби ніхто про се не знав і аби патика ніхто не бачив.

Але і против діланя тих людий *непростих* є *розлука*. Щоби прим. не зайшла чарівниця у кошери та не счарувала маржини, треба на днерех кошери зробити дехтем знак хреста. Гакке оновідає, що в часі його побуту в горах уживали Гуцули дехтю против *наскудника* (карбункула), мазали дехтем не тільки заражену маржину, але і здорову, щоби від неї відвернути хворобу; віра в силу дехтю мала правдоподібно пернісно на цілі відвернути і від кошери епідемію); длятого кладуть ще до нині Гуцули на дверех кошери і на воротах хрест намазаний дехтем. Ся розлука (хрест на дверех) легка, її може доконати кожний; але є инші *розлуки* вельми трудні, на які треба *спібобу* осібного, надто треба все дуже докладно робити, коли хто хоче, аби *вповчувало сї* (сповнило ся) так, як собі загадає, або *аби лише відвернути*.

Ба, але і против *розлуки* знає чародійник розлуку. Ось прим. від граду оплачують ся Гуцули *градівникови*; та коли не вважаючи на його чари побє град у селі, має градівник зараз розлуку:

„То тамтой, Бог би го побие, навернує в пізми на наше село!“
Гуцули вірять сему, вірять мабуть і сам градівник.

Крім оттаких вірувань полишило ся ще у Гуцулів много слідів двоєвіря, про котрі буде теж мова в окремім розділі.

Позаяк ані чародівник, ані чари самі, а вже тим менше лічене не може обійти ся без зіля, проте збирають його Гуцули пильно. До того надле ся найбільше день св. Івана, коли то *серед опівночі* цвиге папороть, котрої цвіт принесе тому, хто його знайде, рай на землі!*)

Одною з замітних черт гуцульської душі є тужливість, що відбиває ся в їх житю, звичаях і в поетичних творах. Гуцул любить дуже свої гори, і невважаючи на всю свою непосидючість та рухливість не радо покидає їх, а коли приневолений до того обставинами, *баніє* (тужить) заєдно за ними; у війську часто хоруг звісною хоробою — ностальгією, а нераз западає в *тусок* (melancholia), що доводить його до самовбійства.

Гуцули вірять, що скрізь по горах є закопані скарби, особливо полишав їх багато Довбуш, а щоби не забути, де їх украв, поробив знаки на місцях сховку. Тому й не дивно, що як тільки де в горах є трохи визначніша скала, а найде ся на ній і якийсь знак, там уже є гроші укриті. Про скалу Кедроватні і скарб там укритий подам поніше, тут згадаю про Довбушеву скалу над Черемошем перед самим селом Ростокани. Там на грубій плиті вистаючій із скали находить ся знак подібний до оленя, видобаний правдоподібно якимсь туристом; Гуцули кажуть, що сего оленя *поклав Довбуш* на знак, де він украв гроші. „Чомуж не шукаєте за тм скарбом?“ спитав я Гуцула. — „Не може, його пильнує Іюда, там бє чак хто тоти гроші копає. Їх не можна доти взети, аж они на Василенні вечер 3 рази чисто згоре; они стануть чисті, тогди може їх брати лише цей, хто видів як они горе. Гроші ті *ваклинени*, бо той що клав казав: котра рука поклала, тота най їх озме. Отже той *ваклин* мусить вігоріти, бо з грошні іде *прѣдуха*, як она вігорить, то гроші будуть чисті. Як би хто нечистих грошні хотів взети, зараз заслабне, обпухне, може окалічити, удуріти, може смерті пожити“. — „А чоґож він їх пильнує?“ — „Він дає гроші тим, що душу свою ему записали! Оно так буде, що скала отворить ся сама, як вже буде неставати людям з чоґо жити, тогди наберуть собі они з відтам золота, тай знов забогатіють, як колись було...“ Таке повіре походить

*) Про ті пересуди, чари, проміви, розлуки, збиранє зіля та ужиткованє його див. далі в осібних розділах.

певно з часів, коли в тих сторонах були кошальні, а з них викопувано *скарби землі*, особливо галеніт, в котрім як сказано в ч. I., було і значно много срібла.

Повісткують про Гуцулів, що вони ведуть неморальне жите. Хоч таке згенералізоване опирає ся на пооднокіх немиогих случаях, всеж таки годі заперечити, що суспільне жите у Гуцулів значно вільнійше, особливо в селах глибоше в горах положенях, як у Жабю, Криворівни, Ясенові гор. і н. Деякі жонаті Гуцули утримують собі по при жінці *любасок*, а жінки *любасів*; буває і так, що жінки стають любасками Жидів, ба навіть буває і так, що батько живе на віру з донькою, а дід з внучкою, а в деяких закутках має отець просто обовязок постарати ся бездітній синовій о дітя! Найінтереснійше те, що таке пожитє не разить Гуцулів, вони уважають се просто природним.

На сі незвичайні відносини складають ся ось які обставини: дуже часто силують родичі побирати ся таким дітям, що ніякого привязаня до себе не мають; многі Гуцули женять ся в віці старшим і беруть собі за жінки 15—17 літні дівчата, (взагалі віддають ся в тім віці гуцульскі дівчата), котрі скоро, часто вже в 1-ім році пожитя, *в'урітять* (збрідять) собі чоловіка, покидають його і стають любасками другого. Кілько разів *завертають* жонатого (покликають до війська на вправи), *здає* той ціле майно з родиною на опіку якогось *товариша*, щоби той *сокотів* їх (вступав ся за ними); легка хвилева праця, частий і довший побут по за хатою, на полонинах, при сплавачці, на кішніци, ріжнородні звичаї на весілях, похороинах, острі приправи до страв, значне віддалене хат, а тим самим далеко від *очий людских*, легке укритє по лісах, деморалізація, яку вводять чужі люде, (звісний є прим. факт, що один панок з с. Криворівні, удержує собі цілий гарем, з якого видає замуж свої любаски вивінуючи їх кавальчиком землі, маржинкою або якою незначною квотою), вкінці віра в чари, а з сям і віра в спосіб легко усунути наслідки вільйшого жита — причиняють ся безгережно до того, що посеред тайн гуцульскої природи укриває ся також много тайн жита самих Гуцулів!

В Гуцульщині дуже розповсюдиена *потеруха* (syphilis). Устами посла д-ра Т. Окуневского оперла ся таа справа о сойм, де був поставлений внесок, щоби коштом краю поставити в Жабю шпиталь для сифілітичних; наслідком того виїздив протомедик д-р Мерунович сего року в липню у гори, де в присутности тамошніх лікарів провірював справу загвіждження потерухи. Завдяки ввічливости протомедика д-ра Меруновича подаю понизше зібрані вислідки його

поїздки; на жаль представляють ті дані о много гірший стан річи, як змогли се сконстатувати статистичні дані по шпиталях, а то просто для того, що многі Гуцули цілком не лічать ся, а коли лічать ся, так найбільше у своїх чародійників та знахорів, а тільки маленька часть удає ся о поратунок до шпиталів; се передовсім для того, що Гуцули не розуміючи просто хороби, толкують собі кожний її прояв інакше; і так прим. скоро потеруха кине ся на ніс, кажуть, що се *волокнуця*, яка бере ся з води, — прояв знов на піднебію називають *раком*, котрий бере ся в пороху, а виратує ся чоловік з него лише *лютим* тютюном, як його зараз курить, — колиж виступлять рани по тілі, се знов інша хороба, *бешѣга*, на яку помагає листь *бешѣвника* і т. д.

Ось і вислідки розслідів д-ра Меруновича: комісія веліла припроваджувати до себе таких людий і їх рідню, що були по шпиталях лічені, або про котрих у селу люде знали, що вони хорують на подібні хороби, яких частину я навів повисше. В 14 селах було візваних звиж 600 людий, однак коло 200 не ставило ся, бо або не було їх дома, або просто не хотіли явитись. Наслідком чого оглянули лікарі тільки 378 людий з таким результом:

в с е л а	оглянено осіб	знайдено хорих, що потребують зараз лічення
Жабю	109	25
Ясенові гор.	23	6
Криворівни	23	8
Гриняві	—	2
Яблониці	64	2
Фарескули	—	1
Головах	2	1
Перехреснім	12	4
Полянках	8	1
Монастирську	36	9
Москалівці	50	5
Яворові	20	8
Річці	11	7
Космачи	20	12
	378	91

На 378 оглянених потребує зараз лічення 91! Прочі були абовилічені в шпиталях, або стан їх не був грізний, але всі 378 були сієїлітничі! При тій нагоді сконстатувала комісія, що потеруха виступає дуже часто в цілій родині, де навіть малі діти за-

ражують ся від старших; розвпткови тої страшної хороби сприяє нечистота тіля і нехарність у хаті, про що я згадував висше, а переносить її по більшій часті ложка і люлька!

Подам на тім місці ще дати про Жаба і Космач призибрані в шпитали в Коломні.

І так лічено:

в році:	з Жаба	з Космача
1896	8 осіб	10 осіб
1897	13 "	27 "
1898	28 "	31 "
до 1/6 1899	6 "	1 "
	разом 55 осіб	69 осіб

між котрими було 24 мушци, 26 женщины а 5 дітей. В р. 1868 була одна ціла родина: мати і 5 дітей, з котрих одно 5-літня умерло. — Хоробу приає отець з Румунії, а з матері уділилась она всім дітям.

З одної родини в Космачи було в шпитали 8 осіб: 55-літний батько, 40-літна мати і 6 дітей від 5 до 15-ти літ. — Причина хороби як у Жабу.

З роком 1899 зменшило ся число хорих в шпитали Коломнійскім, бо в Жабу осіб лікар, у котрого недужі шукають поратунку.

Повисші дані зовсім не вичерпують числа хорих, а то з причин вже згаданих, іменно що многі хорі лічать ся самі, або у знахорів, або й цілком не лічать ся, а надто, що шпиталь Коломнійскій має всего 80 ліжок для сфелітичних, про те шукають ті, що хотять ся лічити, помочи також у шпиталях у Сиятині, Надвірній, Станіславові і Львові.

Зароди тої страшної хороби приносять Гуцули найбільше з Румунії і Росії, де многі з них пробувають на заробках нераз і цілими роками. Послухаймож тепер іще в тій справі двох гелосів, одного з року 1793, а другого з р. 1896.

Гакке сконстатував у р. 1793, що в околяцію над Черемошем занесли московські жовіри потеруху з нагоди війни Росії з Туреччиною; надто повідав Гакке, що по над Черемошем провадив тоді головний шлях, яким переганяли всякі кушці худобу з Воляня, Поділя і України на Угорщину, а Вірмени, що для торгу маржніною осіли в Кутах, в осередку того шляху, стали головними виноуват-

цями деморалізації посеред Гуцулів. Так писав Гакке 1793 р. Сто літ пізніше подає про повстанє потерухи „Справозданє ц. к. Ради здоровля про санітарні обставини в Галичині в р. 1896“ (виданє р. 1893) на стор. 78 ось що: „Від кількох років загниділа ся (значить передше не було) потеруха також у гірських місцевостях повіту Надвірняньського, як в Зелевій, Пасічній, а від р. 1896 показала ся також у Дорі і Делятині, куди завдікли її робітники завяті в рр. 1893 і 1894 при будові залізниці Станіславів-Марморош-Сірет“.

Як бачимо оба урядові документи стверджують, що посторонні люди заносили і заносять зароди страшної хороби поміж наших людей. А наслідки тої хороби? Ось які: 1) велика смертельність дітний, особливо в перших днях життя; в родини, де вмерло 12-о дітний; 2) бездітність; 3) неплодність, а наслідком її 4) деморалізація, 5) упадок зросту людности, 6) перехід гуцульського майна в жидівські руки а в слід за тим 7) скорий упадок Гуцульщини, — як се покажу зараз, а надто в статистичнім огляді.

Давніше було поміж Гуцулами чимало *дуків, дукарів*, що мали свої просторі полонини, де випасали по кілька соток власних овець, а у кожного навіть найбільшого була своя маржина, овечки, царника і добрий кавалок огорода; скрізь по горах *орудував* Гуцул, там чув ся він вольним, як козак на стенах.

Описуючи добробит Гуцулів подає В. Поль ось який опис заможности Гуцулів: „Увійшовши у хату виділи ми, що газда був маючий, ціла одна стіна була покрита дорогою зброєю, рушницями, яничарками, турецькими ножами і кінджалами викладаними сріблом, слоновою костою і шерловою матиццю, — обік висіли пістолети, мисливські роги і боклаги на горівку і молоко. Усе те висіло на килимі, що покривав цілу стіну. Про богацтво Гуцула свідчить також скількість ліжників, порозвішуваних на жердці перед ліжком. Ліжниками, що висіли, можна би сббити кілька хат. Та про те не легко купити ліжник, стрільбу або коня... бо як Гуцул сказав: „Бачите, пане, у нас люди не кохають ся в грошех“, і виняв із скрині капелюх, котрий довокola був убраний перепаскою з кавалків золота! На нашу прозьбу, щоб нам газда вистарав ся 18 коней, загнали його сини з близького пасовиска на подвірє стадо зложеноє з 46 коний...“*

---

*) W. Pol, Obrazy z życia i z natury. Nakład Tow. przyj. ośw. Kraków 1869. T. I. 223 і д.

Нині змінилися ті обставини; дукарів поміж Гуцулами майже нема, їх нерухоме майно роздроблене, маржини у них мало, число коний зменшилось так, що й на ціле село годі їх найти 48, киямів даєть Бог, словом Гуцули з'убожіли, а вроджена їх бута зломана. Натомість заобогатіли Жиди, що стали тепер власниками майже всіх придоріжних царин, піль, та найкрасчих, найдоступнійших полонин. Жиди орудують нині по горах та полонинах!

Ось примір: Десять років тому назад жив у Ворохті один одицький Жидок у ляхій коршмиві; нині заняли найдогідніщі придорожні місця самі Сальстри, Фертільтери, Шафери і внь., що недавно зайшли туди *торбелями*, а поклавши там кільканайцять гарних самотрісків в роді шинків, крамів, складів стухлої муки і т. н. і живучи з 629 гуцульських ворохтянських душ стали панами найкрасшої верховни!

Чогож воно так? На се склалися і складають ся ось які, в часті природні а більше *неповинні* обставини:

1. Зріст числа людности в загалі, котрої після спису з $^{21}/_{12}$ 1880 було в гуцульських селах 54.634 а $^{21}/_{12}$ 1890 уже 63.265, значить о 15·79% більше. (В тім самім часі вносив у цілій Галичині приріст людности 10·8%). Коли зважимо, що в тім часі зросло в Гуцульщині число Жидів о 42·33% а Гуцулів лише о 12·7% і що, як згадано вище, найкрасші полонини, царинки, поля перейшли від Гуцулів у жидівські руки, а кожний Гуцул, не маючи певного способу заробкованя, хоче конечно бодай на кавалочку ґрунту опертися, щоби на тім *клятичку* землі стати самостійним газдою, то зрозуміємо, що мусіло втворитись поміж Гуцулами багато побідачів, що мають лише хату і маленький кусень городу, на чім годі удержати і одну штуку маржини. З тої верстви дрібних посідачів втворює і втворює ся що раз більше число щоденних зарібників, що працюють по бутнах, полонинах, ходять *царями* (чужими краями) з сокирою в руці на заробок або стають наймитамп. Гуцули навіть найбільші не предвиджують будущих потреб і не дбають про заробок, а коли який з них і рад би ухопитись заробку, прим. при будові залізниці, не найде його, бо підприємці приводять цілу масу чужих робітників, котрі забирають увесь заробок, а за те полишають між Гуцулами тільки деморалізацію, і, як показано вище, зародн страшної потерухи!

На доказ того, як роздроблені нині гуцульські ґрунти, подаю для інформації викази стану посіlostий зібрані з одної громади Гриняви з pp. 1882 і 1898.

Громада	Після виназу стану посілостей з р. 1882 було посілостей:						
Гринява	без приходу ґрунтового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	21	4	2	2	1	20	1
	269	107	82	46	20	39	584

Громада	Після виназу стану посілостей з р. 1898 було посілостей:						
Гринява	без приходу ґрунтового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	
	2	9	6	3	1	10	31
18	398	154	116	43	31	51	811

Дрібніші числа, подані над загальним числом посілостей, вказують число жидівських посілостей.

З порівняння сих виказів виходить, що в протягу 15 літ зросло число всіх посілостей у Гриняві о 227, найбільший %, бо 47-9 припадає на посілости з приходом ґрунтовим до 5 зр., отже в найбіднішій верстві. Число посілостей жидівських зросло в тім часі з 10 на 31, отже о 210%, підчас коли число гуцульських посілостей лише о 35-9%!

2. Гуцули руйнують ся на *окавлях* (хрестинах, весілях, празниках і т. н.), які в загалі у руского народу опирають ся на народніх звичаях, впливають із звісної його гостинности, а у Гуцулів, оперті надто на фізіографічних обставинах, є просто природними і конечними, бо дають найбільшій рідні можливість бодай при тій нагоді побачитись і *у вбросі погуторити* (поспільно поговорити), а при тім і *набувати ся до сита*. Жиди користаючи з того піддають Гуцулам сардинки, фіги, вино і т. н., за що велять собі підохоченому народови платити в десятеро вартости.

Новішими часами вкрала ся у Гуцулів мода носити *двигарки*, на які вони видають великі гроші розмірно до вартости товару найпідлішого сорта!

Звісна прим. є конечність мати в *насківнику* бодай кавалок сала при посвященю паски. Бідний, що не має власного *кусака*

сала, зазначу його за оплатою у богача, аби лиш показати ся прилюдно!

3. Матеріальні тягарі, які безупинно спадають на робучу клясу в виді податків, ріжних додатків до податків і нийших *дачок*. Так прим. мала громада Гринява в р. 1897 чистого доходу 20.275 зр. 35 кр. а заплатила податку 5.582 зр. 59 кр.

4. Ненастанні процеси, які Гуцули ведуть між собою навіть в справах дуже благих, от прим. за *обраву гонору*, що їх коштує не тільки много часу, але надто дає їм нагоду цілими днями *набувати ся* по містах.

5. Легкий кредит, уділюваний без потреби Гуцулам цілими десятками банків, заложених ріжнородними спекулянтами радше в ціли знищення як поратованя людий, котрі не раз не потребують кредиту, а що гірше, не розуміють строгости закона і не добачають сітній, які позакладали на них усякі павуки, що дождають тільки спосібности, чтобы тими сітьми обмотати довжинка і виссати з него остатню краплю крови.

Крім тих видимих, законом дозволених сітній, закидають Жиди на Гуцулів ще нийші. Вони ходять по горах ніби то за щетинюю, і т. п., а властиво розносять горівку та тютюн, особливо зимою по тих Гуцулах, що *покладних* грошій не мають, що виходять літом на заробок у бутнях, до сплавачки і т. п. Жиди втискають тим зарібникам горівку, почестувавши їх нею уперед, та тютюн з тим, що заплата слідує тоді, як Гуцул заробить, або спродасть маржину. Підохочений і мнимою ласкавостю Жида унятий Гуцул набере того доволі, обіцяє вернути належитість з *ліфбою*, дає яку *залогу*, а часто ще *фелелує* (ручить) за другого, а коли прийде час сплати, прийдесть йому заплатити з коштами судовими за 1 зр. не раз і 20 зр.

Усі Жиди, що живуть у Гуцульщині, утворили між собою *змову* (Ring), наслідком якої продають вони у верхах, куди літом в добру пору наезауть муки і пр., все у троє дорожше, як у місті. І так прим. мука, якої літр платить ся в Коссові 7 кр., коштує в горах 25—30 кр. готівкою, а ще дорожше на *борл* для робітників у бутнях, при сплавачці. З такого *борлованя* муки, тютюну, горівки виходять процеси, що цілковито нищать бідніщих Гуцулів.

На доказ сего наведу числа судових процесів із суду в Жабю, до котрого належать три села: Жабє, Криворівня і Ясенів з числом людности коло 12.000. І так було там процесів за дрібні справи (ниже 50 зр.)

В році:	1895	1896	1897	1898	до 24/7 1899	було
справ дрібних:	1627	1770	1400	1062		1034
а екаекуцій	—*)	—*)	—*)	477		625

Скарги по більшій частині внесені Жидами, а екаекуції переведені виключно Жидами!

6. Гуцул не довіряє інтелігентови; на се зложили ся часи паншизняні, матеріальна залежність сьвященства від парафіян і може мимовільне поневіряне Гуцулів по урядах, у котрих, коли веде ся яка справа, урядник промовляє до Жида рег пан, просить його віддати, а Гуцулови велить дождати рішення за дверми або під дверми. З того виробили собі Гуцули понятя, що *Жида мають борше віру в суді як Руснаки*. Що таке поступуване впливає некорисно на віру в справедливість суду, не треба й казати.

Се використовує хитрий Жид, а знаючи натуру Гуцула, піддержує в нім те недовіра, дораджує йому в кожній хвилі, а розуміючи власний інтерес помагає йому в потребі, аж поки як той павук не обмотає свою жертву і не стане сам газдою в гуцульській хаті.

Много гуцульського майна дістало ся в жидівські руки ще тим способом, що Жид підійшовши Гуцула вивідав у нього нотаріальний запис, на підставі котрого Гуцул стає жидівським *годованцем*, якого Жид має до смерті годувати і давати йому певну скількість горівки на день, за що все майно годованця має перейти по його смерті в жидівські руки. Розуміє ся, скоро Жид дістане такий запис, розпинає Гуцула так, що сей дуже скоро мине ся з тим сьвітом! Такі записи лучали ся найчастіше поміж подружжями, що не жили з собою, або не мали дітей або просто з пияства!**)

*) В рр. 1895-6-7, не проваджено еще звязу екаекуцій, тому не мому дати за ті роки подати.

**) Що такі відносини існували в Гуцульщині вже від давна, бачимо з урядового документу з р. 1852, який тут наводжу дословно:

Bericht des Dominiums Nadwórna dt. 10/1 1852 Zhl. 2246 ex 1851 betreffend die Mittheilung von Aufschliessen über den ruthenischen Volksstamm Huzulen genannt.

„Dieses Volk überlässt sich nur zu sehr dem verderblichen Einflusse der Juden. Und so kömmt es, dass der Huzule dem Brandweingenusse zu sehr fröhnt, daher nichts zu ersparen vermag. Der rührige Jude dringt in die Hütte des Huzulen, ja selbst bis in seine Seänenhütte ein, und schwazt diesem unwissenden Volke oft das beste Stück Rindvieh, mit Zuhilfenahme des alles vermögenden Brandweins ab. Von Ersparung kann da keine Rede sein, wo das in Gal. hübsch zahlreiche Volk Israels einerseits auf Vieh, Kleidungsstücke und Wirtschaftgeräthschaften gegen 90%, stets willig borgt, andererseits das geborgte Geld durch Brandweinauschanke gleich wieder verschlingt.“

7. Тепер зрозуємо причину незвичайного зросту жидівських посілогий, якого примір дають викази подані на ст. 50-тій. Жиди відбирають Гуцулам уже й остатній питомий їх заробок по полонинах; вони *прячуть* там самі бриндаю; з разу вигадують, що ось то тому, бо хотять мати кошерну бриндаю, а тим часом витискають они Гуцулів з *ватагованя* заставляючи їх *вівчсрувати* (пасти)!

8) Брак просвіти, котрий справив те, що легковірні Гуцули йдуть на жидівську вудку, стають жертвами несумлінних дорадників, попадають у лихварські сіті тим лекше, що Жиди маневрують *не-навірцем*, уміють обійти всякий закон і ударемняти всяку діяльність людей доброї волі.

До упадку Гуцулів причиняють ся немало і ті, що підпирають Жидів з різних причин, через що помагають Гуцулам летіти що раз глибоше у пропасть, а на послідок пятають не тільки того, хто пімстив свою кривду, але і ціле племя за винну провину кількох людей, опришками.

Сі обставини довели до того, що, як се виказують повніші статистичні дані, не вважаючи на зріст людности маліе в Гуцульщині в страшній мірі число позиточних звірат, властивого гуцульського майна, яке достарчає їм гроша не тільки на власні потреби, але й на покриті ріжнородних тягарів. Аджеж величезні і найкраспі обшари гуцульської землі перейшли і переходять заедно в жидівські руки, наслідком чого корчать ся гуцульські оселі, а рівночасно збільшають ся жидівські!

Додаймо до того нівеляторську і непривроду цивілізаційну систему нашого шкільництва, вплив залізних доріг, знищене домашнього промислу фабричними виробами і заведенем промислових шкіл, які впливають дуже некористно на розвій домашнього промислу, і грозять йому скорою загладою, — тож, коли не зайдуть які незвичайні відносини, той Гуцул, що ведений почутем своєї волі був пострахом Вірмен та Жидів — той Гуцул, для котрого кінь і стрільба були до недавня невідступними товаришами, — той Гуцул, що нині ще звуком своєї трембіти вятає на полонний схід совця і пращас нею товариша зложеного у домовину, — стане скоро мітичною постатю!

III. Статистичний огляд.

Галичині, замешкують Гуцули 40 катастральних громад, з яких 24 *ніше сї* до коссівського, 11 до печеніжинського, а 5 до надвірнянського повітів.

До деяких з тих громад належить по кілька окремих осель, звязаних із своїми осередками в одну територіяльну цілість. І так до громади Жабє належать: Багна, Чорна гора, Буковец, Ходак, Грабовец, Ильця долішна, Ильця горішна, Косарище, Красний Луг, Криве поле, Кривец, Погар малий, Погар великий, Біланец, Блхавя, Кринта, Магура, Пушкар, Сениці, Слупейка, Віпче, Жьбіський, Жмієвський; до гр. Текучі належать: Бая свірска, до Дори — Яремче, до Ямни — Багрівец, до Микуличина — Татарів, Ворохта і Поляна. Буває й так, що оселі територіяльно розділені від осередків. І так оселі Бистрец, Дземброня, Зелене, Явірник, Ріка, висунені найглибше на полудне в гори, відмежені від своїх осередків, Криворівні і Ясенова, обшарами громади Жабє. Такі оселі повстали так, що деякі Гуцули, маючи глибоко в горах свої полонини, поклали зразу близь них *зимаркі* (хати, в котрих зимою живуть Гуцули, щоби сіно з далеких кішниць не звозити домів, але згодувати маржину на місці полігу), а потім позбувши ся ґрунту, положеного на території осередка громади, осіли на все в тих зимарках, не зриваючи однак звязя із первісним місцем замешканя.

Села згаданих громад визначають ся типовим характером гуцульських сел*), а їх мешканці, з малими виїмками, східні у всіх чертах, які визначають Гуцулів. До тих виїмків належать Жиди, що загноздили ся по всіх гуцульських селах, надто шляхта в с. Березові, котра вже нині з'асимілювала ся з Гуцулами, а в громаді Зєлєній зближають ся мешканці частий Зелена, Фентарала, Хрипнів ношею і мовою більше до Бойків, як до Гуцулів.

До сел типово гуцульських зачислені тут громади Тюдів, Шешори, Люча, де живуть так звані *перевідинки*, що граничать з одного боку з Гуцулами, з другого з *людьми долоськими*; *перевідинки* повстали з колишніх Гуцулів, що перевелись девчїм, або з долоських людей, що стали Гуцулами; та с'як чи так нині майже не рїзнять ся вони від типових Гуцулів, хоча про те Гуцули не зачисляють їх до себе, лиш виразно називають їх *перевідинками*. Хати сел *перевідинків* тримають ся більше куни, зрідка хто живе поза осередком села; в мові *перевідинків* менше чужих слів, а віра в чари не вкorenилась так глибоко, як у типових Гуцулів.

Статистичні дані наведені тут зібрав я з урядових жерел, а іменно. з Ortsrepertorium von Galizien, Ausgabe der kk. statistischen Central-commission in Wien, з актів ц. к. Намістництва у Львові, Староств, Урядів податкових, Ради шкільної краювої, Архіва мап, Виділу краювого і Виділів повітових.

Для порівняня зросту людности, надто зросту зглядно упадку числа позиточних звірят, подаю дані з остатніх двох конскрипцій, іменно з рр. 1880 і 1890. Виказів високости оплачуваних податків за ті роки годі було роздобути, тому подаю найновіший виказ за р. 1896, а для порівняня зросту податків виказ з р. 1886. Для ілюстрації приходів і розходів поодиноких громад подаю дотичні викази за р. 1896; вони показують потреби гуцульських громад а надто жерела з яких громади черпають фонди на покритє тих потреб. Статистичні дані про стан шкільництва уділені мені ц. к. Радою шкільною краювою; вони уложені на підставі ресляцій отриманих по 23. марта 1899 р. від окружних рад шкільних; число людности в тім виказі подане після шематизма гр. к. клира станіславівської Епархії, до якої належать гуцульські громади в Галичині.

З причини, що гуцульські громади не творять для себе одного повіту, а тільки частини трьох повітів, годі було зібрати нинішні дані, прим. про санітарні відносини, роднини, смертельність, рух торговельний, судові відносини. Що мож було зробити в тім напрямі, подав я вже в попередній часті.

*) Про се буде бесїда в особнім розділі.

Людність галицької Гуцульщини

Повіт	Громада	Простір в km²		Після списку людности з дня 31/12 о 1880 було:					
		громад- ский	двіо- ский	заг	всіх меш- канців	з тих віри:			
						гр. к.	р. к.	като.	інши.
Месієцький	Бабня	11-23	0-89	150	638	638	—	—	—
	Бервішкова	2-59	0-36	60	245	240	1	4	—
	Білоберезка	19-30	7-86	300	1104	1092	2	10	—
	Хороцева	4-04	—	83	298	290	—	8	—
	Довгополе	4-85	0-02	67	294	285	3	6	—
	Ферескуля	8-13	0-006	99	463	452	—	11	—
	Голова	34-42	1-42	273	1274	1253	6	15	—
	Гришля	181-98	237-87	356	989	939	2	14	4
	Яблонця	10-95	3-65	116	531	482	3	46	—
	Ясенів з Рікою, Зеленим і Явірняком	36-64	15-00	542	2152	2091	14	47	—
	Яворів	48-92	8-36	534	2284	2226	16	42	—
	Красноїла	14-05	1-30	170	695	684	3	28	—
	Криворівня з Вистрицем, Дзембронєю і Рікою	43-75	1-00	481	1833	1744	17	72	—
	Пережресне	8-48	—	112	520	517	—	3	—
	Поляни	4-64	0-47	174	385	385	—	—	—
	Ростока	26-21	1-73	391	1497	1449	2	46	—
	Рожен малий	17-11	00-07	220	906	891	—	15	—
	Рожен великий	21-86	3-50	326	1437	1373	6	58	—
	Річка	51-18	0-12	605	2681	2656	—	25	—
	Стебне	7-69	0-66	84	374	363	—	11	—
	Соколішка	10-19	7-42	306	1391	1366	2	23	—
	Тюдів	9-16	0-0004	280	1155	1132	—	23	—
	Уготорія	8-85	2-02	139	540	513	16	11	—
Жабів Ільця Слупейка	412-96	183-16	1467	5458	4923	38	495	2	
Песочинський	Акришора	8-44	1-24	150	733	707	—	26	—
	Баня березівська	8-30	4-80	208	888	855	3	30	—
	Березів нижній	8-75	0-45	290	1274	1118	94	67	—
	Березів верхній	30-98	8-14	683	2919	2734	89	146	—
	Врустури	48-06	4-56	385	1891	1855	—	36	—
	Косняч	62-62	23-86	734	3023	2872	10	141	—
	Луча	15-60	23-64	255	1007	967	9	31	—
	Лучка	3-39	2-99	62	261	254	—	7	—
	Прокурава	6-60	4-30	176	874	845	—	29	—
Талуча і Баня сьвірська	15-19	4-60	320	1070	1029	—	41	—	
Шешори	45-88	0-29	324	1488	1318	146	26	—	
Надвірнянський	Дора з Яречем	25-37	48-06	341	1828	1553	1	74	—
	Яблонця	44-32	60-96	265	1199	1111	8	80	—
	Яни з Багріццем	13-68	23-75	153	727	723	—	4	—
	Мякулячян з Татаровом, Ворохтою і Полянцями	116-52	315-98	676	2717	2520	41	154	2
Зелена	74-50	391-28	347	2239	2219	—	20	—	
Разом		1527-58	1393-82	12654	54045	51634	482	1926	8

в роках 1880 і 1890.

Після списку людноста з дня 31/12 1890 було:										Отже вродило, ваглядно змаліло, від р. 1880 до р. 1890 число					
ХАТ	всіх меш-каниць	з тих віри:				а парадности:				ХАТ	всіх меш-каниць	а в тих:			
		гр. к.	р. к.	жид.	внш.	рускої	польс.	німец.	внш.			гр. к.	р. к.	жид.	внш.
151	770	770	—	—	—	770	—	—	—	1	132	132	—	—	—
63	270	262	—	8	—	262	—	8	—	3	25	22	-1	4	—
309	1267	1236	5	26	—	1266	5	26	—	9	163	144	3	16	—
92	388	363	—	25	—	363	—	25	—	9	90	73	—	17	—
78	378	342	7	28	1	343	7	28	—	11	84	57	4	22	1
105	499	470	4	25	—	474	—	25	—	6	36	18	4	14	—
361	1441	1409	13	19	—	1409	13	19	—	91	167	156	7	4	—
430	1246	1130	50	59	7	1130	50	64	2	74	287	191	48	46	3
129	590	518	13	59	—	518	13	59	—	12	58	36	10	18	—
653	2561	2444	21	88	8	2447	16	98	—	111	409	353	7	41	8
565	2497	2440	11	45	1	2452	—	45	—	31	213	214	-5	8	1
167	861	797	12	42	—	797	12	42	—	3	156	133	9	14	—
525	2166	2056	28	82	—	2056	28	82	—	44	338	312	11	10	—
121	554	548	—	6	—	548	—	6	—	9	34	31	—	3	—
227	462	440	1	11	—	441	—	11	—	53	67	65	1	11	—
430	1600	1529	—	71	—	1529	—	71	—	39	103	80	-2	25	—
227	1030	1008	—	22	—	1008	—	22	—	7	124	117	—	7	—
336	1607	1539	3	65	—	1542	—	65	—	9	170	160	3	7	—
681	3109	3082	2	25	—	3084	—	25	—	76	428	426	2	—	—
94	484	460	12	10	2	462	12	10	—	10	110	97	12	-1	2
325	1619	1582	—	37	—	1582	—	37	—	19	228	216	-2	14	—
283	1283	1264	—	17	—	1266	—	17	—	3	122	134	—	-6	—
141	602	549	20	33	—	549	20	33	—	2	62	36	4	22	—
1590	6259	5543	59	654	3	5599	57	603	—	63	801	620	21	159	1
161	776	788	—	38	—	761	—	15	—	11	43	31	—	12	—
218	1025	987	7	31	—	1019	6	—	—	10	137	132	4	1	—
314	1670	1520	66	84	—	1663	7	—	—	24	396	407	-28	17	—
795	3737	3592	3	142	—	3737	—	—	—	112	88	858	-36	-1	—
433	2260	2211	2	47	—	2210	3	47	—	48	369	356	2	11	—
823	3568	3385	7	176	—	3385	7	176	—	89	545	513	-3	35	—
278	1224	1179	13	32	—	1184	—	40	—	23	217	22	4	1	—
67	249	240	—	9	—	240	—	9	—	5	11	—	—	2	—
195	985	942	—	43	—	942	—	43	—	19	111	97	—	14	—
274	1265	1194	—	62	—	1256	—	9	—	9	195	175	8	22	—
374	1678	1450	198	30	—	1550	98	30	—	50	198	137	52	4	—
365	1945	1783	29	133	—	1873	—	68	4	24	317	230	28	59	—
344	1405	1239	44	110	12	1240	154	11	—	79	208	128	36	30	12
165	803	784	4	15	—	787	4	12	—	12	76	61	4	11	—
755	3295	2907	150	236	2	3001	120	174	—	79	578	387	109	82	—
462	2857	2554	198	94	11	2605	170	82	—	115	618	335	198	74	11
14053	63265	59488	990	2740	47	59320	302	2137	6	1399	9216	7864	608	815	39

Бюджетний Матеріал т. Ч.

8

Табулярна власність гуцульських

Повіт	Громади	Рілі		Луки		Городів		Пасовиск		Полонин	
		морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.
М о с о с і м с м м	Бабин	83	160	912	854	38	994	680	309		
	Бервінкова	60	813	92	257	5	1118	181	1486		
	Білоберезка	240	1327	1769	606	45	1537	1880	219		
	Хороцова	57	1369	269	1183	22	1396	282	1392		
	Довгополе	80	13	378	332	6	857	307	162		
	Ферескуля	140	1482	676	1132	6	1161	308	1304		
	Голови	281	565	2164	711	8	685	1835	861		
	Гришява	161	1258	4253	1249	4	672	4455	1155	9436	1315
	Яблонця	110	631	687	87	7	1214	6x1	285		
	Ясєнів горішний	150	990	3547	116	90	949	2115	1583		
	Яворів	242	979	3504	763	54	1166	3225	331		
	Красноїл	136	924	1105	895	16	327	966	1019		
	Криорівня	54	559	2027	196	63	889	2946	1376		
	Перехресне	215	1449	775	1022	4	1531	427	558		
	Поляни	78	52	323	1431	6	649	245	815		
	Ростоки	340	660	1856	751	65	228	1292	19		
	Ромен малий	212	1562	1056	1098	47	294	950	446		
	Ромен великий	260	281	1304	945	39	1565	1178	388		
	Річка	160	724	3419	33	78	292	2780	1151		
	Стебне	131	1819	658	97	9	1220	317	1297		
Соколіва	155	714	1081	559	63	498	642	1199			
Тюдів	313	1105	904	1422	60	301	854	611			
Устерин	74	586	522	663	8	534	533	921			
Жабє	914	1326	13914	276	99	900	13751	545	14865	166	
Почепіжницький	Акршора	115	777	886	127	45	768	332	1271		
	Ваня Березівська	255	404	810	502	18	1412	227	977		
	Березів нижній	314	759	681	637	25	316	337	774		
	Березів верхній	1011	753	2648	1470	101	512	1107	1124		
	Брустури	160	340	3034	963	81	1052	2935	853		
	Космач	275	1161	5440	1424	97	964	3120	335		
	Люча	286	262	1678	35	27	155	735	1251		
	Лючя	111	1018	323	63	14	595	133	1115		
	Прокурава	92	1211	622	995	30	1223	558	859		
	Шешора	249	861	1535	187	75	13	987	908		
Тегуча	208	292	1840	1005	52	1424	387	1258			
Надвірнянський	Дора	262	163	2435	1474	79	68	1427	1333		
	Яблонця	212	920	3184	260	1	535	2709	853	654	319
	Ямна	77	1533	731	1581	19	377	518	1360	369	387
	Милулячи	366	1135	5089	9. 6	25	1279	8418	953	5322	688
Зелена	304	1059	2925	1228	47	364	3362	948	4634	416	
В 3 повітах а 40 громадах всього		8954	876	80424	647	1587	1574	69944	886	35232	41

громад в Галичині.

Лісів		Сума групів підпадаючих до податку		Грунтів неурожайних		Площ під будівлю і подвір'я		Інших групів лісових від податку		Сума групів лісових від податку		Сума всіх групів		
морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	морг.	сая.	
881	362	2095	1079	2	1515	2	943	5	892	10	1270	2106	745	
139	487	466	971	12	1251	1	1423	80	1420	45	894	512	265	
689	645	4616	1034	12	1545	7	1452	82	1120	103	917	4719	351	
38	1211	662	15	3	706	2	414	34	516	40	36	702	187	
12	470	784	234	13	922	2	813	45	775	61	910	845	1144	
240	385	1373	664	7	452	2	1535	30	1151	40	1538	1414	800	
1888	1869	6178	481	—	741	9	240	40	360	49	1341	6228	222	
53188	664	71500	1513	1101	260	12	1273	344	119	1458	52	729	8	1565
1013	472	2199	1040	12	738	2	647	22	532	37	317	2536	1357	
2904	1061	8808	1494	15	1527	13	6	136	625	165	1	8974	1102	
1907	650	8934	689	39	1133	16	807	93	203	149	543	9083	1232	
300	545	2585	540	11	340	5	1433	66	907	82	1080	2668	20	
2478	1196	7570	1016	45	129	12	545	146	1180	204	254	7774	1270	
43	1136	1487	896	2	643	3	670	—	971	6	684	1473	1580	
196	532	850	279	10	1083	1	910	25	877	37	1270	887	1549	
1027	916	4581	974	49	349	8	662	215	769	273	180	4854	1154	
663	179	2930	368	9	1205	7	298	27	221	44	124	2974	492	
1501	787	4284	746	26	13	8	1489	87	16	122	1293	4407	439	
2360	91	8748	691	78	1095	21	758	66	851	166	1104	8915	195	
217	1391	1395	524	14	47	3	103	38	79	55	229	1450	753	
978	415	2921	186	73	1192	5	1271	60	474	139	1337	3060	1522	
6	972	1439	1211	52	663	9	707	89	1080	151	850	1591	461	
653	1444	1793	348	4	81	3	1376	87	1115	95	972	1888	1320	
58853	1564	102898	1577	261	433	65	1127	848	1487	1173	1447	103572	1424	
258	50	1637	1393	2	637	3	823	37	407	43	267	1681	60	
869	291	2181	386	7	1017	10	149	76	1098	94	664	2275	1050	
129	461	1487	1347	9	1424	10	599	93	680	113	1103	1601	850	
808	79	5677	1450	72	799	23	762	153	1208	249	1169	5927	1019	
2769	380	8881	384	118	544	10	1330	134	1543	264	267	9145	655	
5632	1046	14567	129	114	897	19	1467	322	1373	467	597	16024	666	
3979	1273	6706	1376	1	1160	7	514	101	398	110	472	6817	248	
499	1250	1082	781	—	728	3	562	23	795	27	485	1109	1266	
536	1077	1840	565	6	774	3	1208	43	139	53	520	1893	1086	
4995	788	7842	1152	12	1476	9	1041	158	691	181	8	8023	1160	
841	1109	3281	288	21	779	8	328	126	1535	156	1042	3437	1330	
7902	1498	12'07	1336	148	94	17	622	137	1030	303	155	12410	1491	
11076	780	17838	467	406	963	18	875	106	1582	527	220	18365	687	
4351	8	6068	468	348	1136	5	831	86	730	440	1097	6508	1565	
54279	40	78502	528	991	777	29	1218	632	58	1653	453	75115	981	
67440	587	79174	140	1250	1266	31	835	482	829	1764	1320	10939	1120	
298572	340	494765	1164	5386	299	433	1129	5386	994	11156	822	505922	386	
													= 2911	40
													Km²	

Викав позжиточних звірят в роках 1880

Повіт	В громадах	після номінації з року 1880 було					
		ху- добя	коняи	овець	кіз	свиняи	пнів бнїз
Н о с і в с ь к и	Бабин	318	28	1235	18	140	48
	Бераїнікова	212	35	498	—	86	19
	Білоберезка	996	181	1783	29	443	184
	Хороцева	199	43	427	8	140	34
	Довгополе	282	40	557	29	184	17
	Ферескуля	421	77	595	17	168	17
	Голови	1768	203	2696	310	599	97
	Грлява	1190	258	2021	242	444	47
	Яблонця	557	117	599	38	207	6
	Ясєвіз горішній	1514	198	3949	177	622	178
	Яворів	1633	294	3824	238	715	130
	Красоїля	881	107	1359	—	504	109
	Криворівня	1004	268	3809	—	630	158
	Полани	288	53	453	—	127	—
	Перехресне	530	58	864	—	188	26
	Рожен малий	468	69	736	143	148	43
	Рожен великий	781	109	1153	57	325	156
	Ростоки	1024	124	1458	10	393	76
	Річка	1878	368	3913	208	606	90
	Соколіва	467	6±	1336	80	248	54
	Стебне	326	72	668	—	188	29
	Тюдів	399	61	171	72	225	41
	Устерки	328	39	663	—	188	32
Жаба	6608	1018	11799	761	2415	628	
П о ч о п і н ь о н и	Алришори	402	35	575	—	176	50
	Бая Березівска	465	27	193	—	130	24
	Березів нижній	805	43	393	59	287	19
	Березів вишній	1107	95	843	71	441	66
	Брустури	1017	287	1992	97	463	23
	Кломач	2098	340	2586	113	708	85
	Люча	351	43	132	46	122	12
	Лючки	87	18	99	41	26	8
	Прокурава	272	40	644	102	129	77
Шешори	704	83	977	100	24	112	
Телуча	579	29	475	83	176	45	
М а д і р и в н ь с и й	Дора	502	22	1030	8	204	—
	Яблонця	2095	95	3231	213	215	—
	Ямна	341	41	702	13	130	—
	Мякуличин	3594	267	4784	104	1194	—
	Зелена	1296	85	1830	210	490	—
	Разом	59930	5341	66979	3647	14838	2724

і 1890 в гуцульських громадах в Галичині.

після покориці з року 1890 було						Змалло, вглядаю зросло, від р. 1880—1890 число					
ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжів	ху- доби	коний	овець	кіз	свиний	пнів бжів
315	30	1660	56	112	86	-3	+2	+425	+38	-23	+48
146	24	400	—	42	8	-66	-11	-98	—	-44	-11
805	87	1575	80	211	165	-191	-44	-158	+51	-222	-19
162	22	259	—	81	—	-47	-21	-168	-8	-59	+1
285	28	803	1	132	85	+3	-12	+246	-28	-2	+9
460	67	925	37	117	28	+29	-10	+230	+20	-51	+23
1664	174	3452	89	476	42	-104	-29	+756	-221	-123	+119
1118	201	2200	223	462	216	-72	-57	+179	-19	+8	+84
528	104	885	141	199	130	-9	-18	+286	+103	-8	+20
1414	183	3751	110	482	25	-100	-15	-198	-67	-160	+96
1474	193	4485	241	473	274	-159	-111	+661	+3	-242	+118
844	97	1088	27	293	248	-37	-10	-271	+27	-211	-18
1578	148	3850	199	466	91	-31	-120	+41	+199	-164	+246
358	48	760	—	137	404	+65	—	+307	—	+10	+14
514	39	751	2	190	14	-16	-14	-113	+2	+2	+40
464	48	803	225	78	66	-6	-21	+67	+82	-70	+18
698	89	1746	89	244	61	-83	-20	+593	+28	-81	-1
890	90	1607	36	319	155	-134	-34	+149	+26	-74	+86
1247	205	4310	91	430	112	-131	-163	+397	-117	-176	+146
393	65	1812	154	159	288	-74	+1	+476	+74	-89	+11
347	36	650	—	163	65	+21	-36	-18	—	+25	+3
344	53	410	121	144	32	-55	-8	+239	+49	-81	+13
273	39	477	20	106	54	-55	—	-186	+20	-32	+76
5454	798	10314	382	1974	965	-1154	-225	-1485	-379	-441	+337
379	40	897	80	100	33	-23	+5	+322	+80	-76	-17
435	29	287	2	155	5	-30	+2	+94	+2	+25	-19
661	45	310	33	110	—	-144	+2	-83	-26	-127	-19
1711	98	1671	101	485	88	+554	+3	+328	+30	+44	+22
1173	231	2342	63	400	58	+156	-56	+850	-31	-63	+33
2023	270	2961	112	715	174	-75	-70	+425	-1	+7	+89
566	99	349	18	238	66	+215	+56	+217	-28	+111	+54
100	17	59	—	30	—	+13	-1	+30	-41	+4	-8
253	30	953	7	72	66	-19	-10	+309	-95	-57	-11
844	72	1252	48	259	110	+140	-11	+275	-52	+25	-2
484	24	936	—	103	4	-95	-5	+461	-33	-73	-41
780	97	1287	24	310	—	+278	+75	+257	+16	+166	—
1418	91	1776	61	240	—	-677	-4	-1455	-152	+25	—
417	31	604	—	82	—	+76	-10	-98	-13	-48	—
2727	265	3286	121	797	—	-867	-2	-1498	+17	-397	—
1563	268	1643	208	417	—	+267	+183	-187	-2	-63	—
96381	4687	69786	3200	11970	4222	-23649	-654	+2807	-447	-2868	+1498

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1886 податки безпосередні з додатками державними:									
		грунто- вий		домовий		зарібно- вий		доходо- вий		разом	
		зр.	кпр.	зр.	кпр.	зр.	кпр.	зр.	кпр.	зр.	кпр.
М о с о і ш с м ш	Бабни	295	98	228	80	8	92	19	14	552	24
	Березівка	59	50	86	70	3	57	8	00	166	77
	Білоберезка	556	26	336	60	17	34	23	96	934	65
	Хороцева	102	46	102	95	28	56	13	30	247	27
	Довгополе	128	31	110	05	14	28	27	24	279	38
	Ферезула	206	10	131	95	17	36	26	48	380	38
	Голови	518	40	427	25	22	31	28	07	996	04
	Грипав	2161	34	341	45	52	65	69	77	2625	21
	Яблонця	269	75	178	70	49	98	41	48	539	91
	Ясени	702	39	782	65	73	92	194	80	1754	46
	Яворів	1117	72	724	75	122	05	55	70	2020	42
	Красоїла	321	53	277	00	46	41	56	83	717	27
	Криворівня	624	29	718	35	130	59	98	34	1556	57
	Порехресне	196	77	172	15	7	14	3	00	379	06
	Поляни	121	41	122	03	3	57	2	60	260	63
	Ростоки	552	58	557	45	44	05	47	86	1202	04
	Ромен великий	438	51	470	60	32	13	32	53	1023	78
	Ромен малий	349	94	312	40	21	67	13	00	70	01
	Річка	858	91	980	90	109	30	54	41	2004	02
	Сололівка	433	01	448	30	49	09	68	53	998	34
Стебле	186	48	137	05	14	28	12	64	350	45	
Тюдів	230	79	407	65	38	38	53	00	729	82	
Устятин	177	08	209	75	43	74	37	36	467	93	
Жабє	5214	51	2113	80	903	63	683	71	8984	11	
Почепіанський	Апршори	297	96	184	70	32	13	18	70	538	49
	Баня березівська	193	63	246	75	12	36	2	63	46	37
	Березів нижній	289	33	411	20	146	04 ^{1/2}	58	80	903	37 ^{1/2}
	Березів верхній	897	93	798	05	116	01	6	80	1818	79
	Брустура	744	20	989	25	35	69	29	07	1808	21
	Космач	1620	85	1048	30	358	05	133	89	3169	49
	Люча	529	05	289	15	46	42	11	99 ^{1/2}	876	61 ^{1/2}
	Лючан	57	09	63	85	24	99	2	63 ^{1/2}	148	56 ^{1/2}
	Пролуріва	182	34	218	75	21	42	37	44	459	95
	Шешори	893	94	505	80	39	27 ^{1/2}	56	12	1495	13 ^{1/2}
Точува	266	54	377	75	25	89	2	97 ^{1/2}	673	15 ^{1/2}	
Надвірний- ський	Дора	385	45	491	10	98	17	242	56 ^{1/2}	1217	28 ^{1/2}
	Яблонця	468	99	397	45	208	42	373	51 ^{1/2}	1448	37 ^{1/2}
	Ямна	127	47	192	55	98	13	10	06	428	21
	Мукудичин	810	49	902	40	294	86	468	73	2476	48
	Зелена	441	94	471	80	311	22	—	—	1224	96
										45992	18

оплачуваних в р. 1886.

Ухвадена стона % додатків до податків безпосередних на ціли:							Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1886	
громадські, а іменю:				повітові (адм. і до- рогові)	Красні в історичні- зацях	разом		
адміні- страційні	шкільні	дорогові	разом					
%	%	%	%	%	%	% = зр.		зр.
21	21	—	42	23	63	128 = 706 99	1259	33
50	—	—	50	23	63	136 = 213 20	369	97
44	16	—	60	23	63	146 = 1364 58	2299	23
49	29	—	78	23	63	164 = 405 52	652	79
49	21	—	61	23	63	147 = 411 42	691	31
50	—	—	50	23	63	136 = 517 32	897	70
33	10	—	42	23	63	128 = 1274 93	2270	97
23	—	—	29	23	63	115 = 3018 99	5644	20
41	—	—	41	23	68	127 = 672 98	1202	89
47	18 1/2	—	65 1/2	23	63	151 1/2 = 2658 00	4412	46
14	15	—	29	23	63	115 = 2323 25	4843	47
20	14	—	34	23	63	120 = 880 72	1577	99
38	23 1/2	—	61 1/2	23	63	147 1/2 = 2295 94	3852	51
23	20	—	53	23	63	136 = 515 52	894	58
45	22	—	67	23	63	153 = 383 46	634	09
27 1/2	15 1/2	—	43	23	63	129 = 1550 63	2752	67
27 1/2	—	—	27 1/2	23	63	113 1/2 = 1161 99	2185	77
26	35	—	61	23	63	147 = 1033 43	1736	44
38	15	—	53	23	63	139 = 2785 58	4789	60
29	23	—	52	23	63	138 = 1378 58	2377	47
47	22	—	69	23	63	155 = 543 19	893	64
34	35 1/2	—	69 1/2	23	63	155 1/2 = 1134 87	1864	69
45	—	—	45	23	63	131 = 612 98	1080	91
18	18 1/2	—	31 1/2	23	63	117 1/2 = 10566 32	19550	43
22	—	3	25	6	63	94 = 501 48	1084	97
37	—	3	40	6	63	109 = 507 25	972	62
14	54	3	71	6	63	140 = 1264 72	2163	09
25	—	3	28	6	63	97 = 1764 22	3583	01
18	14	—	32	23	63	118 = 2133 68	3941	89
27	17 1/2	—	44	23	63	130 1/2 = 4138 18	7305	67
38	7	3	48	6	63	117 = 1025 68	1902	24
45	—	3	48	6	63	117 = 173 82	322	38
35	34	—	69	23	63	155 = 712 92	1172	87
29	24	—	53	23	63	139 = 2078 23	3573	36
21	23	3	47	6	63	116 = 780 85	1454	00
53	8	3 1/4	59 1/4	8	63	130 1/4 = 1585 50	2802	78
51	8	3 1/4	57 1/4	8	63	128 1/4 = 1857 53	3306	90
61	8	3 1/4	67 1/4	8	63	138 1/4 = 592 00	1020	21
33	3	3 1/4	39 1/4	8	63	110 1/4 = 2730 31	5206	79
50	3	3 1/4	56 1/4	8	63	127 1/4 = 1558 76	2783	72
						61793 50	110785	68

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1896 податки безпосередні з додатками державними:									
		грунто- вий		домовий		зарібно- вий		доходо- вий		разом	
		зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
М е с і м е н н і	Бабни	346	86	220	65	14	28	—	—	581	79
	Бервішкова	70	64	85	70	3	57	—	—	159	91
	Білоберезка	677	02	400	95	26	77	—	—	1104	74
	Хороцьова	135	56	100	70	3	57	—	—	239	83
	Долгополе	181	09	109	25	31	24	—	—	321	58
	Фересула	278	15	156	25	21	42	—	—	455	82
	Голова	645	91	440	50	21	42	—	—	1107	83
	Гришана	1796	95	444	30	43	72	2	98	2287	95
	Ябланиця	338	52	211	90	33	92	—	—	584	34
	Ясенів гор.	914	12	891	40	44	62 ¹ / ₂	5	95	1856	09 ¹ / ₂
	Яворів	1400	16	732	35	66	92 ¹ / ₂	—	—	2199	43 ¹ / ₂
	Красноїл	506	90	277	95	39	28	—	—	824	13
	Криворівня	703	62	658	95	29	46 ¹ / ₂	3	82 ¹ / ₂	1395	86
	Передієве	257	36	166	15	10	71	—	—	434	22
	Поланка	167	20	127	55	7	14	—	—	301	89
	Росголи	725	97	602	35	51	77	—	—	1380	09
	Ромен великий	544	16	467	50	50	57	—	—	1062	53
	Ромен малий	427	28	311	20	30	35	—	—	768	83
	Рівка	1366	22	982	05	100	84	8	36	2457	47
	Соломанка	457	16	449	95	51	78	—	—	958	89
Стебле	241	88	135	35	7	14	—	—	384	37	
Тюдів	307	99	403	75	12	50	—	—	724	24	
Устєрків	214	13	206	75	26	71	—	—	447	59	
Жаба	6243	85	2403	34	364	14	35	19	9046	52	
Р о с е н і м і н с ь к и й	Алршорн	352	40	187	40	17	85	12	70	570	85
	Баня березівська	194	99	267	45	23	20	2	67	488	31
	Березів нижній	311	96	380	90	83	89	62	28	839	08
	Березів верхній	972	16	843	80	120	48	4	33	1945	77
	Брустурн	1011	48	615	15	53	55 ¹ / ₂	3	72 ¹ / ₂	1683	91
	Космач	1869	44	1086	80	160	72 ¹ / ₂	3	82 ¹ / ₂	3110	79
	Люча	527	29	317	55	21	42	—	—	866	26
	Льчич	57	07	65	70	7	14	5	61	135	32
	Прокурава	184	98	279	95	21	42	2	38	488	73
	Телуча	344	04	405	40	40	16	2	97	792	57
Шешори	529	13	532	25	40	17	5	95	1107	17	
Н а д с т р і м і н ь к и й	Дора	414	67	679	31	119	44	89	18	1302	60
	Ябланиця	539	86	501	76	247	71	168	35	1457	68
	Янів	162	97	381	94	60	69	132	91	738	51
	Мигуличин	929	52	2026	66	450	35	509	31	3915	84
	Ведана	666	49	571	75	390	37	266	64	1895	25
											52424 56

оплачуваних в р. 1896.

Ужвадена стопа % додатку до податків безпосередних на цілі:								Сума всіх по- датків і додатків оплачуваних в р. 1896	
громадські, а іменно:					поштові (адм. і до- рогові)	кравці з ідемі- зацією	разом		
адміні- стра- ційні	шкільні	доро- гові	пара- фізичні	разом					
%	%	%	%	%	%	%	% = зр.		зр.
48	49	3	—	100	28	63	191 = 1111 21	1693	00
50	—	3	5	58	28	63	149 = 238 26	398	17
48	10	3	—	61	28	63	152 = 1679 20	2783	94
49	—	3	6	58	28	63	149 = 357 34	597	17
39	22	3	—	64	28	63	155 = 498 44	820	02
38	—	3	—	41	28	63	132 = 601 68	1057	50
34	1	3	—	38	28	63	129 = 1429 07	23536	90
24 1/2	25 1/2	3	—	53	28	63	144 = 3294 64	5582	59
36	—	3	—	39	28	63	140 = 818 07	1402	41
34	10	3	10	57	28	63	148 = 2747 02	4603	11
19	6	3	—	28	28	63	119 = 2617 32	4816	75
40	25	3	—	68	28	63	159 = 1310 36	2134	49
50	9	3	—	62	28	63	153 = 2135 66	3531	52
42	21 1/2	3	—	66	28	63	157 = 681 72	1115	94
50	22	3	—	75	28	63	166 = 501 13	803	02
44	8	3	—	55	28	63	146 = 2014 93	3395	02
40	—	3	—	43	28	63	134 = 1423 79	2486	32
50	38	3	—	91	28	63	182 = 1399 27	2168	10
27	6	3	—	36	28	63	127 = 3120 98	5573	46
27	10	3	—	40	28	63	131 = 1256 14	2215	03
50	22	3	—	75	28	63	166 = 638 05	1022	42
48	12	3	—	63	28	63	154 = 1115 32	1839	56
39	—	3	1 1/2	43	28	63	134 1/2 = 602 00	1049	59
24	3	3	—	30 1/2	28	63	121 = 10946 28	19992	80
25	18	3	—	46	13	63	122 = 695 82	1266	17
19	21	3	—	48	13	63	119 = 581 08	1069	39
29	42	3	—	74	13	63	150 = 1258 54	2097	57
18	21	3	—	42	13	63	118 = 2296 00	4241	77
28 1/2	—	3	—	31	28	63	122 = 2054 37	3738	28
34 1/2	10	3	—	47	28	63	138 = 4292 89	7403	68
44	50	3	—	97	13	63	173 = 1498 62	2364	88
50	—	3	—	53	13	63	129 = 174 82	310	34
34 1/2	28	3	—	65	28	63	156 = 762 41	1251	14
17	43	3	—	67	13	63	143 = 1133 37	1925	94
27 1/2	17	3	—	47 1/2	13	63	138 1/2 = 1533 88	2641	38
46	9	3	—	58	14	63	135 = 1758 51	3061	11
33	5	3	—	41	14	63	118 = 1720 06	3177	74
50	4	3	—	57	14	63	134 = 989 60	1728	11
38	5	3	—	46	14	63	123 = 4816 48	8732	32
50	3	3	—	56	14	63	133 = 2520 68	4415	93
							70625 21	123049	77

рахункових за рік 1896.

Доходи річні		Впливи надвничайні			Впливи долог.			На цілу шкільні доданки і т.		На цілу шкільні рафійальні		Разом		Наказності податки в цілому року		Високотні податки в цілому році	
ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.
28 34	—	03	—	—	21 85	78 30	98 80	165 39	—	—	812 30	47	—	581 74	—	—	
23 32	—	2 89	—	—	—	—	—	169 28	—	—	674 37	72 80	—	169 91	—	—	
98 35	121	85	—	—	—	307 20	—	72 48	—	—	1266 21	1	—	1104 74	—	—	
23 02	—	—	—	—	—	—	—	44 75	15	—	729 77	164 30	—	239 83	—	—	
—	—	32 81	—	—	—	87 60	—	67 28	—	—	417 26	55 20	—	321 68	—	—	
50	—	318 21	—	—	—	120	—	—	—	—	850 76	89 62	—	465 82	—	—	
4	—	13 56	—	—	—	268	49 20	84 69	—	—	1140 23	23 30	—	1107 83	—	—	
306 06	—	07	993 48	—	—	363 31	—	—	—	—	3184 02	14	—	2287 95	—	—	
75	—	40 83	—	—	—	141 60	—	—	—	—	450 13	272 50	—	584 34	—	—	
11 17	—	11 55	—	300	106 17	325 20	—	—	182 17	186	2414 02	258 40	—	1856 09	—	—	
—	—	89	—	—	—	—	—	—	131 96	—	527 67	527 77	—	2199 43	—	—	
40	—	88 22	—	—	—	183 60	—	—	104 17	—	1173 34	—	—	824 13	—	—	
92 06	—	6 30	—	—	—	296 99	—	200	114 45	—	1549 60	1032 66	—	1396 86	—	—	
—	23	3 01	—	—	—	141 60	—	—	131 15	—	530 85	1 10	—	434 22	—	—	
—	23	— 02	—	—	—	99 60	—	—	127 25	—	523 87	1 10	—	301 89	—	—	
198 06	—	372 16	—	—	—	436 60	—	—	53	—	1639 07	113 83	—	1380 09	—	—	
147 96	—	109	—	—	—	379 50	—	—	—	—	1205 69	13 90	—	1062 53	—	—	
143 16	—	343 16	—	—	—	248 40	—	—	201 21	—	1884 55	47 12	—	768 83	—	—	
124 47	—	17 62	—	—	40	734 40	—	—	103 74	—	1912 01	7 30	—	2457 47	—	—	
234 57	—	—	47 55	—	—	354 60	—	—	172 58	—	1158 46	59 95	—	958 89	—	—	
—	—	2 93	—	—	—	103 20	—	—	110 50	—	545 50	1	—	334 37	—	—	
130 88	—	320 93	—	—	512 24	336	—	—	140	—	2219 15	1	—	724 24	—	—	
87 78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1558 52	142	—	447 59	—	—	
647 92	—	78 90	—	—	50 55	610 20	884 45	711 78	—	—	7751 01	2692 62	—	9046 52	—	—	
12 75	—	—	—	—	—	194 40	—	—	—	—	492 63	—	—	570 35	—	—	
—	—	86 79	—	—	—	148 80	—	—	—	—	455 09	—	—	488 31	—	—	
—	—	—	—	—	—	319 50	—	—	—	—	939 25	—	—	839 06	—	—	
50	—	693 58	—	—	—	901 20	—	—	—	—	2421 37	—	—	1945 77	—	—	
106	—	31 28	—	—	—	471	22 20	—	—	—	1523	2	—	1639 91	—	—	
24	—	15 56	—	—	—	863 70	93 79	542 35	—	—	3067 85	352 24	—	1110 79	—	—	
—	—	12	—	—	—	267	—	—	—	—	1031 50	—	—	866 26	—	—	
196 46	—	5 10	—	—	—	72	—	—	—	—	72	—	—	135 52	—	—	
221 78	—	24 32	—	—	—	206 40	—	191 14	—	—	1094 82	11 05	—	488 73	—	—	
—	—	42 03	—	—	—	433 65	—	200	—	—	1718 25	681 65	—	1107 60	—	—	
—	—	—	—	—	—	394 80	—	—	—	—	1152 75	—	—	792 57	—	—	
118	—	869 48	—	—	—	826 82	—	121 83	—	—	2928 91	75 32	—	1302 60	—	—	
—	—	491 22	—	—	—	838 06	—	—	—	—	2572 87	616 90	—	1457 68	—	—	
69 77	—	134 74	—	—	—	322 40	—	16 20	—	—	1323 84	—	—	738 51	—	—	
307 43	—	3211 80	—	—	—	1291	—	132	—	—	6624 04	811 45	—	3915 84	—	—	
21 94	—	727 01	—	—	—	1079 40	858 07	48 73	—	—	4037 61	108 83	—	1896 25	—	—	

Виказ видатків після замкненъ

Повіт	Громада	Добора функціонерів		Кошта канцелярії		Адміністрація дѣбр, коштів		Податки, окладента, ошлата державні		Ціли добродійні, убогак і инші		Поліція містова		Арештант і шпалас-ванка		Сторожа огледа		Сторожа полева і лісова		Видатки на діли са-нітарні	
		гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.
		гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.	гр.	кр.
К о с і в с ь к и	Бабин	145	-	16	73	-	-	5	01	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-	72	-
	Березикова	96	80	23	-	7	08	69	53	-	-	7	-	-	-	-	-	10	-	22	82
	Білоберезка	286	-	46	-	8	-	38	86	-	-	30	-	-	-	-	-	45	-	107	85
	Хороцева	308	-	27	60	-	-	79	33	-	-	32	-	-	-	-	-	24	-	34	92
	Довгополе	80	-	9	-	-	-	36	83	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	17	50
	Ферескула	130	-	5	-	20	-	35	10	-	-	20	-	-	-	-	-	35	-	81	78
	Голови	263	10	20	-	-	-	2	-	-	-	60	-	-	-	-	-	-	-	161	20
	Гришава	405	-	65	-	55	53	115	62	-	-	199	94	-	-	-	-	110	-	160	-
	Яблонця	160	-	11	-	-	-	12	55	-	-	35	-	-	-	-	-	10	-	5	-
	Ясенів горішний	282	-	70	-	49	59	430	98	-	-	227	71	-	-	-	-	40	-	215	07
	Яворів	122	41	20	-	2	43	3	19	-	-	120	-	-	-	-	-	-	-	107	40
	Краснополя	198	-	15	-	-	-	20	07	-	-	30	-	-	-	-	-	-	-	152	72
	Криворівня	372	50	30	30	1	-	233	80	-	-	96	91	-	-	-	-	-	-	165	95
	Перехресне	129	-	10	-	-	-	1	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	73	50
	Полянки	134	-	17	-	-	-	52	41	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	4	-
	Ростоки	215	-	36	-	-	-	110	18	-	-	30	-	-	-	-	-	20	-	213	06
	Рожен великий	170	-	20	-	-	-	37	78	-	-	40	-	-	-	-	-	10	-	172	96
	Рожен малий	160	-	20	-	-	-	138	55	-	-	65	-	-	-	-	-	20	-	143	16
	Річка	400	-	16	-	-	-	1	04	-	-	170	-	-	-	-	-	-	-	235	75
	Соколянка	214	-	34	60	-	-	97	92	-	-	30	-	-	-	-	-	-	-	69	45
Стебне	125	-	16	-	-	-	31	84	-	-	15	-	-	-	-	-	30	-	5	-	
Тудів	210	-	20	-	-	-	153	83	-	-	30	-	-	-	-	-	40	-	128	88	
Устерики	85	-	10	-	94	82	123	04	-	-	10	-	-	-	-	-	32	-	60	08	
Жабів	709	68	142	29	40	58	1316	81	-	-	356	-	15	-	-	-	274	-	337	63	
Печеріжський	Акришорів	73	-	14	-	5	-	68	66	-	-	20	-	-	-	-	-	10	-	-	-
	Баня березівська	60	-	54	25	-	-	2	80	-	-	40	-	-	-	-	-	4	-	-	-
	Березіа нижній	105	-	20	-	6	-	50	29	-	-	60	-	-	-	-	-	19	-	-	-
	Березіа вишній	120	-	18	39	111	-	117	66	-	-	100	-	-	-	-	-	65	-	31	-
	Брустура	341	99	6	-	-	-	16	14	-	-	60	-	-	-	-	-	-	-	151	68
	Космач	147	-	50	-	3	80	213	32	-	-	315	16	-	-	-	-	130	-	53	-
	Люча	132	50	17	40	122	30	157	06	-	-	56	17	-	-	-	-	5	12	-	-
	Лючяні	-	-	4	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Прокурава	109	-	2	-	-	-	23	34	-	-	20	-	-	-	-	-	-	-	65	60
	Шешорів	216	-	22	-	-	-	437	04	-	-	30	-	-	-	-	-	-	-	86	14
Телуча	142	-	-	-	121	17	39	35	-	-	23	10	-	-	-	-	-	-	32	20	
Надвірнянський	Дора	232	-	103	62	262	64	208	50	21	24	130	-	-	-	-	-	9	86	70	-
	Яблонця	123	87	30	78	120	-	16	20	-	-	99	96	-	-	-	-	82	-	10	-
	Янів	220	-	27	-	55	66	57	66	-	-	60	-	-	-	-	-	44	-	8	10
	Мякуляччя	504	-	56	70	521	52	134	31	-	-	224	11	6	46	-	-	146	54	50	56
Зелена	240	-	96	-	470	-	515	42	-	-	185	50	-	-	-	-	88	-	69	20	

рахункових за рік 1896.

Результати, внаслідок і други цілі військ.		Видатки на цілі						Видатки надзвичайні			Річні видатки	Запас касовий з кінцем року	Відсотки від ссачених довгів	Разом	Всі довги і інші наслідки повільні з кінцем року
		шляхи і просявля	парафіляні	дорогові			купно ґрунтів, домів, будівлі	сплата довгів	залички укладені і сплачені						
				голівкою	вартість вказаних предметів	запас касовий дорогові									
										ар. кр.					
ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.	ар. кр.
120	165 39	-	-	98 80	78 30	-	60	-	-	22 70	105 32	-	812 30	-	-
8	169 24	-	-	-	-	-	138 10	-	-	51 41	66 82	-	674 37	-	-
12	72 43	-	-	-	307 20	-	-	-	-	49 82	265 -	-	1266 21	21	-
17	44 75	-	-	-	-	-	-	-	-	46 02	16 14	-	729 77	8 40	-
8	67 23	-	-	-	87 60	-	-	-	-	12 45	88 57	-	417 26	3 47	-
4	350	-	-	-	120	-	-	-	-	37 64	12 24	-	850 76	65	-
10	84 69	-	-	49 20	268 -	-	-	-	-	67 73	164 31	-	1140 23	-	-
10	1323 32	-	-	-	363 31	-	-	-	-	141 75	234 55	-	3184 02	-	-
5	-	-	-	-	141 60	-	-	-	-	28 33	41 65	-	450 13	-	-
5	343 84	374 75	-	-	325 20	-	-	-	-	42 07	7 80	-	2414 02	3541 07	-
-	88 96	-	-	-	-	-	-	-	-	38 54	3 95	-	527 67	216 30	-
-	104 17	-	-	-	133 60	-	-	-	-	82 34	387 44	-	1173 34	-	-
-	75	-	-	200	296 99	-	-	-	-	69 42	7 23	-	1549 60	-	-
6	131 15	-	-	-	141 60	-	-	-	-	31 41	6 99	-	530 85	1 75	-
4	127 25	-	-	-	99 60	-	-	-	-	33 90	35 71	-	523 87	-	-
10	170	-	-	-	436 50	-	-	-	-	91 53	306 82	-	1639 07	52 12	-
10	-	-	-	-	379 50	-	-	-	-	218 70	146 75	-	1205 69	-	-
5	201 21	-	-	-	248 40	-	-	-	532 24	81 73	269 26	-	1884 55	-	-
5	223 74	-	-	-	734 40	-	-	-	-	26 50	105 58	-	1912 01	41 50	-
5	172 58	-	-	-	354 60	-	-	-	-	110 17	51 32	-	1158 46	2 70	-
8	110 50	-	-	-	103 20	-	-	-	-	33 43	67 53	-	545 50	-	-
4	140	-	-	-	336	-	-	-	20	112 44	1024	-	2219 15	-	-
6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	152 31	133 27	-	1558 52	-	-
20	711 78	-	-	370 27	610 20	14 18	-	100	-	1088 19	544 90	-	7751 01	1860 98	-
10	-	-	-	-	194 40	-	-	-	33 57	25 -	106 55	-	560 18	-	-
20	-	-	-	-	148 80	-	-	-	-	55 20	80 24	-	465 09	-	-
5 30	129 96	-	-	-	319 50	-	-	-	-	150 88	23 32	-	939 25	-	-
5	-	-	-	-	901 20	-	300	-	-	263 03	389 10	-	2421 37	-	-
-	108 71	-	-	22 20	471 -	-	-	-	-	125 75	24 52	-	1528 -	-	-
-	542 35	-	-	93 97	863 70	-	-	200	40	262 10	18 65	27 70	3067 85	1381 69	-
13 56	493 73	-	-	-	267 -	-	-	-	-	49 80	133 56	-	1448 20	-	-
3	-	-	-	-	72 -	-	-	-	-	4 60	-	-	83 90	-	-
3	191 14	-	-	-	206 40	-	-	-	-	134 12	335 17	-	1094 82	-	-
3	200	-	-	-	433 65	-	-	-	-	164 99	125 43	-	1718 25	-	-
11	-	-	-	-	394 80	-	-	-	-	85 21	301 24	-	1152 75	-	-
18	121 83	-	-	30	826 82	-	-	-	-	809 37	20 03	-	2928 91	-	-
34 97	-	-	-	55	833 06	-	-	-	-	172 31	684 72	-	2572 87	347 83	-
10	16 20	-	-	20	322 40	-	-	-	-	431 35	51 47	-	1323 84	-	-
14 48	132	-	-	60	1291 -	-	-	-	-	574 06	2313 93	-	6624 04	40 75	-
-	48 73	-	-	333 07	1079 40	-	26 14	-	-	130 47	207 67	-	4087 61	-	-

Виказ шкіл і число молодіжи шкільної.

Повіт	Громада	Після Шематизму мляра Станіславської Еп. на р. 1899 було мешканців:	Школа	Діти	
				обов'язаних до науки:	учащало на науку:
Жомеріський	Бабня	823	—	—	—
	Бернікова	298	—	—	—
	Білоберезка } Хороцева }	1868	1 кл.	168	78
	Довгополе	405	1 кл.	236	116
	Ферескул	530	—	—	—
	Голови	1069	1 кл.	—	—
	Гришва	1505	1 кл.	167	79
	Яблонця	690	—	—	—
	Ясенів гор.	2513	1 кл.	395	104
	Яворів	2703	1 кл.	309	83
	Красоля	960	1 кл.	154	80
	Криворіччя	2693	1 кл.	189	71
	Перехресне	474	—	—	—
	Полляни	508	—	—	—
	Ростоки	1836	1 кл.	—	—
	Ромен великий	1190	—	—	—
	Ромен малий	1729	1 кл.	—	—
	Річка	3295	1 кл.	367	77
	Соколяки	508	—	—	—
	Стебле	1819	1 кл.	260	90
Тюдів	1264	1 кл.	389	147	
Устєрїки	587	—	—	—	
Жабє { Ільця . . . . . { Слупейка	3466	1 кл.	424	77	
	2892	1 кл.	176	75	
Печерішський	Акришори	1019	—	—	—
	Ваня березівська	1267	—	—	—
	Березів нижній	1692	1 кл.	322	61
	Березів вищий	4766	2 кл.	—	—
	Врустуря	2316	1 кл.	231	60
	Космач	3591	2 кл.	771	216
	Люча	1305	1 кл.	—	—
	Лючки	397	—	—	—
	Прокурава	1051	—	—	—
Телуча	1777	1 кл.	138	88	
Шешори	1304	—	—	—	
Надвірнянський	Дора	1992	1 кл.	133	43
	Яблонця	1790	1 кл.	—	—
	Яшиа	893	—	—	—
	Милуляччя	3616	1 кл.	135	89
	Велека	2525	1 кл.	93	59

Число анальфбетів у тих селах = 92,7%.

IV. Гуцульське село.

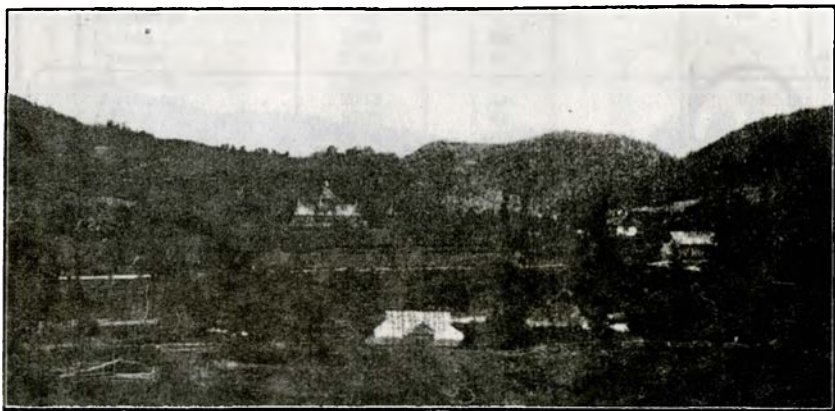
Селом називають Гуцули осередок катастральної громади, де є церков, приходство, школа, громадський уряд та кілька *осідків* (газдівств); иньші части одної громади, се *куті*.

Громади названі звичайно після осередка села, а кути від потоку, над котрим, або від гори, під якою розложили ся оседки. І так громада *Жебь*, названа від потоку Жебівський, над яким, після оповідань Гуцулів, жив колись Жебка, перший осадник того села. Він, кажуть, привів собі *кмітїв*, що йому служили кілька років, і за се подавав їм відтак по кавалкови ґрунту. Над тим потоком є теж осередок громади. Другі *куті* Жебья називають ся (крім вичислених у попередній часті): Присліп великий, Діл, Гать крива, Волова, Одзириноватий, Чорний Потік, Голяці, Багни, На усті Ільці, Чердаки, Бєрда, Краснік, Під Костричов, Ґриджин, У Новаковій бєрн, Кривець малий, Кр. великий, Плай з під Кринти, Маґурка, Підобіч, Довбнівки, Верх річки, Від Гóлов, З під Сеяниць, Підберєжниця, Брєчник, Козьманівський, Дворище, Флесівки, Біла кобила, Під Бергєвчинов церков...

Від назв тих кутів називають Гуцули одні одних: Матурени, Пушкарени, Плаївци, Кринтени, Костричени, Глечени, Погорани, Грїбчени, Красничени, Флесївчени і т. д.

Тільки чужому чоловікови назве Гуцул на запитанє громаду, до якої він *нише сї*, а між собою відповідь приміром: „Я з *Плоського*“, хоч такого села нема, а тільки один *кут* села Яворова називає ся *Плоске*.

Гуцулів, що живуть по *верхах*, називають *верхівцями*, а тих, що мають свої оседки на рівнім близь церкви: *селїнами*; *плайові* знов се ті, що живуть при *плайх* (гірських дорогах), а *варїчени*, що за рікою мають свої оседки.

12. Осередок села Яворова.

За *правдивих* Гуцулів уважають ся жителї з Жабя, Криво-рівні, Ясенова, Голова, Черехресного, Зеленої, Явірника, Ясеня, Ворохтя, Гриняви, Довгополя, Ферескулї; тих, що живуть ближше Підгіря, як з Гюдева, Шешор, Лючі, Дори, називають *перевїдниками*, а про тих, що *сидє* на обшарах поміж перевїдниками і *правдивими* Гуцулами, кажуть: *Се так собі Гуцули!*

До сусїдних сел і їх мешканцїв Гуцули не дуже привязні, овшїм дуже часто з погордою *привїшкують* одні одних або *вїкладають їм прїзвища*. І так називають Гуцулів з Бервінкової по доброму Бервінковци, а насмїшливо Загубипїдкова, бо у них дороги злі; з Білоберезки: Білоберезчени — Підбийтабївка; — з Брустур: Брускви — Прусакї; з Довгополя: Довгопільци — Сугакї (бо люде високї); з Ферескулї: Ферескульци — Шкрумї; з Го-

лов: Головци — Сідлайпес, у них коні худі; з Гриняви: Гринівци — Грем-грім; з Ясенова: Ясенівци — Клябупники, бо носять *заклябучені* (закривлені) палиці; з Космача: Космачени — Джуси; з Криворівні: Криворівци — Калаї (бідні; *каланник* = бідний); з Кутів: Кутчени — Облущикотюга, бо поміж ними в *псєнниках*, такі що бють псє, або Цибуленники, бо торгують цибулею; з Ріжна: Ріжнени — Обдерисело; з Ростік: Росточени — Занесисокира; про тих кажуть, що вкрадуть сокиру, хоч би з пливучої дараби, або Намуленники, бо вони ходе заєдно з дарабами та дорогою спочивають край ріки в намулєстих місцях; з Річки: Річчени — Облупикобила, бо у них коні худі, аж *гинут у руках*; з Соколівки: Соколівци — Кізя голівка, бо держать козя; з Стебного: Стебнєнци — Лупай шабрі, (*шабрі* = тріски); з Тюдєва: Тюдівци — Продайфльєра (вирабляють фльєри = фуярки); з Устерік: Устерічени — Пропань на віки; з Жабя: Жєбівци — Жєбакі або Бичколупники.

Буковинськєх Гуцулів називають *баранами*, бо їх попи а також і самі Гуцули з бородами, нєтємєсь називають Буковинци наших: *Сусами*.

Фізіографічні условини, посеред яких живуть Гуцули, вказують, що як села так і кути не творять для себе замкєної, природними границями (полями, лісами і т. и.) віддєленої цілости; гуцульскі осєдки розкинєні по *вєсьх горах*, де тільки мож було найти сухіше місце на хату, охорєненє від вітрів, від вилєвів потоків, де би близько був *кутник ситої землі* на город, царинка на *весєлєний євєнас* маржини, сїножать, поле, лісок, де би атмосферичні условини уможливили житє лїтом і зимою, та звідки би було доступно чоловікови і маржині до головних артерий комунікаційних, які вдуть по над більші ріки. Нєслїдком того, що ціле нерухомє майно одного гєзди (крім полонини і кішиниць) творить одну цілєсть, *осєдок*, розкинєні гуцульскі хати по *кїтєнцях* (горах лишє верхом покритих лісом), по *кєчєрах* (горах у верху гладких, а в долині залєсєних), по *ровчєлинах* (горах, на яких видно одним пасомом з гори у долину лїс, другим поле або пасовєнєско), по *прїзлуках* або *прогєзликах* (місцями лїс, місцями поле), по *прислєбєнах* (долинах з двох боків заслєонєних горами), під *толєками* (лісами громадєскими), над потоками, словом скрізь по горах; нєслїдком того границьє осєдки одної громади з осєдками єусїдних громад, а гуцульскі громади обнимають просторони по кілька квадратових миль.

Кождий гуцульскїй осєдок відграницєний від єусїдного *житєрєбєми* (границями), здовж котрих покладєні *дїєнєниці*, іменєно: *плєти*, *жури*, або *лєми*.

Пліт складає ся з кіля, вориня, гужівки або гужви і підніжок. — Кіле, се дві високі, віблі, з сучя обрубані і з кори обдерті молоді смереки, а так за грубі, аби їх мож рукою *обтевати* (обняти) і вбиті в землю по два їх поруч себе; один із них 5—6 м. довгий, другий коротший; *вориня*, се 3—4 м. довге, колене смерекове дерево, уложене *лігма* (поземо) поміж двома парамв кіля в *угли* так, щоби

13. Сутня межн плотами.

з поза кіля виставали кінці вориня; *гужевка*, *гужва*, се колач сплетений з пареного смерекового *сучя* (галузя); вбиваючи довший кіл закладають через него гужву, а коли вориня покладене, пересилують гужву і через коротший кіл, щоби кіле не *розвєрло ся* (не розходилось); *підніжки*, се камінє підложене між кілам під долішне вориня, щоби воно не *пріло* (не гнило) від землі.

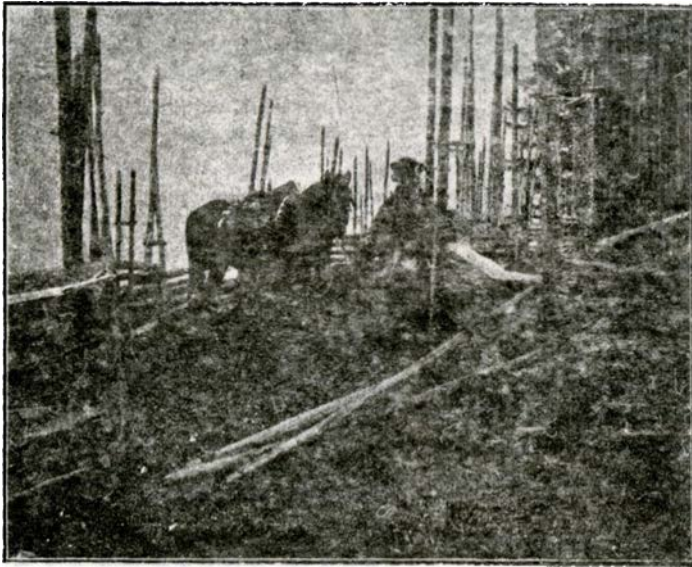
Високе кіле кладе ся тому, бо *приколень* (часть кола, вбита в землю) *виприває* в протягу 2—3 років; тоді треба єго витягнути,

здорову часть кола обтесати і вбити назд у те місце, де перше був приколень, аби не *поступати в чуже*, але класти пліт здовж того самого хитаря.

Ворине одної части плота опирає ся на вороне другої части, де творить *вугли*; наслідком такої конструкції тягне ся одіт у зигзаковатій лінії. Часть плота поміж двома парами кіля називає ся *пресло*.

Мури або *вічні плоти* уложені з великого каменя здовж потоків.

Ломи, се великі смереки з сучем повалені хитарями; ломи ділять обширні пасовиска, ліси, кішницї, де близько подостатком

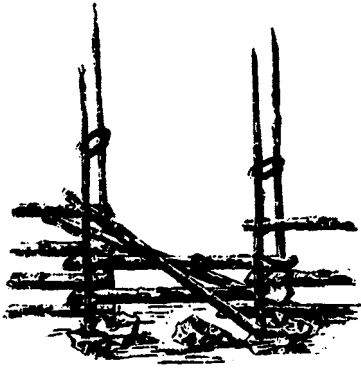
14. Кінь в сутгах перед розкладеним воринем.

дерева, де звалена смерека з сучем може зайати кілька метрів широкости, де отже на стислій лінії граничній ніщо не залежить.

Здовж доріг кладуть тепер подекуди *штехѣти* з драниць.

Для прогону маржини лишают сусѣди між плотами на хитарях місце на *сутки*, (каменисту дорогу згружену завше маржиною); сутками годї їхати возом; в попереk тих суток закладають властителї сусѣдніх оседків ворине, яке, їдучи конем, треба розкла-дати; се ворине покладене на те, аби маржина, що пасе ся тими сутками, не відбігала від оседка.

До прогону маржини і до ходу служать *плаці*, дороги не огорожені плотами; — для людей ведуть особні *плачкі* (стежки)

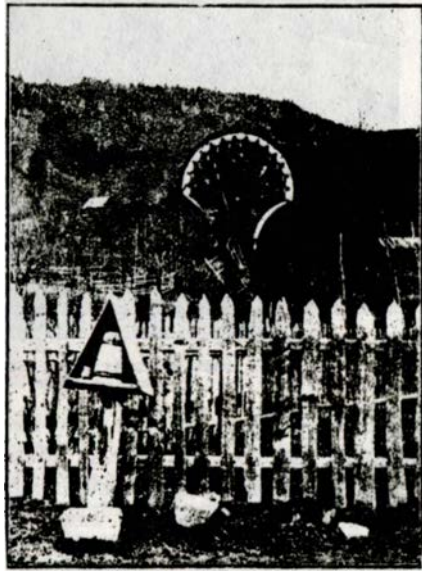

15. Перелаз в однім пресі.

через царники, городи, просто в на-
прямх пожаданих; укорочаючи
собі тими плачками дорогу му-
сять *ніші* заедно переходити *перелазами*, розкладати ворини, яким
оседок і поля огорожені, а перелізши через него зараз його
назад закласти. За годину ходу
прийде ся нішому з десять разів,
перелізти через плоти або розло-
жити ворини, бо вся часть заселе-
них гір виглядає з далека як на-
хивниця з нерівними полями обве-
деними плотами, а гаядівські хати
стоять немов у безверхих клітках. Посеред царников видно *одбірки*
з сіном обведені навкруги *блэтом*, подібно зробленим як плоти,
щоби маржинна не обску-
бувала сіна.

Артерії комунікаційні,
котрими мож їхати возом
і прогонити більше мар-
жини, се *вулиці*; ними
прямує ся на *дороги*, утри-
мувані коштом повіту або
краю; дороги ведуть заши-
по над більші ріки; ними
сполучені і головні оседки
сіл; здовж тих доріг іде-
дуть по обох боках дім-
ниці з оседками так, що
тільки запримітивши та-
блицю з написсю села би-
чимо, що минаємо одно
село а входимо в друге.

При тих приморіжних
плотах, особливо в місцях,
де нема близько *чуркалів*
(жерел) здорової води, з я-
ких деревляною ринвою чурить води, поставлені *стовни* з дашками,

16. Стопи при дорозі.

під котрими стоїть коновка або горше з водою. Се за *простібіг* для прохожих. Побіч таких стовпів або і окреме поставлені хрести або каплички на *славу* Божу та на те, щоби прохожі молили ся за *одпущенє гріхів*.

Дороги, що перетинають Гуцульщину, ідуть: одна з м. Кутів по над Черемош через сс. Тюдів, Рожен, Ростоки, Хороцову, Бервінкову до Устарік, звідси по над Білу Ріку (білий Черемош) через сс. Стебне, Довгополе, Поляни, Ферескулю, Гриняву до Буркута, а з Устарік по над Чорну Ріку (Чорний Черемош) до Ясенова, Криворівні, Жабя і до Буркута; — друга дорога веде з м. Коссова по над Ріку Рибницю через сс. Город, Москалівку, Соколівку, Яворів, через гору Буковец до Ясенова, де вяже ся зі згаданою дорогою, що йде по над Чорну Ріку; з м. Пістгня йде лиха дорога горі рікою Пістницькою через с. Шешори до с. Прокурави, звідки одна здовж Пістивькв Брустурскої йде до с. Брустур, друга здовж Пістивьки Космацкої до с. Космача; з м. Яблонова веде дорога горі рікою Лючкою через сс. Лючу, Березів до сс. Баві і Акріяшор; з м. Делятина веде горі Прутом дорога через сс. Микуличин, Дору, Ямну, Татарів на Угорщину.

Крім двох згаданих доріг до Буркута, якими мож вигідно їхати возом, іде тудь ще третій плай від с. Краснолії через гори Скуповец і Лукавец.

На Угорщину веде крім згаданої дороги через Микуличин і Татарів ще кілька плаїв, уживаних лише літом для ніших і маржини; і так: з Жабя через гр. Кострицю і Шпиці до угорського місточка Сигота; з с. Ясенова через с. Криворівню, Буркут до угорського села Поляна; а близь того пляя іде другий з с. Гриняви через гр. Гойчину і Попадю теж до с. Поляна.

З далеких верхів сходять *верхівці*, одні *ніше* другі *верхом* (на кони), плаїчками, плаями, сутками, вулицями на дороги. Ніші несуть перекинені через плече *бесаги* (вовняний міх до 150 см. довгий по середині з одного боку не зошитий, котрого один кінець звисає на перед, другий такий сам на плечі); в ті бесаги кладуть усякі накунки; ті, що *ідуть верхом*, перекидають 4 і більше бесаг через коня, одні перед, другі на зад себе. Крім бесаг накладають Гуцули на коня ще іншого *тєрху* (тигару).

До ходу каменистими і згруженими сутками, плаями та вулицями, надто під верх, і до ношеня терхів, надає ся дуже раса гуцульського коня, що витворила ся на полонинах з турецьких коний.

Турецьке походження гуцульського коня видно по цілім його складі, по масти переважно карій, по грубім карку, буйній гриві і такім хвості, що все власне знаменує турецьку расу коня.

Гуцульський кінь стає при *достатній* паші, *ладний* і здоровій воді сильний, живий, а зроджений і вихований на гірскім терені виробляє собі за молоду мяснї і стає звинним, оборотним і добрим до ходу; вихований в гірскім кліматі, літом і зимою під голим небом загартований, а він незвичайно витривалий, та за те не доходить 14-ої міри, тільки звичайно 13-ої. Добрий гуцульський кінь

17. Гуцульський кінь.

має груди і крижі широкі, карчило товсте, голову малу, форемну, чоло широке; в переді він висший, хребетна лінія рівна, тому він в рухах свободний і легкий; око у него повне, зір бистрий; наполоханий з *неніпа* готов заодно *вергти* ся (кинути ся в бік) і утікати, до чого надають ся його сильні, тверді, на камінях затовчені копита, не високі але міцні ноги. Він живе 20 літ і більше.

До ужитку сїдлають його ось як: уперед кладуть *підклад* = *шерстєтник*, сукно з кізьої вовни, (таке дуже міцне), щоби деревяна *тáртиця* (сїдло) не давля коня; тарницю з підфостинем *при-сїдлюють* (стягають) сьильно *попругами*, що йдуть попід черево

кона; на тарницю кладуть *присідку*, малий вовняний ліжничок, аби їздцеві було легко сидіти; на голову коневі закладають *оброкенку* з предівним *вуголовом* (частина на голові) і такою *петелькою* (шнур) або *обротъ* = *капестру* з *ремінним* (скіряним) вуголовом; до їзди верхом убрають коня у *вузду* (ремінний вуголов з залізними зобалами і ремінними *поводами*).

Так осідланий кінь відбуває свою першу пробу з *терхом* (тягарем) до 50 kg. ваги, прив'язаний до тарниці другого *звйклого* коня, за котрим він поступає сьміліще. Як кінь таку подорож відбуде у місто і назад, мож на него сідати і переїздити найнебезпечніші місця, до чого він дуже надає ся, бо він незвичайно *сохранный*.

Нині підупав дуже хів гуцульських коней а чясло їх, як се вказано в статистичній частині, зменчилось страшно, а то наслідком матеріяльного упадку самих Гуцулів, що змушені уживати під терх однорічні лошата, через що гуцульські коні доперва в шестім році життя доходять до властивої їм міри.

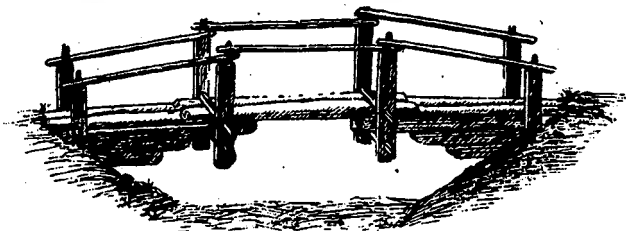
В р. 1878, коли була бранка гуцульських коней до Боснії, вибрано з цілої Гуцульщини заледви 40 добрих коней.

Гуцули дуже замилувані в своїх конях; найбільшій гажда рад би мати бодай одного, а то вже просто з потреби, бо такий кінь подає тим, що живуть далеко від міста, церкви, млина, дороги, одинокое средство до *кочованя* по спадистих, каменистих, часто руслом потоків проведених дорогах.

Перед 30-и роками було ще доволі таких *богачирів*, що мали по 30-еро красних коней; нині рідко уже *статних* гаждів, які би мали 2-4 ро коней. Лучають ся ще декуди добрі кобили, але ті лиш тому добрі, бо стоять під спеціальною опікою гаждині, відки теж походить і назва їх *бабине шкане*. — Вправді удержує правительство в Гуцульщині річно кілька расових *вбріів* (вір = der Hengst), однак з сего корястають мало Гуцули вже просто з причини значного віддаленя, а потім і коштів, так що навіть рідко де мож побачити правдивого і доброго гуцульського коня. Та про те і той кінь, який тепер живе у горах, відповідає потребам Гуцулів і гірському теренови, бо він незвичайно обережний, глядить дорогою уже з далека на місце, куди йому буде *спосібно* йти; на каменистій дорозі *пошніпає* (обнюхає) каміне, попробує ногою, чи не лежать воно *лѣвом*; так само робять і з *плітєм* (з великим плитким камінем); заким стане на него, нагадує ся зі спущеною головою і з роздутими ніздрами нераз довго, та потім ступає сьміло і певно. Під *облавом* (придорожною скалою) вигне він тіло, цюби не завалити *терхом* або їздцем о скалу; на *спреготі* (дрібнім каміню), осо-

бливо ідучи з гори, *дробить* = *мачкує* він і то дуже *сохрінно* (обережно), щоби не усунути каменя. Дуже часто ведуть плаї по над пропастями, над облазами або спускають ся наглими *рптами* (високими берегами) до броду, щоби перекинути ся на другу сто-

18. Бер.

рону ріки; там пускає чоловік коня, а сам іде догіднішим місцем або *кладкою* (одно бервено перекинене поперек ріки), а де ріка ширша, *бэром* (1—6 бервен у двох повязаних з собою і заосмотрених поручем); так само пускає Гуцул свого коня, коли йде *тур-*

19. Гуцул і Гуцула в дорозі до міста.

шникбм (дрібним густим смерековим лісом), через який ідуть *ку-*
сви (бистрі каменисті потоки у туршниках), або *бэрдями* (ска-
лами); люде самі йдуть утопаними плаїчками через кішвиці; городи,
бэречні, що ківь омине всі перешкоди і вийде до них з неушко-

дешви терхом, хоч як ему приходить ся нераз *укуро* (прикро і тяжко) іти. У *чирену* (каламутну) воду піде гудульський кінь лиш тоді, коли докладно знає *брід*; дуже *сохранно* переступає він місця в потоках, що бистро з гуком зливають ся до головних рік; кожде *курбало* (глибше місце) омине він і переступить усі *скоки* (пороги) в ріці; через *жрэнницю* (лісове bagno) і *балту* (рідке болото) та *груви* (густе болото), словом, де лише *міськаво* (болотнисто) а чоловікови *гляба* (годі) перейти, піде гудульський кінь певно. Особливо в пригоді стає він чоловікови, коли *годіна іде* (дощ паде) та *покавіть* (попоує) дорогу, внаслідком чого стає вона *поноріста* (западає ся); а як *упаде темрява* (темно), або ударить

20. Гудули ідуть з терхами у місто.

нітьма, та горами стане дуже *бійно* (страшно) іти, тоді вже треба своє здорове і жите повірити кінським ногам! Зимно іде гудульський кінь *шнарко* (скоро) лише тоді, як на дворі *вєрежє* (погода) та як бачить і чує під ногами *навій* (утоптану снігову дорогу) або *транди* (стежку убиту вівцями); а як упаде *пошпай* (свіжий сніг), та дорога стане *кінною*, або як утворить ся *полєдиця* (Glätte) або *відзолба* (як було м'розно а сніг пустить, або як воднистий сніг замєрає), тоді йде він дуже *сохранно*. Через ріку ступає він зимно дуже обережно, бо в леду бувають *прорізи* (діри).

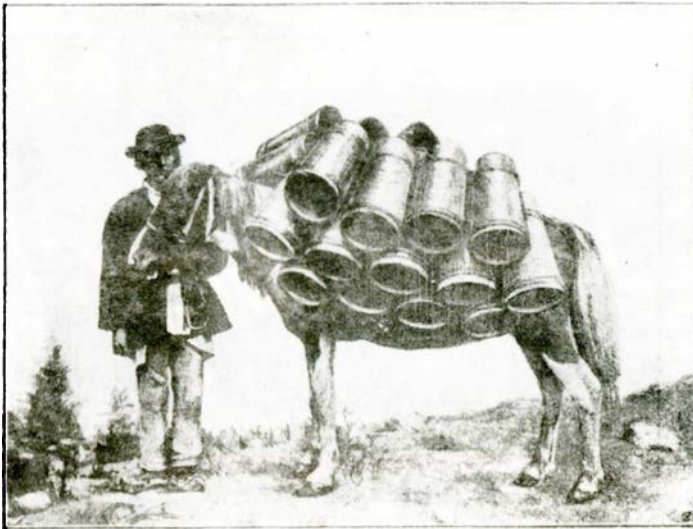
Гудульський кінь живе поспільно з чоловіком, він знає добре людей, привязуєсь до дітей, іде за голосом людей, памятає вої плаї

21. Гуцули в дорозі (після марши Ярошківського.)

і місяця попасів або перестанків; вертає сам з далеких полонин домів, а обладований несе терпеливо *тєрхи* або їздця. На коні їздять у Гуцульщині кождий, бо дороги каменисті, гори стрімкі, просторони далекі. Сидячи на коні пряде Гуцулка кужівку, а мати кормить дитячу при грудех. У великій пригоді стає гуцульський кінь *призбростому* або спячому чоловікови; він такого занесе певно і безпечно до дому. В день і в ночі пильнують ся гуцульські коні самі від *звіранк*. Словом, наколи би не гуцульський кінь, стояли би гори пустою!

Бувають між гуцульськими кінями, особливо молодшими, *варіанти* = *варієкі*, що *фиркають* (відбивають задними ногами), *пудже-*

22. Боднар налягує до купна кововок.

ють сї (страшать ся) та *вержуть сї* (кидають ся) *будь чого*; з таким не *варко* (небезпечно) йти у дорогу; такому коневи не *панить* (не любо) зраау йти з терхом за другими, але він з часом *навчєс сї* від другого старшого вже *бувалого* і стає *рову́жний* як тамтой.

Ідучи в дорогу беруть Гуцули великі парасолі, особливо в часі, коли в горах *вдорожить ся дощ йти* (слота), та збирають ся по кілька разом, а в кого більше орудок, той наладовує кількоро шкапет *тєрхами*: бербеницями бривдзі, ліжниками, сукном, вовною, коновками, ложками, грибами, *лубєм* (короку), сіном. Передом пускають

найстарше і найсупокійніше, *бувале шкане*, за котрим слідом ідуть інші привязані *куржеєм* (довгим шнуром) до *тарниці* (сідла) попереднього шкапета, або ступають вільно одно за одним у місто, — щоби звідтам обладовані *марфбою*, потребами закупленими у *крамаж* та на тораї, як кукурузаю, сіллю, огірками, часником, цибулею, горшками, кітлами (завішеними на тарницях), *сарсамою* (ремісничий знаряд), або з *бордюсом* повним муки повернути домів. (*Бордюс*, се шкіра здоймлена в цілости з кози, потім виправлена, в місцях, де були ноги та хвіст, позавязувана, в головах зрівнана і там пересилена ремінцем до стягана).

В часі ярмарків буває по дорогах дуже *глітно*; до піших і коний з терхом прибувають *дробета* (вівці) і маржина, призначені

28. Гуцули з Жабя на попасі.

на продаж, а *гайнарі* (ті що гонять жидівську маржину) та *сиретанники*, (що збирають закуплену в селі маржину і гонять її на означене місце), *зібють* не раз *такої* на дорозі, що возом ніхто не може собі товпи минути. Ціла тота *джурґа*, маса, посуває ся звільна наперед, творячи довгі каравани. На вперед кожоді з них іде один з належних до тої групи; він не пускає свою маржину наперед а вслід за такою групою ідуть гаади, гаадніві, що в тій групі мають свою маржинку; вони знов недозволяють їй приостатись по заду. — Де тільки по дорозі є яка коршма, там відпочивають ті, що ще з вчора вийшли з дому. Там перекупувають *Ніварестчи* маржину і т. и. передаючи купно гайнярам, щоби, *змудрувавши* (обдуривши) дорогою

Гуцула, і *замогоричивши* (добивши торгу), уткнути п'яному вераз замість *великої банки* (10 зр.) *баночку* (1 зр.), потім у місті з добрим зарібком збути закуплену маржину.

Посеред тої каравани найде ся де кілька візків, на котрих *їжає* у місто стілько людей, кілько там може! змістити ся. З тої сумішки людей, коний, маржани, дробет, свиний та *Поганої віри* (Жидів) чути вже з далеку сварку *баринівників* (посередників купна), гийканє гайнарів, ревіт худоби, бляканє овець, квик свиний та голосне *шварґотанє* Жидів, що не обдуривши Гуцула в селі спішать у місто, щобн при помочн мійских *тоєтє* (купців) *змантіти* його там.

Посеред тої товпи покаже ся часом *паничь* (жандарм), котрого присутність впливає незвичайно успокоюючо на той гамір!

У. Гуцульський оседок.

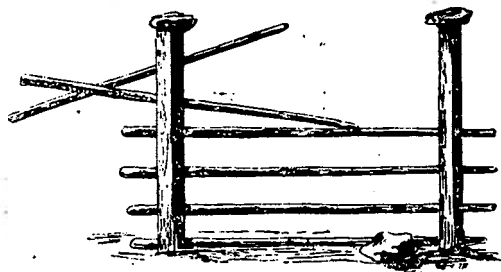

24. Оседок Якова Лукивчука
в Брустурах.

сѣдок, се хата wraz з иньшими будинками, садок, цѣрина, пасовисько, кішниця, словом, цѣле нерухоме майно одного газда, обведене плотом.

До оседка входить ся розлогами або воротами.

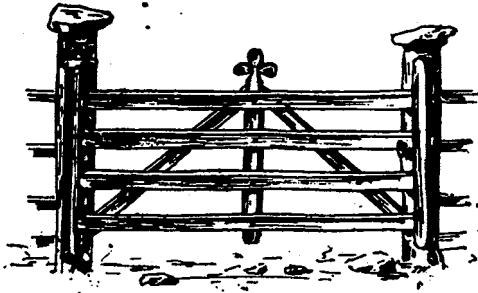
Розлоги покладені з двох у землю вбитих стовпів з видовбаними *ґарами*, через котрі можна в один бік розсувати *заворітницї*

25. Розлог, у горі розкладені.

(гладке, вібле кіле). Розлоги розкладають ся в той бік, де часть заворітницї грубша; щоби *пінї* не потребували розсувати всіх заворітницї, покладене з обох боків розлоги велике каміне, на яке ступивши перелазять через розлоги

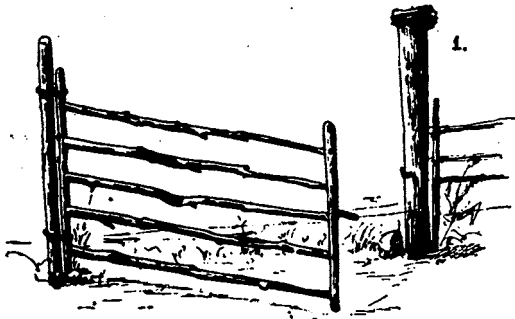
розсушені лише в горі; се против того, аби маржина не перелазила, накола би хто назад не заложив заворітницю; для прогону маржини треба розкласти всі заворітниці.

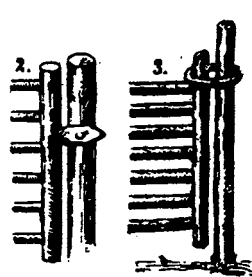
26. Ворота заперті на влюч, спочивають у каганци, а обертають ся у кичі (у горі).

26. Ворота заперті на влюч, спочивають у каганци, а обертають ся у кичі (у горі).
 27. Ворота на гужвах до запереня на влюч.

Ворота, заворина, отвирають ся в один бік, а *бильця* їх заложені ціпко у гари стовпиків, з котрих один горішнім чопом обертає ся у *гужві*, засилений на нерухомий стовп, а долішнім ходить *вухом* у *каганци* видовбанім у споду нерухомого стовпа, — або оба чопи ходять у *гужвах* або *качках* [кавалок твердого дерева з вирубанім *спижем*, місцем а вухо воріт, у яким оно ходить], прибитих до нерухомого стовпа; другий стовпик воріт,

27. Ворота на гужвах до запереня на влюч.

28. Ворота заперті 2. на закрутку 3. на гужву.

коли ті заперті, заложені за влюч; бувають ворота *зачинені закрутою* або *притрумувані* гужвою.

Оба великі стовпи, де видовбані гари на заворітниці або в яких ходять ворота, прикриті *плитям*, аби не *пріли* (не перемакали).

Розлогами або ворітьми входить ся на подвірє перед хату, яку ставлять *стельмажи*, при помочи ось якої *сарсами*, *зелітника* (знарядів): *барди*, *топора* (широкого знаряду подібного до сокири; бардою тешуть бруси); *сокири*, *гублія*, *лєвки* (се до 1 м. довгий, обгильований гладко і в чотирь грани вироблений кавалок твердого дерева,

з ножем по середині як у гбля; лавкою вимірює стельмах, чи дерево гладко обгбльоване; як *пустить лавку по протесі, зараз пізнаєть, де є на нїм горбок*); *долотів, цюп'я* (кліщів), *пили трацької* (на 2 робітники, до різання протесів, відрізуваня грубих куснів дерева), *кросневої пилки в рамцях на одного робітника, клямрів, шнур, каламаря* з углем розведеним водою і ваги. *Іонтамі* уживає стельмах лише для побитя хати їонтами, а де треба збити що нинше, робить се *тиблями*, деревляними кілками; дуже рідко що прибиває він *цвяжками* або *звіздею*.

Дерево (материял) на всяку будівлю приготовлює стельмах з *віблека*, круглого пня смереки; долішній кінець віблека, від *гуєвра*, утятий на 6 м се *ковбок*, а *платва* — се 8 м. довга часть віблека теж від *гуєвра*, *кровка* — 6 сяжінь, а *кіле* 5—6 м. довга часть віблека від вершка; з *ковбка* колять *дошки*. З віблека лагодить стельмах *зелізником дерево*, материял на хату, при чім *бракує* він (відкидає) *ковбки бортаві* (порохнаві), *брєсклі* (сірі), та *брінляві* (перестоялі, що зачинають уже червоніти), а *лише* *мудре* (добре) дерево.

Приладжено дерево (материял) на будівлю є: 1) *вібле*, кругле і гладке, 2) *брусоване*, на чотири грани за шнуром бардою тесане, 3) *різане*, з одної смереки трацькою пилою здовж самого *серця* перерізане на два *протєси*, наслідком чого *протєс* з одного боку гладкий, з другого *віблїй*.

Місце під *шалаш* = *шалаш* = *хату* вибирає Гуцул звичайно на горбі проти сонця; воно мусить бути щасливе, а таким є те, де маржинна радо *сночіває*, або де мурашки сиплять *мурашкобїну*.

На таких місцї робить стельмах перш усього хрест з малої смерічки, на котрій лишая лише *верхівку*, одну верству *сучя* (галузя) під верхом. Під тою верствою пробиває він *трупїну*, і закладає через ню лігма патчок. Такий хрест з *верхівкою* обвиває стельмах вовною, убирає зілам, обкурює ладаном, покроплює св'яченою водою, потім закопує його по серединї місця, де має стати хата. Тепер *завязує хату* (кладає підвалини) з *брусованого* дерева, обкурює ладаном ціле місце призначене під хату, а потім і підвалини; де терен нерівний, підпирає підвалини *підліжками* (великим камінєм). *Завязуючи четвертий угол підвалини знає вже стельмах, яке те місце, де має стати хата, чи воно щасливе, чи ні, чи буде гадї добре вести ся, чи буде він довго жити; стельмах усе знає, але сего він нікому не каже, він лише собі се знає. А знає він се по підвалинах, по велїзнику, по голосови, як, який*

і відки його чути; чи ворона заграє, чи сорока заскрекотить, він зараз знає, як лиси підвального зарубав. Добрий се знак, як годі лисишка (*Motacilla flava*) прилетить, або ластівка засніває, кінь зарває, віс зариче, або вісця забліє; але як би кова загрещала, то вже біда, або як би ворона загракала або котюга забрехала. Як стельмах завязав уже підвални та добивав довбнев Гари, слухав він, чи потік же шуміти, чи вітер буде по високому віяти або гриміти, чи в тиха долом. Як шумить потік, то не добре, і тогди не добре, як по високу вітер віс або гримить, а як долом по тихо віс, то добре.

Коли вже підвални на всіх 4 кінцях зарубані, перетинає стельмах *Грейцар* на 4 часті і кидає по одному кусневи по уоїх чотирох углах із середини, надто силе у вугли съвяченої води і кладе там хліба, соли, сирої білої і чорної вовни.

З сею всею роботою мусить він упорать ся до полудня, бо з полудня гляба (не вільно) коло хати робити; на мое питанє, чому се так, відповів мнї Лесьо Ковбчук, майстер з Яворова: „*Ба установили собі так з даєна, аби могли набувати сі* (істи, пати, таньцювати).“

І справді, скоро тільки підвални готові, кладе газда по середні міся будівлі стіл, на нїм горівку, пиво і запрошує людя на заснованє. Ті приносять з собою на коліч (дарунок) хліба, зерна, муки в мисці, за то шарчують і пють, а як у кого музяка приграє, то й танцюють. Дехто з тих людя остаєсь на толоці (до помочи) одну днину або більше, яка і коли у кого воля і охота.

Другого дня по заснованю завязує стельмах *одвірки*, одні з переду у *ворбмаа* (сінях), другі проти тих назад дому, потім з хоромів у хату* (комнату), у комору, як до дому. Закопуючи одвірки *шатені* у підвални, бере стельмах з ватри, що горить посеред міся будівлі, вугля та попелу і кидає на відлів позад дому, а се на те, аби вогонь не шатає ся дому.

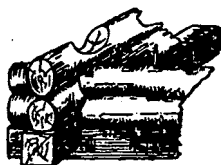
По завязаню одвірків ставить стельмах *оструб* з дерева віблого, або з протесів або з брусів; відповідно до того бувають хати *віблє*, *різані* (з протесів) і *брусовані*.

Щоби вібле дерево покласти у вугол, робить стельмах у місці, де один віблек *падає на другий*, іменно в гузарі одного *круглі Гари* (вижолобленя), в які має впасти *вершак* другого віблека так, що

* У хатах, се дїм з одною комнатою, а *шатні* з двома комнатами. Для зрозуміння буду уживати слова *дїм* в значіню цілости, як теж і Гуцуля говорять, а слово *шатна* на означенє часті дому, комната.

в цілім острубі вершеки одного вібляка падають у гузєрі другого; в той спосіб вирівнює ся висота цілого оструба.

Так само кладе стельмах оструб з *протєсіа* віблюю стороною до *надєрїа*, а гладкою до середини.

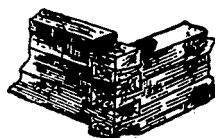

29. Вугля.

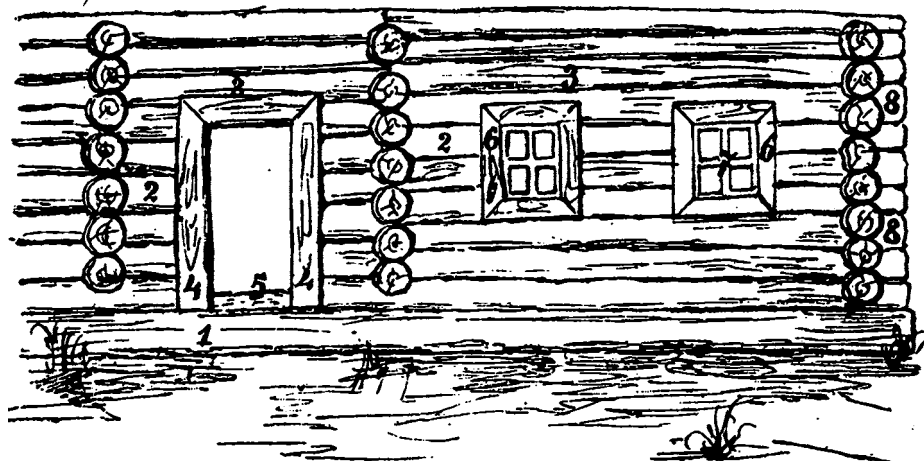
З оструба віблого та з протєсіа вистають кінці дерева по за оструб; ті кінці, як також і місце, де вони ловлять ся, називають ся *вуглами*. — Верхній поперечний вугол оструба вихоплює ся по над долішні; він теж часто вирубанний у *східцї*, які вистають що раз більше з долини у гору. (гл. об. 32.)

Оструб з *брусїа* завязує стельмах на *збмки* без вуглів; в тій цілі кладе він клини відповідно вирубані один поверх другого і збиває їх *тїблями* (деревляними кілками).

При одвірках завязані віблєки чи протєсіа тільки одним кінцем у спідні віблєки чи протєсіа, а другим кінцем, *вужом* (чопом) входять у *ґари одвіркові*; такі части оструба називають ся *сімцї* (*сомець*); вони вьязуть теж вугля або замки оструба з *варцабами* вікон. Дерево, що лежить поверх одвірків, іде вже

30. Замки.

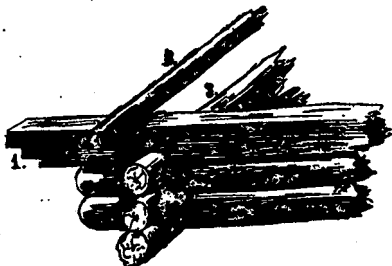
31. Оструб. 1. Підвалина. 2. Сомець. 3. Правило. 4. Одєрїи. 5. Порїг. 6. Варцаба. 7. Рамця. 8. Вугля.

право від вугла до вугла, чи від замка до замка; воно називає ся *правило*.

Зав'язавши оструб кладе стельмах верх него *сволок*; поперечний сволок зарубує він у оструб, де той сволок вистає по над вікнами на задвіре; три або чотири позовжні сволоки *лягають* на поперечнім, а зарубані їх кінці лежать на острубі. Зі споду на середнім позовжнім сволоді пише стельмах *арест*, а коли *вміє та хоче, то і що инче*. На позовжних сволоках лежить *стеліна* з гибльованих тертиць, впущених (аби добре приставали) одна *шпунтарём* у жолбницю другої; в горішнім віблеку, протесі, чи брусі оструба видовбана ширша жолбниця, в яку впущена цілою своєю грубостою крайня тертиця стеліни.

Над хоромани не кладуть ні сволоків ні стеліни.

Поверх стеліни на вистаючих верхніх углах оструба покладена *обрубина*; вона замкає хату зверху так, як зачинала її з долини підвална; поміж стеліною а *підкрімною латою* лишена шпара для проходу диму з пода.

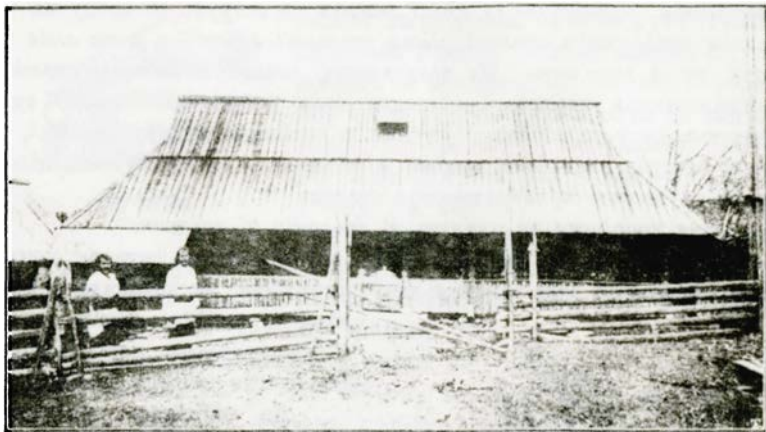
32. Верхній вугол. 1. Обрубина. 2. Віблек, на який опирає ся стріха. 3. Шпара для проходу диму.

До обрубни *затомлені кіали* з віблеків і прибиті тиблями; у горі, де кіали сходять ся з собою, збиті вони тиблями в *завезки*; долішні кінці кіалів вистають з обрубни і творять враз з побоем вистаючу *стріху*, щоб не *чуріло* на оструб. Аби завезки кіалів (у горі) не *розвадили ся*, пов'язані вони до *бурк-*

ниці (довгого віблека) що йде *гребенем* даху; до тої буркниці прибіта зо споду кожда пара кіалів *кльоками* (гаковатими тиблями); кожду пару кіалів між собою вяже під верхом іще *бангіним* (тонкий віблек); поверх кіалів з долини до гори прибиває стельмах тиблями лато, він *латкує* кіали. — В буркниці є на оба боки *гарн*; у ті заходять кінцями дошки, що йдуть з гори в долину і укривають хату; самаж буркниця покрита зверху *драніцями* (на метр довгими тонкими коленними дошками), щоб не *пріла*; верх лат покладені драніці одна побіч другої, а в місцях, де дві драніці сходять ся, верх них третя, аби не *чуріло* на під; верх драніць покладене довге кіле, привалене камінем, аби вітер не *розіє* драніць; така хата зве ся *камінем провалена* або *плюска*, бо її криша слабо похылена (під кутом 25—30°); *нобіта шата*, се знов така, у якої криша

нахилена під кутом до 60° ; її *побій*, 6-я педеві дошки, уложені як дра-
ниці, але прибиті у *реди гонталями* до лат; в ще хата *побиті гонтами*.

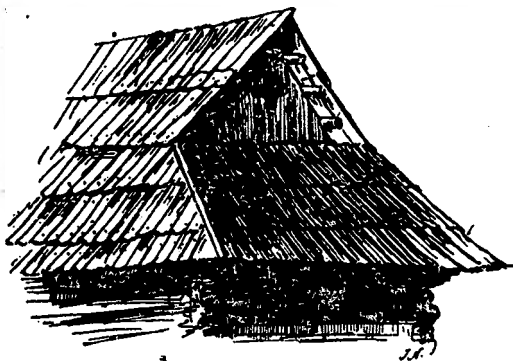
Причіаки (боки) даху не добігають від стріхи похилото аж
до *гребеня*, але ломлять ся вже в $\frac{2}{3}$ части і йдуть відси прямо-

33. Хата Шкрябляків в Яворові.

вною до буркниці, наслідком чого творить та часть причівка трикутник,
заложений драянцями; у причівках є *перекрєсне*, мале віконце

(без скла) звичайно
в формі хреста, куди
виходить дим, що йде
з комина у хорони,
а звідси *стелить ся*
по поду.

34. Причівок.

Новіцями часами
кладуть у даху о-
сібні *димники*, з яких
вниітає *сажер* оажу.

Віблу вату (о-
струб покладений зві-
блеків) клинкують із
середини, потім нак-
дають глиною і бі-

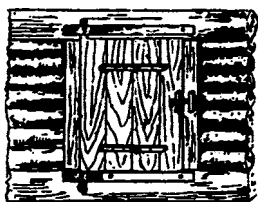
лять, а з *надеіря імшати її* (закладають мохом кожду розколі-
бину поміж віблеками).

Стіни *миті аати* (покладеної з протесів або брусів з середни обгильованих) миють, а щоби стіни скорше пожовкли, додають до води, якою їх миють, капустяного квасу.

На підвалних кладуть *лібри*, а верх них *побіст* з тертиць гильованих, засипавши уперед місце поміж ними глиною та камінем.

Є ще много хат без помосту; у тих *мастять* газдня кілька разів до року *доліакі*, засипаві глиною до висоти підвалин.

Скоро хата *укрита*, закладає стельмах двері і вікна; двері входові вироблені з гильованих тертиць збитих *шпугами* (поперечними вшущеними або прибитими листвами); ліній бік дверей має зі споду і в горі *вуха* (вистаючі чопи); між одвірки у споду кладе стельмах *поріг*, в нім видовбує з лівого боку *каганець* (ямку); де вкладає двері долішним *вухом*; горішнє вухо дверей прикладає до одвірка і прищовує його *кечкою*, каблукватє вятлим кавалком твердого дерева з вирубаним *стижем* (місцем на вухо); замісь каганця кладуть і у споду *кечку*;

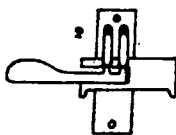
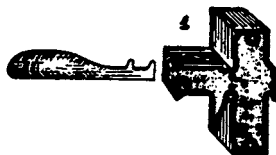

35. Двері. Гильовані тертиці збиті поперечними шпугами; врубани в лівого боку *вуха* ходять у кечках; двері замкнені на квасу.

у каганці і кечці або у кечках *аодє* *двері* *вухами* завше до хоромів.

Входові двері замкають ся на *замок лавчастий* або *замок беаний*.

Замок лавчастий, сліпий, зложеній з одного *одвіртника*, *засува* і *вубчастого* *ключа*. Гранчастий одвіртник його, гладко з твердого дерева оброблений, прибитий із середни хоромів до одвірка; в тім одвіртнику є *лавки*, гладкі кавалки твердого дерева, які можуть

36. Замок лавчастий. 1) Ключ вигнутий з одвіртника. 2) Перерізій через замок з ключем під лавками.

своїм тягарем легко упасти в *лари* видовбані у засуві, наслідком чого хата буде замкнена; щоби двері отворити, треба *ключа з вубцями*, які своєю величиною і відступами відповідають цілком положеню і величині *лавок*. Через отвір, зроблений в одвірковім сомці, винхає ся з надвіря руку з ключем у хоромі, там треба вложити з правого боку у засув *ключа з вубцями* у гору, шукаючи за *лавками*; скоро *зубці* натраплять на *лавки*, треба піднести *ключ* у гору, його *зубці* підносять *лавки*.

з засува; потягаючи тепер ключем в правий бік, висуваємо і засув, що вихопившись зпоза дверей, дозволяє їх отворити.

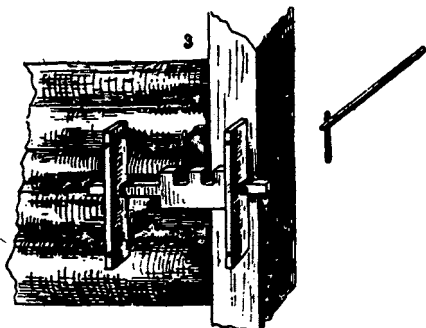
Грубість ключа, число зубців, їх віддалене від себе і висота, що все мусить докладно відповідати гарам у засуві і лавкам у одвірняку, не дозволяють отворити замок без відповідного ключа.

Лавчастий замок називає ся також *слінний* тому, бо механізм його (лавки і гаря) укритий.

Інші лавчасті замки отвиряють ся ключами, яких не треба всувати в засув, але вложити в одвірник з боку, а викрученням ключа зубчастого будуть підважені лавки, наслідком чого можна засув висунути, як у попереднім замку.

Лучає ся часом, що ключ *віхонить ся* з рук і упаде у хороми; без него годі отворити замок; тому прив'язаний ключ на довгій шнурку, або під отвором стоїть полничка, на якій ключ спадаючи задержить ся.

Замок бганий або *одноручний*, аложенний з двох *одвірників* і з *засува в жолобцями*. *Одвірники*, се обтесані кавалки твердого

37. 3) Замок одноручний, 4) ключ бганий.

дерева, з яких один прибитий до одвірка, другий до оструба; в одвірниках ходить *засув*; такий замок отвиряє ся ключем *бганим* (складаним); його впирає ся з надвіря через діру, поза якою *язик* ключа спадає у долину в жолобцю засува; викручуючи ключем на право висуваємо засув зпоза дверей, наслідком чого вони відмикають

ся; коли-ж-посуємо отворений засув повнішим способом на ліво, *засув* вийде зпоза одвірок і двері, — він замкне їх.

Описані замки мож замкати і без ключів; в тій цілі треба засув скоро пересунути через одвірник, причім лавки самі впадають у гаря засува. Щоби засув не *перевіє* через одвірник, але забіг як *треба до самої міри*, він з обох боків або *варубаний*, або з него вистають чопики, котрі опирають його; по за них він не піде ні *в зад ні в перед*.

Аби входними дверима заодно не *веревати*, не *рпрати*, кладуть по при них з надвіря при одвірегах до 1 ш. високу *фїртку*, зроблену з лат, як ворота; се на те, аби вівці, свині не залазляли у хороми,

коли двері *відчинені*; фіртка ходить у гужвах або кечках зо спяжками, прибитих до лівого одвірка; вона примикає ся (як ворота) на *клюк*, на *засув*, *закрутку*, *зелізану заціпнку* або на такуж *клямку*.

Двері з хоромів у хаті *зачиняють ся* на зелізану клямку або заминають ся на колодку.

Поверх *варцабіє* вікон покладене *футриня*, а в вікна рамці з 4-а *скленками* (склом), надто часто з надвіря *віконниці*. — Дехто визначає свої вікна тим, що оббілює їх довкола по варцабах.

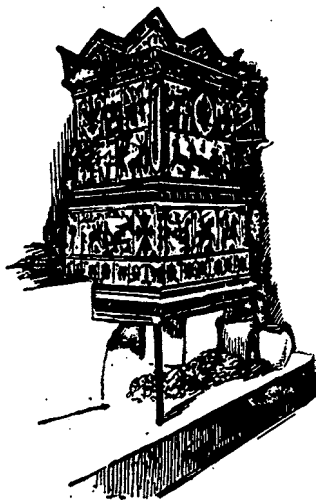
Є доми з одною хатою і з двома хатами; в остатнім случаю називає ся хата на право від хоромів *правачкою* а хата з лівого боку *лівачкою*; називають теж таку хату, що стоїть звернена до половини, *горінною*, а *долінною* тоту, що звернена до *подбля*.

Коли хата поставлена, виймає стельмах закопаний хрест, утне *версіанку* (вершак з верховним сучем, віха), а хрест сам прибиває до схід сонця з правого боку хати від причівок на бурканицю, або над одвірками, де той хрест стоїть на все.

Коли стельмах упорав ся зі своєю роботою коло оструба, побою, стелнини, помоста та дверий, закладає він у хаті піч, у *правачці* з лівого боку, а у *лівачці* з правого боку дверий. В тій цілі кладе він у тих місцях в високости одного метра на підніжках закопаних у землю деревляну стелню, обведену до широкости 40 см. з двох боків звернених на хату *бнічками* (з протесів); з двох других боків зарубана тота стелня у стіни хати, де міцно держить ся; на тоту стелню насипає глини і каменя до високости опіцків, і убиває *туго* довбнею; по середині вибитої стелнини стедить короткий грубий ковбок; з двох боків від хати кладе в віддаленю від того ковбка прямовисно дві *лодві* (широкі грубі дощці), і вбиває їх у місці, де вони з собою або зо стінами творять простий кут; тепер сипле верх згаданого ковбка і в округ него глини як у яку скриню (замкнену з двох боків лодвами, а з двох других хатніми стінами); глину тоту убиває теж довбнею дуже туго до високости лодв; коли вже глина рівно з лодвами убита, відкидає майстер лодви, а ковбок підпалює; заким сей вигорить, висохне убита глина, по чім витісує газда рискалем і впрівнує те місце, де був ковбок, і *ніч готова*; побіч печі роблять таким самим способом ще менчі *пічки*, в які кладуть у *горнистах* зготовлену страву, аби була тепла. Піч і пічки звернені отвором до вікон; часть перед печею називає ся *пріпічок*, а з боку *затічок*; в пріпічок вбивають дві зелізані або деревляні *лабки*, на яєнх укладають поземі рамці; на них мурують *кобмн*; в тій цілі роблять з глини, званої *мармурок*, *брусечка* (цеголка) і укладають їх на поземнх рамцях відповідно до того, який

має бути комин, як він *проти жати пасує*; у горі коминна кладуть укосом на плетю або залізнім *шіню* з брусечка *каглу*, яку пускають через стіну у хороми; комин укривають плитом такої величини, який він (комин) у горі за широкий, почім замащують його з усіх сторін глиною.

Є теж у гуцульських хатах комини з кахлів вироблюваних гончарями в Пістинні і Коссові. Ті кахлі поливані і украшені зобразами цвітів, церковий, хрестів, образами святих, сценами з гуцульського життя, гербом Австрії, звірями і т. в.

88. Комин кахлевий.

Дим, що вихоплює ся з ватри, яка горить у печі чи під коминном, виходить коминном і каглюю просто у хороми, а звідси на під.

Коли при печі нема коминна, тоді виходить дим просто на хату, а звідси через двері у хороми або вікнами на двір. Така хата називає ся *курна* або *бурдів*; підчас того, як у такій хаті горить ватра, сидять люде на низьких стільчиках, або на *кайлаках* = *утинках* (коротко утятих ковбках), аби дим, що збирає ся під стеліною, не вигризав очий. У такій хаті стеліна і горішні части стін темно-вишневі від диму.

Від диму, що в усіх хатах іде з хоромів на під, прикурюють ся хороми і цілий побій зі споду; обрубина і піддаше стають вугляно-чорні, висша часть побою темно-вишнева, а у споду при стеліні ясніща.

Піч займає майже четвертину цілої хати (комнати); у ній або під коминном варить ся страва; у пічках стоїть *мерендя* (готовий харч): *кітлик* або *кулешівник* з *кулеширем* (горнець, в яким готуєть ся кулеша і патик до заколоченя її), *гладунець* з молоком; до стіни печі припертий деревляний *круг*, на який викидає ся зготовлену кулешу, в куті стоїть *вишка*, мала лопатка до мішання, *рамат*, *раматка* (стврка; надто є піч огнищем родинного життя, коло неї вештає ся заєдно газдннн, до пічок заглядають часто ті, що зголодніли або запізнались у обіді; на запічку сидить баба з кужівкою, а верх печі за коминном усі діти, деякі з них голі-

сенькі, а по при них вигрівають ся старші та ті, що *ровболіли ся*, той що *упаде у лежу*, а вже більш усіх ліниві; тому то і сьпівають до дітей, що зимою заваджають у тісній хаті:

Діти, діти, де вас подіти?

На піч запхати, та їсти не дати!

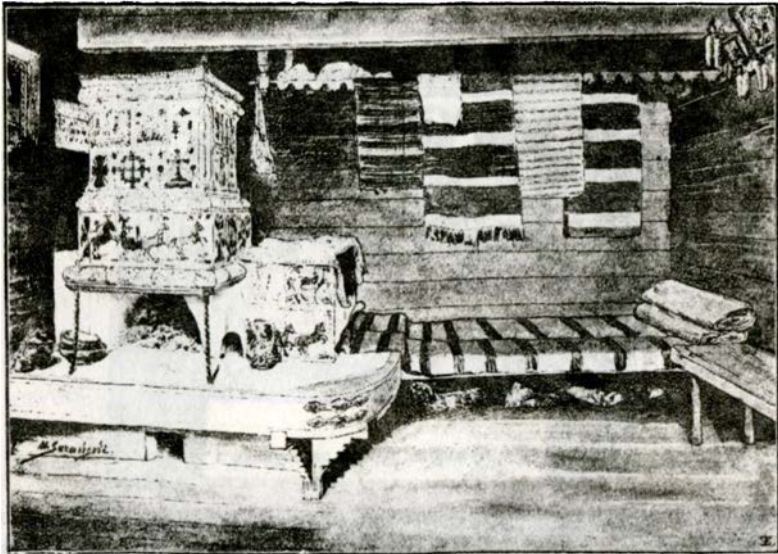
або глузуючи з лінивого:

Живіт мене болить,
На піч мене пустіть,
На саму середину
Загріти черевину.

Попри людий гріє ся на печи кіт, що заздно *преде*.

У *кочергаж*, у куті коло дверей і печі, стоять приперті до стіни: *кочерга*, *замітавка* (лопата до грани), *огрібач* (патик, яким підгрібають грань), *віник* (до вимітання попелу), *весло* (коромесло); *лопата піківна*, якою саджають хліб у піч, стоїть у *порядку* на *градці*, аби була чиста.

Під тою самою стіною, під котрою покладена піч, стоїть *осліт*:

89. Стіна ліва з печю, постелею.

зроблений з *лодеів*, опертих одним кінцем о запічок, другим на лавици, уставлений здовж стіни проти дверей; новіцями часами ста-

Вільгельм Массаріан с. П.

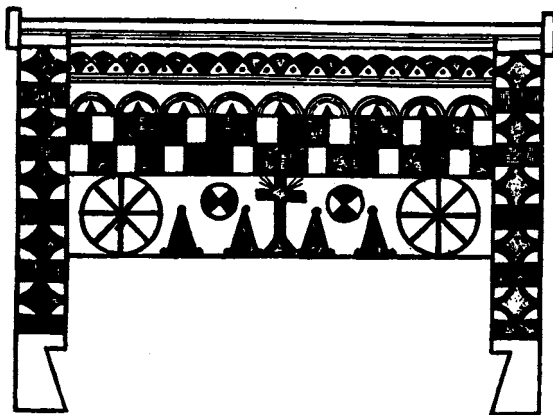
18

влять уже готові ліжка; ослін чи ліжко застелені *постелею*: сіном, ліжниками, а в головах в *джерґа* (підклад з ліжника або сіна).

Над постелею здовж неї висять на сволоках дві *гредці* з довгих тонких віблеків; декуди бувають ті гредці гарно орнаментовані, тривко прибиті до стелнин; на гредках порозвішуване усяке *фанта*, *лудина* (звершне убрание) святочне, *луглі*, ліжники, *коверцові* (барвні) ліжники вироблені на запас або до укриваня для тих, що сплять по лавицях і т. н.; у поперек постелі у ногах в одна гредка, на якій висить *коляска* так низько, щоби мож у ночи дитину ногою заколисати. Коляска зложена з двох гладких *кругів*, сповних тонкими *побічницями*; вона висить на *дугах* з *курмея* (грубого шнурка).

Здовж стіни проти дверей стоїть 50 см широка *лавиця*, зроблена з тертиці до 10 см грубої і довгої як стіна. Проти дверей перед лавницею стоїть *скриня* або *стіс*.

Скриня, зроблена з букового дерева, стоїть на чотирох прямих ногах і служить до тої ціли, що стіл, надто до перехованя сорочок, лудня і пр., в якій ціли здоймає ся з неї гладка мита

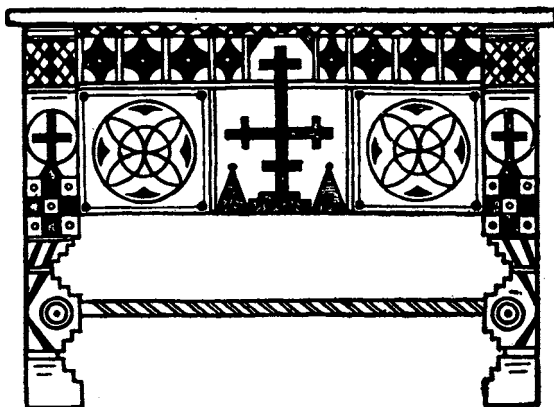
40. Скриня з букового дерева вирізувана і писана.

стільніця. Дерево (матеріал готовий) на скрині запускане червоною краскою а потім вирізуване; деякі поля поміж вирізуванем помальовані *черленою* і *сньюю* краскою (об. 40 і 41).

Бувають також білі скрині, тільки вирізувані або випальовані (об. 42).

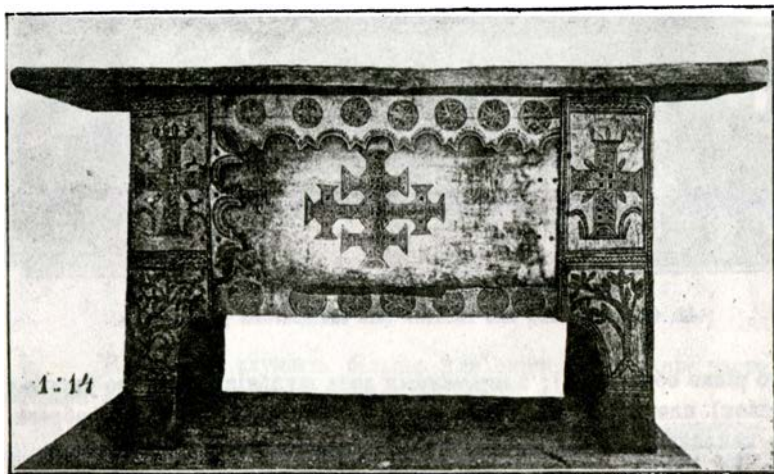
Стіс (об. 43) складає ся з двох плоских на вхрест зложених ніг, сповних *побічницею* в *завязку* (в місці, де побічниця переходить

через ноги), приміцненою до ніг *клинцями*; у долній обведені ноги *підніжем*, яке вяже їх сильно і не дає їм розходити ся; верх ніг

41. Скрина, нашый орнамент як об. 40.

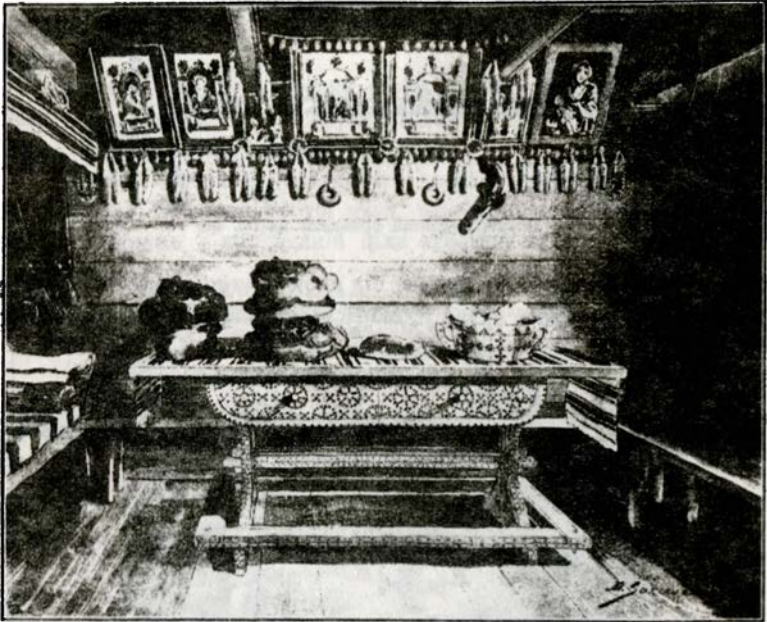
лежить груба широка *стілниця*, під якою є *шубляда*. Такий стіл, укритий все *скатертею*, буває у декого незвичайно красно плоскорізь-

42. Скрина тільки вирізувана. Судачи після дерева, має вона коло 200 літ; власність музея ім. Дідушаків.

бою і червоною барвою *писаний*, або випалюваний; він вироблений з м'якого дерева. Стіна над столом призначена на *образнік*; по-

серед образів мусить бути образ св. Николая. Образи *учічки* свяченим зілем; верх них вносять *писанки* і *голубці* (тулуб тих голубців творять випорожені писанки, до яких приліплені з двох боків і з заду як вахляр пофалдовані кольорові папірці, що представляють крила і хвіст, а голова дороблена з воску украшеного позоліткою); місце під образами завішують *дідми*: по два *кукурудяні шульки* у *гушму фостами* звязані, по середині тих шульків привазають червоною ниткою *чівкі* (кукур. волос, котрий звисає у долину, де

48. Образки. Під ними писаний стів заставлений у Велицездь.

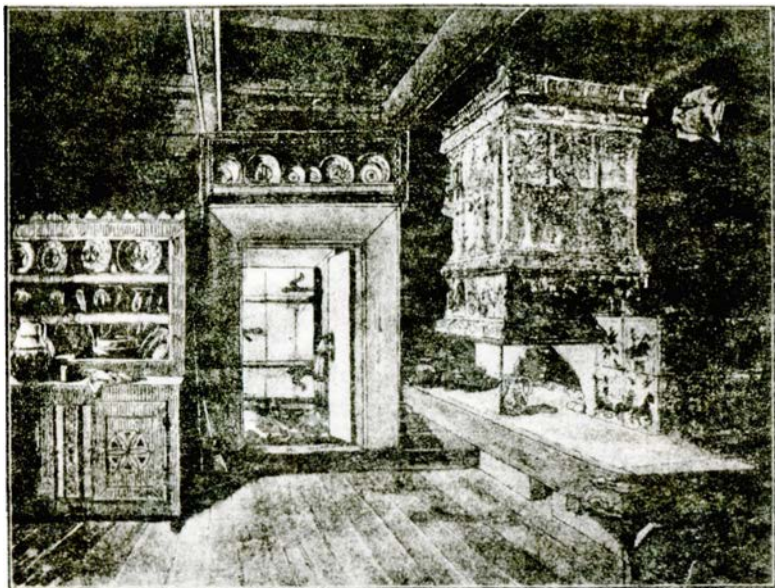
його рівно обтинають); з *шумеліня* двох шульків (листя що укриває шульок) плетуть *кіску*; такі *дїди* вішають на *цьвек* під образи, або накладут на *бегарик* (патик) і кладуть верх образів.

Образи убрають теж свяченим зілем та *сирїними колачами* (весільницями).

Здовж передньої стїни, в якій є одно або двоє *вікний*, уставлена широка груба лавиця, а над вікнами довга *полиця* або така гредка, як над постелею.

Із сторони від вікон стоїть при *придверній* стіні шапка з полицями; вона займає цілий бік стіни від дверей до передної стіни. Полці тої шапки вузкі, в них понакладані миски, *глітки* (збанки), *чирсики* (горшки), горшета, баняки, *пугарі* (склянки), *побриця* (келішок), фляшка заткана *губадем* (гріад — корок), *бляшівка* (бляшана літра), *гуска* соли, ліхтарь і т. и.; долішня часть шапки ширша, замкнена, на ножі, ложки, сіль, фляшки, баньки і т. и.

Над одвірками хатеними є ще *намисник* з мисками поливаними, збанками і пр., а верх него пушка на перець, товчок, ліпка

44. Придверна стіна.

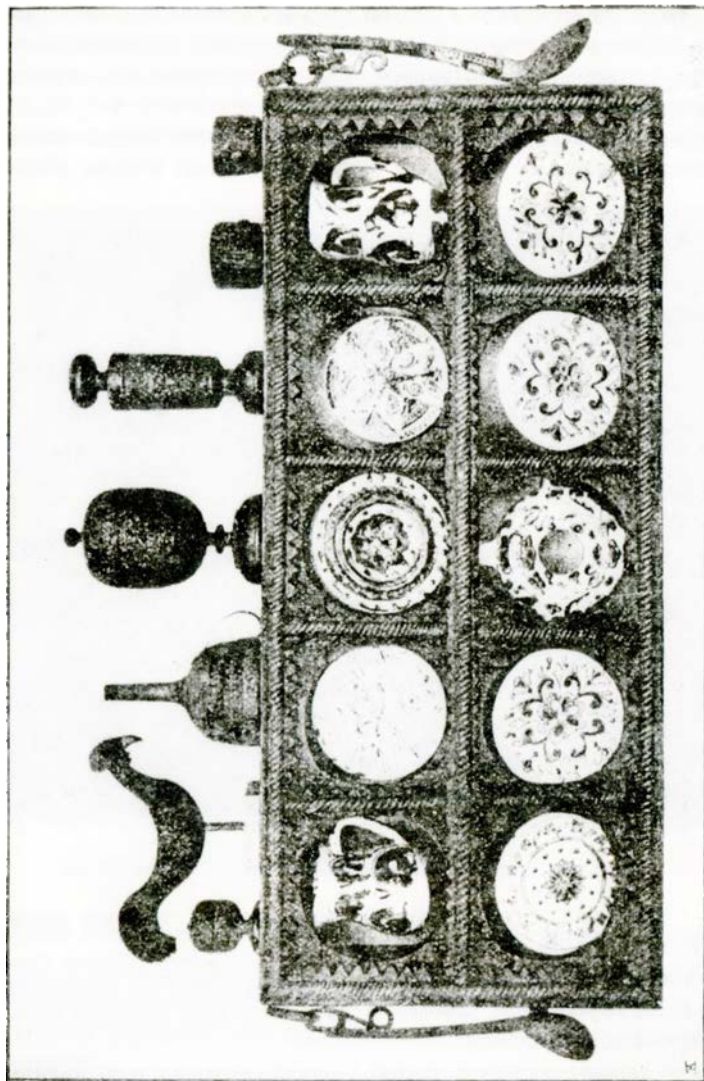
і т. д. — Намисник служить більше для окраси, тому він часто різьблений або у взорі випалюваний (об. 45.).

По вільних стінах хати висять *тоніриці*, *табівки*, *пороговниці*, *боклагі*, *гарпінники*, дзьобні, а де в кого *кріс* (пушка) (див. виробн домашнього промислу).

У хату вносять вартаті ткацкі і иньші, коли до того прийде час, про що буде мова нвзше.

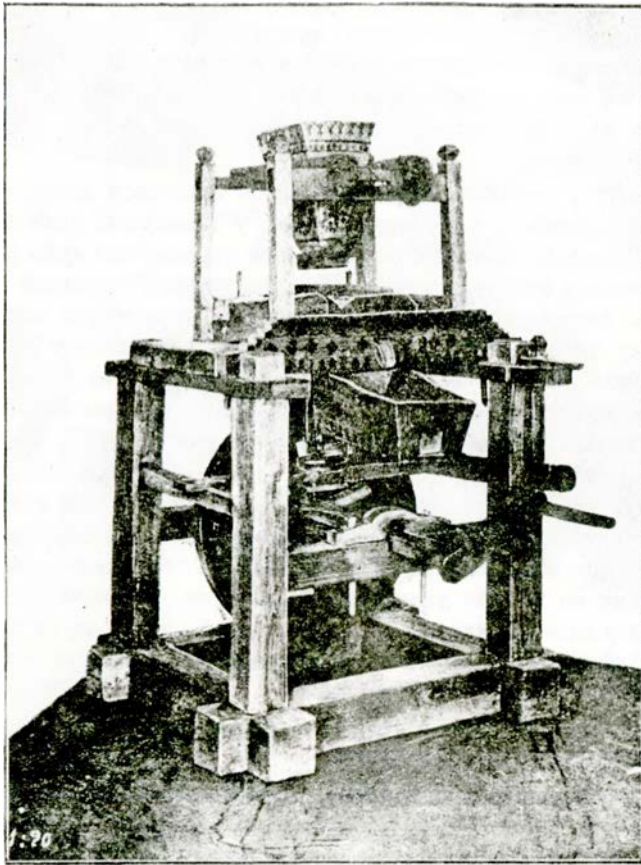
По стінах хоромів, які ніколи не мають столони, висять на *клинках*: в вінках *кукурудза*, *ред* на коня, *търниці* (оїдла) з стре-

46. Найбільш. Деревя вазу, що вартує понад 100 алтан. Власність музею ім. Дядушків.

менами, узди, капестри, шлії, ліци, попруги, нашильняки, ярем, занози, коси, лянва до сіна, пили і інші газдівські потреби, а по кутах стоять *чуберка* (дівинці), *палбочки* з капустою, огірками, бураками, квасом, мотовило, ручні жорна, або такі з *корбов* = *ручний*

46. Ручний млин. Власність музею ім. Дідушицьких.

млин. У него є на спіднім *єрмі* корба до кручення колеса з *пальками*, що обертає ся на *валі*; верх того єрма *спочиває* на лодві *спідник* (камінь) у обручи; верх спідника лежить *поверхник* (другий камінь); у середній поверхника затоплений зелізний *веретінник*, котрий переходить через спідник, під яким є зелізне *веретено*, що опирає ся

в кясанци підойми, яка йде здовж ерма по середні; верх долішого ерма є друге менче, *кошеве*, де в горі є кіш, а під ним *коритце з вузом*; колесо, кручене корбою, зачіпає пальцями за *стиць* веретена, а обертаючи ся обертає й поверхник, який ходить у обручі; *спружина*, що є на поверхнику, бє о вухо коритця і витриває з него зерно; воно паде у *прогбрницю* (діру у верхнику), а з відси поміж каміне; тут воно тре ся на муку, яка паде *мучником* у *корито*. — У кошевім ермі є *закрутка*, нею мож кін аєше або низше спустити, проти того, чи треба більше зерна чи менше дати під камінь; як дасть ся більше зерна, то йде мука *крункїца* (грубша), а як менче то *мілька*.

Є теж у хоробах *стуна походяча*, зложена з колоди видовбаної у горі ширше а в споду вузше, а у дні вкритої зеліанім *постолѣм* (бляхоу); до тої колоди впушений прамовисний *ерѣм* (два тєсані *рамена* з поперечницями); через поперечницї впушений довгий *макогін*, котрого вершок обтяжений колодоу, а сподок зарубаний і зі споду вкритий зеліанім *постолѣм*, аби добре упадав у *ступу*; з боку ярма уміщене колесо з жолобом, яке обертає ся на валу; жолобом колеса перебігає шнур, що на однім кінці двигає *макогін*; другий кінець шнура присалений до *ступатня* (дручка), що ходить *ва.юм* у *ермі* ступи. Подавлений ногою ступатєнь похилає ся в долину, тягне за собою шнуром макогін у гору, а коли нога пустить ступатєнь, паде макогін своїм тягарем у ступу, де піхає сіме або зерно соншника на муку. Дно ступи і спід макогона заковані *постолами* на те, аби дерево не грисало муки. У *клюні* (звичайній ступі) держить ся макогін на ступатєвнї і паде у ступу хитанєм другого кінця ступатня; — з *муки* стертої у *ступі* або *клюні* бє ся в *олїйницю* олії.

До оструба хоромів приперта *лїтра*, драбника, якою мож лізти на під.

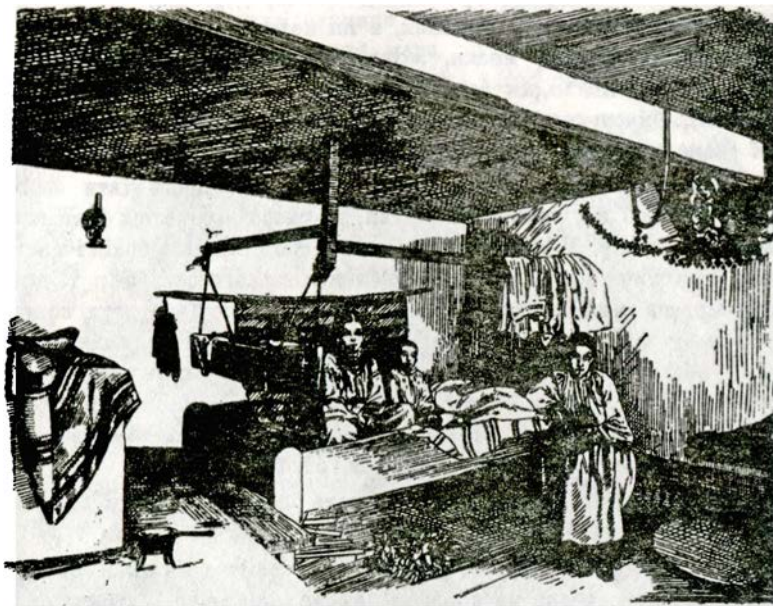
До освітленя хати служать ншиї нахтові *лямми*; давніше освітлювано хату смоляними *скинками*, що заєдно під конном горілі, або свїтлом *каганця* з лоу; з лямною нахтовою не вміють Гупула добре поводити ся, наслідком чого вона часто *самототїть* і обкоцувє хату.

Так виглядає нутро хати (хатий) Гупула, де є *гаразді*; не все, що поданє повнєше, мусить бути в кожній хатї; се йде *проти* потреб та *гаразді* гаєди, так як і гупульскій дїм може мати у одного Гупула одну хату, у другого дві розділені хоробами; де є дві хатї, там живуть або дві родинї поруч себе, або гаєди ужи-

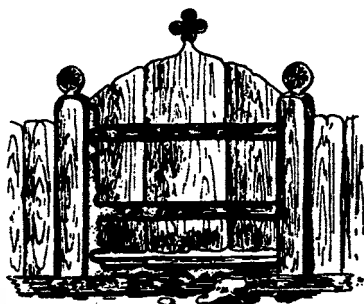
вають одну хату на щодень, другу, *світлицю*, про свята, або теж живуть в одній самі а в другій слуги.

Перед хатою є завжди *присна*, у бідного з каменя, у засібнішого з грубого віблека або такоїж дошки; де є дві хаті, там поста-

47. Нутро бідної хати.

влений перед ними *ганьчик*, понад який вистає *піддашка* (продовжена стріха). В ганьчику є особна фіртка проти входових дверий хатних; вона ходить у стовпках ганьчика, закінчених круглими *роб-клинками* (вирізуваннями); посеред фірти вистає хрест.

48. Фіртка у ганьчику.

Побіч хати *правачки*, а часто також і по при *лівачку* добудована *кльть*, до якої заходять ся просто з хати дверима покладеними в стіні між постелею і столом, або з ганьчика; кладуть теж *кльти* при задних стінах хати, тоді заходять ся до них з хоромів; *кльть*

— *комора* належить до газдині, там стоять на землі: *юлигалінця*

(зіллянця), *бодля* (замкнена бочка) і *иньше судніча* = *судіна*, як: бочки, бербенці з бриндзєю або гусьянкою, фаски, скіпці на *дору* (пасху), дійниці, відра, корита, діжі з зерном або мукою, половники, *ботелів* (масничка), *чагун* (великий спижевий горнець), мотовило, самотока, сновалка, гребінка до вовни, дергівка, скриня писана з білем, запасками, сукнами, а на поляцях: пранник, матлівниця, тачівка, ложка, миски, *макортик* (макітра), бундан, масло у фасці, суш, *побкладки* (яйці); по клинках висять: *букат* (кусак солонини), *бужениця* (вуджене м'ясо), чісок, цибуля, чоботи, *кресані* (капелюхи), *кожухи*, *петече* (не піхане сукно) і т. н.*).

Статні (статок = майно) іаади ставлять побіч хати осібно *амбарі*, більші від прихатних клітій, на сховок повисших і иньших знарядів і потреб. У кого є більше овець, той ставить з боків і з заду хатній *притулі* або *колешні* з осібною низького оструба; ті притули вкриває дах *хатешій*, продовжене стріхи. До притулу ведуть одні двері через задню стіну хоромів, а ще одні, зглядно двоє з боку (-ів) хати. У притулу іде зимою всяка маржина, передовсім *дробета* (вівці); літом притули порожні. Не тільки самі притули, але і тепло, яке стає у них від поміщених там овець та гною, охоронюють зимою хати від студени (днв. об. 50).

Крім притулу ставлять на *взгороді* близь хати осібно *колешні* для кожного рода маржини, а надто *древоруби* на дерева.

Кладуть також доми з *Граждою* (кліткою); в тій цілі обводять ціле місце призначене на колешні, амбар, дереворуб, високим парканом, по над який кладуть широкий, у сторону подвіря слабо похилений дах, що опирає ся з одного боку на паркані, а з боку від подвіря на стовпах закопаних у землю. — Під тим дахом гражди стоїть віз, плуг, сани, колісниці, *карючи* (скриня на 2 колесах, до якої скидають *скісканий* з під маржини гній, а коли повна, вивозять на поле), *корчуги* (короткі сани до воження ковбків), дерево і т. н.; зимою в часі метелиці або великого морозу кривють ся під той дах коні, худоба, яка у Гуцулів *жоває ся* на дворі.

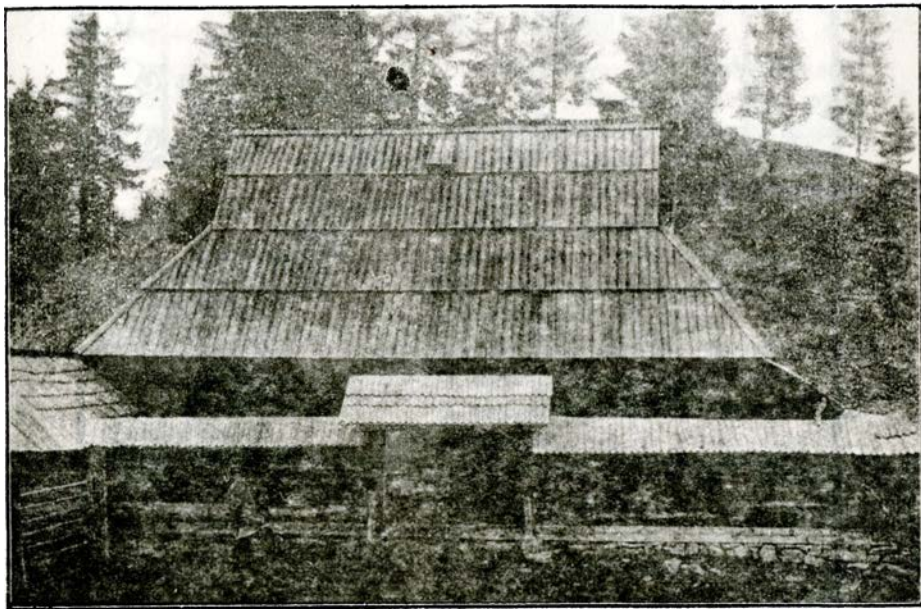
У гражді є брама зроблена з тертиць, а по при ній звичайно і фіртка з перелазом; вони криті осібним двобічним побоем. Брама з дашком трохи висша від гражди. Ціле обійстя з граждою творить чотирикутник замкнений на всі боки, так що з вулиці видно лиш паркан і кришу хати. Такі хати називають також: *хати з брамами*, а ставлять їх у подальших відлюдніцях місцях, або де бу-

* О тих і иньших тут згаданих знарядях подаю понижше в осібних розділах.

вають обніжні *замети*; вона безпечна від вовків і *фуфалиць* (сбніжної замети).

На дверях усіх будинків вирізають, випалюють, або намазують дехтем хрест, щоби *щезуні* не входили до середини, не наносили хробоби людям та маржині.

Скоро хата і другі будинки скінчені, *процес* газда стельмаха ось якими словами: „*Прощай мене, як я тобі братчику чим не егодив*“. — У відповідь каже стельмах: „*Най тобі Бог с'стий про-*

49. Хата в граждю (у брамах).

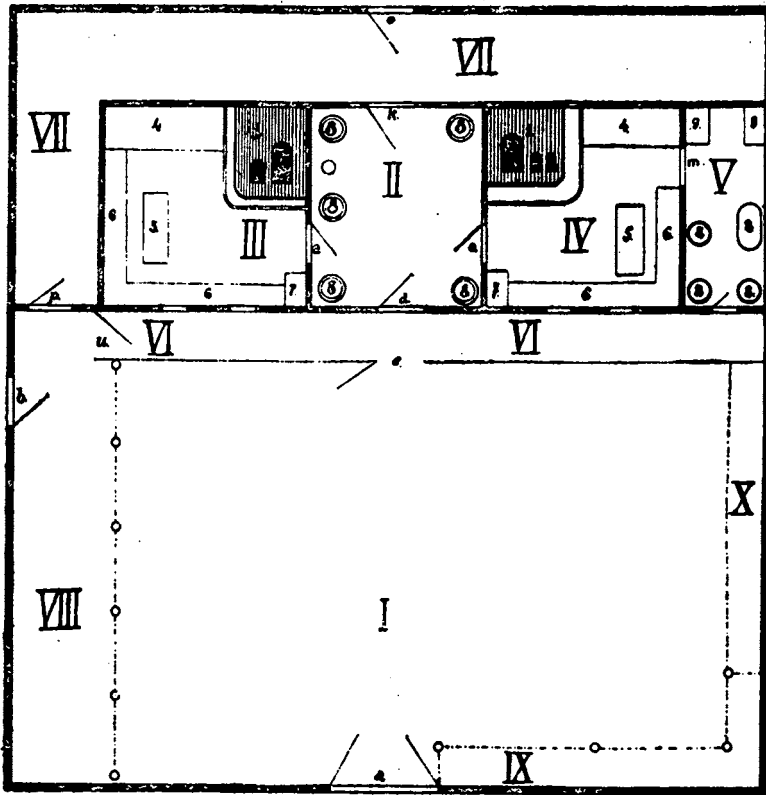
стить і я прощю“. Так три рази, а потім дає газда на прощіне стельмахови полотна, сукна, що який *віткає* (може).

Подвіре перед хатою виложене великими камінями; воно звичайно дуже згружене маржиною, що туди ходить свобідно, а часті дощі, які падуть у горах, не дають тій грузи висихати.

Майже на кождім подвірю *сторожить мушю* (добро газдівске) *жерва* (лютий пес) = *пірга*, = *сторож*. Аби пес був *лютий* і *пруткий*, треба мочити тютюн через три дні в молоці, потім перецідити молоко через вістре коси і зварити в нїм осече гназдо з осами, при чім треба говорити ось яку примівку: „*Абис був острый, як*

кося, а жёрсткий як ося". Зварене молоко дає ся псови їсти у чьру (відна кулеша); від того стає він дуже лютий.

На подвірю видно теж, особливо у перевідників, кури (така,

50. План хати об. 49. I. Подвіря. II. Хорони. III. Лізача. IV. Правача. V. Кайта. VI. Ізачча. VII. Притула. VIII. Котери. IX. Древоруб. X. Піддеша. а. б'гаша; б. фіртга бічна; с. фіртга в ізаччяку; д. двері аходові; е. двері хатові; к. двері у притула в хоронів; м. двері до кайта; р. двері в надвіря у притулу; о. фіртга у сад. 1. Піч; 2. піч піная; 3. пічав; 4. постіль; б. стія; 6. лавці; 7. шафа; 8. бодні; 9. скрині у кайта.

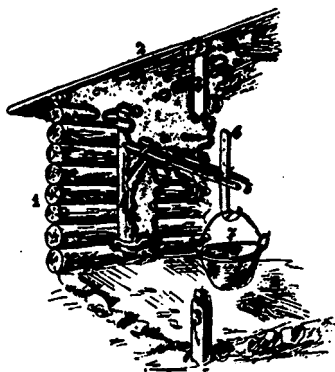
що перший рік кладе яйці, називає ся *пискіяка*), а декуди і *пультякі* (видякі).

На царинках видно літом малі копці сіна, які складають у *одёнки* (одва велика копця) під *оборбги* (дашок опертай на чо-

тирьох созах) огорожені *блалом* (з кіля, вориня і гужв як пліт), щоб маржина не скубала сіна з оденка.

Є також близь хат і *єми*, викопані у землі а зверху лодвами та землею вкриті, на молоко, *сколбтину* (маслянку), *гусьленку* (молоко уперед переварене а потім сквасвіле), яка дає ся переховувати цілими місяцями і потім уживати; гусьленка має в прожитку Гуцулів велике значіня, бо гудульска маржина, змуючи на дборі, не дає в таку пору досить молока; тому *пречуть* Гуцули літом гусьленку, а уживають її в зимі і на весну. У ємі переховують теж *слатину* (сировицю) і *бурбику* (бульбу).

Гуцули, що мають більше газдівство і родину, і приневолені тримати слуги, лишают літом при хаті *дїйники* (кількоро штук коров та овець дїйних) для літного *прожитку*; у таких газдів є близь хати осібний *ватарник*, де варять молоко, кулешу, роблять гусьленку і пр. Ватарник зроблений

51. 1. Оструб, 2. побій, 3. соза (тут відгата по середні), 4. стовп, 5. верклюг, 6. берфела, 7. казан.

з низького однобічного оструба, на яким опирає ся похлястий дах, з переду піднертий двома *сбахми*; при острубі ходить на гужвах або кечках до 2 м. високий *грубий стовп*, до якого прибитий поземо на $1\frac{1}{2}$ до 2 м. довгий *верклюг*, зроблений з двох кусників дерева, що з переду не сходять ся; в тім місці ходить *берфела*, на котрої *ключі* висить на дугах *казан* (асліаний баняк); наслідком такого уряджевя можна верклюгом враз з стовпом посувати то в право

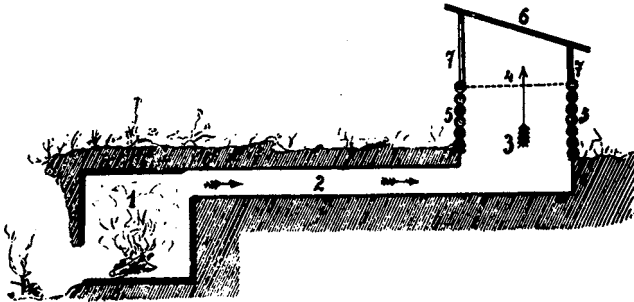
то в ліво, отже казан висунути з поза ватри, а берфелу з казаном посувати то в перед то в зад; — дірки у берфелі уможливають надто підвишене або знижене казана після потреби. — Від сторони вітру закривають ватарник лубем.

Майже в кождім оседку знатнішого газди знаходить ся близь хати *сад*. В нїм ростуть яблоні, груші, черешні, вишні, сливи, *терносливи* (*пруні*) і *білосливи*; в с. Шешорах ростуть превеликі *черехи*, красою і величиною своєю що найменче рівні кляпарівським *черехам*; садять теж *вєпріми* (волохатий) і *аґрест* (гладкий) і *євєрниць* — *євєрниць*, (порічки звані євєрницями тому, що листє їх подібне до листє яворового; з євєрниць роблять квас); у декого є також *бросіни*

(оброслі сливи, Pfirsiche). Деякі Гуцули *кошають* ся дуже в садах і вміють дуже добре *класти присіди* (щепи).

Щоби дерева красче родили, переважують Гуцули на різдво пень дерев овочевих предивом. Здавало би ся, що се *чари*; однак, воно має свою реальну підставу; так робити учать нині всі підручніки садівництва, а то на те, щоби гусіниці, які виколують ся з кінцем зими з ячюк аложених у землі, не лізли на галузе дерева, в чім їх здержує власне те прядиво, в яке гусіниці зачіпають ся своїми ніжками. У людей, що живють ближше природи, перейшов результат довготривалої обсервації в віруване.

У кого більший сад, там є і *овниця* для сушеня овочів. На овницю копають у горбу $\frac{1}{2}$ м. куб. землі; там кладуть з плітця піч, а від неї кілька метрів довгий канал з каміня; як піч так

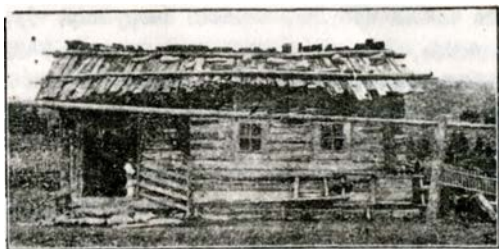

52. Овниця. 1. Печ, в ній горить ватра, 2. канал, 5. оструб, 4. ліса, 6. побій, 7. соха.

і кавал закидують грубо землею; на кінці каналу кладуть з вибляків низький оструб, менче більше $1\frac{1}{2}$ м. в квадраті, верх него *крижесу* (квадратову) *лісу* з *ціпків* ліщини, уложених рівнобіжно і близько себе так, щоби насипані на лісу сливи чи яблука не падали в середину; верх оструба стоїть похилистий побій з драниць опертій на 4 *сохах* (двох коротших а 2 довших ніжках). У печі горить ватра, з неї іде *дух* (тепло) wraz з димом каналом до оструба, переходять через лісу, на якій сушать ся сливи, яблука, коноплі, лен розложені верх ліси.

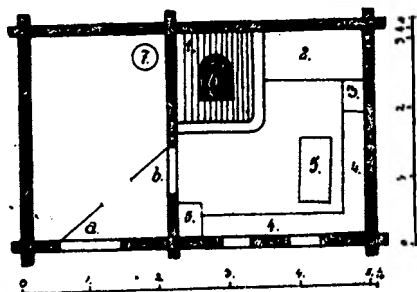
У деяких газдів є на *осовні сонця* (осовня, місце де сонце борше гріє) *пасіка*; її кладуть в 7 або 8 стін кругло або з низького оструба або з прямовисних терпців; потім укривають дахом, що звисає довшою стріхою на двір поза оструб, а коротшою до середини. У середній пасіки є *провір* (місце не крите), куди *мухи* на

нашу ходв. Під дахом стоять на помості *вули* або *ґержони*; *вули* роблені з віблих дуплавих пнів, які з обох боків заднені і обмащені

53. Бурдей.

глиною, — а *ґержони* збиті з тертиць; у улию покладені на вхрест *бильця*, до яких ліплять мухи вощину, а в *ґержони* закладені рамці; до вилету є вікна; при вікні ули є *полічка*, по якій мухи ходять. З улив перегоняють *букром* муху і *дружже* (вистискають) мід, а з *ґержонів* машинують його.

54. План бурдея. 1. піч, 2. постіль, 3. сириня, 4. лавиця, 5. стів, 6. піч піна, 7. бочівна з квасом, а) двері у хороми, б) двері хатені.

Пасіку обходить *на-сїшник*.

Де нема близько *чуркала*, жерела води біжучої із скали, до якого для догідности приправляють деревяну ринву вижолоблену з вібля-

ка, там копає собі *газда* осібно *кєрницю*, обкладає її *осмвом* (осмів — спорохнілий у середині пень); вода в такій *кєрницї* звичайно млава, заскїрна.

ґазди, що мають свої *сїножати* подальше, звідки годї звозити скошене сїно до оседка, ставлять на тих *сїножатах* осібні хати з дуже нязьким побовом, без печи (бо від такої хати не треба податку платити) але з хоромами і притулою; в такій хатї живе *газда* чи його слуги зимою так довго, аж згуду усе сїно аложене там у оборогах; така хата називає ся *вимарка*, в протиставленю до хати *посидковот*, в якій живе ціла рїдня, а яка описана повнїше.

На *городец* вибирає собі *газдня* кусень *ситот* землі близь хати, скопує його *городником* у *гредки*, де садить *бурвїшку* = *рїпу*

(бульбу, такий хлібець, що єго ні молотити, ні до млина, а просто до горшка); весною, заким посажать бурешку, кладуть її на дві неділі у хату під постіль і під лавиці, аби скільчила ся; в городі садять також цибулю, чеснок, петрушку, бураки, брукву, морков, мак, а на підметі (підвешеній грядці) капусту, аби не замакала; краями грядок садять біб, кукурудзу, сонешники.

У городи по грядках кладуть газдні против воробців та ворон *буди* (убере деревляний хрест у старе шматє і вкрє такоуж шапкою), або *вітрові млинці*, а *декуди держачі* (такоуж млинці, що дуже тархкотять) однак рідше, бо від сих полохають ся коні.

Де в хаті є дівка у *зблїтках* (на відданю), визначає і вона собі місце на *підметец* (квітняк), у яким садить любисток, мак, зводники, майран, васильок чорний і жовтий, горошок, дрібненький мак, соломьки (*Immortelle*); щоби підметец не засував ся, обсаджує його в округи барвінком.

Се, що тут поданє, находимо в таких хатах, де є *гараздї*, розуміє ся, що з менчими або більшими змінами відповідно засібности газдів і їх потреб.

Бідні Гуцули живуть у дуже маленьких, звичайно курних хатинах, званых *бурдєями*; зверху така хата *провалена каменем*, а дахом *дуже плючким*, без причівок. Бурдєя, якого подобизну враз з пляном представляють об. 53 і 54, а 20-н м² города в округ него, становить враз з 4 вітьями, одинокє добро родяни зложеної з 5 людей; овечки ті випасає літом при дорозі 7-н літній хлопчина; нічу ховають ся вони у хорони, а скоро зимно потягне, живуть враз з людьми у хаті, де одні одних огривають своїм теплом, а люди з бідн *утрїпають ся* (навякнуть) до *сопуху*, який *вонє* з овець та їх *блїтків* (відпадків). На постели тої хати не бачив я не то ліжника але і клаптика сїна; під ослоном лежав кіш з бурешкою, одинокю поживою тих 5 людей. За те, що вільно їм віддихати гірским повітрям, платить властитель бурдєя 5 зр. податку!

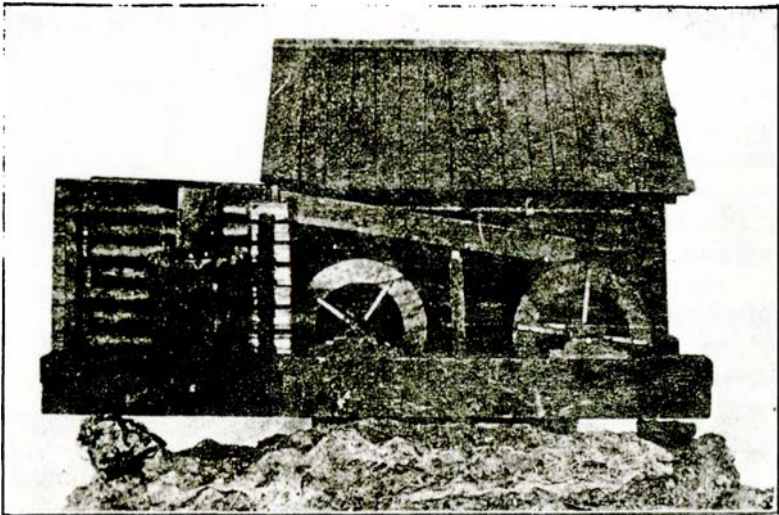
Хата ще бідніща без хорім називає ся *бўжня*, а стара хата, що валить ся, *буждї-бўрня*.

Над рікою, близь дороги, кудя приступ з гуцульских кутів догідний, стоїть *млин*. На млин кладе стельмах в дїбранім місці оструб з одними дверми, покриває його значно похилестям побовм, а нутро оструба уладжує так, як при ручнім мльні, тільки в більших розмірах; намість корби обертає валом з надвіря *водяне колесо*; аби зерно у кіш насипати, треба вилїзти драбником на *подок* млина. — Водяне колесо зробленє з двох широких обручів збитих з куснів до-

щок; обручі ті прибиті до чотирох побѣдрия занущених у валі; аби обручі були заедно в відповіднім відступі від себе, тримають їх *єрми*; поміж обручани покладені протів води *кірчі* (скринки), у які вода паде *лотоками* і обертає ціле колесо з валом.

У лоток біжить вода з ріки *млиніакою* (осібним ровом); аби з ріки звести воду у млинівку, треба ріку загатити; в тій цілі покладені у ріці *раки* (ковчки з двома похилистими ногами) ногами у її дно; раки ті сповні з собою *поземними рѣбрами* з коленого дерева, до яких прибивають лати, а ті накидають *євою*, лозиною,

55. Млин. При нїм видно два водні колеса; в одно з них паде лотовою вода; при острубі випусту є валяло з упадом верх него.

камінєм. Так загатена в части вода іде млинівкою під млин, де дно її вибите помостом а боки обставлені острубом; там спирає воду *випуст* (поперечна стіна) з *дверима*; двері мож підносити в міру, як треба води на лоток коли млин меле, а коли ні, спустити, щоби вода відпливала боком.

У млинї є звичайно дві *сукнені ступи*, в які падають *укосом макогони із сїдцями*, що *ніжають* сукно і рівночасно ним *посувають*; (коли сукно *єтче* ся, воно рідке, а як піде у ступу, стане густіще, міцне). - Сукнену ступу порушає водяне колесо, в котрого валі залущені 4 *плечі* (тверді гранчасті патяки); скоро плече уда-

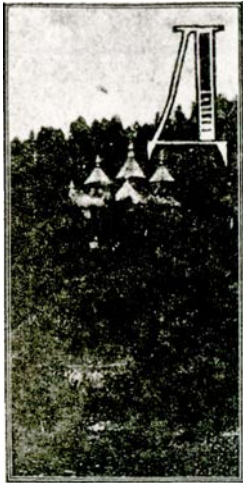
рить у чоло макогана, підносить його до гори, а скоро чоло по-
мине, паде макогін у ступу, і так іде раз по при раз.

При стіні *віпусту* млинівки стоїть *валіло*, велика бочка у споду
вузла, в горі зубчаста з дірами; по при один бік *валила* іде *уна-
дом* (прямовисною скринкою без дна) вода з віпусту з великою
силою у *валіло*, де *валіла* ліжники (обертає ними на всі боки),
а сама відпливає зубцями і дірами. Ліжник, що був перше убитий,
твердий, стає у *валілі* м'який, волохатий.

При дорозі є в кождім селі *кузня*, де *циган* (коваль) кує коні,
мудрує коло вога, і т. в.

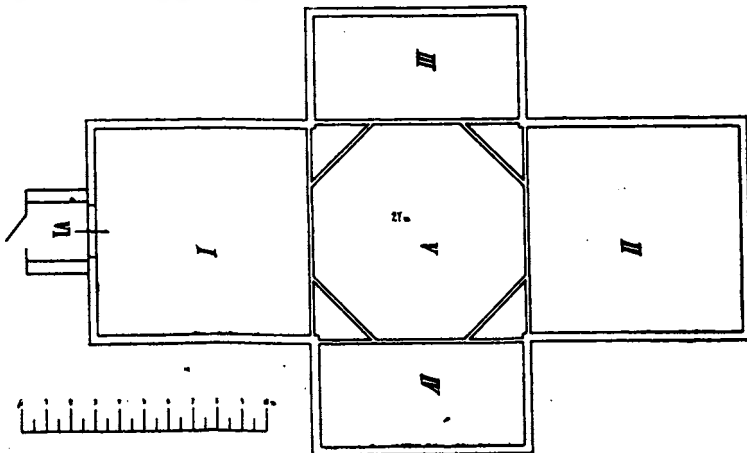
VI. Гуцульська церков.

ім Божий, церков, ставлять майстри таким самим зелізником і з такого самого дерева, як хату.

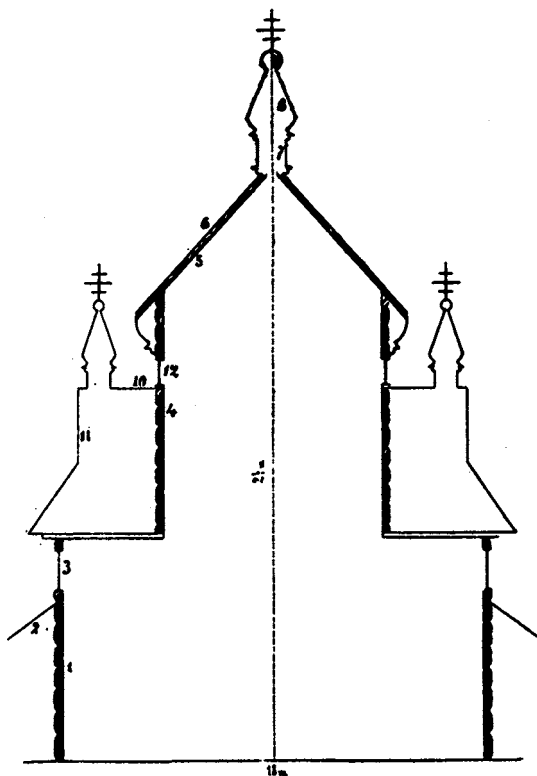
Основний плян церкви се *хрест* з чотирма рівними крилами; те крило, що від входу, зве ся *бабинць*, на против него *вістар*, а оба бічні *притвори*; крило з вістарем звернене до сходу, а бабинць до заходу сонця; високість церкви в напрямі *ліхтарні* рівнає ся довжині церкви.

На грубих брусованих підвалних, попідпираних великим камінем для нерівности терену і против того, щоби від сирої землі не пріди підвалниці, стоїть

56. Поземий плян церкви. I. Бабинць. II. Вістар. III. IV. Притвори. V. Середина. VI. Іаньчик.

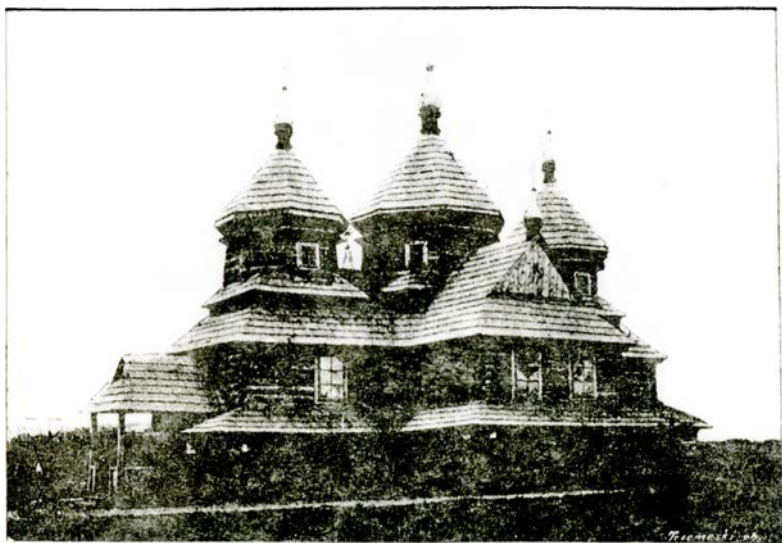
від середини церкви чисто згнбльований оструб з протесів або з бру- сів; долішня часть того оструба, *нідопаса́на*, кладена на замки з довгими вуглами, крита з надвіря *опаса́нам*, спадистим до 2 м широким *побоєм*, що опирає ся на вистаючих вуглах; (під опаса́не ховають ся люде в дощ, коли глітво в церкві); верхня часть оструба,

57. Переріз через середню церкву 1 Оструб. 2 Опаса́не. 3 Вікно верх опаса́на. 4 Оструб осмірний. 5 Бана. 6 Вруштелі. 7 Ліхтарик. 8 Маловища. 9 Штібелі хреста. 10 Гребіна. 11. Чоло (фасцата). 12. Вікна в осмірці.

верхопаса́на, кладена також на замки але без довгих вуглів; вона *кожушбана*, вкрита прямовисно прибитими тертицями, щоби студінь та дощ не заходили у церков; чотири угли крыл, звернені до середини церкви, звязані *перехрестем* (двома на хрест покладеними віблє- камн); над тими чотирма углами підносять ся *осміржа*, осмігран- ний прямовисний оструб з протесів; осмірку держить сально пере-

хрестя на острубі; верх осьмірки покладена *баня*, осьмигранний оструб, що звужує ся що раз більше у гору, де він укритий *кружком*; як *опасане*, так і *верхопасане* і осьмірка і баня чисто обгібльовані із середини, а дерево *припасоване* так одно до одного, що не лишає ні одної щільнки; та про те *імиать* (обтїкають мохом) з надвіря оструб, осьмірку і баню; в вісьмох зверхних протесах бані впущені прямовисно вісім *голосниць*, (около метра довгих віблєків); по бані *прїятї брукштелї*, що заступають тут місце кізлів; брукштелї сягають горішнім кінцем до голосниць; брукштелї *латкує ся*; верх

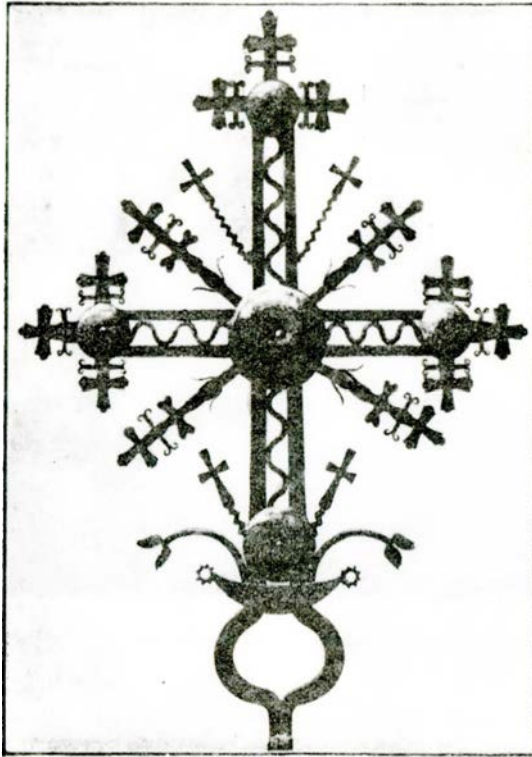
58 Гуцульська церква поставлена Лесьом Ковбчуком, майстром з Яворова.

лат іде *гончений побій*. Голосниці, оповиті тертицями, творять *мїстартю*, на якій уставлена бляшана *маковичка*, з відки вистає притвердженій помежи голосницями *штїбель*, на якого верхнім кінці стоїть *хрест*. До кружка завішений на шнурі *світїч* (павук, що звисає по середині церкви).

Над острубом крил покладені з двох сторін кізлі латковані і побиті лонтами, що сходять ся у горі в *гребїнь*, а *стріхою* вистають з поза оструба; *прїчілок*, зломаний до надвіря як у хатї, творить прямовисне *чоло* (трикутник), верх котрого на гребеня стоїть маковичка з хрестом; задньою стороною прїтикає побій

до осьмірки, де *ловить ся* (сходить ся) з такимиж побоями поставленими на сусідніх крилах; наслідком того повстає в місці, де доплять ся два побої, *жолоб*; щоби тим жолобом не чуріло на оструб та у церков, прикривають його *кутаси*. Над чотирма кутасами покладені в осьмірці 4 вікна.

Із середини церкви покладені верх оструба над крилами церкви *балки*, на яких *викочує* майстер вигнуту стелвну; в осьмірці не а її.

59 Хрест на церкві.

До церкви входить ся *Ганьчиком*, де складають Гуцули кресані, палаци, бесаги і т. н.

Хрест на церкві, вироблений з зеліза *слюсарем*, держить ся на штиблц, верх котрого зроблений *місяць*, закінчений двома *звіздами*; від місяця розходять ся з під *млівової пуклі* на боки дві *мліі*; продовженем долішних двох луків хреста є *перехрестє* (два грубі

гранчасті залізні рамена), між яким вв ся *вуж*; у середині, в місці, де перехрестя сходять ся, прикриває його з обох боків *пукля середуца*, з під котрої в чотирох вуглах вибігають *проміня*. Крім сих головних частий украшений хрест по кінцях рамен пуклями з хрестиками.

Коло церкви стоїть *двігнниця* з чотиригранного оструба, побита у ряди гонтами.

Нічю вартують коло церкви *драніжники*.

УІІ. Гуцульська ноша.

і відповідно природі Гуцульщини до-
строюють і її мешканці свою
ношу (Tracht) мальовничо; надто
вусить бути уbrane Гуцулів
легке і коротке, бо їм приходить
ся заєдно перелазити ворине,
штрикати по через потоки, спи-
нати ся д' горі, всїдати на коня,
кермувати на тратвах і т. и.

*Завсїдне муцицьнське убра-
не* складає ся з білої, на гру-
дях отвертої сорочки, яка на
шні зібрана вузкою *обшивкою*
а на руках при живчяку в вузкі
дуди; в округ бедер перевязані
очкурем або притримувані *бу-
куртів* (вузким ремнем) довгі
широкі *поркениці* з грубого,
білого полотна, або ширші, чер-
вові суковні *крашениці* або

чорні, часом білі суковні *аолошині* = *гачі*; поверх них спадає
сорочка від бедер, де оберізує її ремінний *черес*; пазуху сорочки
підтягає Гуцул над черес, наслідком чого звисає вона з переду ко-
ротше, а з заду 20—30 ст. довше; в чересі заткнена люлька, скі-
ряна мошонка, а на довгім ремінці або мозажних *рекізях* (лань-
цущку) *бганій* (складаний) ніж. Стопу овиває Гуцул *онучею*, а по
ній убиває *постоли*; се бувають або *виробякі* (із скіри без шерсти)
або *сирівці* (з скіри сирої з шерстю); як одні так другі сут' або на

оба боки *морщєні*, такі мож на будь котру ногу взяти, або на один *бік морщєні*, до вбирания лише на одну ногу; *носси* (кінці постолів у пальцях) суть завше менше або більше до гори *заклебучєні* (задерті); в постолах пороблені *оббри* (діри), через які за-силєні або довгі вузкі *ремінці*, або вовняні *волоки* (шнури) до стя-гання постолів; кінці ремінців чи волоків *окручені* раз по при раз

60. Гуцул з Яворова в засідатім лїтнім убранню.

в округ ноги верх кісток і верх долїшньої части поркєниць чи крашаниць (обр. 60); молодші Гуцули носять замєсь постолів чоботи з висо-кими холявами, в які запускають кінці крашаниць; до лекшого стягання чобіт служить *гицлик*, скірянний тузик вистаючий на зад обцасів. — Поверх сорочки перекиднують Гуцули через плече невідступну *та-біску* (об. 69) (ремінну торбу), в яку зоваять люльку, тютюн, протячку, кресало, кремєнь і чір (губку) або сїрники, мошонку, і т. н. На сорочку надїває Гуцул *кєтїр*, (білий короткїй кошушок без ру-

кавів), *обрамбований* на вкруги, в раменах і на *пробісці* (ковнір) або одностайним смушем, або кавалками з білої і жовтої телячої шкіри (*скіра* — з шерстю, *ремінь* — без шерсті) (обр. 62); *грідушки* (передні часті кептара), *плече* і *клінь* (по боках), а також і *шеи* понашивані сафіяновими червоними і зеленими *зубцями*, закінченими *китицями* з волічки; надто понашивані ті зубці взористо мосяжними каплями; по краях а також поміж двома рядами зубців суть кептарі *србани* (переплетені вузенькими сафіяновими пасками,

61. Гуцул з Ростік

62. Легін з Бруатгур

в засіднім літнім убраню.

обшиваними червоним волічковим шнуром); і нийші місця кептарика, особливо вугла, суть *мудро* витинаною сафіяновою скіркою понашивані; — на плече звисає два і більше дармонісів; такими двома дармовисами звязують кептар під шнею (див. повніше літогр. таблицю).

Голову з буйним темним, по середній поділенім, на оба боки і карчило у кучері опадаючим, звичайно маслом намащеним волосом, вкриває Гуцул *кресаню* (чорним, повстяним капелюхом); денце кресані переважано *басаманом* (гальоном), *писаною* мосяжною бляхою, або *байборками* (різнобарвними шаурками) (обр. 62).

Челядінське західне убрання складаєся з сорочки з обшивкою і дудами, що звисає у *павусах* і сягає до половини під'удя, -- з двох коротких запасок, що вкривають перед і зад тіла або тільки з одної (задної) (обр. 63), притримуваних в округ бедер *попружкою* (вовняним вузким поясом) або *букуріве* (вузким ременем); ноги в постолах з онучами як у мушци; по сорочці іде кептар як мушциньський.

63. Дівчина з Яворова в західнім літнім убранні.

Голова дівчини літом і зимою не вкрита, волос мащений, на середній голови перечесаний і з заду заплетений у дві малі бічні кіски, що зараз при голові сплетені у одну грубшу червоною волічкою переплітану косу; кінці волічки, *фіст*, звисають на плече.

Жінки убирають ся на *будень* (будь котрий день кромі свят) так як дівки, заплітають так само волосє як дівки, лише без волічки; волосє вкривають білим чіпцем, почім завивають голову у *черлєну* або чорну писану купну фустку, яку завязують на потилиці так, що кінці її wraz з *тбороками* (френалі) звисають на плече (обр. 64, 65).

Ідучи у місто або за якою орудкою убирає молодша челедь на шию много рядів лискавок, пацьорок, хрещиків, поміж якими звичайно один більший; в околу шні перевязує *силянку* або *Гердан*

64. 65. Молодця в Брустур в завісіднім літнім убраню.

з дрібоньких пацьорок (об. 73), а через плече перекидує вовняну даьобню, в яку вкладає фустину, хліба, та таке иньше (об. 66.). Даьобня така є ткацькою роботою; дівчата украшають її вузкими золоченими і срібними басаманами, нашивають золотих гузників, наслідком чого така даьобня з далеку визначуєсь полиском.

Над білим Черемошем носять дівчата і молодиці багато вишивані¹⁾ дуди рукавів (див. обр. 71, 77), до чого є поміж Гуцулками особні *швалі*, що за заплатаю виконують роботу після жаданого

¹⁾ О гуцульських вишивках подаю понижше.

взору; тепер узялись і жиди до того і продають по крамах готові *ўстаўки* і *дуди* вироблені на ткацьких варстатах.

Прилюдне убранє (дав. титуловий кольоровий образок) уживане в сьвята і неділю, на весіля і т. и. складає ся з описаних конечних частин, воно *біле* (чисте), краще і більше *писане* (богатші взори).

66. Молодиця з Мигулачна. (Кліш власність тов. Присьвіта).

Мущина овиває стопу у червоні *грубі суконні онучі*, так зручно в округ кісток зложені, що творять там 10—15 см. високу, краєм шнурочком з жовтої і зеленої волічки обшивану холявку; деякі взувають замість онуч *капці* з холявкою з червоного грубого сукна шиті; верх онуч чи капців убуває мущина червої на оба боки морщені, у пальцях заклебучені постолі, які стягає довгими в округ кісток високо овиненцями волоками; бедра оперізує мущина широким ременем окрашеним писаною бляхою, ціточками,

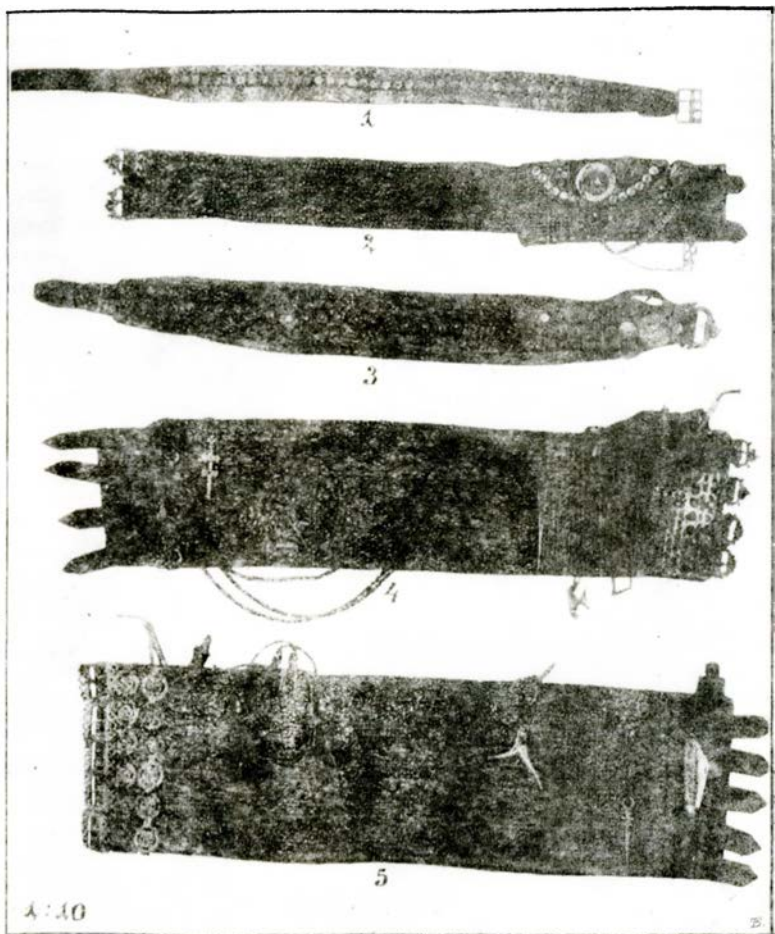
канонерками (канонерскими гузиками), бобріками (мос. гузиками власного виробу); ремінь спнятий мосяжними спражками, з якого звисають дармовиси від мошонки, игольник, протичка, ніж бгачий, сугак роговий (прилад до роблення дїр в шкірі і розв'язуваня узлів), реківі (ланцюжки) від люльки, ножа і т. д. Дехто бере поверх такого ремєня іще грубі реківі, а в ремінь вкладає ніжна (ніж і сугак

67. Гуцульська родина з Врустур в завісім літнім убранні.

у шкіряних похвах) Через рамена перскладає Гуцул *перехрестниця*, *порошиниця* (кубок (об. 70) і рожок) а надто іще *табляку* (об. 69), (скіряну торбу) багато уквітчану мосяжем*); на се убрав каптар, а верх него короткій чорний *сердак*, або темночервоний *крашеняк*; або *байбарак*; (сердак, зглядно крашеняк має бічне клине; через се він у клубак вистає на боки, а байбарак, без клинів, прилягає гладко в округи тіла). *Сердак*, *крашеняк* чи *байбарак* обшиті

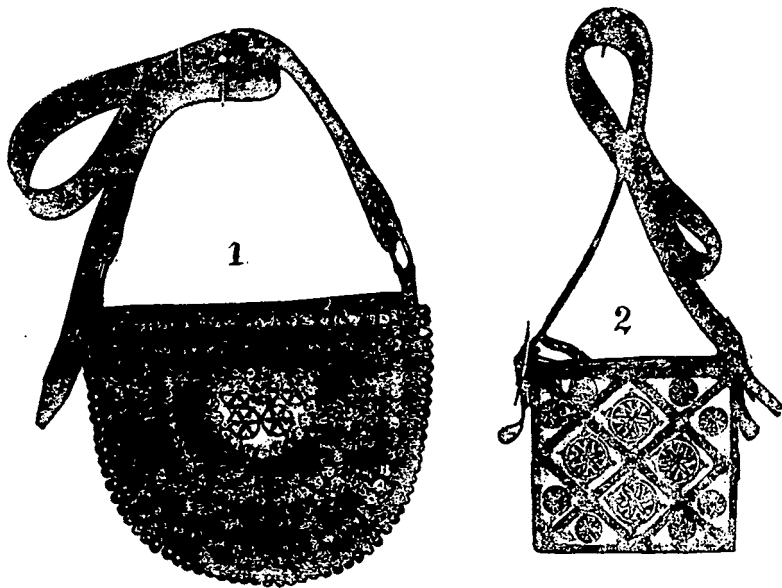
*) О тих і внішних частях більше в часті: Домашній промиць.

68. 1. *Букурійка*, вузький челядницький ремінь укрешений *бобріклями* (мосяжними Ту-
зпани гуи. виробу). 2, 3, 4, 5. *Муцицьські ремекі*. 2. Ремінь вибитий у віורי цїточ-
ками (дрібними мосяжними тузпани), укрешений з лївого боку мосяжною пи-
савою блахою, по правій видно мошонку, кресиво, протячку на *рекізях*. 3. Ремінь
до щоденного вжитку укрешений бїльшама і мєньшими бобріклями. 4. Ремінь,
орнамент литисений на скїрі; укрешений грубими звислими рекізами, бовтицами; з лївого
боку висає игольник, з правого кресиво, протячка, а з поза ремєня видно вистаючий
цїбух люльки і дарювися від мошонка. 5. Ремінь, що сягає від бедер по під паху,
в нїм люлька, мошонка, *сугак роговий*, протячка, ніж бганий. Власність музею імени
Дїдушицьких у Львові.

довкола і на швах червоними, зглядно чорними шиурами, а на грідушках украшені багато *рвською* (морщеними шиурами); з під пробшивки звисають червоні дармовиси; краєм грідушки понашивані червоні волічкові *судики* до зашнана; з переду у *ріжках* понашивані *кучері*. (Гл. літ. обр.).

Прилюдна кресаня красча буденної; вона убрана новим басаманом, байорками, а закосичена (у парубків) *когутали* або *павунами* (перами з когутчих або з паваних хвостів); з боку звисає *китиця* (круглі волічкові дармовиси); кресаню притримує *підборідь* (ременець з черленого сапаньця, вибитий у зори капелями). (див. літогр. обр.).

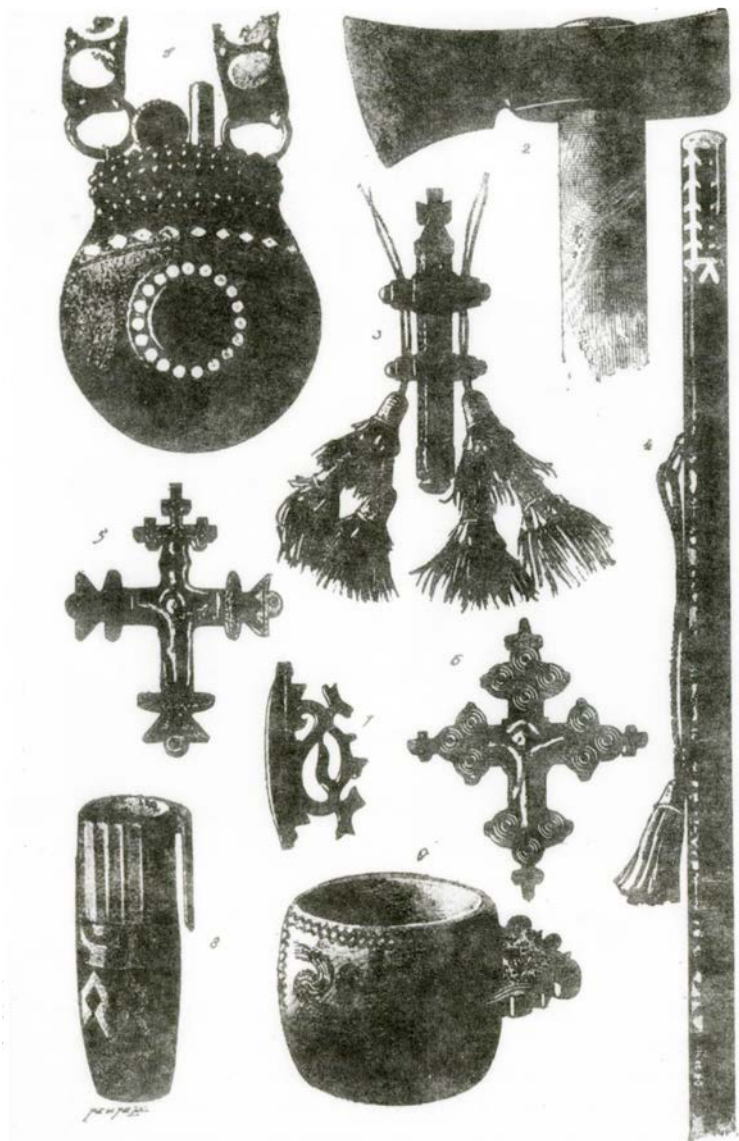
69. 1. Табівка 2. Табівочка.

До сего всего належить конечно *топоріць* або *келець*, а у старших *півлиця*. (див. об. 70 і Домашній промисл).

Старші *люде* носять після давної *звичі* (звичаю) на грудях великий мосяжний хрест церовішений через шню на грубих мосяжних режізьках (див. об. 70 і Домашній промисл).

Хустка в около шні на пів шовкова, чорна у легкі звори, спнята з переду великим перетінем, або звязана у *суде*, кінцями звисає на груди, доповнюючи цілість *муштинського* убраня.

70. 1. Кубок на порох, 2. Топорець, 3. Игольниця, 4. Палиця, 5. 6. Мосяжні нагрудні хрести, 7. Ересиво.

І *челвдінське* прилюдне убранє богатіще і більше його як завсїдного. Сорочка з *уставками* (вишиваннями на раменах), (обр. 76.) а у многих і цілі рукави дрібно і густо вишивані (обр. 71. 77.); під дудами над *живчиком* в *наракациї* (на дротах плетені з волічки); через плечі перевішена у лівий бік червона, бовтицями та' сухозолотев уквітчана дзьобня, а з шні звисають на груди шнурки *міскавок* (блускучих скляних перелок), *писаних пацьорок*, *клокїчок* і одна або більше *згард* (обр. 73.). *Пацьорки* склянні, ріжнobarвні, взористі, вироблюють

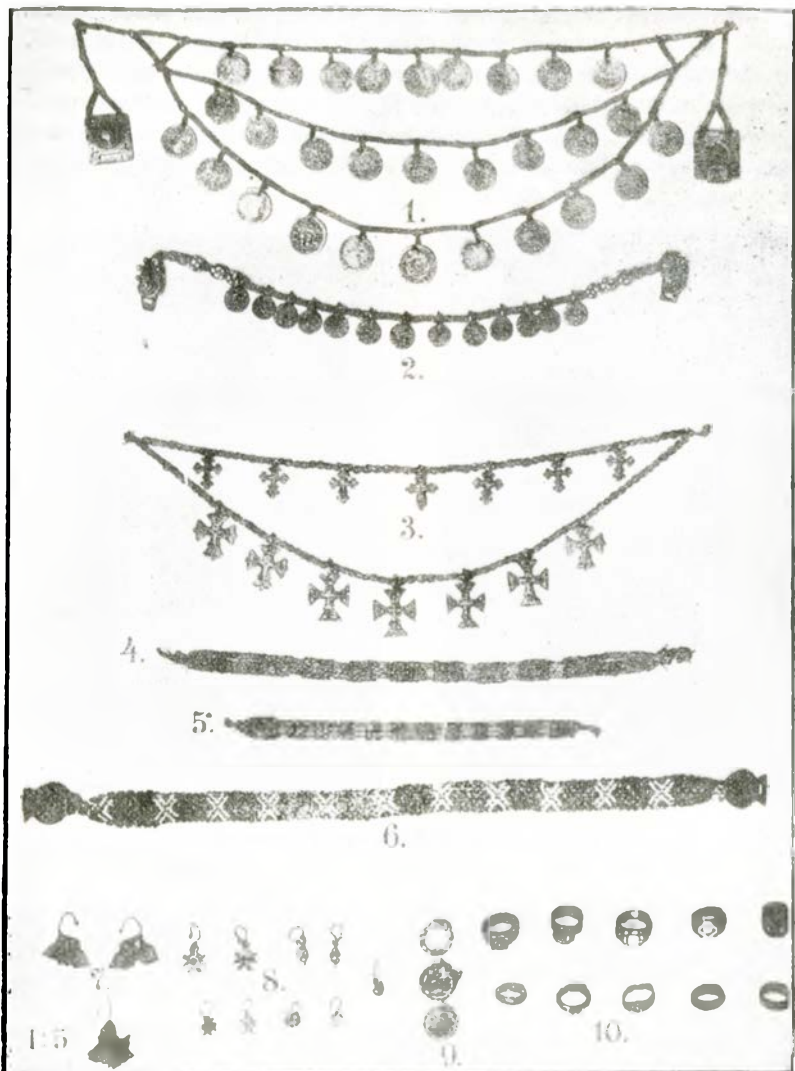
71. Молодиця з Ростіа

72. Старша жінка з Брустур

в святочнім лїтнім убраню.

специяльно для Гуцульщини в Венеції, звідки їх жида спроваджують до своїх крамів; *клокїчки*, се кругле насїне корча клокїчки (*Staphylea pinnata*); *згарди*, се мосяжні хрестики *наборсани* (насилєні) на шнурки, дроти, шкіряні шнурочки, а відділені від себе *перелїжками* (з дрота мосяжного скрученими або з такої бляшки зроблєними рурочками). Шнурки пацьорочок і згард спвяті на карку мосяжними *чепрагами* (об. 73) (спїнками). Тягар тих нагрудних окрас доходить у деяких жінок до ваги кількох kg. В ухах висять *ковткі* купні або гуцульської роботи з мосяжних бляшок та *ббѣтиць* (гуанків) (обр. 73.).

73. 1. Згарда, трирядова із срібних монет завішених на ланцюжку, зробленім з переліжок. З обох боків висять дві чепраги з мосіяної бляхи, якими спиняє ся згарда на карку. 2. Згарда однорядова з мосіяних вирізуваних грубих бляшок; з боків чепраги. 3. Згарда дворядова з мосіяних хрещнів гуцульської роботи, переложених порелішани з пацьорок. 4, 5. Силлики з червоних коралків, переложених мосіяними бляшками. 6. Пердич. з дрібоньких різнобарвних пацьорок у wzори понаслідкованих. 7, 8. Костки, 9, 10. Перстені гуцульської роботи. Власність музею ім. Дікушицьких у Львові.

Молодиці і старші жінки покривають уплетене волосся білим чіпцем, потім завивають голову *штудерно* і *мудро* білою *переміткою* (завій з полотна власного виробу) або *рантухом* (завій з купного полотна, Reintuch) (обр. 74, 75); з переду над чолом *рісують* (морщать) (обр. 76) перемітку зглядно рантух, овивають її попід бороду, *підборідь* (обр. 74), а *циби* (кіпці) з *заборами* (ви-

74. 75. Молодиця з Врустур у перемітці.

піванями) пускають назад голови (див. обр. 75, 79). Перемітку чи рантух *підвивають* в скоромні дні поверха черленою квітчастою фусткою, завязують верх тімя у один гудз, а *тборки* (френалі) пускають на плече (обр. 74, 79).

У сьвята вбирає челядь *дротяні* запаски, (переткані сухозолотю), такі блищать з далека.

Замість запасок убирають дівчата у великі сьвята або на весіля (особливо молода) *сукню* з синього сукна обшиту долом кількома рядами *басаманів* (гальонів).

Запаски чи сукню перевязують *попружною* або *букурійною* (об. 68) (скіряним вузьким ремешем) часто гарно украшеною мосяжними

бляшками, бовтицями, клямрами та пряжками. З поза пояса звисає (від паради) червона довга фустка.

Ноги убирає челедь червоними на холявках різнобарвно украшеними *капчуріми* (плетені на дратах з крашеної вовни), а верх них червоні заклебучені постолои, або чоботи на високих вузких обцасах з підківками; запетки і обцаси густо понабивані мосяжними кап-

76. Молодиця з Шепор у *рішенів* перемітці.

77. Молодиця з Врустур. Дуда багато вишивалі.

слими. Холявки капчурів, густо оповиті волоками, сягають до половини під'уда, доки теж звисає сорочка, — наслідком чого видні завше холявки капчурів, зглядно чобіт.

До прилюдного убрання належить ще *сугля* (в болгарським: *буґла*, род довгого каптура з білого грубого сукна), (обр. 89), яку челедина при погоді носить на руці, а на случай дощу перекидає зшитим боком через голову, а незшитий звисає через плече і укриває цілковито сердак; з переду спинають туґлю *чепраґою*.

До святочного убрання належить ще біла *фустинка*, яку челедь (молодша) держить на показ у руках, не утираючи нею ні носа ні поту.

В часі посту не носить челядь ні коралів, ні згارد, ні дротяних запасок, і не заплітає волося ані у бовтиці ані у волічку. тільки гладко (без прикрас), а жінки не завивають голову червоною хусткою верх перемітки, але тільки самою білою переміткою; тільки і ся звич (звычай) уже устає, і жінки (особливо молодші) перестають в загальї завивати голову в перемітку, тому давню озвчистоти, але радше завивають ся дешешвою і догідніцюю фусткою

78 79. Жінка в Яворова в перемітці переважній квітчастою хусткою.

Так як завждиє убрание легке, а, як се бачимо з новише описаного, прилюдне убрание при своїй мальовничости тяжке; дивно виглядає се особливо літом, що челядь і парубки обладовують ся лудинем з грубого вовняного сукна, під яким гріє ся їх тіло в кептарі а баранячої густим волосом покритої шкірі! Зрозуміємо се, коли зважимо, що Гуцули дуже честолобні, з усім своїм богатством люблять прилюдно показувати ся та звертати на себе увагу, що особливо мають на цілі дівки на відданю, *фінґорні* молодиці і *джуси*!

Мимоволі сниться хто, як же їм ходити у тім убраню по горах, перелазити воринє, штрикати через потоки з каміня на камінь і т. и. ?

Се все двигає у бесагах на плечах або сама челдь або терпеливе шкапе, а люде *пбрають ся* (роблять тоалету) аж там, де їм треба аступити прилюдно. Тому не дивно, що павіть літом мож у церкві, храму бачити Гуцулку у тяжкім довгім кожусі з рукавами 81), а під ним кептарик а вже що найменче сердак!

Дівка причісує голову ось як: волося ділить по середині гона дві часті, а кожду з тих частій на три *пелюстці* (чанив); з кождої з трех пелюсток заплітає косу враз із *шваркою*, вткою, на якій з рідка *наборсані* (повасилювані) *пуголовиці* (Сургаєа зпета) або *бовтиці*; шварка губить ся у косі а бовтиці чи пуголовиці ідуть лицем по верх коси; наслідком того украшають цілу косу

80. Дівка з Яворова в унітках; кептар мало *вросаний*

81. Молодаца з Яворова у *косу* (див. також обр. 89).

бовтиці чи пуголовиці (обр. 80, 82, 83, 84, 85 і кольор. таблиця); щоби коса довший час, тиждень цілий (бо Гуцулка заплітає ся лише раз в тиждень, в суботу, пізнім вечером або ночею) добре заплетена тримала ся, *ноплїтають косу пбплїтками*, обвивають її *тўго* поміжи бовтиці ріжнобарвию, найбільше червоною волічкою так густо, що з під пбплїток не видно волося; щоби сей *унїт* тримав ся голови, привязують верх тїми кінці кісок *привязкою* (червоною

82. Закошчена дівчина в Ростів. Дуди
богато вишивані.

83. Дівчина в Яворова у святочнім літнім
убранні. Кештар богато вишиваний.

84. 85. Дівчина в Яворона у святочнім кештарі і уалітках.

гарасівкою), і зв'язують її на потилиці; зой упліт *закосичують* ще, (накладуть чічок у косу і на ціле тіме).

Новіщими часами підв'язують ся, особливо старші дівчата, по під бороду червоною квітчастою *фусткою*, а зв'язавши її на тімю у *переміть* (туда) пускають кінці її з тороками по потилиці; по під хустку з боків голови втикають *чічки* (живі або роблені цвіти); хустку здоймають дівчата у хаті; в деяких селах прив'язують по під упліт на зад голови цілі мітки різнобарвної волічки, котра звисає на плочі (обр. 80. 84. 85. і кольор. табл.).

86. Гуза у клепані.

87. Гуза у шени, з оберненим до зори конухом (підчас снігу)!

Зимою вкривають мушнини голову *кляпаню*, *шлником*, або *шенкою*; *кляпаня* (обр. 83), з червоного або синього сукна бараном підбита, а по краях обрамована лисячим хвостом; вона вкриває цілу голову, кінцями іде по над уха і по під бороду, де з переду зав'язує ся її на шнурок, так що з під кляпані видно лиш очі, ніс та уста; *шлик* має дно з червоного сукна, а навкруги *ковчир* (обрамоване широким чорним смушем), якого мож в часі студени у долину стягнути і заслонити потилицю і боки голови від вітру; *шенка* (обр. 87. 88.) ціла смушева чорна, підбита білим бараном.

На студінь закидають муштини сиву, довгу, суковну *мамту* з високим ковнірем, якого піднімають у гору, а руки ховають у вовняні плетені рукавиці з одним пальцем.

На босу ногу убирають муштини і челядь зимою, як мають іти у дорогу, або до роботи *наперсницю* (малу мягку вовняну

88. Гуцул з Яворова, в зимовім убраню.

онучку), верх неї *поверхницю* = *черезніжницю* (велику, грубу вовняну онучку), верх тої мокрої предівну онучу так велику, аби *скакла* (вистала) на цілу ногу, по ній постолити, а замотавши волокни виходять зараз на двір; предівна онучка ствердне від морозу, тоді вже

холод не перейде до ноги, мож іти і водою, нога буде суха цілий час. Як би посидів у вохкій, предівній онучи довше у хаті, набрала би поверхниця від неї *вблodu* (вохкості), тоді було би зимно і мокро у ноги.

У велику студінь, до роботи у млинівках, на ріці убирають мушцини на тіло вовняні холошні а верх них вохкі полотняні гачі,

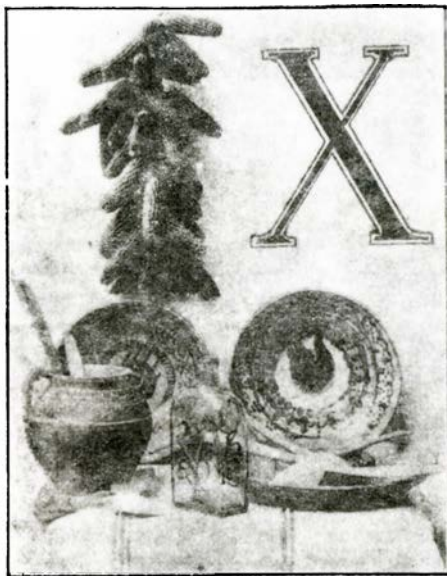
89. Груша Гуцулів в Яворона. Третя в ряду молодиця у кожусі; Гуцул — мастер церковий Лесьо Ковбчук; в правого боку жінка в тулєю на руці.

на яких утворить ся верства поведиці, що не допускає під себе ні зимна, ні води.

Челедь надіває в зимі *наколїнницї* (білі вовняні ноговиці), привязані висше колїн; верх кептара убирають жінки *підбіякі* (довгі сердаки підбиті кожухом), а на сьвято до церкви *кожуши* з рукавами, довші від кептарів (обр. 81, 89).

УІІІ. Гуцульський харч.

арчуйте здорові! — Дєкуватъ, просимо і вас ршанна!

Такими словами здоровлять Гуцули себе посполу, коля зайдуть до себе в пору обіду, коля 9-ої год. рано.

Головну, нераз одинокую поживу дає Гуцулам кукурудзяна мука; з неї варять у осібних горшках, *кулешінніках*, а в більшій скількості у *чугунних казаннах*, *кулешу*, а у богатших, в скоромні дни *бануш*; на бануш сиплять на три міри кипячої

сметани по трохи одну міру кукурудзяної муки не мішаючи її і лишаютъ, щоби з чверть години спокійно варила ся, почім ділять її на дві часті і варять кожду для себе з 5 минут, заколочуючи на огни так довго, аж зварений *бануш* пустить масло і вийде за кологівкою.

З кукурудзяної муки варять надто у дни скоромні на солодкім молоці *кашу*, і печуть *малай* = *коржі*.

По при страві з кукурудзяної муки становить *бурбішка* (бараболя), сира (квашена) *капуста*, *фасуля*, *горох*, *біб* найважливішу поживу Гуцулів, до того у скромні дні *молоко*, *масло*, *бриндзя*, а у пісні *огірки*, *олій смажений* з цибулею і солею, яко приправа до бараболі, кулеші, малая, хліба, а у декого варені *сушениці* з слив, яблук, груш, черешень, і *росівниця* (квас з огірків та капуста).

У великі пости і Гуцули пісню кулешу, яку мачають у воду засолоджену цукром.

Буденною стравою по при кулешу в *бориц савкленій* (бураковній) і *гусьленка*.

Гусьленку роблять ось як: Гріють солодке молоко так довго, аби добре скипіло, (*тільки вода, божа манна, та те що у ній є, готівить ся, а молоко грів ся, воно кіпить*); потім відкладають на бік, аби трохи *проохолоділо*; відтак пересипають у дерев'яну коновку, в якій була квасна сметана (коновки по ній не треба мити); там стоїть молоко легко прикрите і тихоенько; за пів доби воно згусне і гусьленка (квашена) готова. — Як же в дома гусьленка, тоді мастять *квасниці* (гусьленкою, бо вона квасить молоко) коновку, і сиплять у ню солодке переварене *літєнле* молоко, верх котрого кладуть трохи квасниці і накривають, *аби нішто не киває*; за пів доби буде гусьленка готова.

Як гусьленка стоїть у бербениці довго, пр. пів року, називає ся вона *віжне молоко* (з зим). — Вона стає на виживлене не тільки чоловікови, але і *кітним коровам* та вівцям, як *укотять ся*.

Кісьленку, квасного мелока, що *устбіло* ся саме, не їсть Гуцул.

Масло роблять або у фасці хитаючи нею, або у *ботелєвах* (масничках), поколючучи подіравленим кружком; із сметани виходить *масло* і *сколбтими* (маслянка).

Хліб кислий роблять ось як: варять бурешку, *луплять її* (оббирають з лупини), товчуть у кориті, розпусають водою на рідко, поставлять на піч у тепле, де вона кисне, а як стане зверху шум (сквасіє), сиплють кукурудзяної муки і причиняють, почім виробляють хліб і сажють у піч на капустянім листю.

Богатіці їдять у скромні дні надто ще і овече м'ясо, ріжно-родно приправлене, найбільш вужене, *буженицю*.

Крім сих звичайних страв споживають Гуцули ще ось які:

Юшварка; покришену бурешку наставлять на воді, посолять, накривають до неї сира, а як зачне кипіти, докидають пощипаного тіста з білої муки і закришки.

Двѣма на пісні дні; сціджують воду з вареної фасолі, бульби, бобу, кришать до неї малая, хліба або кулеші.

Росівниця; варять трохи квасної капустаї з капустаєм росолом і водою, додають до того рижу і кукурудзяних круп, і розріджують тертим маком або молоком з під сімя. (Висушене сімя тругу у макітрі, почім видушують і сціджують через підило, черес котре переходить біле молоко).

Юшка в мѣса або *риби*; варять посолене мѣсо або рибу з бурешкою, тістом і закришкою.

Лизанка, солодке молоко підбивають білою мукою на рідко солять і варять. Лизанку їдять з хлібом або кулешою.

Логѣза, се піханий варений ячмінь; логѣзу їдять з олієм, цукром або медом.

Пирог; на скоромий день з бриндѣсо; до ужитку *рѣдѣ* (шриправляють) їх явшницею або сметаною; на пісні дні роблять пироги з повилом або із сливами.

Лопаткі; молода не лущена варена фасоля.

Кукурудѣа ціла з коченом зварена або спечена.

Молочна каша, кукурудзяні крупн варені на молоці.

Каша з гарбузів; розібіють гарбуз або диньку, виберуть із неї *почки* (зерно) а *піяку* (мягке) вистругують ножем, віддуплюють *кору*, кришать дрібно біле мѣсо з під кори, наставлять у горнець і готувлять на воді. Як добре скипіло, зціджують воду, розіеруть варений гарбуз і сиплють до него гречаних або кукурудзяних круп, а вилизавши варять у друге. Як уварить ся, додають тертого маку.

Бураки дрібноенько кришені; у однім горшку приставляють половину солодких другу квасних бураків, у другім горшку *кукурудѣанок* (білих, дрібноньких фасоль, що ростуть між кукурудзою), а як зварять ся, зсипають до купи, закришають і їдять з хлібом або кулешою.

Бѣря: солодки, квасні бураки, сливи і фасолю зварені кожде окремо зсипають до купи і мішають.

Товчѣнка: варять бѣб, фасолю і бурешку кожде окремо, потім зціджують з них *двѣму*, а фасолю, бурешку і бѣб зсипають разом у миску, додають до того тертого маку, перцю, цукру, цибулі, закришки, трохи перцюги, перемішують і перетовчуютъ усе разом.

Брукѣа, її луплять (оббарають), кришать, солять і варять, потім додають до неї троха перциці.

Сира капуста: (квашену) капустаю солять, додають тертого хрину, цибулі, закришки, розріджують олієм і їдять з хлібом або кулешою; кладуть також таку капустаю у книш.

Солодка капуста: варять капусту, відціджують, додають оцту і цукру; в скоромні дні варять капусту з солонною, будженицею.

Смажені барабулі: варять бурешку, дуплять її, покривають у ринку, закривають, сиплять (в піст) олію, (в скоромні дні) сметани і масла і висмажують.

Киселиця: із сушених переварених слив видушать кістки, розготовлять мясо із слив іще раз на *молот* (аж цілком розварить ся), сиплять до того кукурудзяних круп і варять іще раз.

Голубці: мнють кукурудзяні крупы, аби *пустили* муку, додають до круп закришка і завивають у капустяне листя, зварені голубці *реде* (приправляють) олієм, чесноком, маслом, солонною.

Дзьобавка: варять пшеницю, почім додають цукру, меду і трохи солі.

Яшниця: до солодкої сметани, і стілько *давнїщої* (квасної) бють двох, трох яєць і підбивають трохи кукурудзяною мукою, а посолївши варять і закривують.

Масло топлене з яїцями (звичайна яшниця).

Мясо смажене: покривену будженицю, ковбасу, солонну, *топлять* (смажать) з закришкою; коли нема ковбаси і солонини, то топлять покривену будженицю з маслом.

Квшки свинські надівають гречаними або кукурудзяними крупами і печуть їх з кусаком солонини.

Ковбаса з свинського мяса.

Студенец з буджениці: юшку з студенця сиплють у миску, заправляють тертим чесноком і перцем, почім ставлять у холод аби застыгла.

Крім хліба і малая печуть іще: *книші, легкодушники* = *подівники, кукуці, пугачі* і *баби*.

Книші: варену бурешку дуплять, товчуть у кориті, *валеють у муці* (перемішують з мукою), розплескують і накладають у середню бриндзі змішаної з чебриком, петрушкою, чесноком, а загорнувши се у тісто, кладуть на верх овечого масла або солонини і так печуть.

До книша роблять у піст осібну *приправу*; в тій цілі труть мак, солять его, кришають плодистцу, цвиросту, чебрику, цабулі, сиплять олію, цукру або меду, (закришку сю парять трохи); се все змішають разом і їдять хоч з хлібом, хоч з кулешою, або кладуть у книш, закнм его поставлять печь.

Легкодүшники = *подівники*, се малі хлібці, які подають за простибіг, аби легче було помершим душам.

Кукуці, малі хлібці, що дають дітям на новий рік.

Пугачі (*матаржин* в Жабю): набирають літом усякої закришки, поварять її трохи, сцідать, потовчуть макогоном, перемісять з кукурудзяною мукою і печуть як хліб; пугачі дуже запавні.

На *баби* готують кулешу не густо і не рідко; почім крають її ниткою на *грінки* (кавалки) і кладуть у *теганьку* (горня в горі шарше), у якій є на дні солонина; верх неї кладуть верству грінок, другу бриндзі, знов грінок, масла, кулеші, солонини і т. д. аж до верху, і поперетикають веретеном з верху аж до спода; теганьку накривають бляшаною покривкою, перев'язують дротом, щоб з неї не парувало і щоб масть із середини не чуріла; потім кладуть у піч зразу коло ватри, а як теганька розігріє ся, у грань, де обертають теганьку на всі боки, аби баба добре випекла ся.

Таких страв добирають Гупули найбільше на толбку (чи при хаті, чи на сіножатах), на празники, весіля і більші свята.

За напій уживають: *горілку*, *пиво*, *вино* (нераз квасніще оцту), *вар* (з сушу) і *квас* з яблук; на квас кладуть у полібочок одну половину солодких а другу квасних яблук, наливають водою, сиплять нетертого перцю і накладають скорушники; се все постоїть до зми, і квас готовий.

Зміст першої частини.

	Стор.
1. Фізикографічний огляд	1
2. Етнольоґічний „	25
3. Статистичний „	54
4. Гуцульське село	71
5. Гуцульський оседек	86
6. Гуцульська церков	115
7. Гуцульська ноша	120
8. Гуцульський гарч	139

Друга часть містити буде:

9. Роботи в оседку і на кішанци.
10. Домашній промисл.
11. Бутини і сплавачка.
12. Полонина.
13. Родни.
14. Весіля.
15. Сьпіви, музика, танці (з нотами).
16. Смерть і похорони.
17. Церковні обряди.
18. Космоґонія.
19. Демонольоґія.
20. Словарець гуцульських виразів.

ГУЩУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

ДРУГА ЧАСТЬ.

З 233 ілюстраціями і 5-а хромолітографічними таблицями.

У ЛЬВОВІ, 1901.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ІХ. Звичайні заняття Г'уцулів.

І. Праця в осбдну.

Ідучи за старими звичаями і місцевими традиціями, заспокоюють Г'уцули працею своїх рук усе, чого потребують для себе; тому і займають ся найбільше газдівством, яке відповідає місцевим обставинам; воно подає Г'уцулам з одного боку засоби до поживи, а з другого материял, з якого виробляють собі убраня, господарські знарядя, ставлять хати, уряджують оседки і т. д.

Челядь *к'уває ся* — займає ся, літом і зимою то у хаті, де варить їсти, меле зерно, шіхає сімя, бе олій, лагодить запаси на зиму, пряде, тче, красить вовну, шве, вишиває, пере шмате, — то по за хатою, де доїть вівці та корови, ходить коло свиний, обходить городовину, лен та коноплі, дре бурешку, помагає мушцинам коло сіна, збирає гриби, аєнни, щоби за уторговані гроші придбати собі та дітям фустку, пацьорки, ковтки, колаччика і т. і.

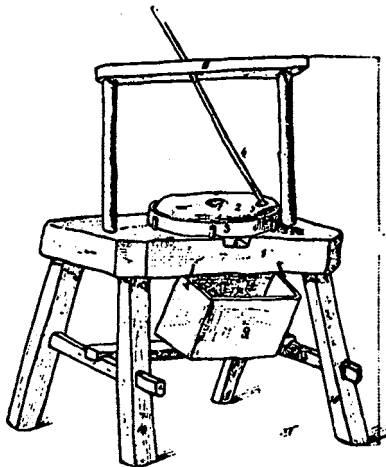
Мушчина вештає ся все по за хатою; він обходить *маржіну* (худобу), вивозить *кар'уцями* гній, *шкорбдит* поле, рубає дрова, направляє ворине, ставить загороду, кошьери, оре в поли, косить сіно, ходить на полонину „д' маржині“, торгує нею та бриндзєю, *кладє* хати, церкви, робить коло доріг, у бутинах, *ходить* за роботою *царами*, розвбєнт деготь на доли, *їде конєм* по ярмарках та доліських селах з коновками та лижками, *гбнит* сплави, виробляє ліжники, коновки і всякі господарські знарядя, струже і ви-

тісує лижки, довбає корита, а хто з них *чоботар*, той латає чоботи, хто *заколєсник* той лагодить коло воза, хто *ткач* — тче полотно, хто *циган* — кує у кузні і т. д., словом гуцульській оседок — се не тільки осередок газдинства, але рівночасно і місце, де розвиває ся домашній промисл, що знов має на цілі ьдоволити передовсім власним потребам, а як що *займає* — послужити і на продажу.

В сій частині подам усе те, що тикає звичайних занять Гуцулів по усіх горах, а в другій частині розберу домашній промисл, яко занятє спеціялістів, поминяючи як тут, так і в другій частині усе те що було вже подано в попередних розділах, як ипр. про готовленє страв, укладанє плотів, ставленє хат, церков і т. д.

Жорна. Як уже згадано, живлять ся Гуцули найголовніше кулешєю; вони купують кукурудау в місті і медють її на муку

у млині (рис. 55 ст. 113) або у себе дома на *жорнах* (обр. 90). Посеред *колоди*, витесаної з твердої лодви, вижолоблений круг, в яким спочиває *спідник* — нерухомий камінь; верх нього покладений другий камінь — *поверхник*, що може обертати ся в *обичайці* при помочи остро у споду закованого і в *каганеці* поверхника вложеного *погонача*, що горішнім своїм кінцем переходить через діру у *кроснах* туго задовбаних у колоді; зерно, вкданє жменями у *прогорницю* — діру у поверхнику, дістає ся помежи оба камені, авідки, роґтерте на муку, паде *мучником* у *корито*.

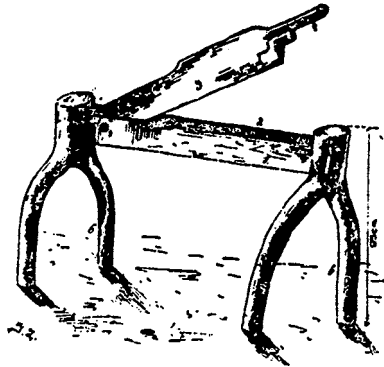

90. Жорна. 1. Колода, у ній спідник; 2. поверхник; 3. обичайка; 4. погонач; 5. каганець; 6. кросна; 7. прогорниця; 8. мучник; 9. яорато; 10 лаба.

Аби поверхник добре ходив на спіднику, переходить через спідник зелізне *веретєно*, яке ловить ся у каганець *порклиці* — кусня зеліза, що задовбанє поземо через середину прогорниці.

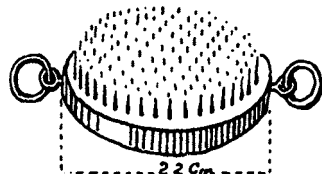
Муку пересівають у *ситі*, що зложено з *обичайки* і *дротьминого* або *волосового* дна.

Робота коло лону і конопців. Як дійдуть лен, конопці, то беруть їх, вжнуть у горстки і складають в островийніци — стіжки, аби просохли; аби насіння зібрати, жнуть горстки ногами або тончуть їх праником на розстеленій веревці, після чого кладуть саме *било* у мочілю — яму наповнену водою, де било трохи відмокає; за кілька днів виймають било з води і розстелюють на полі, аби сохло; з била, що відмокло у мочілї, буде полотно *сїре*, а з била, розстеленого на полі, де воно то на дощи змокне то від сонця *смагне*, буде полотно *біле, файне*; у мочілї чи на дощи мусить било так довго лежати, аж висушене і руками терте, пустить *терміть*, а в руках лишить *волокино*; таке било лону чи конопель кладуть у *озницю* на лісу з цїпків (гл. р. 52 ст. 110), де воно сушить ся *паров* — теплом з ватря. Горячі била кладуть на *ламанку*, уставлену коло озницї; у ламацї в грубі *стїгна* = *рїбра* і *жолїб* широкїй; рїбра вдовбані або в розсохи, або у два вкопані стовпи, се *ламанка на кїв*; мечиком, що обертає ся на *чобнику* посеред стїгнів, ломать било, аж випаде з него *велика терміть*; *гїш.маток* — позїстале у руках волокно, кладуть на озницю (обр. 91), аби ся загрів, а звїдси на *шморгавку* = *терлицю* (обр. 91), з вузшими рїбрами як у ламанки, де його вже *шморгають*, значить притискають прївою рукою мечиком у жолїб, а лївою потягають волокна за собою; вишморгане волокино,

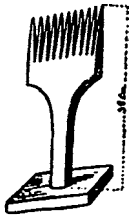
91. Шморгавка = терлиця. 1. рїбра = стїгна; 2. жолїб; 3. мечик з фостом 4, 5. чобик; 6. сохи.

яке не має вже ніякої терміти, переважають посередній у *кльоби*, а ті дергають на *дергівцї* (обр. 92) — кружку набитім в см довгими цвяхами: те, що після дерганя лишеть ся у руках, се найліпше *прїдиво*; з него робять *чесанне* — тонке цолотно, а що лишеть ся у дергівцї *чїстрят* на деревянім *гребени* (обр. 93), затканім туго у діру лавицї; дергане і чїстрене відбуває ся літом на дворї на сонци а зимою в огрїтїй хатї, бо тепле прїядево ліпше *розпра-*

92. Дергівка.

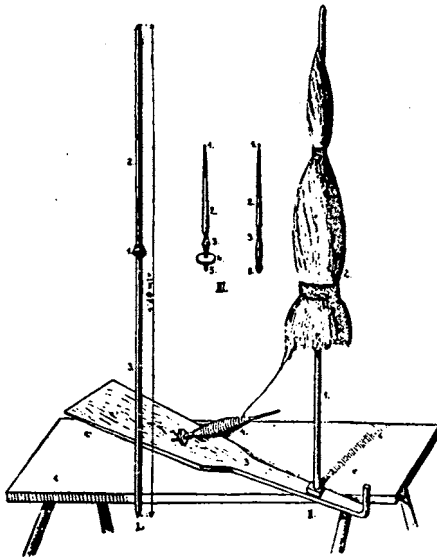
одійс ся; з гребеня йде, що ліпше й довше — на грубе полотно, що коротше, гірше — на бисаги, скатерти, рушники, а що найкоротше, значить і найгірше — *кльоче*, на виріб верень, могузів, або у вовну до ліжників.

93. Гребінь.

З прядева перечесаного на дергівці роблять *по-вісма*, а з перечістреного на гребені *кужелі* (обр. 94 II. 2), задля чого розкладають прядиво на мокрій лавиці і скочують его на кужівці до купи у долині грубше а в *вершійчкю* тонше, після чого стягають з кужівки, по якій лишає ся у кужелю дірка; вироблені кужелі звязують вершійчкями по три до купи, завішують у коморі або на жердці у хаті, де вони сохнуть і стають готові до пряжі.

Кужівка (обр. 94. I.) має по середній *кочало*, на яким опирає ся кужіль, натягнена через готову дірку на *кужівник*; долішню частину кужівки під кочалом, затикає *прядівниця*

94. I. Кужівка. 1. кочало; 2. кужівник; 3. держівно. II. Кужівка (1) з кужілем (2) затикнена у сідєць (3); 4. простєнь. III. Веретєна. 1. спінь; 2. черєво; 3. затинка; 4. кочальце; 5. гуска.

або у дірку лавиці, або у *сідєць*, який приєдає, або йдучи чи їдучи на кони, запихає за *букурійку* (обр. 95); з кужівки пряде *прядівниця* кужіль на *веретєно* (обр. 94 III.) у якого в *спінь*, *черєво*, *затинки* або *кочальце*, і *гуска*; аби порожнє легке веретєно могло сукати нитку з прядєва, *друдже* его *прядівниця* — обертає дуже скоро правою рукою, а рівночасно відтягає пушками лівої руки прядиво з кужіля, а як на веретєні є вже багато навитої нитки, тоді лише *сучє* його — обертає з легка веретєном на боки, бо *простєнь* (обр. 94 II. 4) — навита на веретєні

нитка, сам крутить ниткою; грубість нитки залежить від того, як за *товсто* *пустить* *прядівниця* прядива з кужіля.

Усі простені wraz із веретенами, вироблені з одного кужіля, творять *пришники*.

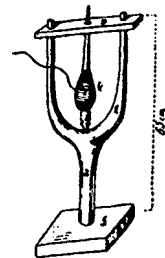
„Прьисти не мож на смерку або як у хаті не видко, бо се не чистий чьис: *Явида* --- чорт, робит збитки прьидінницям; він путає прьяжу, віхапує веретено з рук а чьисом повалит і саму прьидінницю!“ (вона здрімає ся).

Управши ся з прьяжею, закладає газдиня у лавці *веретінник* (обр. 96) а в него один простень; кінець нитки простеня зав'язує на рожок *мотовіла*, (обр. 97), на яке мотає нитку через вилиці, уперед на правий бік валка, потому знов через вилиці і на лівий бік валка; намотавши усі *пришники* чистить по три нитці у одну *чистичю*, а десять чистичь збирає у одно *пасмо*, перев'язуючи кожде *пасемком* (шнурочком), після чого зав'язавши на вершку між рижками мотовіла усі нитки, що йдуть в один бік,

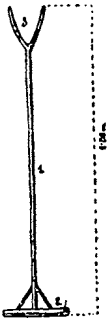
95. Прьидінниця.

здоймає прьяжу з обох валків і розтягає її у руках; аби нитки не попутали ся, пускає прьяжу легонько з одної руки, через що вона *заскручує ся сама в собі* — скручує ся. Так приладжену прьяжу треба 2—3 дні мочити у теплій воді, потім товчи її правником на дворі на морозі, або на снігу, а поспивавши її у хаті попелом, покласти у *полуавнічю* — діжку з лабками, у дні якої в дірка заткана чопником, і поливати окропом, де прьяжа *зоблить ся* добу або й дві; випустивши з полуавнічці *волю* — попіл розпущений у окропі, несуть прьяжу на чисту воду, або на сніг і неруть її, через що вона стає біла. Як прьяжа висохне на морозі, *мнуть* її — товчуть правником у хаті, а коли від того змякне, розправійють її на *самотоку* (обр. 98), що своїми розмірами мусить відповідати розмірам мотовіла. Самотоку творять два прямокутні дерев'яні *срми*, яких

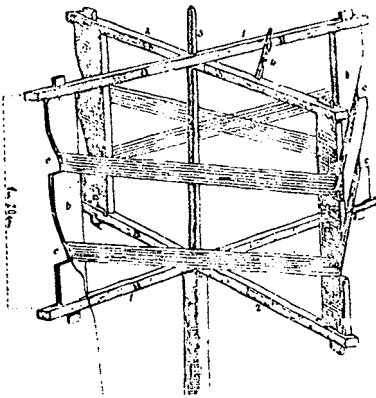
96. Веретінник.
1. ровсоха; 2. фіст;
3. правило; 4. простень;
5. лавця.

довші поземі рамена називають ся *перехресниця*, а коротші, прямовисні — *качки*; у качках викарбовані *зазуби*; оба ярма зложені на-вхрест; в місци, де ті ярма перетинають ся, обертають ся вони на прямовиснім *сворени* заткненим у долині у *триніжок* або у каганец посеред хати, а у горі у сволок; до того, аби пряжа добре розправила ся на самотоці, служать деревиний *розгін* вложений поміж горішні перехреснаці; як би розгона не було, припалиби оба ярма до себе. З самотоки звивають пряжу у *клубкі*.

97. Мотовило.
1. дерев'яно; 2. валок; 3. валиці з різкача.

Коли пряжа має йти до ткача, треба її виснувати з клубків на *снубавку* (обр. 99). Снубавка зложена з прямокутного дерев'яного *ярма*, з двома довгими *победринами* і двома коротшими *колудрабками*; по однім боці снубавки понабивані *чопи*. Замість у осібне ярмо набивають чопи у стіну хати в прямокутнику; число чопів залежить від того, кілька в пряжі, або від довготи полотна, яке можна мати з приготованих клубків. Аби пряжу з клубків снувати на снубавки, треба два клубки покласти кождий в окреме решето а кінці ниток обох клубків пересилити через дьїри *снубавника* (обр. 99 с) -- ложку, або кусень дерева з двома дірами, звязати ті кінці разом і привязати їх на 4-ий чіп спідної победрини снубавки; відсе *снубе* ся: веде ся снубавником, долом по за 3-ий, горою по за 2-ий і долом по за перший чіп, звідки на перший чіп одного, потім другого колудрабка і т. д. сиуюча в зик-зак на верхню победринну через перший чіп, повід другий, через третій а навкруги него назад поверх другого по за перший і т. д. аж до 3-ого чопа долішньої победрини, потім в округи него і т. д. При тому треба нитки добре утягати, аби не увисли і дуже уважатв, аби

98. Самотока. 1. 2. ярма: а. перехрестя; б. вачки; с. зазуби; 3. сворень; 4. розгін.

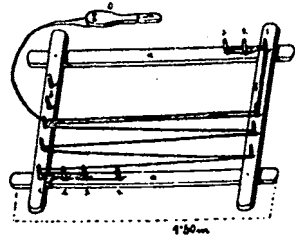
не зробити *переміт* — не перемінати вказаного порядку. Полотно буде так довге, як за довго йде пряжа від 4-ого чопа долішньої побе-

дрия до 3-ого верхньої; широкість полотна залежить від числа ниток, які через чопа перебігають; рахуючи по три нитці на одну чісницю, яких знов 10 іде на одно пасмо (в одній пасмі 30 ниток), може полотно мати 12, 13, 14 (= локоть) а найбільше 15 пасем (трохи ширше ліктя).

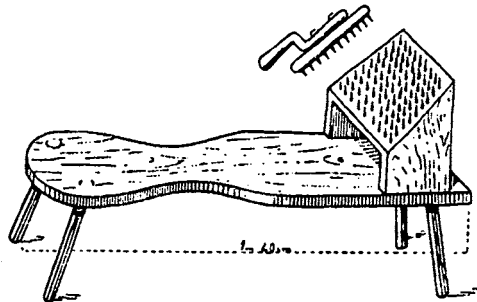
Аби зібрати пряжу з снувавки, бере ся її а 3-ого чопа верхньої победрия і авяауе ся нотузком чіми, у місци, де перехрещують ся нитки на снувавці а цілу пряжу вяже ся у кмочки.

Так приготована пряжа йде на основу; на тканій відважують як раз тільки пряжі в клубках; звичайно дають трохи більше на ткане як вага покаауе, а се на те, аби ткач не був голоден та аби полотно не дерло еї".

99 Снувавка. а) победрия; б) колудрабон; 1. 2. 3. 4. чопа; с) снувавник.

Вовна. На весні, завім вівці підуть у долину, стріжуть їх залізянми ножпцями; зібрану вовну варять, полочуть до чиста на воді, сушать, скубуть руками, чістры = греблюють на греблю (обр. 100) таким способом, що накладають вовни на дряпу, а греблом потягають до себе; з того виходить чистий волос і штим. (пушта, коротка, спідна вовна); а перчіотреної вовни роблять кужелі, тчуть їх на черетено, а з сего звивають у клубки, які віддають ткачеви на виріб сукна (див.: Домашній промисл).

100 Гребло На стільци дряпи, верх неї власное гребло.

Крашене готового сукна тай пряжі на ліжинки, належить до авичайних занять Гуцулів. Сукно, уживане Гуцулами, має або природну барву вовни, з якої воно вироблене, себ то: чорну, білу, сиву, темно-брунату, або воно крашене; ткач вирабляє сукно з некрашеної вовни, яке властителі віддають а нарстату під фблюми (гл. ст. 113 і 114, де его тіхають у ступі; через угнітуване ступою у воді стан сукно густійше, волохате і виріануе ся, через що

воно не промокає і є трівале; фолюшоване тріває звичайно добу, за що млинар бере 4—6 кр. від метра. Сукно виняте з фолюша висуюють на повітрі; після чого *дублять* його для тривалости. Задля того виварюють суху вільхову кору так довго, аж відвар — *дубіло* згусне, яке відливають до дерев'яної бодні; в таке дубило кидають сукно; винявши його по $\frac{1}{2}$ години натирають попелом, аби товщ і т. н. з него випрат, після чого сушать і витріплюють.

Черлене сукно роблять із білого ось як: до киплячого лугу (з попелу букового дерева) вкладає ся біле сукно на 2—3 години, після того до осібної краски приладженої з *черчети* (кошенілі) змішаної з галуном і розпущеної в кип'ячій борщі з червоних бураків; у тій красці лежить сукно найдовше годину; в тім часі треба його часто й осторожно перевертати, а по годині висушити.

Чорне сукно вироблює ся з *мицьки* — вовни молодих овець, через що воно називає ся *мицьковé*; такого сукна не треба красити, воно лишиться все однотайно чорне; уживають його особливо на сіраки для жінок.

Вовну із старих овець, яка є брунатнава, а сукно з неї ви-фолюшоване рудава, красять на чорно ось як: Сухі та спілі стручки вилущеного бобу заварюють враз із зернятими соншника, брезілією та вільховою корою; відвар зливають до бодні і кидають туди сукно на 3—4 добі, перевертаючи його з часта, після чого сушать на повітрі. Таке сукно не тратить гарної чорної барви, воно стає густійше і тривалійше, але в руках воно менче делікатне як мицьковé. Окрім сукна з перечістреної вовни роблять його ще із *штиму*, але таке сукно грубе, м'яке і значно дешевше, так нпр. *волос'янки* — штани з волос'я вовни перечістреної коштують 5 злр., а із *штиму* 2:50—3 злр.

З перечістреної вовни вирабляє челядь на малых варстатах для себе запаски, задля того красить вовняну пряжу на зелено, жовто, черлено (червоно), а декуди на голубо.

Жовту краску роблять з зановіти (*Genista tinctoria*), яку сушать, після того піхають у ступі, і додавши кори з дикої яблуні та трохи потовченого галуону, варять у кваснім борщі з житнього гресу, або у сирватці; відвар переціджують, заварюють на ново і кидають туди білу вовняну пряжу, де вона за пів години стає жовта.

Черлену краску роблять двоояким способом; або, як повніше згадано, з черчети, або з материнки і з листя дикої яблуні; висушену материнку і листя піхають у ступі і поливають водою аж зробить ся густе тісто; се звязують у плахту, пригнітають каменем, через що витискають черлену краску, яку переварюють у борщі; саму-ж пряжу красять уперед на жовто, а відтак дають її до зга-

даної кіпачої краски, де пряжа стоїть так довго, аж стане червоною; чим довше лишать її у тій червоній красці, тим червовіша буде.

Голубу краску роблять ось як: збирають сиклини молодого парубка в дерев'яну судину, де полишають їх, звичайно на печі у теплих місцях, дев'ять днів; скоро сиклини почнуть *киснути* (ферментувати), додають до них трохи синього каменя і полишають ще на 3 дні у печі, через що творить ся амоніо-мідний окис темно-голубої барви; до сего вкладають білу пряжу, де вона стоїть аж дістане бажану (яснійшу чи темнішу) голубу барву.

На *зелено* красять пряжу тим способом, що кидають її уперед до жовтої краски, потім до синьої; в міру того, як довго пряжа в одній або другій красці полежала, повстають різні відтінки зеленої краски.

Шита. Гупульська челядь уживає до шита ниток, які сама упряде; і полотно на *шматі*, і нитки до шита — грубі, тому груба й *шугла* до шита і *вухо* у неї велике; до переходу *шугли* служать *шубеник* з дерева, кости або мосяжи, звичайно гарно *вішсаній* (див. обр. 70. 3); переставлячи шита *тиче* шваля *шуглу жемлом* у клубок або у шита.

Полотно на шматі крає челядь звичайними *ножицями*, у яких є *ручка*, *вілиці*, що обертають ся на *чоту*, а в них *віотра* з *жемлом* і *тіле* — тупий бік.

Сорочка аложена з отсих кусків, названих від частини тіла, яку вкривають: *назуві*, *плечі*, *підплече*, *поби*, *рукаві* з цікаво *моршеними дудами* і *брацарем*, *алтиці* — кусень під плечем у пахвині, аби можна руки лекше підіймати у гору; з боків шита *клин*; довкола шиї є челединська сорочка *моршена* — творить *моршин*, а муциньська постлана у клинці, пришиті до *пробишки* — ковпіра.

Поли челединської сорочки, одностайно широкі, сягають понизше, а муциньської, у долині ширші, повноше колів.

У *поркиниць* є дві *нагавиці*, між які з заду вставлене *клин*, аби поркиниці у клубах були ширші, а з переду розділює їх *кочерга* — розпір; поркиниці придержує на клубах *очкур* — пересилений через *очкурник* — зачочений і зшитий горішний край поркиниці.

Завім шваля зачне шита, *полбит* (*fastrygowac* = *anschlagen*) уперед краї відповідних кусків шматя довгими *стібами*, після чого зшиває їх густими *стібами*; аби полотно країни не торочило ся *присертас* (*rozzerwkuje*) вже зшиті краї до середини і пришиває їх до полотна, через що робить ся з таких країв *рубць*.

Шматє перуть *пранником*, що має *лопатку* і *фіст*, після чого золять, переполікують а висушавши навивають на *тачку* — валок, і тачають *маглівницею*, у якої є *плече*, *зуби* і *фіст*.

Окрашенем убраня займають ся *швэлї*. „Лише тота дівка може стати доброю швальєю, що піде у неділю рано шукати *швальку* — гусїнь мотиля Дюк соновец (*Sphinx pinastri*); швалька має два ріжки на головї, вона гарна на око, як писанка; коли швалья найде таку швальку, бере її в руки а швючи (у неділю) будь яке полотєнце, має відкусити від живої швальки правий ріжок, і рівночасно швючи так промовляти: „яка ти є мудра і віписана, аби і я така мудра була вішити і віписати“; потім має вона той ріжок зїсти а лївий відрубати на віддлїв мїзничним і великим пальцем і завити его або зашити із чесником у попружку; чеснок хоронить від уроків а рожок від того, аби ніхто в шитю не перешкодив“, заневняла Настя Ковбчук.

Занїм опишу роди гуцульського *шитя*, подає уперед для зрозумїня деякі поясненя. І так: *Полотно* є утканє з двох рядїв ниток, які *поперєчують* ся, а то з поздовжних, що творять *оснєву* і поперечних: *тканя* — про що бльнше при ткацтві. У густім полотні прилягають ті нитки туго до себе, натомїсць у рїдшїм є між ними малесєнькі *вїчка*, через які перешихає швалья иглу желом потягаючи за нею *воєняну*, *шовкову* або *лїньину* нитку, наволїчену через *вїчку* игли; у густім полотні мусить игла розсунути сумєжнї нитки полотна, аби утворити вїчку. Сторона полотна чи сукна, на якїй видно вишитий вїр, є *правий бїк*, а противна сторона *лївий бїк*; правим боком зверненє шматє чи одєзза на верх, а лївим до тїла; бїк полотна, звернений при шитю до швалї, називає ся *долгїшнїй*, а тот від неї *горїшнїй*; на право і лїво має ткання *кїтцї*.

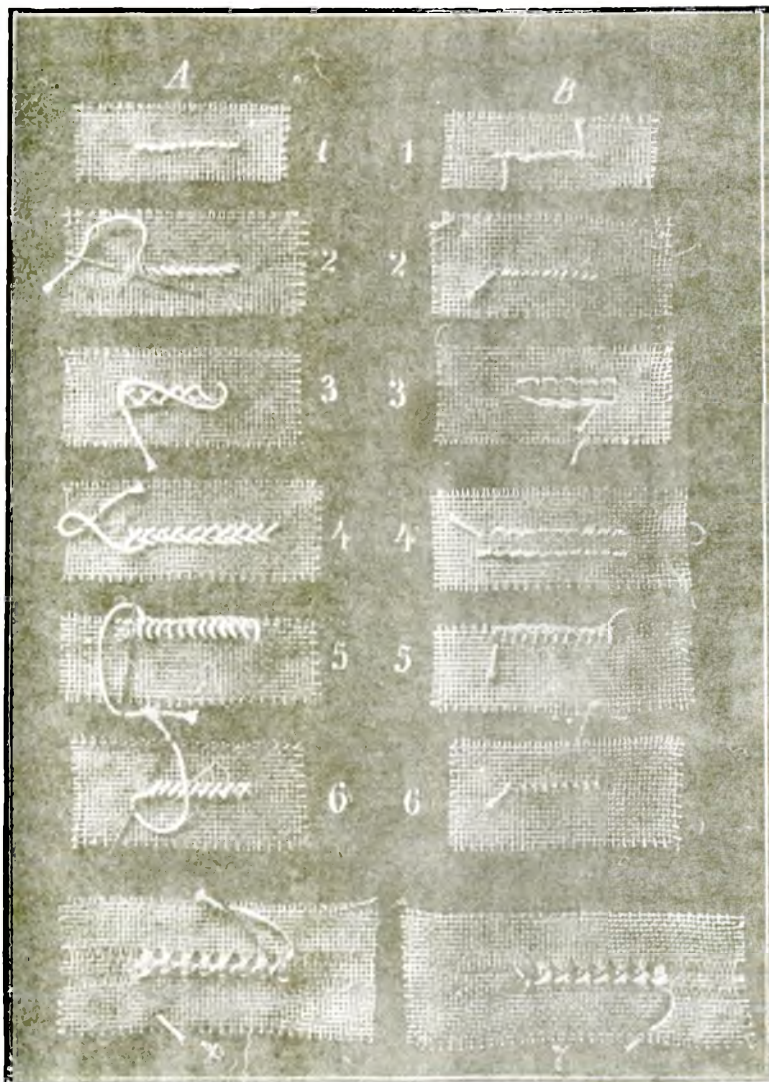
Як швалья перєтягне иглу з ниткою через одно, а потім через другє вїчку, зазначає нитка один *стїб* (у Бойкїв: сцїб, на Укр. стїбок); він може бути *прєстїй*, *скїснїй* або *звєснїй* (прямовиснїй), а іти може *лїворуч* або *праворуч*; стїб є тоді *пворотнїй* — *їде у стрїть*, як веде у прост противїм напрямї від попередного стїбу.

Швалья зачїнає вишивати полотно від правої до лївої руки.

Стїби, що їдуть в певнїм порядку по собї, поверх сталого числа ниток ткання, творять *шитє*; воно може бути *бїле*, зробленє бїлою ниткою, або *чїчкате*, зробленє крашеною волїчкою, або такнї шовком, куплєннї у краму.

Обр. 101 і 102 показують 12 родїв технїки гуцульського шитя, які удалось мнї зїбрати. Для лекшого зрозумїня технїки дїбрана умисне рїдка ткання з виразнїми вїчками і груба нитка; образки під *A* показують правий бїк, а під *B* лївий бїк шитя: у кождїм

шитю полаяшена игла з ниткою, аби показати стіби, а надто декудя і положеня игли, або швальної нитки; вистаючі кінці ниток вказують де розпочате, або скінчене шитя.

101. Способи гудульського шитя. А. правий бік. В. лівий бік. 1. Просте; 2. Плетений шворок; 3. Хрестина; 4. Плетіна; 5. Обметця; 6. Штатий шворок; 7. Цирка.

Подаю тут короткі поясненя техніки родів гуцульського шитя ; при них додаю і німецькі назви, які подала мені з ласки своєї Вп. Пані Люїза Шінерер, учителька ц. к. фахової школи жіночих робіт у Відні, — та вказівки що до техніки тих родів шитя. Образки 101 і 102 представляють роди гуцульського шитя ось в яким порядку :

Обр. 101. 1. *Пробштів* (Steppstichlinie) виконує шваля короткими, густими, поворотними стібами. На грубій тканині відчислює вона для кожного стібу те саме число вічок ; у тонкій тканині „має шваля міру в оці“, куди поведе иглою, аби шито було рівне.

Обр. 101. 2. *Шпурок плетений* (der Stielstich). Шваля робить голкою на правім боці одан укисний стіб в перед а на лівім боці один поворотний простий стіб, причім нитка лежить усе по правім боці игли.

Обр. 101. 3. *Хрестики* = *вічка* (der Kreuzstich). Шваля виконує в перекутнім напрямі через сталє число ниток полотна по два скісні стіби на вхрест ; ті стіби веде вона що раз дальше у вічка так, що з лівого боку виходять два рівнобіжні стіби.

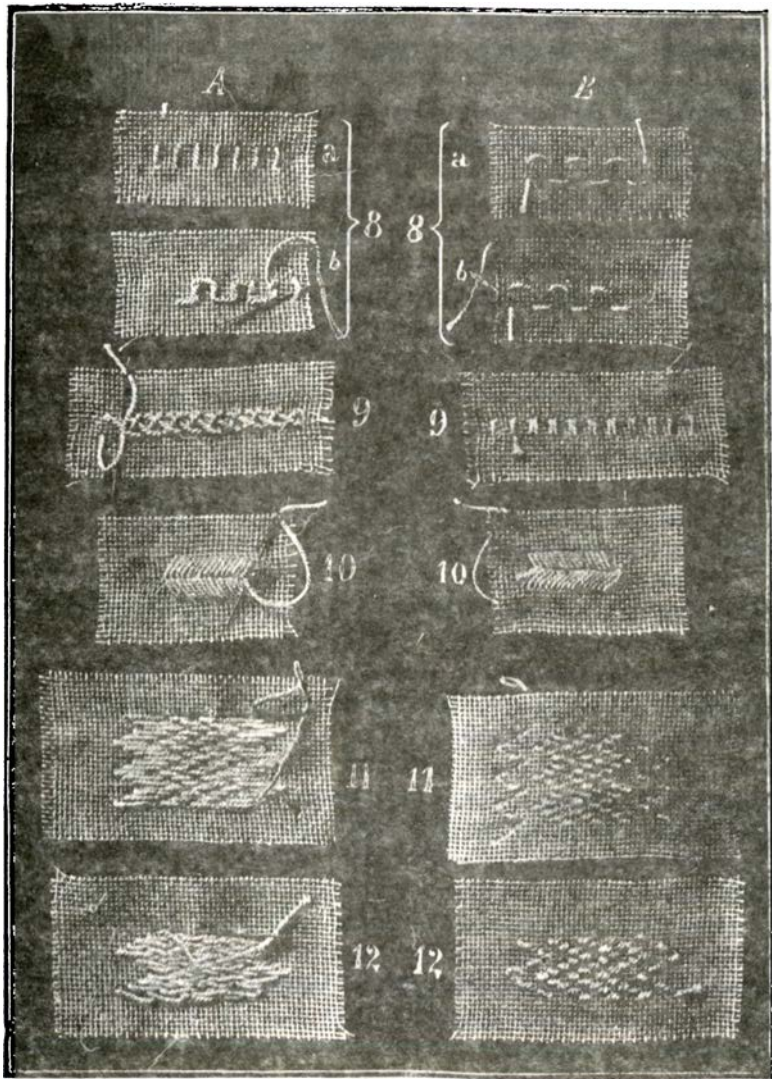
Обр. 101. 4. *Плетінки* (die Kreuznaht) робить ся на правім боці виконуючи иглою від правої руки до лівої у гору поверх сталого числа ниток один скісний стіб, потім від правої до лівої у долину поверх такого сачого числа ниток другий скісний стіб, причім робить голка на лівім боці прості поворотні стіби.

Обр. 101. 5. *Обмітка* (Der Festonstich = Schlingstich). Шваля ловить иглою край тканини ведучи иглу від лівої до правої так, що волічка лишає ся все під иглою, а коли шваля иглу витягне, творить волічка ключку.

Обр. 101. 6. *Ключки* (Das gestickte Schnürchen). Шваля веде голку скісно у полотно так, аби нитка, від лівої до правої руки у ключку зложена, ішла поверх игли. З лівого боку робить игла лише скісні стіби. Таке шито виконує шваля або по сталому числу вічок або „на око“.

Обр. 101. 7. *Цирка* (Durchbruch in punto tirato-Technik). Аби зробити цирку, витягає шваля в один бік партиями по 2, 3 нитці полотна, після чого обмотує решту ниток або вяже їх звичайно білою ниткою, рідко коли барвною волічкою, у ваори, уживаючи до того різнородних стібів. Образок 101. 7 представляє звичайну вузку цирку, на яку витягнуто з тканини по дві, а пошешено між ними три нитці. Дальшу роботу зачинає (у тім образку) простий стіб від лівої до правої, на правім боці поверх чотирох ниток у 4-те вічко, звідси на лівім боці скісним стібом від правої до лівої у четверте вічко на правий бік, тут дальше простим стібом від лівої до пра-

вої у четверте вічко, лівим боком окісним стібком у четверте вічко
 а на правім боці з долини у гору, після чого іде знов один окісний
 а другий простий увислий стіб і т. д.

102. Способи гудульського шиття. А. правий бік. В. лівий бік. 8. Решітка;
 9. Кіски; 10. Сосаціца; 11. Нізіне; 12. Нізіне у стріть.

Коли держати ся докладно описаного порядку стібів, то вийде на лівім боці хрестикове шите (обр. 101. 3).

Обр. 102. 8. *Решіткі* (Okastich). Се шите виконує шваля двома наворотами відчислюючи все те саме число вічок. Перший раз а) веде вона на правім боці увислі а на лівім прості рівнобіжні стіби; б) дійшовши так до кінця тканини наvertsає на правім боці иглою ведучи її по під і поза увислий стіб так, аби игла, ведена на право по під увислий стіб, виходила на ліво від него а відси, ведена на ліво по під дальший увислий стіб, виходила з під него на право.

Сей спосіб шита звисний на заході Європи лише з старогерманських вишивок, куда він певно взятий з наших вишивок, як се вказує назва его *Okastich* (око = вічко), що відповідає *решіткам*, які задержали ся доси у нашого народу.

Обр. 102. 9. *Кіскі* (Slavischer Zopfstich) зачинає шваля на правім боці скісним стібом від лівої до правої у гору поверх четвертої нитки, потім веде иглу лівим боком увисло через четверте вічко на правий бік, переводить її потім перехрещуючи попередний скісний стіб від правої до лівої скісно у гору у осьме вічко на лівий бік, робить тут увислий стіб а гори у долину у четверте вічко а виходячи иглою знов на правий бік виконує від лівої до правої скісний стіб через осьме вічко на лівий бік, а тут увисло через четверте вічко на правий бік і в осьме вічко скісний стіб і т. д.

Таким шиттям творить ся на правім боці *кіска*, коли тим часом лівий бік показує по 2 при собі лежачі увислі стіби поверх чотирох ниток полотна.

Кіски і *плетінки* (обр. 101. 4) дуже подібні, нераз можна їх пізнати аж з лівого боку, де кіски мають подвійні увислі стіби а плетінки два прошиття (обр. 101. 1).

Обр. 102. 10. *Соснівка* (Getheilter Zopfstich). Се двобічне шите. Уперед робить шваля в один бік на правім і лівім боці скісні стіби поверх означеного числа ниток полотна поступаючи по кождім стібі і на правім і на лівім боці о одно вічко дальше. Другий бік соснівки робить вона так само, тільки веде стіби противно, як при першім боці.

Обр. 102. 11. *Нізіне* (Ruthenischer Plattstich mit Vorstichen); воно робить ся скісними стібами веденими поверх одної поздовжної нитки основи то в гору то в долину на перед у стало означене вічко, (у 3-е, 4-е або 5-е), від чого стіби будуть коротші або довші, але усе мало скісні, бо переходять скосом лише поверх одної поздовжної нитки. На обр. 11., який показує таке шите, виконане воно через дві поздовжні нитці основи а то на те, аби ліпше показати спосіб шита. Скісні стіби, які дають взір — довгі, вони йдуть усі правим боком

полотна, а на лівім боці видно лише короткі стіби: поміж їх рядами видно одну нитку (тут дві) полотна, поверх якої не переходять стіби.

Обр. 102. 12. *Nisiné u strítě* (Ruthenischer Plattstich mit Rückstichen) різнить ся від попередного тим, що стіби не йдуть наперед, але у стріть; на лівім боці тканини переходять вони лише поверх одної, а найбільше двох ниток основи. І се шите виконує шваля поверх сталого числа ниток основи скісними стібами то в гору то в долину. Як в часі шиття не хоче шваля обертати полотна, то лишає волічку усе по правім боці ягли.

Оба шиття (11 і 12), називають ся від того *nisine*, бо шваля шие з *низу*, по лівім боці, а взір виходить на правім боці полотна.

Німецьку назву Ruthenischer Plattstich надала паві Шінерер тим обом родам шиття, бо піанала їх аж зі взорів, які я їй післав; се шите звісне лише руським швалям.

Комбінуючи наведені роди шиття, добираючи надто черленої, жовтої, зеленої, голубої або чорної волічки чи шовку для кожного роду шиття або для певних піль тканини, призначеної на вишите, виводять шваля *увбри*; узорів удалось мніні зібрати в Гуцульщині більш 200; тут подаю деякі на хромолітографічній таблиці IV і на обр. 103, виконавім по фотографічним знімкам з оригіналів*). Кождий з тих узорів має свою назву, які по більшій частині схожі з назвами виццвок, уживаних на Покутю.

Такими і подібними узорами украшають швалі: сорочки, перемітки, фустки, сердаки, холошні й онучі.

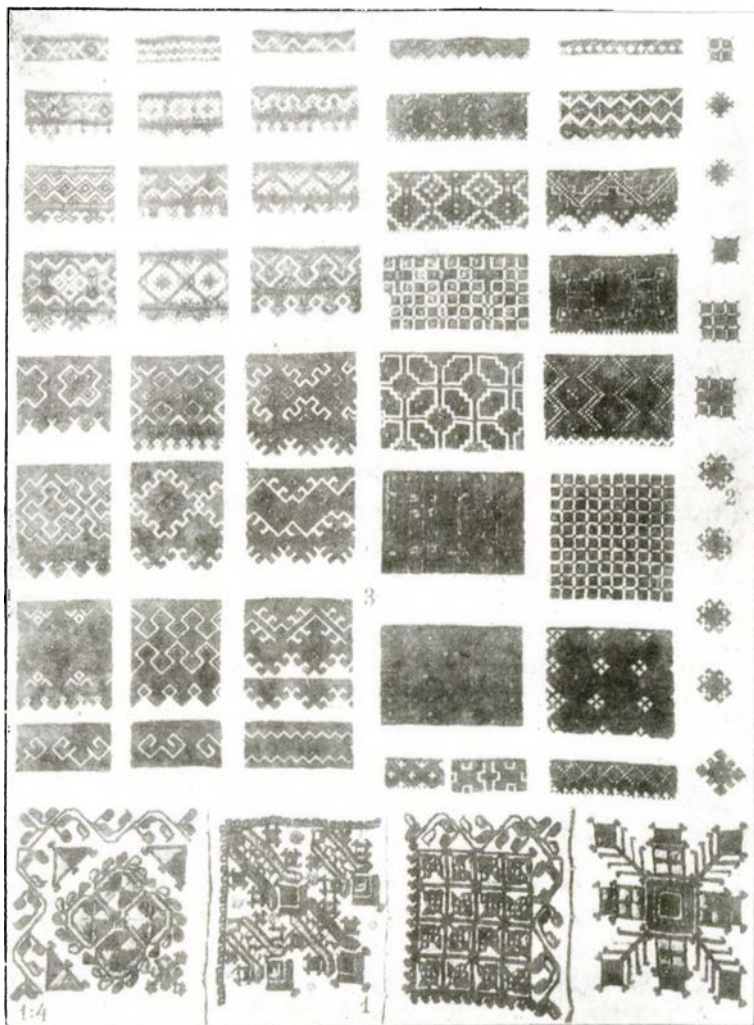
Муциньську сорочку обшивають „до округи полній“, на дудях, надто краєм пазух звичайною циркою (обр. 101, 7.), декодья шитим (обр. 101, 6.) або плетеним шнурком (обр. 101, 2.).

Челядницьку сорочку украшають циркою (обр. 101. 7., таб. II. 6. 7.) краями пазух, а *мережкою* (комбінація цирки з иньшим шитям, звичайно решітками таб. IV. I. 6.) або чічкатиим шитям (таб. IV. I. 2—4., II. 5.) *плечики* — горішню і зверхню частину рукавів, що спадає з плеча на рамя; задля украшеня плечиків вишивають швалі відповідні кусні полотна, потому *всталяють* їх — пришивають до плечиків, відки ті кусні називають ся *установками* (гл. обр. 63, 76).

Над білим Черемошем і декодья інде вишивають цілу зверхню сторону рукавів, які від того називають ся *писані* (гл. обр. 71, 77 і 82).

*) Ті оригінали, які і ясні взори гуцульського шиття, є тепер власністю „Клубу Русаков“ у Львові.

На перемітці украшають чікатим шитом лише *цїби* — зви-
саючі кінці (гл. обр. 75, 79 і 81); вишиті частини перемітки назива-
ються *забори*; надто обшивають краї цибів обміткою (обр. 101. 5).

108. Взорн гудульського шитя.

Брацарі, краї дудів пришитих до *моршеня* (таб. IV. 1.)
рукава, обшивають також обміткою. Брацарями сягають рукави аж
до живчика (Puls).

Сердаки (таб. II. стор. 128) укрashaють обміткою (обр. 101, 5) довкруги, а холошні на долішній частині ногоавиць, які завертають поверх холяв, надто і частину онуч, що, оповивши стопи, огортають ноги повисше кісток, творячи там холявки (таб. I. титулова).

Побіч обмітки кладе шваля на холошнях і онучах звичайно ще решітки (обр. 102. 8), добираючи до черленого сукна жовтої і зеленої а до чорного черленої і жовтої краски.

Подам тут еще поясненя до табл. IV.

I. 1. а) і II. 1. а): *дуди* рукавів; у першої *брацар* (с) обметений (обр. 101. 5) а дуди вишиті чіккато хрестиками (обр. 101. 3); у другої (II. 1), брацар (с) не обметений, а дуди прикрашені решітками (обр. 102 а) і прошити (обр. 101. 1); під дудами *моршене* (b), яким дуди сполучені з рукавами.

I. 2—6 узор, якими швалі укрashaють вуставки.

2—4 виконані хрестиками (обр. 101. 3), і перешиті плетеним шнурком (обр. 101. 2), плетінкою (обр. 101. 4), шитим шнурком (обр. 101. 6).

I. 6. *Мережка*: комбінація решіток, кісок і цирки.

II. 2, 3, 4, 6 і 7 узор, якими швалі укрashaють дуди челядинських рукавів: 2. *ріжкати*, виконані решітками (обр. 102. 8) а обведені прошити (обр. 101. 1); 3. *шугі*, комбінація решіток (обр. 102. 8) шитого шнурка (обр. 101. 6), по середині плетінка (обр. 101. 4); 4. *головчесті*, комбінація решіток (обр. 102. 8), кісок (обр. 102. 9) а по середині цирка (обр. 101. 7).

II. 5. вуставка, виконана різним шити у стріть (обр. 102. 12) і плетеними шнурками.

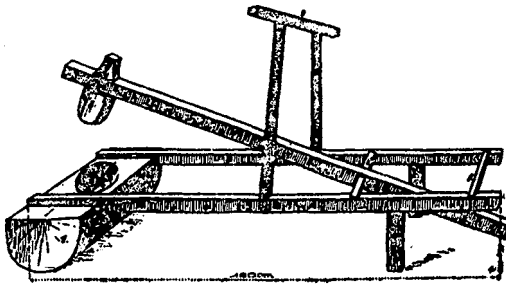
II. 6, 7. *Мережки* на дуди; комбінації решіток, кісок і цирки.

Олій. Сімя і зерно лону сушать у печи, а пересіявши до чиста, піхають у ступі на муку. До піхання уживають двояких ступ: *ножіної* і *походючої*.

Ножіної ступа (обр. 104) складає ся з *колоди*, в якій видовбана *яма*; дво ями покрите *капою* — залісною бляхою; в колоду запушені і прибиті до неї дві *підваляни*, підперті на *лабках* і сціплені *попругою*; коло лабок ходить у підвалянах *вал* з *кляпачем*; на кінци кляпача запушена *кляпа*, покрита зі споду залізним *постолом*. По середині підваляни уміщені *ручник*; хто піхає, держить ся его руками, стає одною ногою повисше а другою повнше вала, підносячи кляпач у гору; скоро пустить кляпач у долину, паде кляпа у колоду, де піхає сімя.

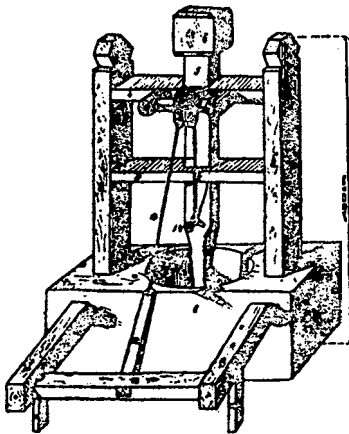
Походюча = *прохідна ступа* (обр. 105) зложена з колоди з видовбаною ямкою; у колоді уставлений *в'рѣм* з двох у колоду прямовисно запушених чотиригранних *стовпів* і з двох рівнобіжних поземних *правил*, *вишнього* і *нижнього*; через чотиригранні діри, видовбані в обох правилах, ходять чотиригранний *макогін*; він у долині стіжкато стесаний і зі споду прикритий зеліаним *постолом*, а у горішнім кінці закінчений широкою *головою*; у горішні

104. *Ножина ступа*. 1. колода, в якій яма: 3. підвалини; 4. лапки; 5. попруга; 6. вал; 7. ключач; 8. ключа; 9. ручни.

правло запушені по-земо дві *жвбкї*, посеред яких обертає ся *вал* з *колісцем* вижолобленим на обводі; в один бік колоди запушені два сильні *підножя* з *лабками*; на кінцях піднож ходить *вал* а посеред него запушений *ступатень*; до другого кінця ступатня прислений *шнурок*, що іде відси гори, далше жолобом *колісцяти* у долину до долішньої частини *макогона*, де він привязаний до *ключка*. Піхаючи треба тиснути ступатень у долину, тоді підтягає він шнуром *макогін* у гору; як пустимо ступатень, спадає *макогін* на зерно і піхає его на *муку*.

Піхаючи треба тиснути ступатень у долину, тоді підтягає він шнуром *макогін* у гору; як пустимо ступатень, спадає *макогін* на зерно і піхає его на *муку*.

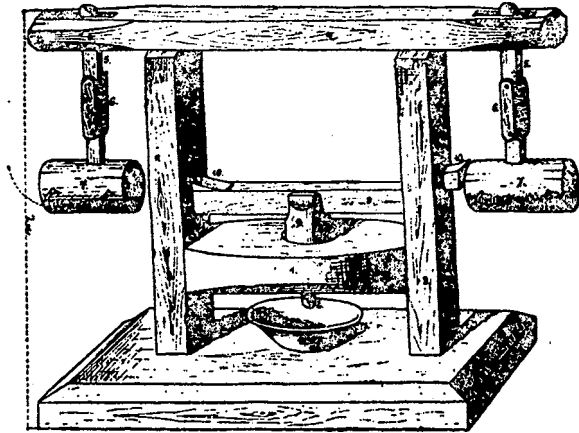
105. *Походюча ступа*. 1. Колода; 2. стова; 3. напне, 4. вшше правило; 5. макогін; 6. голова; 7. жвбкї; 8. вал у жвбках; 9. підножя; 10. лапки; 11. вал; 12. ступатень; 13. шнур, що переходить різцем в овругу *колісцяти*, привязаний до *ключка* 14.

Першу муку з піхання пересівають ситом відкидаючи луску зерна, після чого піхають її другий раз, аби аж *змокла* — здохтіла; *тоту другу муку* сиплять у корито і додавши до неї трохи теплої води, мнуть її руками так довго, аж буде з неї крізь пальці виходити олій, як

здуштити її в руді. Так перемнату муку дають на плиту у малу пічку, яка поставлена зараз коло олійниці; *тоту плиту* обмащують

по краях, аби мука з неї не спадала, бо її треба все мішати. На тій пічці пражуть ся мука (яку треба все мішати) так довго, аж буде дуже горяча, але не сьміє *вашкруміти* — перепалити ся; горячу муку

згортають че-
рез *фіртку*,
зроблену у бе-
резі плити, у
волосбий
кап з *гогоб-*
ником — шер-
стяним остро
закінченим
мішочком із 4
кляпами, пі-
сля чого за-
кидають кля-
пи того капа
одну верх
другої і вкла-
дають так

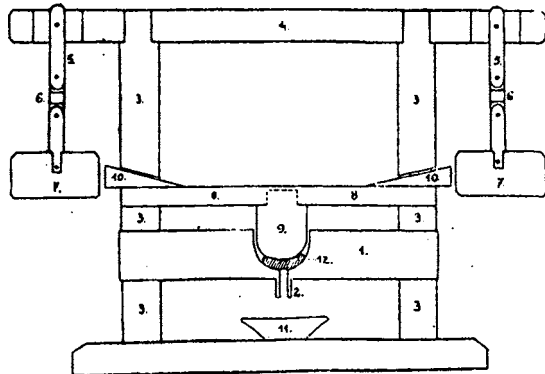

106. Олійниця 1. колода; 2. цівка; 3. стовпа; 4. пра-
вило; 5. скраклі; 6. скрапки; 7. таран; 8. стріла з за-
в'язом; 9 і 10. кляпи; 11. миса.

зложеній кан у яму *олійниці* прикриваючи кап *денцем*.

Олійниця. (обр. 106 і 107) зложена з *колоди*, посеред якої

видовбана діра з *цівкою*; колода *зав'язана в слухах*, придержу-
ваних у горі *пра-*
виллом; на виста-
ючих кінцях пра-
вила запусені
скраклі — кусні
стесаного дерева,
що можуть сво-
бідно в чонах *по-*
вертати ся; в до-
лішнім скраклі є
скрапник запусе-
нений цівко у *та-*
ран; по середній
стовпів уміщена
рівнобіжно до пра-
вил *стріла*, що
може свобідно ходити у стовпах; під стрілою є *вазя*.

107. Перезрії олійниці 102, означені як 102. надто
12: кап.

Аби такою олійницею бити олій, треба двох людей; оба разом підносять тарани у гору і пускають їх з силою; тарани падають на клини, вбивають їх у стовпи, а тим самим тиснуть стрілу з за-яцем у долину; заяц тисне на кап, через що стікає видушений олій цівкою у підложену миску. Се, що лишить ся у капі з муки після витиснення олію, називає ся *макух*; з сіяного макуха готують для себе кашу, дають его до пирогів або з солею коровам, аби давали ліпшого молока на сметану; лівенний макух розпускають водою і дають євням та телятам.

Копанє. У добре вигноєнім городі копають *підмети* — грядки, *городником*, де садять всяку *городовину* а найбільше *бурьишку* = *ріпу* (бульбу), капусту, кукурудзу. *Городник* має дерев'яний *фіст* = *держівно* і залізну *лопатку* з *лїкою*, в яку вправлене держівно; колиж лопатка дерев'яна, то оковують її залізним *постолм*. Коли прийде на се час, *підгортають* городовину (бурьишку) *сапою*; сапа має дерев'яне *держівно* = *фіст*, вправлене в залізне *вїхо*, що вистає з плоскої залізної *жмені*.

За роботу у городі платять челядині по 20—30 кр. за днину.

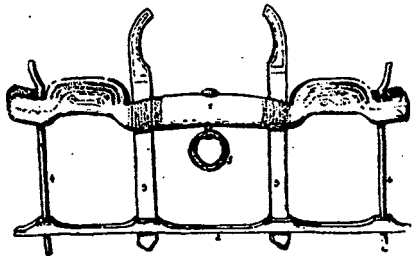
Оранє. Хоч по віруваням Гуцулів *гріх землю пороти*, то всеж таки беруть ся вони що раз більше до ораня, приспособлюючи до того місця, положені коло хат і звернені до полудня.

Аби-ж відвернути від себе усе лихо, яке може спасти за згаданий гріх, уживають проти того чарів. І так: не вільно зачинати орати ані у вівторок, ані у суботу, ані у повній місяця; того дня, коли хоче газда розпочати оранє, іде він перед сходом сонця до дев'яти чужих городів, бере з них по трохи землі і примовляє: „Що на тобі є родяло, нічо на тобі не лишю, лише саме билб; зчредовую тебе, перенешу собі у свій город“. Як прийде у свій город, розсіває на нїм тоту землю, після чого бере хліб у руки, прикладає хліб до голови собі, коневи чи волам, тай каже: „Дякувати Господови, шо домоїг діждати цього хліба їсти, так Господи допоможи цього діждати, шо на него орю“. Китичку зроблену з чеснику і волічки запиляє у першу дірку придорожа, зараз потім намочить собі у руку і бризкає сиклинами по худобі, аби її ніхто не урік, „бо при плугови найборше зробит єї шкода якас, то худобі то плугови“. Таке віруванє походить по часті з трудного каменистого терену, по часті відси, що Гуцули невіміють обходити ся з плугом.

Дуже але на поле і на сівбину, як на поли в гадина, тому треба її доконче перед оранем зчарувати. Тож як газда узрить на своїм поли перший раз гадину на Благовіщенє, то іде у сирій ліс (не сухий), бере φοї, що нападала на землю, і тикає її собі в ляткє попід волосє у зістріть з долини, і так іде на чуже поле, легонько ступаючи, аби не губив φοю з ніг; там тупне 2 рази ногою так, аби уся φοя упала, — „тогда буде вся гадь там тримати ся, а на его поли не буде через цілий рік ні одна!“

Плуг везуть із дому на поле на *бендюшє* — двоє під острим кутом збитих колесах, на яких плуг спочиває, не досягаючи землі; *придолоб* плуга причіплений *катником* до *колїсниць*; до придолоба пришрубований *ніж*, який рубає землю просто у спід; за ножем підтиная землю зі споду *зелїзний постїл* і кидає її на плече *деревяної полицї*, до якої постїл пришрубований, від полицї ідуть до гори дві *деревяні чепїги*; підчас ораня перевертає полиця землю *морогом* — травою, у спід, а глиною на верх; земля так перевернена називає ся *кицька*.

Плуг тягне *кєгло* = пара коний у шнях, або пара *биків* у *єрмі* (обр. 108); горїшня частина ярма, що іде по карку волє, се *плече*, а долїшня під шнєю *підгорниця*; плече і підгорницю вяжуть нерухомо два *смики*; аби шня вола не віхопила ся, то заткнені у діри в кінцях плеча і підгорниці *звїзки*; по серединї плеча є *живець* — *зелїзне колїсце*, або *рєвкруг* — колїсце з пареного прута, через яке переходить *віс* = *кєж* колїсниць (воза, саянї); аби живець не схопив ся з тяжа, придержує его *притикач* (клин), встромлений через живець і віс.

108. Ярмо = ярм. 1. плече; 2. підгорниця; 3. смик; 4. звїзки; 5. живець.

До ораня стає все двоє людей; одно, звичайно челядина, веде за повод коня чи воли, а газда, *плугатар*, держить *чепїги* плуга у руках; де терен убїчний, там рачкує за плугом ще й хлопець, що відвертає підтяту кицьку, бо вона хоче назад повалити ся туди, з відки її підтяв плуг, морогом у гору.

З таким трудом з'оране поле засївають Гудули житом, вїсом, ячменем, після чого *шкорє* его *бороню*; борона має два довші крайні і два коротші середуші *хребетники*; в поперек хребетників

переходить шість тонших *естиків*; там, де естики перехрещують ся а хребетниками, задобані через них обох залізні *чопи*.

Скоро *дійде* збіже, жнуть его серпами, вяжуть *перевеслами* у снопи і кладуть у *копи*, *аби сі алежело*; по 2—3 днях складають снопи з кіп у *кладні*; на кладню вбивають у землю *остреву* потому кладуть по при *остреву* 4 снопи — *пні*, гузарами у спід (шторцом), при чім заггинають колос пнів до островениці, аби снопи *хрестачні*, які накладені по верх пнів у хрест, не ломили колоса пнів; у кладню іде 15—20 снопів; аби снопи у кладни не перемакали, укривають її *шепкою* — себ-то гузарем снопа у гору, а розчепреним колосом у долину, по верх чого спливає вода, як по стрісі. У кладнях стоїть збіже доти, аж висне добре, потому звозять его до дому, складають у крїті обороги або на *підену* — підвисеню з каміня укритого товсто сучем та соломою; обороги прикривають зверху соломою або сіном.

Збіже вимолочують звичайно в осени на *голоморбю* — замералій землі, *ціпами*, у яких частина грубша, довша, рівна, гладка, яку в руках держать, називає ся *ціпівно*, а друга частина, якою боють по збіжю, *білень*; білень причіплений до *ціпівна вуголовом*, з двох шкіряних *вілиць*, счіпленних рухомо *ремінником* — ремінцем; у *вілиці* заходять кінцями *ціпівно* і *білень*; вони привязані шнурочком, аби не вихопили ся.

До загібування служать *граблі*, в яких є *держівно*, з грубого кінця розколоне у *розкіп*; *розкіп* іде у чотиригравний *валок*, в який повбивані прямовисно рівні дерев'яні *зубці*.

До відгортання збіжа служить *лопата*, а до віяня подібна до неї, лише з коротшим *держівном*, *віячка*.

У кого є більше збіжа, той має до чищення куплений *млинюк*.

В часі робіт у городі чи в полі не вільно переступити через який небудь знаряд, уживаний при тій роботі, бо сіявину вибе *град*, або зібе *плоса*, або з'їдять миши.

При роботі в городі або в полі не можна нічого їсти, бо птаха з'їла би *сіявину*.

Проти птахів кладуть по городах *опуди*, *деркачі* або *млинці*.

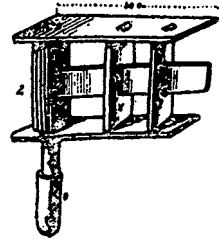
На *опуди* ставлять хрест із патків, надівають на него *фелєгу* — подертий сердак, або сорочку, і вкривають старою *кресанею*.

Деркач (обр. 109) зложений з двох дощочок сповних з одного боку і по середній двома *пальками*, а з другого боку карбованим *валком* з *фостом*, що обертає ся легко у дощочках; до *валка* при-

тикає кінцем еластичний прутик або така дощинка, що перебігає через два пальки; деркач заткнений фостом у землю; вітер обертає деркачем, причім прутик скаче з одного карба на другий, через що деркач тарохотить сильно і тим відстрашує воробді і. т. і. Деркачіє ставлять по-дальше від дороги, бо від тарохотаня полохають ся коні.

Млинці, се дві під простям кутом збиті дощинки, що обертають ся за подувом вітру около поземої осн, яка переходить через місце сповня; вісь заложена на високім патику.

109. Деркач. 1. пальки;
2. карбований валок;
3. фіст.

До збираня аони служить *гребінка* = *решітка* (обр. 110), у якої є *гребінь* з фостом, обложеннй *обручём*.

110. Требішка. 1. гребінь;
2. фіст; 3. обруч.

2. СІНОКОСИ.

111. Прятанє сіна у стіг.

Коло хати є ще *пастієнік*, на яким літують свині, а падто *толока*, власність громади, в місцях каменистих, мочароватих, де *гляба* (годі) косити сіно; на толоці пасуть коні, вівці, маржина, як вернуть із полонни.

До роботи коло сіна треба *косі*, *гребліє* і *вилій*; до коси треба *кўини* в брусом, *бáбки*, *клець* і *мусакá*.

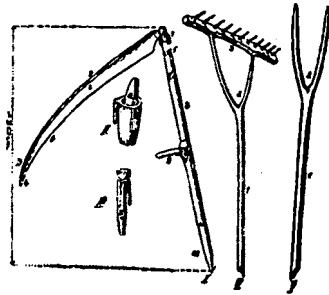
Сіно робить гуцул на *цáринкає*, на *поли* і на *кїшинїци*.

Цáринка се сіножать коло хати, на яку вивозять гуцул багато гною, через що і трава на ній найкрасша; на царинці пасє ся худоба *дóпїзна*, до св. неділі; а про те буде на ній сіно, бо вона гнійна; сїна з царинок не високі, тому і звать їх *дрїбничкі*.

Поле, далеко від газдівської хати, у верхах гір того села, в яким живе газда, воно не гноєне; на поли па-суть лише до Юрія ($\frac{2}{3}$ в. ст.).

Кїшинїця се частина полонни у верхах незамешкалих гір, призначена на сіно; вона загороджена, аби ніхто не пас на ній.

Коса (обр. 112. I.) має дві частини: залізну — *коса*, і дерев'яну — *кіс*; широка бляха коси називає ся *полотно* а хребет его *прут*; кінцева частина коло *п'юска* коси називає ся *ко́лос*, а заострений бік *жало*; а ширшого кінця має коса *п'ятку* з *пунцем*; п'ятку прикладає ся до горішньої частини кісяти, в яким є *б'юка* на пунец; п'ятку придержує до кісяти насунений залізний *перстін*, а верх того ще залізна *закізка* і дерев'яний *насклім* (клинок). *Кіс* — дерев'яне, так за довге, аби сягало косаревн від землі аж під паху, має по середині просту *ручку*; другий кінець кісяти гладко оброблений називає ся *рукода́вник*; є й такі кісята, що замість рукодавника мають другу закривлену ручку — *калічку*, уставлену під простим кутом до попередньої ручки. Підчас *коштія* бере косарь просту ручку у праву руку, а рукодавник або калічку у ліву.

112. I. Коса. 1. полотно; 2. прут; 3. колос; 4. жало; 5. вістря; 6. п'ятка з пунцем (тут закритий); 7. перстін; 8. кіс; 9. ручка; 10. рукодавник. II. Кушка, в він брус. III. Бабка, на бабчарі. IV. Греблі. 1. держівно; 2. розкіт; 3. вагон з зубцями. V. Вили. 1. держівно; 2. рога.

Кушка (обр. 112. II.) се дерев'яний, вижолоблений сятий стіжок з *вухом* до зачіплення за черес; в кушку вкладає косар *брус*, яким остріть косу, і *мусак* — кусень виточеної криці; як вухо кушки відорве ся, то кажуть: *вухо учвало сі*. Се злий знак, особливо для парубків; таким проповідують, що *повішмула* твоя *дівка ногу* або *учвала сі дорога до дівки*.

Бабка (обр. 112. III.) має *бабчэр* — дерев'яний затесаний фіст з вухом (до завішення) і *бабку* — залізне маленьке ковало устроєлене туго у бабчарі; уткнувши бабчар у землю, *кляче* косарь косу клецем на бабці, а *мусаком* *прівит* (рівнає) жало коси, аби добре і легко *рубала*.

Греблі (обр. 112. IV.) аложені з *держівна* і *греблія*; грубший кінець держівна розколений на половину у *роакті*, а сей іде у дві діри *валка*, на яким повбивані прямоюсно рівні дерев'яні *зубці*.

Вили (обр. 112. V.) є *зеліані* або *дерев'яні*; *держівно* одних і других дерев'яне; дерев'яні вили закінчені двома *ріжками*, держівно у залізних вилих називає ся *суло*, воно входить у залізну *тулю* (літку), від якої розходять ся чотири трохи вигнені тонкі залізані *ріжки*.

На *перегною* — згноєній землі, роблять сіно два рази до року : раз на Івана — *сіно Іванішне*, воно довге, тверде, другий раз в осени — *отаву*, вона маленька, м'ягка. Іванішнього сіна дають зливою на *басар'юнок* — до подюю, бо від него припускає корова *пильно* молоко ; отавою годують телята, ягнята, кізлята ; вони учать ся на отаві їсти, бо отава м'ягка, *солодка*.

На *сушім* (негноєнім) полі, або у цолонинах на *кішніци*, роблять сіно лише раз у рік, аж воно виросте велике, себ то між Богородицями.

Скошене сіно се *поліг* ; воно не може висхати *валами* на землі, бо у горах часті дощі, воно би від землі випріло, тому кидать его ще мокрим на *остров'яниці* — 2—3 метри високі смереки з сучем ляше з дрібнішого об'їмханням ; на тім сучю затримує ся сіно, лежить лехко, вітер може його продувати, через що воно просихає, після того скидають його у *копиці*, де воно висихає цілком ; з копиць зносять сухе сіно на *носильника* — двох довгих дручках, до *стога до стоб'я на віму*. Аби поставити стіг, затикають у землю *остреву* — 6—7 сяжінь довгий гладкий верш'єк смереки. Забиваючи *остреву* у землю перев'язують її сіном, бо *голу гляба лишити*, а до перев'язаної не має *Юда* ніякого права, а як би не перев'язав, то може вихор сіно ухоняти, або грім его спалити.

До окола затканої *остреви* кладуть *підену* з каміня, ворня, сучя і т. і. аби сіно не лежало на землі, і від неї не *пріло* ; копиці кладе челядина (обр. 111), вона до того має *сох'яніца* = *прикладніца*, а мушнини косять, обертають, громадять, застрібають *піволоки* (дороги, якими сіно носять і де воно губить ся), та мечуть вилами у *стоги*, де челядина держачись *остреви* ловить сіно *граблями*, розправляє руками і придоптує ногами. Аби вітер сіно не *поч'є* (аби вершок не здойнив), сукають *колач із сіна* (довге перевесло), а челядина, що стоїть на вершку *стога*, *намікає* (намотує) той *колач* на вершок *остреви*, що висота із *стога*, і надоптує його добре ; той *колач* хоронить і від того, аби дощ не *начурів* по при *остреву* у сіно.

Як стіг готовий, перекиднують через него *линову* ; з одного боку *стога* держать *линову* мушнини, а челядина спускає ся по ній другим боком у низ ; прикладають також до *стога* гладку *носильнику* а челядина зсуває ся по ній у долину ; дівки скачуть на бік, опираючись на *носильнику*.

Аби маржинна не розтягала сіна із *стога*, огороджують его *оп'л'отом* з ворня (обр. 113).

Через зиму осідає ся сіно під тягарем снігу і дощу так, що острєва стирчать далеко горі над стогом; такого сіна годї умикати, треба его рубати пилюю.

Сіно носять із стогів до дому або на поле, де маржина зимує, у *петельках*, *цапарях* і *ключях*.

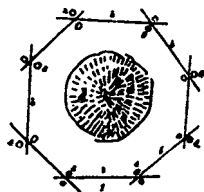
Петельки се довгі грубі шнури зложені у петлю, якою накладане сіно стягають і по через плече закидають. Ними носять нараз небагато сіна і то лише з стогів, які стоять близько місць, де зимує маржина.

До дальшого *ношіння* служить *цапар* і *ключ*.

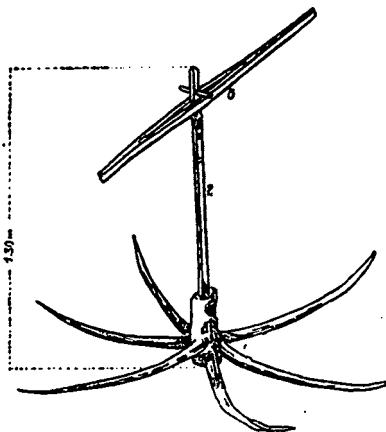
Цапар (обр. 114) се коло півтора метра довгий вершак смерічки, з якого обтісують гладко усі верстви сучя, полишаючи лише одну при грубшій кінці; тонший кінець — *шпнар*, застругують пласко; набравши сіна *пластами* із стога, накладають пласти через шпнар кілька треба тай проти чоловіка (сили его). притискають сильно ногами, аби пристало до верстви сучя, *ровкіном* (патиком у середині розколенім), аж він заскочить у *вѳруб* шпнаря; обмикавши сіно довкола, перекидають цапар через плече, на яке він вистаючою частиною шпнаря опирає ся а сіно держать верства сучя і плечі чоловіка.

Ключ се значно більший цапар, в яким, коли вже сіно наложене пластами і придавлене розкопом, ідуть по під кінці розкопа, два патки — *наріжники*, а по під кінці тих двох другі наріжники, так що з надвіря тримає сіно верства сучя, а від плеча чоловіка простокутник

утворений з наріжників, що зложені поверх сіна краями пластів. Ті наріжники не дозволяють, аби пласти сіна хилили ся над голову, та аби їх вітер з боків розиравляв. З сіном у ключі наложеним (обр. 115) можна переходити хоть куди, воно дуже туго держить ся, з него не витрясе ся дорогою ані стебельце, хоть сіна тільки

113 Обліт. 1. світ; а) воля. б) воріна; 2. стіг.

114. Цапар. 1. вальбука; 2. шпнар; 3. ровкіно.

115. Гуцул несе сіно влючем.

наложено, що чоловік угнає ся під тягарем. Ключами носять сіно з далека до місць, де зимує маржина.

Сіно дають маржині на *двани* — місци, де його скидають — а *тіршу*, те, що не їсть маржина, загібають і стелять під ківні корови, а звідси скидують у гній.

За *коштне* платять косареви (протиw пори і робітника) по 30, 40 і 50 кр. на газдівськiм харчи, а по 50, 60 і 80 кр. на косарськiм харчя. Челядині за *громажинє* по 20 25 кр. на газдівськiм харчи, а по 30—35 на своїм *амбу*.

3. Бутини. Сплавачка.

116. Гуцули підрізують смереку.

бутинаж — лісах призначених на зруб, рубають старе дерево, що має лише у верхку суча, а повняше воно гладке. Власитель такого ліса наймає собі *звідця* — чоловіка, який би усю роботу у лісі на себе *перевів*; завідця годить собі *летіне* — Гуцулів, що можуть вже у бутинах робити, або на *деньки*, тоді платять їм проти робітника по 1·20—1·50 зр. а слабшим по 80 · 90 кр. за днину, або на *сикман* — гурт, на цілий час роботи, або від штуки зрубаного дерева.

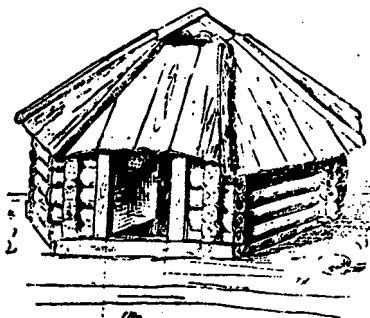
До веденя *реванів* — рахунків, хто, кілька днів, кілька дерева і пр. зрубав, назначають собі *летіні*: *рублятника*, який на *шкаберках* (трі-

сках), осібних для кожного робітника, зарублює ножиком відповідні знаки, що служать до обчислюваня. Про ті ревані подам ближше при цолоннах.

Угоджені *летіні* кладуть собі у лісі на осінь *лубійинки* а на зиму *коліби*.

На *лубійинку* бють у землю 4 сохи, вяжуть їх у горі кілем а верх того вкривають лубем, яке приваляють камінем, аби вітер лубя не зірвав. Боки лубянки вкривають лубем лише від заходу і півночі, два другі боки лишають отверті. Під лубяною настелять суча з осюю, моху і на тім сплять; перед лубяною горить вагра,

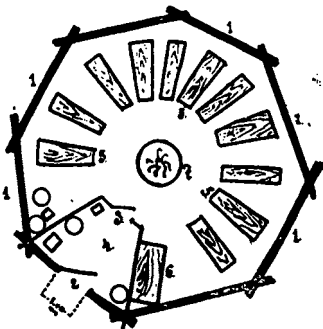
у якій варять їсти, сушать лудине, а вечерами гують собі до-
кола неї.

117. Колиба.

На колибу (обр. 117) ста-
влять на півтора метра високий
шести, осьми- або дванадцяти-
гранний оструб, який імшуть
добре, аби у хату не віяло;
верх оструба кладуть кізля так,
аби вони усі збігли ся у верху
до купи (пірамідально); кізля
укривають дранцями або лубем,
а верх сего смериковим сучем
з фовою, лишаючи лише у верхку
провір для проходу диму. У
острубі нема вікон, лише низькі

подвійні двері; задля того закладають в одній стіні шестикутного
оструба одвірки на надвірні двері, а від кутів тої стіни оструба
до середини дві стінці, а в кінці тих стінок кладуть другі одвірки
на другі двері (обр. 118); частина колиби поміж дверима називає
ся хорімці; у них держать воду, завішують по клинках сарсаму,
а верх оструба хорімців складають пали. У колибі є бита підлога
з валобів (вibraкованого дерева), або земля вкрита лубем, аби від

118. План колиби. 1. Оструб; 2.
надвірні двері; 3. хатні двері; 4.
хорімці; 5. подлога; 6. підложі за-
відці; 7. ватра.

землі не йшла студій; на підлогу
чи лубе кладуть підлога — низькі
тапчани, зроблені также з валобів
опертих на поперечних, у головах
грубших а у ногах тончих низьких,
прідіньях — поперечках з кругляків;
спати лягають на подложі вистелені
фовою, головами до оструба а ногами
до середини до ватри, вкриваючи ся
сіраком або якою верінкою; підложі
завідці уставлене коло стіни хо-
рімців; у ногах подложів кладуть
заставки з дощюнок, аби не пекло
у ноги від ватри; над подложями
у головах прибиті полицки, де легіні

складають свої теркіли (річи); окрім того стоять там горшки, мука
і т. і.

Укладаючи ся спати, завішують легіні сокири на клинках
кожний над своєю головою, постолі кладуть кінець голови, аби

не засыхали від ватри, а онучі стелять під себе, лягають на них, аби їх дим не проходив, „бо від сего днуть ся онучі“.

Посеред колиби кладуть піч зложеноу з *підсипки*, з каменя і глини, верх неї чотири 8--9 цалів *грубих приголовників* — бервен, які вимащують з верха глиною, аби ватра на глині розложена лише горіла; підсипка на те, аби ватра не *імала ся* підлоги. Дим з ватри іде *провірем* (обр. 117) у вершку колиби.

До ватри годить завідця *кайма́н* = *кальман* — такого чоловіка, що порядкує у колибі, варить їсти, рубає дрова, кладе через цілу ніч ватру, і то так, аби людий не пекло, тай аби не було студено у колибі, він за те спить у днину; окрім тої роботи лагодить кайман на запас: сарсами, топорнища, які укладає на *слембінні* коло димника.

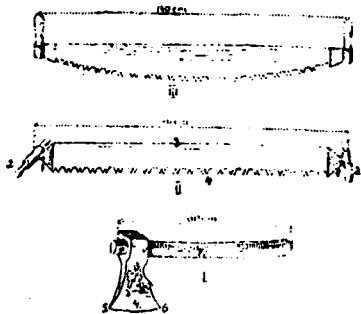
До роботи у бутинах беруть легіні з собою: звичайні *сокири*, *дорньинки*, *кельгови*, *цаніни* = *саніни*, *грифи*, *праві і калюхаті пили*.

Сокира (обр. 119) має: *обух*, *павузу* (береги довкола дери), *шийю* і *плече з вістрем*; на вістрю є *носок* — кінець, що іде на двір, і *борідка* — кінець другий; до того *топорнище*.

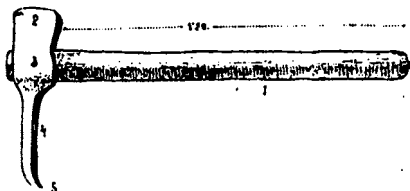
Дорньинкі, се сокири на довгих топорнищах, спроваджені з Дорна — Ватри; ними стинають дерево.

Права пила (обр. 119. II.) має дві *ручницї*, в які входять вистаючі на оба боки *ручки*, *хребет* і *зубате вістрє* (для лекшої роботи вирубують легіні що 2 зуби); такою пилою підтинають дерево, аби его звалити.

Калюхата пила (обр. 119. III.), у неї вистають ручки лише до гори, а зуби всі острі (вевиломлені), нею ріжуть дерево в поперек.

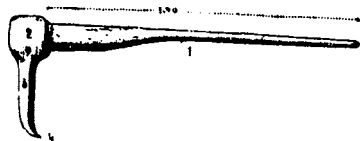
119 I. Сокира. 1. Обух; 2. павузи; 3. шийя; 4. плече з вістрем, у якого є носок 6, і борідка 6; 7. топорнище.
II. Пила права. 1. ручниця; 2. ручки; 3. хребет; 4. зубате вістрє.
III. Пила калюхата.

120. Гельгін. 1. топорнище; 2. обух; 3. павузи; 4. фалда з дубком 5

Гельгові (обр. 120) має довге до паузх сягаюче грубе топорище, на яке він набитий; у него є обух, паузхи і 50—60 цм. довга *крижіва* — на 4 боки однако широка *фбада* а *дзюбком*; зачепивши дзюбком *гельгова* тягнуть *ковбок* на *пільгу* — рівне місце, або відвертають его на рівнім місці на бік.

Цапина = *сапіна* (обр. 121) теж залізна; замість обуха має вона низеньку, широку *п'ятку*, до того широке вистаюче *плече*, в яке входить долішня частина топорища і кінчастий правий *штіль* з *палем*; топорище у неї так довге як у *гельгова*, лише значно тонше, через що і ціла *сапіна* легша; нею підтягають *ковбки* на спадистім місці у гору.

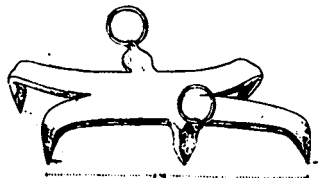

121. Цапина. 1. топорище; 2. плече з п'яткою; 3. штіль з палем 4.

Гриф — залізний кіл з довгим на 1'5 м. держівном; ним підважують або *гукують* (тручають) *ковбки*.

Раки — (обр. 122) — (підкови під підосвн) залізни на 4 до 6 *зубців*; *раки* прив'язують до підосвн *чобіт* чи *постолів*, аби не совгати ся по *леду* та *совських* *деревах*.

Дерево держить ся *коренем* у *земля*; частина его при *земли* се *гузір* а *горішня* частина *вершків*; сам верхній кінець *смереки* се *когутик*; що року *приростає* один *когутик* і одна *верства* *сучя*; *когутик* *закривлений* се *кудрик*; дерево *укрите* з *верха* *корою*; вона *облуплена* називає ся *луб*, *лубий*; під *корою* є *ніжа* (*sambium*), а під *сею* *трутина*, на якій видно *літа*; в самій *середині* *трупини* є *серце*, тому і називає ся *дерево* з *середини*: *сердешне* *дерево* = *сердешник*.

122. Раки.

— *Пень* се той *кусець* *смереки*, що *лишає* ся при *земли*, як *смереку* *зрубають*.

Молода *смерека* до 1'5 м. *висока* се *гаджучка*, а *гаджуга* — *смерека*, до 3 метри *висока*, *висша* — *смерека*, а така, що має *суче* лише на *вершку* се — *сігла*; *суча* (*галузе*) *смеречина* *росте* у *верстваа*, а *кожде* *суче* з *дрібніцям* *творить* один *пласт* (воно *розстелює* ся *пласко*); на *сучю* *росте* *фба* (*шпильки*); *сухе* *суче* без *фї* се *фборст*; *сухе* се *пласт* *обчїмханий* із *дрібного* *сучя*; *ломіджа* се *поломане* *сухе* *суче* (*фборст*); *усохла* *смерека* се *шумиця*; аби з *смереки* *зробити* *шумицю*, *треба* *лише* *кору* зі *споду* *смереки* *учбрти* (*обдерти*). — *Вівороть*, се *смерека*, яку *вітер* *повалив*. — *Корба*, се *дерево* *дуже* *суковате*. — *Так* і у *ялиці*.

Смереки ростуть у лісах, гаджу́ги густо у кичорах, а сі́гли зрідка у сі́глах — темно-зелених лісах, названих від таких смерек.

Груба стара ялиця се *ба́шта*, а ліс такий *ба́штаннік*.

Дуб і інші листясті дерева мають *гіля* а ої *гілечка*, а на гілечках — *лісте*. Ліс, де ростуть дубі, се *дуброва*, *дубровина*, а де росте бук: ліс *буковий*, *буковина*, *буковінка*.

Того дня, як колиба готова, а з сьм пора легіням іти до роботи, не сьміє ніхто вийти з колиби на двір, аж перший вийде завідця, помолить ся на дворі, затеше три рази у перше-ліпше дерево, поверне назад у колибу і тут покличе на людей, аби лагодили ся до роботи; скоро легіні готові, випроважає їх завідця з колиби; на дворі поздоймають усі кресані чи шапки і йдучи за завідцею молять ся голосно. У перше дерево в бутнах рубає завідця три рази, причім падуть легіні на вколішки, говорять в голос Отче наші, кінчаючи словами: „Єк Господь Бог допоміг нам в мирности зайти суда, так Господи Боже допоможи цесу роботу доробити і до дому зайти усему народови тай мни“.

Тепер забирають ся легіні до роботи; аби робота щасливо йшла, мусить щасливий з поміж них її *счинати*; а щасливий той, що вже у бутнах робив, та якому дерево ішло рівно, гладко, не підскакуючи; такий щасливий називає ся *счинатник*.

Дерево *підрубують*, або *підрізують* (обр. 116). Підрубують дорня́нками при землі двоє людей, а як воно дуже грубе — четверо, тоді 2 з них стає з одного боку, а 2 з другого; ті, на котрих бік має дерево повалити ся, рубають нижше і *велику тріску*, через що буде більша *стеть* (ширше і глубше зарубають), а ті з другого боку рубають више і *менчу тріску*.

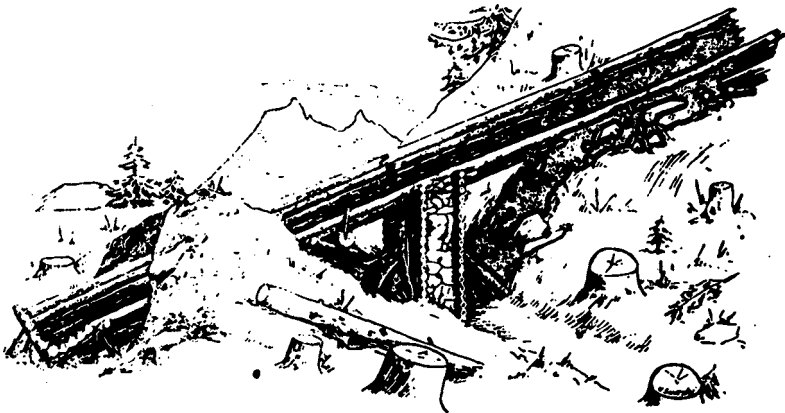
До підрізуваня дерева служать поперечні пили; як має дерево звалити ся у долину, ріжуть його з гори, а як воно має упасти під гору, підтявають дорнянками з гори а підпилюють з долини і *підгоняють клинєм*.

Скоро повалить ся смерека, *строжа́т* її — обтинають суче лишачуючи з нею 2—3 цалі при пни, і беруть ся до *лупляня*; задля того *напорюють* смереку — стесують з неї вдовж сокирою луб широкости вістра сокири, і зараз луплють її, потім лишачють на 14 днів, аби скла.

Тепер наступає *відтин*: легіні оброблюють гладко полишені кусні сучя, міряють сляжнями довгість зваленого дерева і перепилюють на *ковбки* і то на *третякі* (3 сляжі = 6·70 м. довг.), *четвертакі* (4 с. = 8·70 м.) і *куцки* (4·70 м. довгі). — З одної смереки може бути один четвертак і один куцк, а як смерека від пня гнила, буде з неї лише один третак і один куцк, а часом лише куцк, як

вона *боргáва* — в середній спорохніла; може бути і так, що смірека від гори спорохніла, тоді не буде куцка, лише четвертак або третак. — Позісталі верхки дерева та суче розрубують, складають у *моги́лу* — у лім, тай палять у лісі.

По відтній йде *обгін*, значить *спрѣтувана* усього дерева у *вѣрохи* = у *стрип* — на купи, *рагашѣми* — дорогами, до того дїбранини; сю роботу роблять в часї посухи, аби скорше і лекше було, як *упаде погода* (дощ, сніг, голоморожя) дерево гонити; до такого спрѣтувана стає 2 людей з сапінами, а третій з колом; сей має також путню з водою; ті з сапінами тягнуть дерево а третій підтрчує його колом кроплячи водою; від неї стає дерево совське, воно посуває ся лекше за сапінами. Як є до того дорога, вивозять

128. Ризн. У горі опирають ся ризини на *пільгах* — ковбях устелених просто на землі; повнаше підперті ризн *ворами*, а дальше над *сѣстром* *гашацею*, з відян *перобігає* риза через *переконаний* *горбов*; у долині *перетаті* ризн з *поперек*, аби мож побачити, як ідуть *ворі* і як опирають ся на *них* ризини, аби *утворити* *жолоб*, яким *посувають* ся *ковби*.

дерево *корчугами* до ріки, а як ні, то спускають у долину *стелінками* — 2—3 *ковби* *примоцовані* *одн* до *другого*; по тих *стелінках* пускають *білляну* (*окороване* *дерево*) аж до *ризий* (обр. 123) — *широких* *жолобів* *устелених* з *довгих* *вібляків*.

Для уложеня *ризий* роблять *легині* *насамперед* *дорогу* від *місця*, на яке *постягали* *зрубане* *дерево* або *спустили* його *стелінками* аж до *стїлця*, звідки *вивозять* *дерево* на *корчугах* до *ріки*. *Дорога* під *ризн* *мусять* *бути* *так* *дїбрана*, аби *ризн* *ішли* *все* *під* *тим* *самим* *нахилом*, *через* *що* *мусять* *дорога* *іти* *то* *просто* *то* *у* *закрути* і *перобігати* *часом* *кілька* *кілометрів* *стоками* *гір*, *долинами*, *по* *над* *бзєрами* (*парови*), *поток*, *жолобими* (*долники* *межи* *двома* *горб*) і т. д.

Аби здовж обраної дороги устелити риза, треба вперед поперерубувати *ломи*, розкопувати горби, зрівнати рови, потому здовж так приготованої дороги класти *ворі* або *кашиці*; *ворі* (вір — нечищений кінь, польс.: *kozły*, нім.: *Böcke*), се кусні ковбоків оперті лише з одного кінця на двох *лабах*, вбитих міцно у землю; такі ворі усталені лабами від себе на боки, а фостами до себе; *кашиці*, се підпори зроблені з двох прямовисних стін з круглого дерева, підпертих з надвіря *медведями* (великими ворами) — місце між тими стінами закидане камінями; і на кашицях усталені ворі; по ворах устелюють *ризи*, дерев'яні жолоби, зроблені з *ризінок* — вібляків призначених на те; устелюване починає ся від землі, де ворі фостами сходять ся; відси ідуть ризинки вже *з-похова* — похило, по ворах, до яких вони прибиті *тиблями* — дерев'яними кілками; ризинки, що ідуть *з-похова*, називають ся *облогами*, вони грубші від долішних ризінок, і служать на те, аби ковбок не вихопив ся на боки; ворі висні або низші, залежно від терену. Риза аладжені так, що, чи вони ідуть просто, чи у *закрут*, то довгий ковбок не спинить ся, але біжить далі у долинну ризю.

Вздовж ризий стоять *шихтарі*; один з них *кронінік*, має у руці *черпак* (обр. 124) з ручкою, на роті *нарубленою*; черпаком *сів* він воду

124. Черпак.

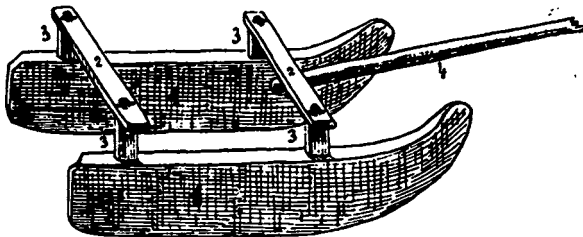
по ризах, здовж яких покопані кернички; від води стають риза літом совські, та не запалять ся від тертя, а зимою накидують риза снігом, від чого ловить ся на них *поледиця*, по якій біжить ковбок дуже борзо з далека аж на великий *рагін*, де є *стілець* — місце виложене вібляками, аби ковбки, що летять з силою з гори, не вбивали ся в землю, лише відскакували від стільця; при стільці з далеку стоять люде, вони відвертають на поклик: *Гой-на* або *Гой враз* уої разом кягговами ковбок, що спустив ся у долину, фостом на бік; се тому, бо як би другий ковбок траєвн тому, що лежить, у *чоло*, то оба розлупали би ся на *кінцішо*. Люде, що пускають ковбки з гори кличуть: *клейгове!* на те, аби шихтарі тай ті, що у долині коло стільця стоять, утікали, стерегли ся і ховали ся, аби їх не вбив ковбок, що летить ризами з гори з незвичайною силою і пруткостію; не раз лучає ся, що ковбок такий вискочить з риза, полетить далеко в бік з силою, яка розторощує по дорозі усе, що подибле. На згаданий поклик *клейгове* відповідають уперед ті коло стільця, на знак, що упорали ся з відверненням ковбка, *кінатів!* Сей поклик повтаряють шихтарі один за другим, а коли

последній на самій горі его повторить, пускають другий ковбок. В часі, коли долішні відвертають ковбок, *сіє кропильник* воду, шхтарі дналять ся, чи не поповане що на ризах а ті у горі притягають нові ковбки з малих раганів до ризів. Як що попеуе ся, чи на стілці, чи коло ризи, кличуть зараз одні до других: *габба!* на знак, аби не давали нового дерева, аж буде усе поладжене. Аж на поклик *кінатоб!* і на відповідь *клейгоб!* пускають другі ковбки.

Як уже усе дерево *видане* ризами, то відривають ризинки від ворів почавши від гори, і пускають їх у долину аж дійдуть до тих, що усталені при стілці. По ризах лшшать ся лише сліди земної роботи.

Чинність спусканя ковбків називає ся *совало*.

Як упорали ся люде з совалом, то звозять ковбки *корчугами* до ріки; *корчуги* (обр. 125) се сани з дуже короткими (1 п.) сильними *кбсажи* звязаними двома грубими *насадами*, що запушені

125. Корчуги. 1. корса; 2. насади запушені у конилі 3; 4. дшмель.

у *конилі*; передом корчуг іде *руда* = дшмель з штельвагою. На такі корчуги кладуть дерево, по 3—5 ковбків гузаром, а верхки їх волочать ся за корчугою; до тих верхків прибивають *бігуні*, по

одному до кожного ковбка, так начіплять їх нераз і 20, особливо як дорога *сносібна*; бігуні вють ся за корчугою по легких закрутах так далеко, що нераз корчуги не видиш, а лиш ковбки немов вужі сунуть ся уперед; се, розуміє ся, лише зимою, як дорога добре снігом устелена і збита.

Над рікою *бгають* (перебирають) і *миглюють* ковбки, значить складають осібно третяки, осібно четвертаки і т. і. у *мигли* (купи). Ті, що миглюють дерево, називають ся *миглаші*. Перебрані ковбки кладуть на зарінок, а як той повний, пускають *гать*, якою горі заставлена ріка; вода, що *зненана* і з великою силою приходить, творить *пбвінь*, а тотя забирає ковбки, аложені на зарінку, і несе їх аж на *прістає*, де у ріці є вже з допливів велика вода.

Сплавачка. Як при приставі в *трачка* — *фірас*, де ріжуть тертиці, то вилловлюють туди ковбки, кілька їх треба, а решту — *марбу* збивають у *плоти* — *дараби*. Задля того ловить кожний керманч для себе при повени ковбки, які вода несе і які собі сам вибере. В першій ковбок, який хоче брати, затиная у чоло вершака два рази сокирою на-вхрест, потім *кочєс* того дерево з води на *пільги* — на два ковбки при березі в поперек ріки уставлені; як *напільжить* (накочає) собі, кілька йому треба на одну *тальбу* (обр. 126) — частина дараби, якої широкість залежить від широкости й глибокості ріки, то *підчулює* — стинає зі споду укосом, кожний вершак ковбка, аби він чолом не вдарив у камінь, після чого затиная кожний вершак три рази на-вхрест, *ирстячі* того дерево словами: „Во імя Отца . . . . . Аминь“. Тепер заверчує у крайні ковбки *розкруте* — молоду смерічку печену у вогни і коло вогню кручену, і заплішує того розкруте до одного з дальших ковбків; а від сего бє розкруте дальше, так що поробить з тих розкрутів

126. Тальба. 1. Ковбка підчулені від чола 7; вони повязані в поперек розкрутею; 2. столець, в янім ходять на сворені 4. перка аложена з дошки 3. і дугара 5; 6. свердел або сохар.

ланц, який вяже вершки ковбків; в ковбках, до яких розкрути не прибиті, а лише над ними переходять, бє по при ланц *стражі* — *клюкі*; таке легке сполученє придержує ковбки разом, окрім того дозволяє кождому ковбковни з осібна, розсунути ся, піднести ся, як ідучи водою, натрафить на *скоки* — вистаюче каміня. Гузярі ковбків цілком не сповні з собою, бо вони грубші, підносять ся або розходять ся більше над каменем, як вершки.

До першої так аложеної тальби робить керму; вона аложена з *дошки*, якою *відвертає ся* воду і з *дугара*, що *своренем* ходить у *стілци*, який зроблений на самім переді тальби; коло керми вбиває керманч *сохар* — кавалок розсохатого дерева, на яке кладе всю свою *теркілу*. Так зладжену тальбу стручує тепер з *пільга*, спускаючи її вершаками на воду; до тої тальби зсилає *гакарями* — міцними розкрутами, другу, а як годен вести, ще і третю. Кілька тальб зсилених одна за другою дають *надвжницю*; 20—30 тальб одна за другою дають *гарєм*, ним може

іти на Бистреци, як невелика вода; дві тальби в ширш збиті се *нашіриця*; *квітебра* = $\frac{1}{2}$ тальби. На кінцевій тальбі кладе керманнич другий столець і лише одну керму; до крайного гузяра приликує *цвайку* — довгу смерекову жердку, якою притримує до берегу дарабу, аби її вода не взяла.

До *збиваня* одної дараби потребує звичайно 2 дні, а пускає ся з нею долів рікою аж тоді, як друга повинь прийде (із розгаченої горі ріка). До одної дараби стає тільки людей, кілько в керманні у ній.

Як мають *пущати дарабу долів*, то держить один керманнич за цвайку, другий іде по дарабі з сокирою у правій руці і зачинаючи від крайного ковбка, перехрещує до сходу сонця кожний

127. Гуцули гонять дарабу.

ковбок *ніском* (носом) сокири і каже: „Як я вас тепер усіх *назначив*, так поможи *мимі Боже відвести вас туди, куда гадаю*“. Потім *затинає* три рази сокиру в середній ковбок наперед себе, бере за керму, а *гамтой* кидав цвайку вершаком на перед дараби, скаче на ню і *ханає* керму в руки; пускаючи ся долів водою *говорять* оба молитви в голос, в часі яких, як і взагалі на воді *не вільно Матку Божу згадати, бо вона важит на чоловіка, аби в него був потопельник, бо то її душі; найбільше треба згадувати св. Николая, бо він помагав при воді найбільше*.

Дараба (обр. 127) іде вершаком за водою (на перед), а гузярями у *стриг* води, через що бє вода у чола гузярів та *тручає*

дарабу на перед; вершаки, зі споду підчулені, пересовгують ся легко по камінях, яких оминути не можна.

Досьвідчений керманч, що знає усі закрути ріки, усі плиткі місця, на яких би дараба могла осісти, всі *скобки* у воді, о які розбити ся може дараба, держить керму при передній тальбі, показуючи *гетажеви* — тому, що держить задню керму, чи і куда нею повести; керманч мусить бути сильний чоловік і завше притомний; він спочиває лиш на хвилю там, де вода глибока, супокійно пливе а русло без закрутів; при задній кермі може їхати будь хто, *навіть Жид*. Керманч знає добре, куда у воді *сгроз*, де яка загата, де камінь (у ріці) *ловит* дарабу; він везе дарабу аж до дальшого приставу, де вже ріка шарша, глибоша; там збивають по кілька дараб разом у одну *плоть*.

За сплавачку платять або від ковбків або від цяля перевезених ковбків. І так платять Жиди за перевіз із Жабця до Кутів 7—8 сяжін довгого, а 8 цалів у вершаку грубого ковбка (*плати*) по 30 кр., а *Прусци* (Прусаци) від цяля 7—8 кр. За крокви (5—6 сяжін довгого а 6" у вершаку грубого ковбка) платять жиди 25 кр., а Прусци 5—6 кр. від цяля; за *вамітник* (4—5 сяж. довгий а 4" в вершаку) Жиди по 15 кр., а Прусци по 10 кр. Ціна тотя зміняє ся як до поря, води, потреби; до платні сеї додають 2 цвайки, столец, 2 колі (якими треба нераз сплав підважити, як задержить ся на скалі) і дошку на керму.

За тоту заплачу мусить керманч (-чі) одной повеня виловити ковбки, і збити дарабу, до чого потребує 2—3 дни, і чекати на другу повінь, аби пустити ся зі сплавом. Як щастить ся, то сплав заїде з Жабця до Кутів за день, тоді може заробити 20—24 зр. на 2 керманчів, а як трафить ся *загата* (перед ним розбив ся сплав і загатив ріку), то мусить чекати нової води, збивати розбитий сплав, так, що не одному за ті самі гроші приїде ся і 14 днів постояти по берегах, заїм доведе дарабу до приставу.

4. Полонина.

128. Вівчери на половині під г. Хомяком.

Полонини се то рівні, то горбоваті; то хвилюваті обшари високих гір, що від осени до половини мая, вкриті снігами, стоять безлюдними дикими пустарями, а скоро тільки літом повіють теплі

полудневі вітри, топлять ся сніги, гори зашумять тисячами потоків, і ті, передше снігові обшари покривають ся густою, буйною травою, на зеленім тлі якої змальовує ся живий килим гарних гірських чічок, — *полонина закосічить ся*, — а за тим закипить на тих обшарах живе тисячів овець, коров, коний а по при них і тих, що *сокб'ять* найбільше гуцульське майно — маржину.

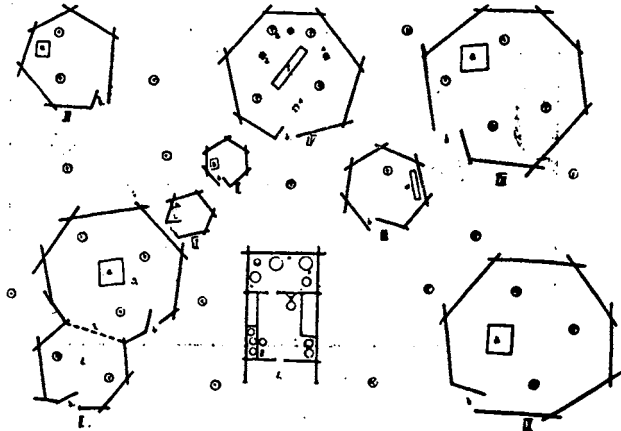
Властителами — *депутатами* полонини були до недавна Гуцули; тепер перейшло богато полонин і то найкрасчих на власність *поганої віри* — Жидів.

Кожний депутат призначує одну частину своєї полонини на *пасовиско*, а другу на *кішиніцу*.

Пасовишко, се частина цолонини посеред лісів, жеребу, зрубів, аломів, камінія, де не можна косити сіна а тільки випасати маржину; скрізь по потоках пасовиська покладені *коритá*, якими *протіє* вода з чуркалів, або менших потоків, до дерев'яних *жолобів*, з яких пе маржина.

Посеред пасовишка вибирає депутат *найкращіше* місце на *стоїще*; воно повинно бути легко доступне для вівчарів і маржини, охоронене від вітрів і через те догідне на вічліг та приступне для *мішеників* і їх коний з *тёрхами*; коло стоїща мусять бути і жерело *ладної води*; стоїще не може бути на *сукровищи* — місци, де когось убито; сукровище пізвати по тім, що там збігають ся вівці, та ревуть; — посеред стоїща росте з рідка *хиляте смереча* = *кумбук* — смерека, якій уято за молоду вершак, через що вона не росте більше у гору, але розкладає ся в шир — стає хилатою; така смерека пороєла у горі дуже густо сучем, а долом *фборостом* — су-

хим галузем, з якого звисає довгий *мох* (*Usnea barbata*), через що така смерека густа як *руно на вівці*; її не повалить вітер, бо вона явзька; під ню ховає ся маржина від *плови* — бурі з дощем, і перед сонцем, що в полудне дуже *пріє*.

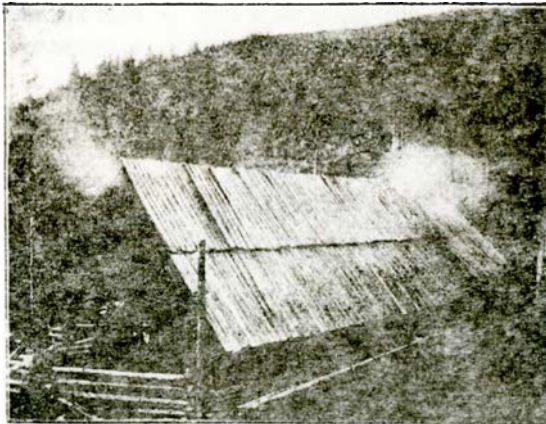
128. Стоїще. I. Стая. II. Кошара для овец, в ній: 1. стружка, 2. загорода перед стружкою, 3. загорода за стружкою; III. Бізівник; IV. Загорода до порою коров, посеред якої 1. молоб, 2. ключі на телата. V. VI. Телятняня. VII. Загорода для худоби. VIII. Куча для свиней. IX. Стадарна = кішня, — а. завагри; б. ворота, + кумбук. Так виглядало в р. 1878 стоїще на лозинні Лудовій, власности Стефана Білоуска а Гривана.

На такім місци стоїща, куда би людям було сухо зайти, звичайно на боці, аби те місце не згрузила маржина, кладе депутат *стаю*, а трохи подальше осібні загороди на кождий рід худоби, і так: *кошэру* на вівці, *тельятник* на телата і на *набизис* — телата, що вже переанмували; *стадарку* = *кішняк* на коні, *елівник* = *елочэр* для ялової худоби; *кучу* для свиней; окрім того

осібну загороду для подою коров, — а осібну для усього товару, яку в Іворові називають: *окіа*, в Жабю: *богвэрка* а в Ферескули: *вакарка*. До кожної кошари ведуть осібні *ворота* = *обгін*.

Стая, покладена з оструба як хата; вона без вікон і без стеліни; поверх оструба ідуть кілли, вкриті драйціями; в причівку є діра для проходу диму; до стаї провадять тільки одні двері. Широкість стаї (рис. 130) виносить 4·50 м., довгість 10·10 м., окрім того вистаюче перед дверми піддаше без оструба 2 м.; сам оструб 2 м. високий. Нутро сої стаї поділене на дві частини: *ватарник* 5·60 м. довгий, він без стеліни, і *комора* 3·50 м. довга.

Під бічними стінами ватарника покладені широкі лавиці; а поверх тих лавиць у горі прибиті полиці; на лавицях постіль для

130. Стая на подонні Кядроватій на горі Ротпю. — У піддашу стоїть ватаг.

ватага застеле-на фосою, сіном, веретою; а на полицях миски, фляшки, сіль, ложки і т. і.; від входу по кутах ватарника стоять: пугна на молоко, та бодні з гусьянкою, сирваткою і т. і.: над боднями висять сита, на клинню лудина, креси та що. Майже посеред стаї го-

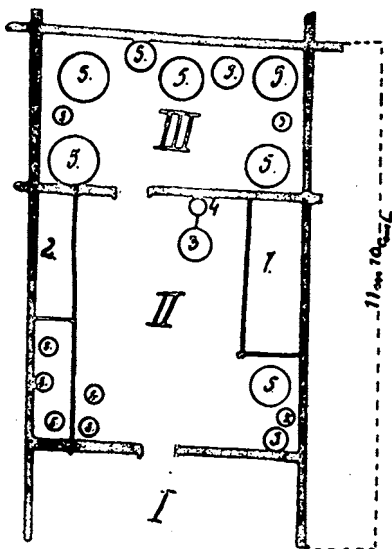
рить *ватра*, а над нею уставлений *веркльог* (обр. 132) з кітлом завішеним на кужбі; веркльог уставлений при стіні, що розділює ватарник від комори; за допомогою веркльога можна котел привести над ватру або відсунути від неї, окрім того завісити його нижше або вище над ватру; веркльог зроблений з круглого грубого 2 м. високого стовпа, що обертає ся у каганці і в гужві, яка притримує його прямо висно при острубі, що ділить ватарник від комори; до того стовпа задовбаний поземо, в високости коло 2 метрів, властивий *веркльог*, зложений з 2 простих сильних вершаків або з одного грубого продобаного, посеред якого завішена заклебучена *кужба* = *берфела* з кітлом; як треба, то можна котел відсунути на

бік від ватри, посуваючи то в право то в ліво верклягом, який обертає ся wraz з стовпном; колиж треба висунути котел на перед або в зад, то пересуває ся туди берфелу, що ходить поміж двома вершаками або в продовбанім місци; аби котел піднести у гору або спустити низше над ватру, на то продовбані у берфелі діри, якими переходить чін, що придержує берфелу на верклязі.

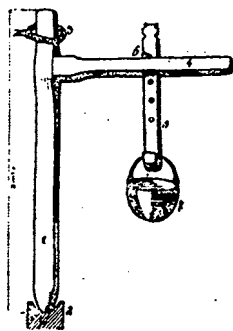
У *коморі* стоїть бриндзя, бараболя, мука, будзи й инший добуток та потреби полонинського житя.

Піддаше має стеліну, на якій сушать ся будзи.

Усі загороди обгороджує депутат 2-3 метри високими *дінницями*, спорядженими з *лбміа* смерік; задля того провалюють вівчарі зрубані смереки вздовж границі загороди одні гузарями, другі вершаками до себе; суче тих смерік обгинають укїсно, лишаючи довгі *спіці* — кусні галузя; зрубане суче паде помежи спіці, що стирчать тепер остро в гору; так роблять против медведя, аби не міг перелізти через дінницю; а як коли і поважить ся, то ступаючи сучем, ломить його, паробить трескоту, будить псів і людей, а ті проганяють його. Старі медведі мудріші, вони паловять *стропу* куну, моху у кожду лабу і так ідуть верх ломів у кошару; їх не чути тогди, бо суче не ломить ся; як лише перелізуть через дінницю, кидають мох, а ухопивши вівцю утікають з нею, та хоть тогди спуджають вівці та пароблять лому, побудять псів і людей, то медведя уже "не зіпре і не йме ніяка сила".

131. План стаї (обр. 130). I. Піддаше. II. Ватарник. III. Колора; 1. 2. лавиці; 3. ватра; 4. веркляг; 5. бодаї, бербенці; і т. і.

132. Веркляг. 1. Отовп; 2. паганец; 3. гужва; 4. веркляг; 5. берфела; 6. чін; 7. котел.

Рідко який депутат кладе вориня на около загородий, раз тому, що не можна кіля вбити глибоко в каменисту землю, і легше медведеви через вориня переліати, а друге тому, що до тої роботи треба багато людий, а дінниці з *лону* зроблять пастухи самі.

Серед кожної загороди кладуть вівчарі для себе *стайкі* — *заватри* (обр. 133); се похилений дашок вкритий лубом та привалений камінем, що опирає ся на чотирох, з переду висших а з заду низших сохах; у стайки нема звичайно бічних стін а се тому, аби з неї можна кожної хвилі дивити ся на усі боки загороди. У такій стайці лагодять собі вівчар постіль, бо на землі годі спати, — *дош підмис* би вівчара. На постіль бе вівчар з тої сторони стайки, де вона висша, дві низькі сохи у землю, і лучить їх *саблоком* — по-

133. Стайка вівчарська.

перечним вібляком, а з противного боку стайки, де дашок спадає низько, накладе великого каміна; верх зволока і каміна покладе *авлоби* — поколені грубі дошки смереки, а верх них *намобстить* моху, сіна, сучя з *фовю*, аби мягко було спати; довкола стайки копая рівчки, аби вода не йшла у стайку, але спливала гет; в ночи горить перед кожною стайкою ватра.

Кошара для овець переділена на дві частини *стрункою* — місцем де доять вівці: кошара перед стрункою і кош. за стрункою.

В загороді, де доять корови, уставлений по середині жолоб під дахом; туда дають коровам в часі подою *басарунок*.

Кошари треба нераз перенести, навіть того самого року на друге місце, а се тогди, як маржина вимісить землю, згрузить її, дощ сполоче глину, а з землі стирчить лише остре каміне, на яким не

може вже маржина перепочивати. Як стоїще тверде, можуть на нїм стояти кошари і 3 роки, довше нї. Місце, де передше стояли кошари, називає ся *старе стоїще*; на вїм виростає з часом найкрасша трава, бо воно добре вигноєне; як земля вирівнає ся, косять там сіно.

Деякі депутати закладають від разу два стоїща: одно на *затїнку* — в рїдкім лісі, друге на *осовній сонця*; у стоїщи на затїнку припочиває маржина, як на дворі *дощіво* та холодно, а як *вєрме*, то у тїм на осовній сонця.

Кішниця се гладке поле; поросле буйною травою до *кошїня*. Вона огорожена плотом з вориня, або *лѣмом* — проваленими сме-реками. Песеред кішницї стоїть *зимарка* з *колешїями*; зимарка се звичайна стая, або хата без печи, у якій живуть ті люди, що приходять із села робити сіно; на кішницї стоять стоги з сіном, огорожені *блотом* (див. сінокоси); сіна того напряче депутат в осени, аби було чим годувати маржину, занїм весною другого року буде добра паша, або як часом і у саму Петрівку *упаде зимá* та лежить через кілька днів; бо зима (сніг) *лѣвить* ся у полонинах дуже скоро, а тогди треба загаяти стрижені вівці у колешїї, покладені при зимарцї; там треба їх тай усю маржину годувати *напрїятим* сіном так довго, аж *зимá* зчезне.

Ватаг і його люди. Скоро лише настане весна; *вїрїжєс сї* депутат або его *паштѣр* — *набмец*, у полонину на *веснована*. Він годить собі на *вѣтага*, статного, порядного гаду, який забезпечив би своїми заходими *мішѣнникам* обїцаний *дат*, а депутатови найбільшій хосен з полонини. Деякі властителі полонни ватагують самі.

Вѣтаг — найстарший на полонині; він порядкує там уоїм: людьми, маржиною, молоком, визначає, куда кому пасти, скликає на обїд, вечеру, розділює поміж *мішѣнників* *скѣром*; його й слухають усі і в кождїй справі. Ватаг має *нагїлїти* депутатови людин, або добирає собі сам таких, що зможуть за цілий час випасу *чисто сї обѣодити*, аби сї нї за кого не *винували* (аби здержалися від челядини), бо як би ся такий трафив, що буде заходив собі з челядиною, то той мусить мати шкоду в худобі; окрім того не сьміє пастух з перед другого що небудь украсти, бо худоба зараз розриває ся, губить ся по лісах; в кінци мусять се *бути люди*, що *уміють в собою в мирности жити*.

З поміж таких добирає ватаг собі людей відповідно тому, до якої худоби надає ся полонина, та против того, яка вона за велика; він годить *вїсчєрїа* до дїйних овець, одного на *сотцє*, *боггарїа* = *гайдеїа* (вони кличуть: гайда гей!) до товару, *стадаря* до

кониї, *влочера* до ялового *дробу* (ялових овець) і до баранів, *вмічника* до ягнят, *свинара* до свинній, *телчера* до телят, *коваря* до кіз, *нічника*, що вартує у ночі, *спузаря*, що носить воду, дрова до ватрів, та все їх піддержує; він тому спузар, бо все замащений у *спузі* — поцелі.

Усі тоті люде ходять на полонні у *мазанках* — білу виваренім у маслі і лою; під мазанкою тіло біле, його не ловить ся ніяка *бгидь*; в одній мазанці ходять вівчарі через цілий час свого

134 Гнат Стефурка Федорунчуків з Жаби, ватагував в р. 1899 на полонні Кадраватій.

побуту в полонні, бо там нема кому біля прати, а тим менше достатчувати чистого. Як пригріває сонце, то в мазанці дуже горячо, а в часі холоду нераз так змивно, що мало шкіра не потріскає.

Депутат дає нагиленим людем *сем-брілю* — винагороджене в натураліях або *заплату* в грошах. Ватаг та старший вівчар беруть 5–6 бербениць бриндзі (бербениця вартости 8–10 зр.), або готівкою коло 50 зр., до того одні постоли на місяць, харч і вільний випас свої худоби; молодші пастиухи дістають по 3–4 бербениць бриндзі, або грішми 25–32 зр і харч; лише бовгар дістає все заплату: коло 8 зр. за місяць і харч.

Веснована. Перед св. *неділею*, значить перед зеленими святами (коло $\frac{20}{5}$) виганяє депутат на полонину маржина свою та тих, що йому свою повірили; того дня стріляють, трембітають скрізь по горах, вівчарі трубять у роги а те все на знак, що настав час *вріжети* сї у полонину. Челядь обливає тоді вівчарів водою, „аби вівці молока богато давали“.

Ватаг іде з одним або двома пастиухами наперед, аби у стаї і на стоїщу усе приладити, зайім маржина встигне прийти. Прийшовши до стаї, отвиряє ватаг двері і промовляє: „Дякую Господу Богови, що Господь Бог допоміг, аби я у тебе війшов у мирности, в радости, так ми Господи Боже допоможи з тебе зійти у мирности в радости. Як мині Господь с'єтний допоміг зиму черезимувати, так мині Господи с'єтний допоможи літо перелітувати, товаришам моїм та всему народови православному“. Помолити ся скидає теркалу у кут, заходить по за заватру, затинає на відлів сокирою у стїну

і кидав ма дамше ватрище підкову, кажучи: „Ти вже є доста пі-
хама і бита і ще не є згорена; тепер маєш горіти; — піхати,
донгати тебе ніхто не має“!

Тепер бере ся зробити живу ватру. Задля того вишав по
кусневи *векелії* — *губки* у оба кінці розколеного патика (губку
таку мусить ватаг дома виварити у лузі з сиріої букової губки,
через що вона м'якне, а скоро висохне, товче її добре, аби стала
податна); один кінець патика припирає ватаг до одвірка стаї,
а другий до лодви, яку придержує пастух; в около того поземо
стоячого патика *перемітує* ватаг два рази ремінь, потім тягне за
одни *фіст* ременя, а пастух за другий, через те крутить ся патик
то в один то в другий бік, а губки тре ся до одвірка і до лодви
і від того затліває а дим з неї починає *фубкати* далеко на усю
половинну, і стелить ся гет по горах. Се *жива ватра*. Скоро вона
покаже ся, звертають ся присутні до сходу сонця, клякають і го-
ворять за ватагом Отче наші, кінчаючи їх словами: „Допожи мнї,
Господи, як єс мнї поміг сю живу ватру розкласти, ві загасити“!

„Жива ватра дуже добра на худобу і для людей; зьвір чує
тот пух з неї, та вже так не бере сї ні маржини ні чоловіка; від-
келі люде кладуть ватру із тих дїтчих сїрників, від того часу
слабує худоба, ведмід ві ханає, прийшли податки, люде збідніли,
Бог не благословить“ — пояснив мені ватаг Гнат Стефурьик.

Зробивши ватру *відгашує ватаг її у воді* — кидав вугля до
води; тою водою хрестить він струнки, кошари, маржину, вімена
коров, а решту води держить у фляші аж до розлучіння.

Живу ватру несє ватаг у стаю і розкладає на підкові (про
котру висше згадано) ватру, яка за цілий час, як довго зістає ва-
таг у половинї, не сьміє загаснути; підкову з неї не мож вибрати, —
бо вона закладена у ватру против граду; на таку стаю, де горить
підкова у ватрищи, ніколи град не ба, бо вона *вже бита і піхана*.

З ватри, що горить у стаї, бере ватаг головню і обходять
з нею ціле стоїще, говорячи Отче наші, які кінчить: „Так, як мине
нічо не перейшло, коли я тебе обходив з вогнем, так аби мнї
нічо не перейшло через ціле літо худобу“, потім кидав головню
серед воріт, якими будуть перегонити худобу.

Як до того часу не прийшла ще маржина, докидає ватаг на те
місце, де кинув головню, форосту і лому, а сам іде порядкувати
у стаї; як наближав ся маржина, виходить ватаг против неї, а скоро
вона зачне переходити через грань, розложону у воротах, ватає він
її словами: „Абис мала таке горече серце, як гореча ватри, абис
була така остра, як остра ватра, що через ню переступаєш“.

Пастухи загонять кождий свою маржину у назначену загороду, де тотя умучени ходом лягає перепочивати; після того лагодять вівчарі собі застайки та постіль.

За той час упорядкував ватаг у стаї, зварила ся і кулеша; на голос трембіти сходять ся пастухи у стаю, щобн поживити ся, та послухати наказів і науки ватага.

Під вечір збирає старший вівчар усіх молодших, бере вогню зо стаї, іде до своєї застайки і розкладає перед нею ватру; а коли з неї вже палахкотять полумя, каже до зібраних: „Товариші, будьте добрі, послухайте мене і моєї промівки; падьмо на колінки, говорім молитви: перше, за здорове всего народу православного по всім світі, по Божім завітї і за наше! Заступи нас, Господи, заборони від усего лихого на росах, на водах, на усіх переходах; допоможи нам своє обістя вздріти, котре який має. Заступи, Господи, заборони хрестьянську худібку на росах, на водах, на кождих переходах від усєкого лиха і від принадку кыжкого. Бк нам Господь допоміг хрестьянську худобу зібрати, так допоможи нам Господи єї усєму народови православному віддати“.

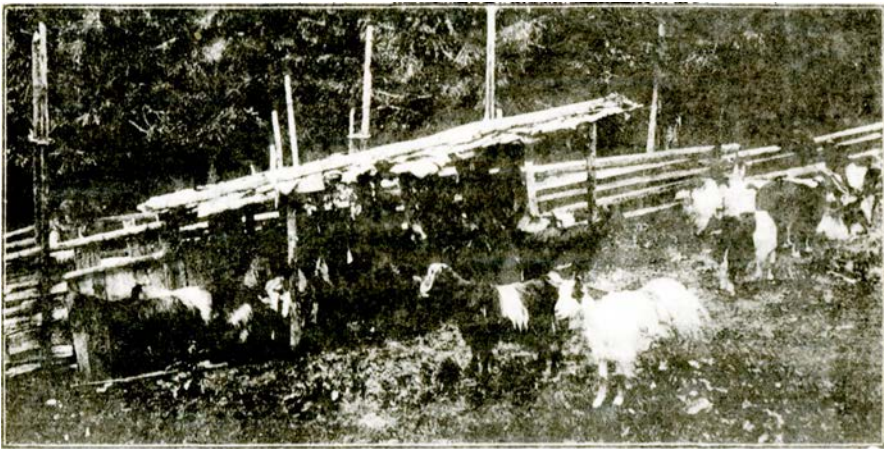
За той час розгорїла ся ватра на добре, пастухи беруть із неї^ю по головни і несуть до своїх застайок, і розклавши ватри перед ними, лягають *перепочивати*.

На другий день встає ватаг дуже рано — *на зорях*, коли усї ще сплять, іде до своєї *струнки*, при якій він доїти має, затинає там три рази сокирою в обрубину і каже: „Як моїй сокирі ніхто не годен нічо зробити, бо вона зелїзна, криціна, так моїй худобї з моїми товаришами аби нічо не годен зробити по через ціле літо; бо моя худоба тверда, так як моя сокира залїзна, криціна“. — Оглянувши, чи усе до ладу на струнці, трембітає ватаг на вівчарів, аби вставали доїти вівці та жорови.

Кошєра для овец зложена з двох загород, передїлених від себе *струнками*; в загороду *перед струнками* заганяють вівці просто з пасовника; з тої загороди перепускають по одній чорез струнку до *вдоїня*, звідки пускають їх у другу загороду *за струнками*, де вівці румигаючи, перепочивають.

Стрункі (обр. 135) уставленї в *горлі* — звуженім місци кошари перед струнками; вони зробленї з двох *палюхів* — стовпів, злучених з собою *побєдриною*, уставленою в високости бедер сидячого чоловіка; похилисто до побєдрини прибито до неї тільки дощок, кілька вівчарів засїдає до доїня; перед кождою дошкою уставлений в сторону загороди за струнками вїблій *сїдець* з утятого ковбка; вівчарї сїдають на сїдци (оберненї лицем до загороди за струнками)

припираючи коліньми один до другого, опирають ся вони плечима до дошки в зад похиленої; без того опертя не зміг би висидіти вівчар через час подою овець; *гонінник* — наймолодший з вівчарів, бере прут у руки — (прут не може бути голий, бо від такого пропадає дуже молоко, на се дивять ся ватаг дуже) — і накликаючи на вівці *рист*, переганяє їх одну за другою помежи дошки у струнці; — на вівці не вільно у струнці інакше кликати як: *рист*; — старі вівці пхають ся туди на сей поклик самі, бо вони наїджені, їм усе прибуває молока, від чого болить *ікра*, вони раді би скорше позбутись молока та довше припочивати; скоро вівця увійде у струнку, ловить її вівчар за хребет, притягає задом навперед себе до сідця,

135. Струнка. Вівчарі доять кози та вівці.

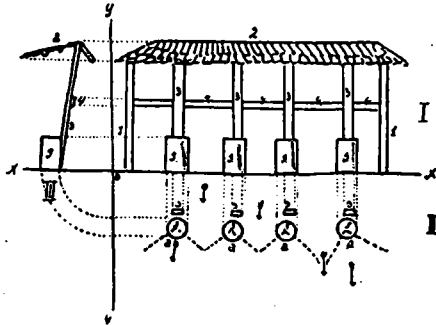
а рівночасно відвертає у бік коліна, аби сим часом друга вівця, нездовна ще, не перебігла через струнку; тепер ловить за дійки і уперед їх *продбює* палцями; потім *гуркає* рукою від разу з цілої *ікри* (вимя у вівці, кози) а нарешті *віцягнує* = *відціркує* решту у підложену дійницю, — після чого вівця вже здорова; на поклик *рист*, тих, що доять, кличе і гонінник *рист*, за сим ідуть другі вівці у струнку, а звідси у кошару за струнками, де перепочивають так довго, аж вівчарі упорують ся коло молока та самі поживлять ся.

Понад струнками є *повірашник* — дашок, аби в часі подою дощ не падав у молоко та на вівчарів.

Коров пригоняють до подою до осібної загороди, де є у жолобі *басарунок* — скошена трава; вимя коров доять у кулаки *арестато*:

раз лівий задній дойок і правий передній, потім на оборот. Туда пускають до коров і маленькі телята, а як міркують, що корова припустила вже молоко, ханають *тэле* за вуха і засилують його у *ключ* = *врем*; здоївши корову, пускають *тэле* до неї, аби зсало решту молока.

Ключ (обр. 137), се вкопаний у землю стовп; в високості коло 1 м. обертає ся в округ него малий *врем*, у який засялюють шиєю

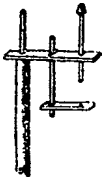

136. Стружка. I. Вид з переду. 1. п'ялюхи; 2. повітряня; 3. дошка; 4. победряна; 5. віці. Стріля вказують, куди вісні переходять а... положене колаи вічарів; II. Перерій поземий стружки; озпачена як в I. падо а віці при подою. — III. Перерій бічний.

тэле; замість ключа кладуть розсоху з *вілицями*, *вінізкою* і *фростом*; у фості є дірка, а тота ходить у *почомні*; непокоячись, крутять ся теля довкола стовпа, аж пастух, здоївши корову, визволить теля з тої телячої неволі.

По першій подою приносять вівчарі молоко до стаї, де його ватаг проціджує й зараз потім наспав горівки у порцію і *перепиває* до всіх людий з словами: „Дай вам Боже

здоров'я! Дякувати Господу Богу с'єтому, що ми сі тут зійшли в мирности, в радости, в веселости; так нам Боже допоможи від газдів в мирности, в радости, в веселости худобу перебрати а відтак сі усу передати і до свого дому сі зібратн". Коли є притім і депутат, перепиває до него ватаг словами: „До тебе, газдо, здоров!" а той відповідає: „Нийте здорові, най Бог дає на пожиток!"

137. Ключ на теле.

Поноївши, розходять ся пастухи кождий у свою загороду.

Посеред воріт, що ведуть у кошару, робить вівчар рукою на землі хрест, паде на коліна і говорить Отче наші; за ним падають усі вівчарі, що є в загороді, на тім місци, де як раз тогди кождий стояв, і говорять собі Отче наші; свої молитви кінчать ось як: „Господи милосердний, будь так добрий, стань на помочі, на поратунку всему народови православному, всім вівчарам і мнїї. Єк се, Господи, допоміг, шо я цу худобу першим днем нинїшним вігоню усу при купі,

так ми, Господи Боже, допоможи остатньої днини усу при купі за-
гнати і людем передати“.

Після сях слів вигонять пастухи маржину на нашу.

Вівчар, що вже бував коло маржини, та минулого року на-
збирав собі *жир* (*Cnethocampa pinivora*) і висушив його дома, схо-
вавши осібно *корблика* — гусінь з білою головкою, що іде пере-
дом, а осібно *увесь жир* — гусіниці з червоними головками, що
за королником ідуть, передає того дня висушений і розтертий жир
ватагови, з прозьбою, аби змішав жир із сілю і розкинув на озна-
ченим місци. Повертаючи в полудне з вівцями загонить їх вівчар
на вказане місце; коли вівці з'їдають жир із солею, з'їдає вівчар
королька в сир промовляючи: „Гк сї тримали за тобов твої то-
вариші, куди ти ішов, ци в ліс, ци в поле, вони від тебе сї нігде
не лишили і при купі тримали, так аби від мене ца худоба нігде
сї не лишила і при купі сї тримала“.

За той час, як маржина пасла, зробить ватаг сир із раніш-
ного молока, а скоро в полудне зійдуть ся вівчарі до стаї на обіди,
роздає він кождому з них по кусневи того сира кажучи: „Най
Бог прийме за здоровє худоби“.

Сям кінчать ся перші звичаї, чари і полонинські примівки.
Від тепер іде житє одностайним ходом, а тим часом лагодять ся
скривь по горах до *полонинського ходу*.

З вівчарями ідуть у полонину і *пси*. В ночи відганяють вони
вовка чи медведя, що *лакїм* закрасти ся у загороду, а динною
ідуть пси із вівчарями у поле, де бігають в округи овець; гавкаючи
завертають їх, а коли яка не поверне ся до *ботєю* — череди,
приневольють її до того зубами.

Хід *полонинський*. Від часу, коли у перше залунало по го-
рах від вистрїлів, від голосу трембіт та вівчарських рогів, коли
ватаг вибрав ся у полонину на веснованє, настає по гуцульських го-
рах незвичайний рух: всюда видно людий, що поракють ся коло ху-
доби; одні роблять вівцям на вухах *обєрку* (дїрку), другі вирубу-
ють їм у вухах *нічки* — витинають подовгастий кавальчик з сере-
днини (такі вівці: *нічкітї*), інші знов витинають із краю вуха *стрілку*,
або лише розколюють вухо раз, два рази, в однім або в двох місцях,
інші знов засилюють через вухо дріт, волічку, роблячи по при те
свої, для них лише звїсні знаки; там знов *пстпнують* рогату ху-
доду, випалюючи на рогах або нумер свої хати, або *пишут шос*
їнше, а є й такі, що настять волос дегтем і т. д. словом кождий

кладає своїй маржині свої *знаменята*, по яких має її спізнавати; запобігливіщі газдині дбають іще про свої *дробніята* — вівці, та корови в інший спосіб: вони хоронять їх від уроків. Задля того привязують їм до хвоста червону волічку, аби той, що має алі очі, не дивив ся на маржину та не урік її, але дивив ся на фіст, якого уречи годі!

Аби вівці були у полошинні *острі*, беруть гнізда осей і восчну з того гнізда, потруть і кидають до соли: „як вівця з'їсть тоту сіль, то стане остра і люта як оса, штрикає усюди, де найліпша паша, а від того дає *май молока!*“

Але є й такі люде, що несвідомо або таки навмисно урочать другому, через що вівці чи корови не дають подостатком молока; а урочать найбільше, як похвалять маржину чи молоко не сплюнувши уперед і не сказавши: „*нівроку, абих вам не з'урочив!* та не дожидаячи відповіді: *не врічливі, не дивні*“. Протия уроків треба ось що робити: натовчи соли, сісти на поріг до схід сонця, і хрестити сіль ножем на відлів (тилем у долину) і так заповідати: „З черленого потоку вийшов черлений чоловік у черленій шпипці, у черленім сердаку, у черлених гачах, у черлених постоліх, у черлених волоках, у черленних онучах, у черленім ремени, у черленій сорочці, у черленім шальку, у черлених рукавицях, у черленій кресани, з черленов сокиров, пішов у черлений ліс, нарубав черленого дерева, наколов черленого ворня, на черленій земни заклав черлену кошеру, нароби́в черлені стаї, і загнав черлені вівці, надоїв черленого молока, пішов у черлений йирмарок, продавав черленов мірков: хто си напив, аби сї розсїв, а хто вздрів, аби осліп, хто учув, аби углух“. Тоту сіль дає ся вівцям, коровам, а тогди хоть би хто напив ся молока від тих овец чи коров і сказав: „ей брате, яке у тебе смачне молоко“ а уперед не сплюнув і не проповів: „*нівроку*“ — не пошкодить маржині ані *молоков*“, запевняла Анна Вардзарючка з Космача.

В інших куті знов стрижуть старші вівці а молодші збирають та прячуть вовну то в посудину, то в бисаги, або в що друге і заносять у хату, осібно *міцьку* — вовну з ягняти, осібно *натинину* — з одворічної вівці, а осібно *тушур* — вовну з вівці другий раз стриженої.

І маржина добачає і відчуває сей рух; старша може і нагадує собі подібні сцени з минулих років, тож з радости, що незабаром піде на добру пашу, починає *блєгти* — ревіти, бігає по цярині а за нею іде і молодша її братия. Скрізь по горах зчинить ся такс незвичайне житє від руху людий та маржини, від голосу

трембіт, вівчарських рогів, вистрелів, гомону пісень, реву товару, бляння овець, ржання коней, вня і гавканя псів, що годі не добачити в тім якоїсь близької і значної зміни по усіх горах, якогось приготування до великого гуцульського съята!

Газди, що дають випасати свою маржину на одну полонину, називають ся *мішанники*, бо мішають свою маржину разом. Мішанники вибирають собі полонину, на яку їм догідніше виганяти маржину, та ближше і справніше іти за бриндзею, і проти того, до якої маржини полонина надає ся, чи до овець, чи до коров, чи коней, що знов залежать від трави, сикости її, температури повітря; нарешті рішає тут і *дат* депутата, що з гори прорікає чи дасть 9, 10, 11 чи 12 разів більше бриндзі, як викаже міртук, що знов іде *проти полонини*.

Упоравши ся з знаменятами, з стриженем овець, та з уроками, умовляють ся сусіди коли і де їм збиратись, аби *мішати* маржину і виганяти її поспблу у полонину.

Раю до схід сонця умовленої днини стає газда голий у дверех хліва, де ночують вівці (вони стрижені, тому ночують у хліву), і перепускаючи їх помежи ноги лічить їх, а як перепустив послідну каже: „Аби тобі нічо так не шкодило і аби не була така урічна, як мої гачі ніхто не урече“. Се робить лиш той, хто знав, що від того тяжко збавити маржину; маржина його здорова, зьвір не ловить ся її, а іншому хоріє, бо її медвідь, — так поясняв Юра Бендейчук із Жабя.

Коли вже мішанники зігнали маржину, рушають у божий час у полонину на *літбвище* і познімавши кресані, молять ся ідучи; передом іде один або два мішенники, за ними корови і воли, потім вівці а на решті коні з *тёрсами*, як: лудинем, мукою, сілю, грисом і т. і. З самого заду йдуть інші мішанники та жінки й діти, що випроваджають свою маржину на край села. Ідучи реве маржина, бляють вівці, гавкають пси, люде трембітають, стріляють, грають на фльойні, співвають, челядь знов бідкає собі за маржиною, до них пристають по дорозі мішанники других сел, та так прямує ціла тота сумішка у глибокі гори.

Такий рух триває у горах зо два тижні. Се *хід полонинський*. Ось *полонинки*, які співвають в часі полонинського ходу:

Закувала зазуленька в вершечку високо —
Буковинка¹⁾ сі розвила, тепер ми широко!

¹⁾ Буковий ліс.

Ой піду я в полонинку, там затрембітаю,
Щоби мене було чути на дев'яту стаю!

Ой овечки, ой белечки¹⁾, писаний ботею²⁾
А хто не вас віпасати, як я ся доженю?
Ой не мет вас віпасати ні брат ні сестриця,
Але мет вас віпасати чужа чужениця.
А чужая чужениця, а чужії люде,
А не вдати віпасати — сором мнії буде!
А не всі сі поженили, тай не всіх забрала³⁾,
Тоти будут віпасати, шо поідростали.
Такі будут вівчерники, шо мут вас смотріти,
Від вечера до полудня в кошвірї держіти.

За вівцями з топірцями, за телички з бучки⁴⁾
Де будемо почувати, та у Ріжевючки⁵⁾.

Ой казала голубая⁶⁾ сірому бичкови:
Не меш мати, сірий бичку, гаразду віколи,
Ти у зинї у саночках, а літї у плузі,
А я собі, голубая, вірякую в лузі.

В полонинці на кедринці, вбив чоловік сою,
Кликала мя молодичка під зелену фою;
Кликала мя молодичка, війтова донечка,
Шоби она не видїла сьвітлого сонечка!
Шоби зго не видїла, тай і не бачїла,
Шо вона мене молодого тай розволочїла!
Не я тебе волочїла, тай не моя ненька,
А чорнії мої очі, чївочка гладенька⁷⁾.
Не я тебе тай волочу, сам жеж сі волочїш,
Замїсь їти в полонинку, гуляєш по ночі.

Ой ішов я в полонинку, тьжжкі зинки вбил⁸⁾.
Я повернув до бїдашки, два гайдюки їмили.

¹⁾ Від бєїта; ²⁾ череда овець білих, чорних, смєлх; ³⁾ до віїєна; ⁴⁾ з бучками;
⁵⁾ хата Рїжевючки стояла між лісами по дорозї у полонинку; ⁶⁾ лорова; ⁷⁾ волосє на чолї; ⁸⁾ великі сїгги впали.

Ой вмили та кочують гет до отамана,
А яж таку любку маю, що не боюсь пана,
Пана єї не бою, війтом не требую,
А шб любка наказує, гаразд добре чую.
Моя любка наказує нікуди ходити,
Лише добре розумочком дома поводити.

Вівчерику, золотару, поклянь вівці пасти!
Не покину, хоч загину, навчив-сме ся красти.
Ой украв-сме два баранці, а трєту ягницу,
Подивю єї суди-туди, робе шибеницу.
Шибеница старенькая, линовки новенькі,
А шоби єї покааяли старі і маленькі.

Війшла любка в полонину вівчера шукати
Подивила єї у стаю, нігде го приймати.
Ой вілізала та на подрю¹⁾ втала букат сира,
Подивила єї в кошєру, милого уздріла.
„Ци я тобі не казала, поклянь вівці пасти,
Тепер ше ти молоденький, хочеш тут пропасти“.
Ой не плач же, любко любо, та не бідкуй, бідко,
Бо з мого подвірєчка²⁾ та на твоє видко.
Від коли тебе не виджу, нічка мині мала,
А чот тота полонника вогником палала.
„Я й гадала, легінику, гасити, гасити,
Нисаними гаччиками водиці носити“.

Ой волики сіроманки, чом ви не орете?
Літаж мої молоденькі, чо так дармо йдете?
Літа мої молоденькі, вами лиш єї сьвічу³⁾
Пішли есте в округ сьвіта, нігде не зістрічу.
Кобис, мамко, осідлала коні вороненькі.
Може би я та здогоня літа молоденькі.
Лишень коні вороненькі ноги утомили,
Літок моїх молоденьких та не вдогонили.
Як я собі нагадаю давнюю давнину,
Мині слізки кочєют ся личком у долину.

---

¹⁾ Поляца; ²⁾ в високях гір; ³⁾ сьвідчу.

Пішли вівці в полоннику самі біленькії,
А за ними вівчерики самі молодії.
Пішли вівці в полоннику, а егньята бліють,
Та що наші вівчерики в полонниці діють?
А чому ви, вівчерики, та не сьпіваєте?
Де ви свої співаночки та подіваєте?
Ой ми свої співаночки подінем, подінем,
В полонниці з овечками на шварах посієм,
Ой посієм співаночки довгими шварами,
Будемо сі умивати дрібними сльозами.
Ой мут туда вівчерики з вівцями ходити,
Будут наші співаночки любі находити;
Мут за ними вівчерики тай й овечки пасти,
Будут наші співаночки за кресаю класти.

Співаночки мої любі, що я вас умію,
Як я піду в полоннику, шварами¹⁾ розсію.
Туда будут вівчерики з вівцями ходити,
Туда будут співаночки мої находити,
Туда будут вівчерики білі вівці пасти,
Мої любі співаночки за кресаю класти.

Ой розлука, пане брате, розлука, розлука,
Бо ти ідеш по за граба, а я по за бука!
А ми у двох товаришу від давна тай нині,
Тепер зістаєш ти дома, а я в полонні.
Ой у селі граб, граб, в полонні бук, бук,
Як лиш клякнеш товаришу, а я буду тут.

Ой висока полонина з вітром говорила,
Хибаж єї розорати, жито би родило.
Не так жито, не так жито, як віру пшеницу,
Утратив я дівчиноньку через молодицу.

Якаж тотя полонника, на весні весела,
Як овечки у ню ідуть із кожного ссла.

---

¹⁾ Швар = трава в полонні.

Як овечки у ню ідут самі біленькії,
А за ними вівчерики хлопці молодії.
А котре з них годні хлопці, ідут та сьпівають,
А як котре мізерскії то в плай позирают.
А шо були годні хлопці, пішли у вибранці,
А хто буде розводити без легінів данці?

Іде бичок у плаїчок, так вірикуючи,
Іде бідне в полоннику ми наказуючи.
Іде бідне в полоннику, наказує мнні:
„Справуй ми сі, душко, дома, як я в полонні“.
Іде бідне з полонника: „Інк сі вівчерило?“
„Гаразд, гаразд, душко пишна, як сі домарило? ¹⁾“
Хатка моя побитенька, хатка на помості,
Чи єс сама домарила, чи єс мала гості?“
„Кувала ми зазулечка в густій березині,
В мене було тільки гостий, як в мельника в млинні.
А як прийдеш ти до млина, у млинні завізно,
Так до мене прийшов, змоллов, хоч рано, хоч пізно!“

Ой піду я в полоннику по зелене сіно,
В полонні при долині там сонейко сіло;
Ше мні ся, товаришу, таке не злучало,
Аби коли в полонні сонце спочівало.

Ой чому ти, легінику, тай і не співаєш?
Де ти свої співаночки тай позадіваєш?
Ой знаю я, товаришу, де я їх задію:
Занесу їх в Черногору, та там їх посію.
А там будут співаночки по горах співати,
А я буду, товаришу, по сьвіті блукати.

Ой кувала зазулейка, кувала, кувала,
Від сьветої неділеньки до сьветого Івана.

---

¹⁾ Дома гадувало.

Ой засьвіти, місяченьку, засьвіти, засьвіти
Та на тоті полонники, на́ хороші цвіти.

Ой овечки, ой белечки, писаний ботею,
Хто буде вас віпасати, як я ся доженю?
Ой буде вас віпасати ба́й хлопець-молодець,
В правій ручці свирілочка, а в лівій топорець.

Ой піду я в полонину, тай там і загину,
Скажу собі посадити в головах калину;
Будут пташки прилітати, калиноньку їсти,
Будут мнї приносити від милої вісти.

Ой кувала ми зазулька, кувала, кувала,
Як упали тьжжі змйки, она сі сховала,
Як упали тьжжі змйки, кувати забула,
Далеко сі іховала, за мене забула.

Ой війшов я в полоннику по зелене сіно
Та не зайшов в полоннику, бо вже сонце сіло.
Не зайду я в полоннику, бо там ожеледа
А я тебе, любко, люблю, за ручку поведу.
Веду бідне за рученьку, бідне не веде сі,
Нід зеленим яворяком спатоньки кладе сі.

Ішли вівці в полоннику, та всі біленькії,
А за ними вівчерики всі молоденькії.
Іде один та наперед, сів собі на гірці:
„Порахуйте, легітники, ци є усі вівці?“
Стали вони рахувати, не було одної.
„Нема, нема, легітнику, тої спутаної!“

При сім боці полонники ватерка палає,
Ходім, хлопці, до дівчини, она умирає.

---

¹⁾ Насамішляво, бо гадани спутала „на знаменята“.

Ой прийшли ми до дівчини, просили нас сісти,
Та дали нам бурьшечки¹⁾ нелупленої їсти.
А я тоті бурьшечки цілцем²⁾ проковтаю,
Та на онті варениці скоса позираю.

Ой піду я в полонинку по зелене сіно,
Не перейду полонинки, бо сонейко сіло.
В полонинці на кидриці голуби сідають,
Ми гаразду не зазнали, літа сі минають.
Ми гаразду не зазнали тай знати не будем,
А по чому свої літа пізнавати будем?
На сьвітї сі не важили, красно не вхідили,
Лиш по тому пізнавати, що-сьме нагрішили.

Іде вівчер з полонинки в широкім ремени,
Несе милій подарунок — кусок сира в жмени.
Укушу я того сира — сирец солоденький,
Єк вівчера не любити — вівчер молоденький!
Єк вівчера не любити у него в вівці,
У вівчера у ремени білі сороківці.

Ой піду я в полонинку, а шо ся в ній діє?
Калинка сі розвиває, листок зеленїє.
У зеленїй полонинці, в зеленїй, зеленїй
Стоїт стадо біленьков, вівці не довні.
Ой піду я в полонинку вівці змувати,
Ци не будеш, файна любко, за мнов банувати?
Ой піду я в полонинку, та в зелену пуцу,
Там я себе зарубаю³⁾, нікого не пуцу.

Біднаж моя головонько, шо я наробила?
Полюбила вівчерику за кавалок сира.
Покушаю я тот сирец — сирец солоденький,
Подняю сі на вівчера — вівчер молоденький.

Пішли вівці в полонинку, писаний ботею,
А хто мет вас віпасати, ек я сі йоженю?

---

¹⁾ = бульба; ²⁾ = цілі; ³⁾ обварую.

Мут онн ої сами пасти, сами віпасати,
За вівчєрем-золотарем у край поглядати.

Ой вівчєрю-золотарю, покинь вівці пасти,
Не покину, хоч загину, не вчив-сме си красти.
Украв би я два баранці, а третю вгницу,
Та на мене збудувалиб в Сиготі темницу.
Вбралиб ноги в кайданиці, а руки в скрепиці!
Тото тобі, легінку, за чужі вгниці!
Ой коники вороненькі, ой коники рижі,
Доків я сі не оженив, то не мав-сме грижі;
А вк я се бай оженив, та став сі журити:
Треба лижки, треба миски, дїтчеї коляски.

Пішли вівці в полонинку, лиш вгнета бліют,
А що наші вівчєрики в полонинці дїют?
Ой я знаю, моя мамко, та шо вони дїют,
Они сидьн при ватерці, білі ніжки гріют;
Ой я знаю, моя мамко, що раненько встают
Та білими волічками ніжки обвивають.
Ой я знаю, моя мамко, коли вони лягают:
Та як озмут трембіточки, на них трембігают.

В полонинці на кидринці ватерка сі крутит,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина сі журит.
В полонинці, на кидринці ватерка палає,
Ходім, брате, до дівчини, дівчина конає.

Якаж тота полонинка весела, весела
Як до неї вірушєла худібка із села!
Полонинка веселая, лиш до розлучєня,
А як пішла худібонька, она засмучєна.

Полонинко, верховинко, чим єс так згорділа,
Ци не тими коровками, шос тільки уздріла?
Полонинко, верховинко, чим єс так згорділа,
Ци не тими овечками, шос тільки уздріла?

Ой коби я, молоденька, свої крильця мала,
Я би в тоту полонинку що днини літала.
Ой коби я, крильця мала, я би полетіла,
Я би своєму миленькому вівці подоїла.
Ой коби я, крильця мала, я би полонула,
Я би своєму миленькому вівці завернула.

А у тої Боднарючки зелена отава,
Ой стала ся в Криворівни велика неслава.
Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
А за ними вівчерики самі молодії.
Пішли, пішли вівчерики з білими вівцями,
Ой та найшли Марієчку під колодочками;
Ой почали вівчерики гадочку гадати,
Єк би дати Боднарюцці та у село знати?
„Осідлай ти, Боднарючко, коня вороного,
Та віведи з Криворівні попа молодого“.
Ой як зачав старий же дяк псалтиру читати,
Стали люде Боднарюцці так приповідати:
„Ой озми ти, Боднарючко, жовтого пісочку.
Посій его Марієцці тай коло гробочку!
Ой коли тот та пісочок на могилі зійде,
Тоді твоя Марієчка тай до тебе прийде“.

З такими й іншими полонинками на устах, при голосі рогів та трембіт, свободній розмові, веселім настрою, в надії на добрий дит та заробок з продажу випасеної маржини, минають мішаники публичні дороги, пускаючи ся горі згруженими ґрунями, (обр. 138), то стрімкими каменистими ярами, то ломани лісів (обр. 139), то звалищами окал (обр. 140), посуваючи ся на перед осторожно, поволи, щоби маржина не поломала ніг, не розчехла сі або не понорила ся у грузи.

Реваш. Посуваючи ся звільна, то припочиваючи по дорогах, дібють ся нарешті мішаники до стоїща, по можности на день, який означив депутат на *реваші*; дбаліщі газди пригонять маржину, аби скорше перед ревашем добре перепочала і напаша ся.

Усю дійну маржину всіх мішаників вигонять пастухи означеного дня рано пасти; коли в полудис приженуть її до стаї, здоює кожний мішаник власноручно свою маржину, потім мірить ватаг молоко *міртукбл* — коновочкою (коло 1 л.); кілька міртуків ва-

дасть перший подій, тільки *рублів* кладе ватаг на *реваши* (обр. 141); *реваш*, се обтесана на 1 dm. велика *шкаберка* — тріска; на шів міртука кладе ватаг на *шкаберці* укісний рубель, а на *бост* — менче половини, проколює в *шкаберці* дірку; від такої вже зарубленої *шкаберки*, відколює менчий кусень — *реваш* і дає его мішанникови, а більший — *колоду*, лишає собі; число рублів покладене

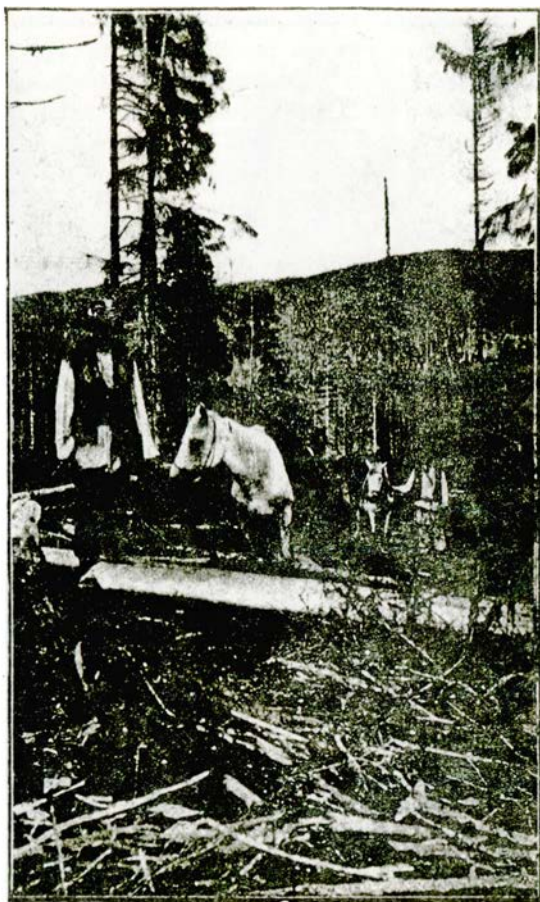

138. Дорога у полонину гирем гора Рішої, на границя між сс. Космач і Врустурі.

на *реваши*, означає число *бриндвѣинѣк* бриндзѣ, які має мішанник дістати; окрім того на кождих 4 бриндзѣянци бриндзѣ дістає він одну бербеницю *вурди*; *бриндвѣинки* се малі бербениці, в які містять ся 12—14 міртугів бриндзѣ (в бербеницю може їх і 25 піти), се як до того, який дат обіцяв депутат, тай від того, чи мішанники жадали масла чи ні; як є угода і на масло, то дістає

мішаник брїндзі менче. Де мішають молоко овече з козиным і коровячим, там брїндайки містять у собі 15 міртуків, але за те брїндая *утліша* — худша, гірша. Хто не має брїндаянок, але бербениці (25 літ.), тому вимірюють число міртуків водою.

189. Дорога ломани у полонинну Кядроватий через ліс Бубенский.

Мішаник бере собі реваш, а ватаг колоду; колоди усіх мішаників засилює ватаг на шнурок та ховає їх так, аби ніхто не знав де, або носить коло себе.

Аби зазначити кілька овець дає мішанник на випас, кладе депутат чи ватаг осібно на реваши мішанника а осібно на колоді ось які знаки: I = 1, II = 2, III = 3, IIII = 4, I = 5, X = 10, Λ = 15, XX = 20, λ = 50, • = 100, λ = 150, .. = 200, λ XII = 62, λ XX / = 175 і т. д. Деякий депутат кладе такі або подібні карби на

140. Дорога звалищами скал через г. Грозову.

палиці або будь яким патику, для рахунку кілька овець пасе на половині тай чії вони.

Після сего мішанники прашають ся з маржиною, наказують пастухам, аби її пильнували, висказують бажане, аби ватаг направив як найбільше *скорому*, і вертають домів.

До Петрівки є у насі *сіккість*, а через се і подій ліпший і більше бриндзі; по Петрівці іде слабший подій, бо паша сухща, а така іде у *мії*, від неї стає вправді вівця сита, але за те дає менче молока. В міру того, як ватаг напрутає скорому, дає він мішанникам знати, аби приходили забирати бриндзю.

Скоро зголосить ся мішанник, подає він ватагови свій реваш, а ватаг дошукує до него колоду, провірюючи пально чи як раз пасує, чи не підроблений; переконавши ся, що предложений реваш вірний, видає після него обіцяний дат.

Колиж була угода на *вагу*, тоді відважує ватаг воду, яку міртук показував, а потім тільки разів більше бриндзі, як було умовлено. Коли напр. міртук води важить 1 kg., а перший подій дав 15 міртуків, а депутат обіцяв на *вагу* 10-ий дат, то відважує мішанникови 150 kg. бриндзі. Відділивши дат, кидає ватаг в присутності мішанника колоду і реваш у ватру.

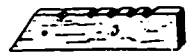
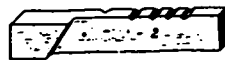
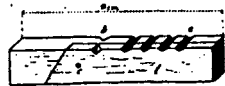
На корови нема міртука, від кожної корови дає депутат бербеницю (25 l.) бриндзі.

Мішанник дістає обіцяний дат, хочби зараз першого дня его вівця розчехла ся, або медвідь корову убив; маржинка пропадає, але дат ні.

За випас одної пари волів платять мішанник 8—10 зр., а там, де Жиди ховають волів до яток та дають кожного тижня соли з бобовою мукою, платять мішанники за пару волів по 14 зр.; за корову 3—5 зр., за вівцю по 30—50 кр., а за козу по 15 кр. — на ціле літо.

Заплата в грошах та бриндзю, що лишає ся по выдачі дату усім мішанникам, се заробок депутата за половину, удержуване ватага і його людей.

Як літо *мочеє*, тоді є молока *май більше* (не нільно сказати: багато!), депутат „набє більше бриндзі“, але як є посуха, то він має *фураж* — набє менче бриндзі, як обіцяв дати, тогди мусять готівкою доплатити, інакше ніхто не вижене більше маржини на його половину.

141. Реваш. 1. ціла колода, на якій покладені $\frac{1}{4}$ рубля а; вона показуєть, що перший подій видає $\frac{1}{2}$ міртука; б. знак на $\frac{1}{2}$ міртука, с. знак на боєт; 2. частина колоди, яку собі лишає ватаг а 3. реваш, який дає мішанникови.

Житє в полонинах. Ранки в полонинах звичайно дуже гарні, але холодні, часто *застає нєгура* — налягає по горах така мрака,

що не видно на десять кроків перед собою, а як мрака осідає, то показують ся лише найвищі шпилі гір, а під ногами уповите усе немов у свім морі, що ще більше маинть око, коля легкий вітер зачне колисати тим безкраім морем; аж сильніший подув вітру із Чорногори розвіває мраку, а за тим ро'яснює ся усе небо, але за яку хвилю засуває ся знов хмарами, нансєеними вітром. Без огляду на такі чи інші воздушні з'явища встають вівчарі *досьвіта*, здоють маржину, поносять молоко, і попоївши вигонять кождий свою маржину у свій кут, вказаний ватагом. Ідучи з маржиною бере кождий пастух з собою сокиру, заткає її за ремінь; нею прорубує він собі дорогу лісом, як густий смерічник, або як лім великий; окрім того бере пастух гарапник або прут, ніколи сухий, бо від такого усхла би маржина, а деякий пістоля, вівчарський ріг, фольєру, денцівку, дуду, або скрипку — хто до чого *удав сї*.

На кождих 100 овець призначений один вівчар; коли після того є їх більше, іде два з них уперед, а за ними старі вівці; вони вже бували на полонині, тому і знають, що на переді добра, не не здоптана паша. Місця, куди вівці пасучи ходять полонинами, називають ся *ваґаші* = *цїпи*. Тими ваґашами спішають вівці пасти у рівний ліс, або у *чєгір*, де густо *турушуків* — молодих смерічок; вівчар, що іде передом, мусить добре знати, де є *сукровище*, туди він не сміє вести овець, бо як би вівці на сукровищи попасли, зараз би їм уняло *манну* — вони утратили би молоко.

Вівці спасають: бриндушу, храбуєт, молочій, від якого дають багато молока, кукурудзянку, пошітник, горішок, девецел, заячу капусту; скрізь по овечих пасовиських мусять бути *єзвіри* потоками, з яких вівці пють. Цілий *ботей* овець іде за двома вівчарами, а один, що іде за вівцями, підгонить їх накликуючи все: *гісь!* Вівцю, що вихопить ся на боки, завертає вівчар покличком *бирр*, а тоту, що відбіжить наперед, накликає він у ботей покличком *пррст!* За ягнятами знов кличуть вівчарі *птруту* — *птруту!* У ботею є вівці, барани, — безрогоїй баран називає ся *шутій* = *єркі* — ялові однорічні вівці, *єрчє* (єрчєта) — молоденька овечка або бараньчик, а особішо *єрка*, *єрчук*; барани *валюють* вівці, від чого ті стають *кітні* і не дають молока, аж *укб'ять* ся.

Як вівчар хоче другому відобрати молоко з овець, ловить *олїтця* і *рапанку* (ропуху), вложить їх живих в один горнець, заткає і спече коло ватри, потім сушать, аж висхнуть на порох. Тим порохом посинає *ваґаш* — дорогу, якою ходять вівці; як вівці той порох переступають, кидають ся на їх шкірі погані струни, через що вівці не можна здоїти. Протів такого *урбчища* є спеціаль-

ний лік; ось він: „Єк знає ватаг чн вівчєр, де бє 9 *головиц* — жє- рєл, в одній купці, іде туди, берє з кожної *головиц* по 9 лижок вода, несє, не обзираючи ся, до стаї так, аби її не розсипав; потім рубає сліпого дерева — такого, на яке не давть ся, з девять деревини (явору, скоруха, бука, дуба, смерєки, ялиці і т. і.) по каваль- чикови; при 9-ій деревині має лачи *долівлиць* — на черєво, і сунути ся черєвом до самої стаї; аж тут встає, вигонить усіх зі стаї, хо- ває нарубані кусявки дерева, потім закликає двох таких, про яких він *кємує*, що вони щєсливі і робить з ними живу ватру; на тоту ватру кладе сліпе дерево, а єк воно перегорить, кидає з него по 9 вугликів у воду, начєрпану з 9-и *головиц*, рахуючи: ні 9, ні 7.... ні 2, ні один; так 9 раз. Потім іде з відгашєною водою на стружки, кропить їх нею, сїдає на сїдець і мнє тою водою кождїй вівци вкру і перехрєстє (частинна хрєбта на задних ногах); позїсталу воду несє у таку скалу, куда ніхто не заходить і там її вливає; а як хоче другому забавити молоко, то вливає тоту воду на чужній *сти- тар* — за границю своєї полонини. — Як маржина перейде місце, піляте тою водою, то вже ніхто не заверне їй молока”.

Кови пасуть у *вєдєрах* — вигорїлих лісах, та в недоступних ломах посєред камїня, з яких видно лиш головки кїз та чутно трєскїт су- хого галузя, що ломить ся під їх ногами. В ботєю кїз є кози, цапі, що *нєрчат* кози, від чого ті стають кїтні, *ватуйчєта* (молоді кїзлята), а однорічні *цанкі* (masc.), *ватуйки* (fem.). — Козар гонить кози по- кликом *цї! цї!* завертає їх *крьо-нє!* а накликає на них: *кцьо-кцьо!*

Корови і воли пасуть чередами; корови на *пєлях* — не зарє- слих рївнинах, у лісах *рїжками* — пасовищами, що вріають ся кли- ном у ліс, у *вєломах* — лісах, де лежить поломанє дерево, а де добра мєгка паша, та *прилїжками* — полянками посєред лісїв; з ко- ровами пасуть і бугаї, що *скачуть* на корови, як ті *бїгають* ся, від чого корови стають *нєдїжні*, а потім *уположать* ся.

Воли пасуть низом близько ліса *жєлобами* — долинами помїж двома горбами, та *кїтловїною*, або *дждєморам* — гущавиннами з кор- чїв; воли є *товкані*, самі Гуцули *товчуть* їх довбєнькою; на волів і коров кличє пастух *вськиї*, гонить їх *гуй*, а завертає *шике-нє!* на тєлят кличуть *малє, малє*.

Конї пасуть самними верхами, де ростуть *шварі* — високі острї трави, що не *варубують* — не раняють твердих язків конїй; у худоби язики мєгкі; в *стадї* пасуть кобилп і конї, яких *валїєв* до того ученїй *вєлах*, що заходить у гори; кобила *вїдбиває* ся з *вєрєж* (молодий *вєрик*), від чого стає вона *жєрєбна*, аж в кїнци *ужєрєбить* ся. На конї кличє стадар: *прїшьо!* гонить їх: *ци!* а завертає: *їєїнє!*

Свині пасуть низьку траву коло мокравни; у стаді свиний є *кворос*, що *гуків* *льошу*, а тотя від того *упоросить* ся; в там і *нідсвинки* малі — *квороси*, *льошки* і *венрі**).

Пастухи вигоняють повірену їм маржину на пашу без огляду на погоду; нераз *вастане* цілу полонину *негура* — мрака, що на кілька кроків в округи не видно, або ударить *плова* з громами, від яких розходять ся по усіх горах *абомовня* — відгомін; часом знов упаде у саму Петрівку *вимд* — сніг, або *крупи*, а вжеж *мачкабий* дощ паде там майже що день; се усе не здержує пастухів ані на хвилю від їхнього обов'язку тим більше, що кождий з них знає способи відвернути від себе *фортуну*, а робить се ось як: говорить цілий „Отченаш“ і „Богородаце“ на виворіть (ні Отче наш, ні ожн еси, ні да сватит сї, ні аминь), притім йрстять ся на ліво, а замість „В імя Отца . . . . .“ має говорити: ні раз, ні два . . . . . ні девять, ні один, не бий тут, але бий онтам, камінь! В такий спосіб „виріже“ пастух град снглами та каменистими ірунями, де нічьо не пасе“.

В полудне і вечером трембітає ватаг на вівчарів, аби не запізнали ся до подою в обіді, або аби їх ніч не захопила; вони незнають яка пора, а в часі негури не знали би куди вертати до стоїща, як би не чули голосу трембіти, що іде із стаї; на сей знак пригоняють вони худобу, беруть ся до доїня, зносять басарунок для коров, засідають на струнки, пускають телята до коров, зносять молоко до стаї, накликають одні на других, словом зачинає ся повне жита на стоїщи, де хвилю перед тим було глухо, пусто, бо окрім ватага, що кутав ся у стаї, та нічника, що десь у куті спав, ніхто і не ворухнув ся на цілім стоїщи.

Дійники — дійну маржину, доять три рази в день: рано, в полудне і вечер. Аби дійники давали більше молока, дають їм соли, перший раз у дві неділі по пригоні. Того дня іде ватаг з сілю на *сблище* — місце, де дають худобі сіль, зарубує сокирою землю і сипле соли вперед на обух сокири, а потім купками в *кочепо* (в колесо). На даний знак вигоняють вівчарі дробята, а скоро ті зачнуть сіль добре їсти, стріляє ватаг; від того страхають ся вівці та починають вертіти ся; тоді каже ватаг: „Абис була така цікава і остра, як ти тепер сї остро і цікаво *вергла* — кинула“. Одному з вівчарів, що зібралн ся коло ватага, каже він розібрати ся до гола, дає йому у руку головню, а той оббігає череду три рази в ко-

*) Коти, пси *кічуть* ся; *лал* = песя весіля. Лисичка *начікисть* дітиці, вовчиха *начікисть* *тулукі*, медведиха *ужеребила* *тулукі*.

чало, притім ватаг приповідає: „Так, ек я вас видів тепер у купі, ек вівчер вас оббіг, так абим вас видів в осени.“

Як вівці з'їдять сіль, іде ватаг на місце, де сокиру зарубав, витягає її і вирізає там таку кецку аж до глини, яку вигринали вівці, ховає у платок з словами: „Ек цу кецку вижу у руках, так абих видів свої вівці *на ровлучію*“. — Тоту кецку заховує у стаї. На місци, з якого вирізає кецку, закопує хрест так завеликий, аби *застає* вирізану кецку. — На солищи дістають корови соли раз у тиждень, звичайно в четвер, а вівці раз у місяць.

Дійняків здоюють пастухи у *дійниці* — дерев'яні посудини з *вухом*, або у *відра* — дерев'яні посудини з *дубою* (див. бодварство). Здоєне молоко зносять до стаї, де зливають його у велику путину, в якій містять ся увесь одноразовий подій.

Те молоко *Гльїджев* ватаг зараз сиплячи у него *Гльїгу*. Аби зробити *Гльїл* (γλάρος, молоко) треба *риндзи*; на риндзу знов треба *калюха* — жолудка молодого ягняти або теляти, що ще не їло, лише ссало *кулястру* (се молоко такої корови, що ледви уположила ся); як пригріти кулястру, вона згусне зараз, стане сиром; так стає з неї сир у молодім теляти, що ссе таке молоко (кулястру); з калюха вибирають кулястру, обмивають калюх до чиста і кладуть його у воду, аби не засох. Як уположить ся друга корова або укотить ся вівця, надоять з неї кулястри до приготованого і вимитого калюха, докидують соли перепаленої до червоного а потім остуженої а до того як раз тільки непаленої соли і води, яку знов треба принести до схід-сонця. Наповнений калюх завязують туго і кладуть у хаті над парою або на під, аби увудив ся і усох. Се, що тепер у калюсі є, то *риндза*; її приготовлює собі ватаг зимою дома, а літом вносить у полонину; висипавши трохи риндзи у мисочку, підпускає її молоком і розтирає; розведена в молоці риндза се *Гльїл*.

Насипавши того ілягу у путину з молоком, обертає ватаг путинною коло ватри, аби молоко не остивало, але все було таке тепле, як би лише удове; під впливом тепла та від ілягу *ловить ся* молоко — стинає ся в *сир* та *керлибу* = *дзер* — сирватку. *Ботелёвом* (обр. 142) — дірвним кружком із ручкою, розбиває ватаг того молоко, через що з него виділює ся сир, після чого закотивши рукави, натискає рукою тот сир у долину, — чим *відлучає сир від керлиби*; скоро се стало ся, вибирає ватаг сир у *ціділо* — кусень полотна, підкладає посудину, куда чурить решта керлиби, що ще не видушена з сира; керлибу сипле у *дверіаний котёв*, доливає до неї зо 2 л. молока і вішає на кужбі над ватрою (див. рис. 120), де *боёт* — кипить, керлиба.

Про молоко не можна казати, що воно кипить, лише *бобть*, інакше повникдало би коровам або вінцям струни на дійках, а надто бють ся тогди корови між собою, а коли з тої нагоди яка уломить ріг, то купець зараз *вчібде* (відтягає) від вартости корови 5 зр. і більше.

142. Вогелів. 1. держівно; 2. криза; 3. розиртуець з коріня смереки.

В даярвінім кітлі виварює ся з керлиби *вурда*; *вурда* се сир виварений з керлиби, що відлучив ся аж під впливом горяча; *вурду* кладе ватаг у цїдило, а з него стїкає *жентїця* у бербеницю. *Жентїця* держить ся і рік, її пють вічарі, беруть люде до дому, кїлько хто хоче, а решту дають свиям, телатам, коровам і псам. „Нема такого вина, шоби чоловіка так поздоровило, як переварена квасна жентїца, шо вже стоїт цїлий рік; вона добра і на серце і на черево“ — кажуть Гупули. — З цїдил вибирає ватаг осїбно сир а осїбно *вурду* і кладе на *побрю* — полицю, де вітер добре продуває та сонце грїє. Висушений сир чи *вурда* називає ся *будэ* із сира або з *вурди*; як він через довший час сохне, стане на нїм груба, тверда шкіра, яку не раз і пласом сокири розбивати треба.

Буда кроїть ватаг на кусні, солить і кїдає у путину, потїм бере *брай* (обр. 143) — грубий буковий кіл, з одного боку гладко обтесаний а з другого у чотирн гранці, і бе уперед граничастим кінцем, аби роздерти шкіру будэа, цотому гладким дотн, аж будэ *їме ся* — стане як тісто на колач і відстає від путини і від брая, — се *брїндэа*; з путини, в якій вона вироблена, набиває її ватаг у брїндэянки чи бербениці.

143. Браї. (1:30 ш.).

З видушеної *вурди* робить ватаг так само брїндэю, але окреме від брїндэї з сира; брїндэя з *вурди* не має острого смаку, як брїндэя з сира, її можна розвести у водї, тоді буде вона така квасна як сметана, а брїндэї з сира не можна розвести, тільки розтопити на вогни.

Для ужитку свого і своїх людїй робить ватаг *гусьденку*; задрїя того варить молоко, а коли воно збобть, а потїм остигне, аж буде *літепле* — таке, аби шалець можни в нїм тримати, переливає его у бербеницю, в якій уже була гуслянка або квасна сметана; як нема такої судини, силпе тото *літепле* молоко у нову судину і додає до него 2—3 лажки гуслянки або сметани; від того ловить ся молоко, гусне, набирає смаку зразу незвичайно приємного квасковатого, а чим довше стоїть, квасніє що раз більше, але шїколи не

зітне ся в сыр і сирватку, як *кисьльйк* — кисне молоко, якого Гуцули не уживають.

Вечером по здовню овець, пускають їх на *погірник*, аби перейшли ся та напасли ся; пашу, яка росте на погірнику, звать *порняла*; на погірник не ходить ніяка друга худоба лише дійві звіці; на погірник вибірає ватаг місце, де росте дрізна густа *бриндзуша*; вона нязька, має у корени малу білу кульку, не більшу як *пачьорок*.

Упоравши ся коло овець і коров, сходять ся вірчарі у стаю обідати чи вечеряти; там висить над ватрою зелізнй котел, в нїм зварена вже кулеша; її викидають на деревяний кружок, сїдають довкола него і споживають кулешу з гусянкою, з молоком або бриндаєю, а в пісні дин саму; часом зладить ватаг *бачуш*, або юшку з вола, якого уби медвідь а вірчарі відберуть, або з звіці, що ся *ровчєгне*.

Пообїдавши вигоняє знов пасты а вертають аж на голос трембіти.

По обїді чи вечерї забирають ся усі до *прятаня*: сей положє дійниці, той дає псам їсти, іншйй вносить дзер свиням, коровам, підкладає ватру, лагодить дійницю, той знов трембітає, стрїляє з креса, якого голос лунаючи від вершка до вершка розлягає ся по далекій колонїї, по лісах, і відбиваючи ся о вершки гір, відстрашує звіра від стоїща; від часу до часу пускають ся пси у ліс і, налякавши гавканєм звіра, вертають тихо назад до стоїща; погуторивши ще трохи, іде кождий вірчар з молитвою на устах до своєї застайки, поправить ватру і коли вона добре розгорить ся, звертає ся до сходу сонця, говорить Оченаші, кінчаючи їх ось як: „Господи, заборони мене, заступи мене від панскої карости, від людскої ненависти, від ворогів поганих, від устиду, від сорому, від усего нещєстя, від припадку злого на водах, на переходах, на бутинах, на половинах, на роботах, на кождім ділі, на кождім поступі! Господи, поможи пана Бога с'єтого упросити і ублагати, шоби єї від грїха відкупати, до раю єї привертати. Господи Боже, прости мою душу, шо-сьє так согрїшив без числа, шо-сьє рано встав, Бога не згадав, шо єме Бога не запросив і всіх людий і душ померших, шо в огнях погорїлє, шо по водах топпили, шо пляями убійники збили, у мраці, у вітру задушили, шо їх ніхто не згадає і їх ніхто не знає, молитви за них ніхто не скаже, Бога не запросит. Господи, їх заборони! Николаю с'єтйй, їх виратуй! Николаю с'єтйй великйй, на службу даю, молитву Божу говорю, сто раз не раз, шо-сьє тогди промишув, шо-сьє Бога не спїмиув, шо-сьє єї забув, шо-сьє Бога не просив, Бога с'єтого не ухвалив! Боже прийма,

Боже хвали, не сам собою — з Пречистов с'єтою. Боже дай шість і ро-
зум добрий усім людем і минї. Милости Боже на віки віком аминь!

Ватаґ кінчить свою вечірню молитву ось як: „Поможи минї
Господи, як єс поміг маржину зібрати, так допоможи всему наро-
дови православному єї передати“. Помолити ся лягають вівчарї
спати головою до нишого боку стайки, а ногами до ватри а вкри-
вають ся сіраками чи якою верінкою, як який має; ватаґ спить
у стаї на лавици коло ватри.

Незабаром запановує на цілім стоїщи велика тишина, посеред
якої чути лиш румітанє худоби; усе спочиває, лише один *нічник*
ні, він докладає дров у ватру, над якою готовить кулешу, аби на
досвїта була для вівчарів, та надслухує чи не чути з якого боку
ломоту медведя, що закрадає ся у стайку; часом вийде він із стаї,
стрілить раз, другий, затрубить у овечий ріг, гукне на ціле стоїще,
на те будять ся пси і пускають ся гавкаючи в ліс, але переконавши
ся, що нема нічого грізного, вертають супокійно до стоїща, по-
тім налагає усі гори знов глибока тишина, усюда стає так тихо,
як се лиш у горах можливо. Якась таємнича сьвятість запановує
над горами, а звідтам розстелює ся вона широко полонинами, за-
риси гір мякчуть, стають якимись безформими духами! По над
ними показують ся блїді, невиразні зорї, а чим більше небо тем-
ніє, тим ясніші стають вони, тоді ніч у горах виступає у цілій
своїй величавості!

У вільних та догідних хвилях роблять пастухи *бараньчики*
(обр. 144) з овечого сира, який мусить трохи *застобяти ся* — при-
киснути, аж потім розварюють його у жентици; від того стає сир
добрий до *виробліня* — податний як віск і держить ся купи; барань-
чика чи що друге зроблене з такого сира, кидають у розтоплене
масло, де сир стає гладкий і жовтий.

Колачі роблять ось як: розготовлений сир *кочють* і *мѣч-*
кають у руках, аж ввроблять з него *палїтицу*; її протинають на
серединї фльоврою, потім крутять доти на патичку, перепущеним че-
рез дірку, аж тота палениця розплескає ся, а середній палець лівої
руки може увійти у дірку; правою рукою сплескують і вигладжують
колач іще більше, і зробивши більшу дірку кидають у розтоплене
масло.

В подібний спосіб роблять і *сиріні витисані фірмаки*; до
того мають деревяні *фірми*, в які набють сира розвареного у сир-
ватці; як сир застигне, то приймає вид форми. Хто не має дере-
вяної фірми, той сплеще паленичку з розвареного сира і *пише* по
ній *арести*, викравуючи їх ножем, або заструганим патиком.

Ті полонинські сирні виробы купують у пастухів домарі; колачки роздають за померші старші душі, „шо на віки ратунку не мают, шо умерли без сповіди, або дес у лісі“, а бараньчки дають дітем за померші душі дітий, за здрове маржини, при чім говорять: „Даю за худібчине здрове, най Бог прийме за мою та людску маржину“.

Бараньчки, колачі, фірмаки можуть стояти дуже довго і 20 років, потім можна їх ужити, треба лише кинути у горяче масло, то сир розпустить ся і став добрий до їди.

144. Бараньчки.

Вертаючи домів нароблять пастухи ще багато маленьких колачків, понаслиують їх у 2—3 ряди довкола ремня, дома роздаровують їх особливо дівчатам в дарунку з полонини; дівчата навішують колачки по під образи; з того то співають дівчата ось яку полонинку:

Пішли вівці в полонинку, лиш егньята бліют,
Ба шож наші вівчерики в полонинці діют?

Матеріал до українсько-руської етнології, т. IV.

10

Ба шо діют, ба шо діют, ци не ватагуют?
Поробь там колачки, тай нам подаруют.

Так проживають звичайно на полонині ватаг з вівчарами. В неділі і свята стає на полонині рух більший: мешканці близьких осель, старі і молоді, муштини і челядь. опішать одні *ніше*, другі конем у верхи, аби відвідати своїх або маржинку, забрати дат, то жентиці, а всі разом, аби на полонині, де є дуже *встрєно*, свобідно відотхнути по тяжкім горю, яке їх давить дома з усіх боків, та розглянути ся по тих високих ґрунях, над якими панував Гуцул іще до недавна, доки його не знищили Жиди та ті, що терплять і попірають жидівські безправя!

Часто заходять у полонину *домарі* — так називають вівчарі мішанивків, що сидять дома; домарі приносять з собою тютюн, горівку — *пригістного* для ватага та вівчарів; вони перебувають і по кілька днів посеред вівчарів, помагаючи їм у дечім: нарубають і назноєть дров, понаправляють кошары, застайки, допоможуть зварити їсти, за що самі поживлять ся.

А вжеж найбільше оживлені полонини на *св. Івана*; в той день ідуць Гуцули за зїлем, аби напратати його на ліки на цілий рік; особливо роять ся у той час від людей полонини Гаджина і Шпиці (стор. 2), бо там росте найбільше і найкрасшого зїлля, як: омѣта, підойма, тѣя, невісточки, головатень, кучерівец, нятога, гравь, брустурник і н. уживані на ліки, про які скажу пізніше; молодші драпають ся за зїлем по урвистих скалах, а старші збирають його по лісах, між ломами і н. В той день приносять мішаники своїй маржині соли на почестунон.

На Шпицях видно багато людей в часі ярмарків у Сяготі; туди веде илай на Угорщину.

Розлучіне. Воли та корови забирає собі мішаники з полонини, коли хоче, а по візці приходять усі разом в означений день на *розлучіне*.

Як вже зібрали ся всі, „читає“ ватаг із свого реваша — палиці чи патика, і питає: „Котрий має 20 овец?“ — „Я!“ — „А які твої знаменьїта?“ — „Такі й такі!“ — „Розлучій собі“. — Мішаник вибирає свої візці; як уже по черзі кожний вибрав свої дробята, розходять ся усі з словами подяки, бажаннями і з молитвою, у свої хати; на полонині лишає ся ватаг з пастуками, з своєю маржиною та з маржиною депутата, пасе якійсь час, згодовує частину накопеного сїна, а полишає з него тільки, кілько йому треба буде на веснованє.

Коли вже і вівчарі з ватагом вибирають ся у дорогу, не сьміє лишати ся по них ані искорка з ватри, аби *мард* вогню не ухопила та не спалила стаї. Але ватри не відно згасити, треба чекати аж вона сама погасне, бо хто би її згасив „такий міг би сам смертн пожити“.

Ледви що вийде з полонини послідна маржинна, зараз приходить до стаї *мард*, „се убитий чоловік, в нїм половина чоловіка, половина юди, а се тому, бо єму не було ще часу умирати, та юда захопив єго без *закону* — причастя, без подзвінного, без похоронів“; *мара* перешукує у стаї усі кути; першої ночі не дасть вона відти нікому нічого узяти. Але є парубки, які роблять *заліжку*, що возьмуть із стаї берєєлу; такий парубок іде на границю полонини, переверне на собі усе лудине і постолн, навіть у волоків дає тот конець у долину, що ішов у гору а другий у долину, та приходить так до стаї; там бере лівою рукою на відлів берєєлу і здонме її, єму ніхто нічого не скаже, як він усе, як треба, на собі перевернув; а як би сї трафило, що забуде що на собі перевернути, то недопустить єго *мара* до стаї; він мусять вертати тою самою дорогою, що ішов до стаї і хрестачи ся говорити: „Оче наш, чистий хрест на передь мене і назадь мене, відгоня все лихе від мене“. Так має говорити через цілу дорогу і хрестити ся, аж дійде назад до місця, де перебирав ся. Тут має роздумати, що він забув на собі перевернути, а як нагадає і переверне, іде назад до стаї, тоді возьме уже певно берєєлу. Як вертає з берєєлоу, „показують ся єму всякі *голоси*: вівці бліють, вкличе хтос на него, сівкає шос, стріляє, гримить і т. і., єму се показує ся лише в очах, хоть на дворі тихо“. На границі здає ся єму, що перед ним застелена скала, тогди має він перехрестити ся і сказати: „тратив тебе арханел Михаїл і я тебе трачу“; по тих словах уступає зараз скала, він іде собі вже спокійно до дому і віграв *заліжку*, — запевняв Юра Шеребуряк а Бервінкової, кінчачи: „се, бігме, так, бо я сам ходив за берєєлов“.

Полонинна Попада. Тут подаю ще розказ про полонинну *Попадаю*, записаний від згаданого Шеребуряка.

Жив піп, дуже великий богачир, він мав полонинну на Лостуні; єк помер, лишала сї жінка, *попада* Бєздоха, та й одна донька. *Попада* була страх погана для доньки та для своєї служби. Одного року марта (в марті) стало тепло, таї травичка зійшла буйно; *попада* казала донці іти з козами у полонинну та принести їй малин; така вігадлива була. Хоть єк просила сї донька, не помогло, му-сіла піти. *Попада* вислала єї туди з козами, аби по тім знати, ци

мож уже вігонити маржину. Пішла донька, зайшла у Керничний (гора), у доброву; там сіла мрака, плова йде, а донька кєжко здихає, Господа Бога благає, щірим серцем плаче, чого вна так сі карає, шо її Бог з сьвіта не забирає. Іде, іде, прийшла у Дурну *кєчєру* — ліс такій, шо як хто у него зайде, то не може вийти з него; зійшла на одні потік, найшла *рїжу* — полянка межн лі-самн, а там горит ватра під смерекою, коло ватри спя пушкарі. Сіла вна коло ватри, сидит і гріє сі; як загрїла сі, пішла далі тай шукає лісами *марта* (в марті) *зимі*, але нічого не здибав, вна Господа благає.

Приходить Господь, о чім вна не знає, тай єї питає:

Чого ти по лісі блукаєш,
Чого марта, зимі, шукаєш?
„Мене мама моя післала,
Аби я малин назбирала.
Я пішла малин брати,
І тих малин шукати,
І так зайшла,
Шо до ватри прийшла.
Кєжко здихаю, Господа благаю,
Так-сьме зайшла, куди не знаю.
Віч заходит, сонце не зараз сходит,
Добре виджу, шо-сьме далеко забрїла,
Шо у ту кєчеру зимі марта зайшла.
Де-сьме є, сама того не знаю
Тай плаїчку відос не подябаю.
Сама не знаю, як се зробити!
Білше не хочу на сім свїкі жити!
Сама не знаю єк до мамн приходять,
Шо-сьме не могла марта малин находити“.

Коло ватри стов горнец; Господь пішов туди, набрав у него грани, принїс до неї тай каже: „На, неси, у хату; доки принесеш, то станут малини. Лише тобі кажу: як меш нести, аби єї не дивила, ци у горшку стали з єєї грани малини“. — Забрала вона малини, вкрїла фустков, тай пішла до дому до мамн. Приносит, здохмає фустку з горшка а там малини великі як грань, тай такі червоні. Мама попоїла тай каже: „Ну, коли є малини у полонні, то я здоху на міру кози тай вівці, тай піду у полонину. А марот каже до неї: „Не йди, бо замеранеш!“ А вона каже: „Коли вже є малини, не буде зимн!“ — Бвдоха постригла вівці, дала вовну

донці, аби упрела, а сама гайда у полонину. Для безпеки убрала сі в 12 кожухів і пішла з вівцями *наверці* — так, що ві ніхто не видів. Прийшла в полонину Скупову, *фортіна* (бура, сніг) велика ударила, зима, шарга; вона скинула один кожух, бо змок та був кежкий; на тім місці стоїт тепер хрест; прийшла у Зелену, потім на Керничний, скинула знов один кожух, і там стоїт хрест;війшла на Чорногору, скинула знов кожух таї поклала там триніг високий, що видно з него на цілий сьвіт; пішла далі, а доки дійшла у свою полонину, то покидала усі кожухи, прийшла лише в однім; а зима (сніг) *мластовець*, сипле так, ек січня (в січни) з міха; ек вітер завіяв, ек піджелив попадю, ек дощ ударив, ек буря завіяла, ек вітром закрутило, ек Божий дух свою силу утрутив, то аж Каменцем (полонивою) закрутив; вітер оббіг до окола Каменця таї до окола попаді з козами, з вівцями; попада лишила сі на середні, зачев сі камінь адрігати і зачев їй казати: „Шо ти така дурна з вівцями, з козами у полонину марта сі вібрати?! Ти хочеш тепер каменем ставати!“ — Була там керниця *головаця* — нора, якою з землі вода іде; попада сіла у керницю таї зараз стала каменем а з нею вівці і кози, бо стрижені були; з під неї (з під того каменя) тече вода.

Люде ідут, припочивають,
Таї попадю злу нагадають.
Але вона доки каменем не стала,
То на горі, на Каменци, підписала:
Аби кождий гадав і знав
Та на Євдокію сі в полонину не вібрав!
Попада Євдоха дванацять кожухів мала,
І однако з *буць*, з вітром она сі здібала,
На Попади полонні над керницев душу дала
І сама з вівцями з козами каменем стала.

---

5. Рибарство.

нбак, що хоче, аби ему *швотило* ся у *рибарстві*, мусить на 40 святих ($2\frac{1}{2}$ н. ст.) встати рано до схід сонця і не вивашиши ся, не моливши ся, взяти ости, іти з ними на воду і там убити 40 риб. З тої риби має відлічити у хаті по 9 а 10-у відкинути на бік; відлічених 36 має зварити або продати, а відкинутих 4 висушити у печі і переховати. Так само має зробити і на Благовіщенє ($\frac{1}{4}$ н. ст.), а на Великдень треба засушену рибу святити. Кілько разів іде рибар ловити рибу, бере з собою у мішочок того свяченого пороку.

Так робить той, що ве рибу *остами* (обр. 145); ости клепає *циган* — коваль, з 9-тьох найдених підків; при кованю остий не сьміє він ані раз *за дурно* ударити клевцем по ковалі, лише все по зелізі, з якого робить ости, аби потому рибар не закидав за дурно остий на рибу. З ковалем не вільно за роботу остий торгувати ся, бо би була *переравця* в рибі — часом вона ловила би ся а часом ні. Як циган уробить ости, має він їх подати з заду по межі ноги тому, що їх замовив, а той бере їх лівою рукою, при тім промовляє циган: „Продаю тобі вогонь, кричені горячі ости, абию їх не міг нігде у нічім ізгасити, лише у рабі“.

Рибар іде з остами у ліс, там рубає *остивно* правою рукою на ліво, але так, аби утяв його від разу, потім лупить остивно, починаючи з вершака, разом із сучам; у хаті *шкрумлять* остивно, аби було чорне, „такого риба не вдрит“, і забиває вершаком у *літку* остий.

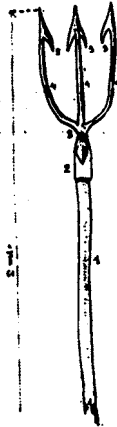
Як уба першу рибу, відкусює їй зубами фіст, після чого спльовує на рибу, кажучи: „Як трави в полі, листу в лісі, піску в морі, тільки риби у мене“.

З остами ходить рибар на рибу у темній ночі із *лушницею*; її виробляє він з сьвіжої смілької смерічки, яку коле на тонкі кусні, а ті зв'язує вузевкою у *сміп*; при ловлі запнхав лушницю під лїву паху за ремінь перев'язаний через праве плече; ремінем тим придержує тяжку лушницю; запалений кінець лушницї, що вистав наперед, держить у лївій руці а задній, довший кінець, волочить ся за рибарем; в правій руці держить він ости; так узброївши ся поступає рибар у *стріть води* — проти води, поводячи лушницею то в один то в другий бік, а скоро побачить рибу, яка на вид сьвітла стане спокійно, суне вільно лушницею на бік на лїво, а рівночасно кладе ости легко на воду; коли вони вже стануть над рибою, що вдивля ся на бік у лушницю, *притискає* остами нараз і остро, чим вбиває рибу; *збра* = *звзубці* остий не дозволяють рибі вихопити ся.

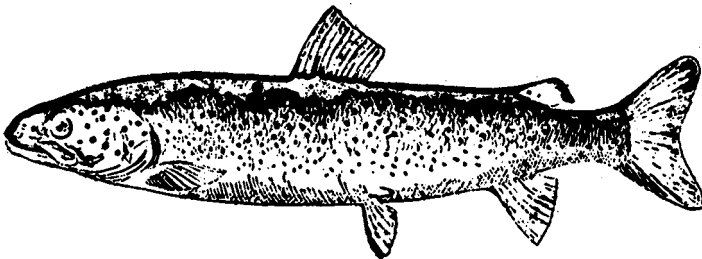
З остами ходять осенню у ночі, як вода чиста, а як іде водою сніжиця, сїдають на човни.

На *головатицї* уживають *летучих остий*.

Головатиця (обр. 146) має голову довгу в порівнянню до величини валковато видовженого тіла (1 : 4½). На хребті вона зеле-

145. Ости. 1. остяно; 2. айня; 3. луко; 4. зуба; 5. звзубці.

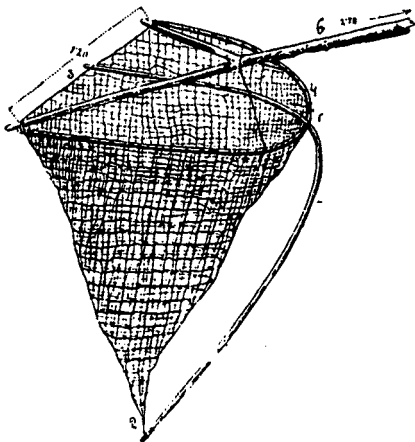

146. Головатиця.

наво-сїда з фіялковою відтінею, на боках червонява, а груди і черво подісують срібليсто; боки голови і кадовба накинеші більше або менче чорними плямами, які понизше кадовба прибирають форму півмісяця.

Головатиця є рибою властивою поріччя Прута, жие особливо горі в Черемошн. Тре ся на весну, *ікру* складає в приготовані долинки. Вона в Гуцульщині доростає до 1 м. довгости і більше, тоді важить до 30 kg. (в Дунаю доходить до 1-80, а ваги до 60 kg.). М'ясо її смачне. Вона є товаришкою петруга, яким живить ся.

Летучі ости мають остивно з смереки 3—4 метри високої, і лише коло гузяра полишею 2—3 *колеса* фої, решта обчімхана, а зуби заковані у вершак; тими остами бе рибар головатицю у *вілиці* — у потилицю, і зараз пускає остивно; головатиця хоче іти горі водою, але суче смереки тягне її у долину; так нанучить ся вона, аж забє ся дєсь у беріг чи у *кашицю*; фоя, незрубана від остивна, вистає над водою, вона показує, де забила ся головатиця.

147. Сак. 1. саківно; 2. тоговник; 3. по- пруга; 4. дуга; 5. облаук; 6. держак з вя- лами, до яких присвяена дуга *поворозом* до держака.

та кобих ни бойву си Бога. — Йик би закін ни пожиу а під єз- ком приїє а зловив но йндну рибку і поклав її ув рот і пустив знов у воду, то колибих лише війшоу і засвистау, то увєя прийшла би ади до рук! Але я цєго не хочу робити. Кобих знау йик то вмирати, та ци потім нічьо?! Бо то йи чьис, шо кожда вилази, адї, рѣба з камінья, скалий, навѣт баби (рѣба) з плитѣ вилази, та так стойит, шо ни києт си — но бий! а йи чьис, шо й головач но шморгне, шо й остами ни посьигнеш!“ розказував Лучка По- лыка з Ростік.

Сак (обр. 147) зложеній з *саківні*, властивого плетєня, яке має *гбрло*, *чєрево* — найширша частина, *бшилок* — вузша частина і *го-*

Говник — конець; горло розтягав *дуга* з прутя ліщини, а дугу при-
тримує *побруга* — шнурок; аби саківно не запуталось а риба могла
заплисти аж у сам *гоговник*, розпяте саківно ще *облукком*, що
іде від попруги до дуги а відси до *гоговника*; до кінців дуги при-
силені *вісла*, які збігають ся у *держак*; заклебучений бік дуги
придержують до держака *пворови* — шнурки.

Саківно плете циганка з грубих ниток; її треба просити, аби
плела на роздорожю тай тоді, як ідуть люде на ярмарок. Торгу-
вати ся з нею за роботу не вільно. Аби ловля саком щастила ся,
має циганка зачати плести його у тоту пору, коли іде людий бо-
гато, при тім має казати ось що: „Кілько на сім роздорожю зійде ся
нині людий і маржини, тільки риби аби в цей сак за кождий раз
ішло; як людий несе у ярмарок біда і жура і гаразд і охота, так
аби вода несла рибу у цес сак“. До уплетеного саківна треба шу-
кати ще *тирвового каміння*, а сей є на *тірлі* — на місци, де *трут*
ся пструги; *тирвовий камінь* піанати по тім, що він має на собі
жовті, червоні і білі кропки (порости); більше щастє буде тому, кому
удасть ся найти таких камінчиків девять! Той камінчик, чи ка-
мінчик, завязує рибар у кавалок старого саківна і перетримує його
коло себе через девять службний; як повертає до дому з 9-ої служби,
не має з ніким говорити тільки насамперед у хаті з саком і то так:
„Єк трави у поли, листу в лісі, піску у морі, тільки риби аби
було у тобі; як сї не перериває ріка з водов ніколи, так аби сї
не переривала риба у тебе ітн. Як мині добре повело сї з тирва-
ком (тирв. камінь), так аби мині добре повело сї з тобов“. По тій
примівці завязує рибак тирвак у *Говник* саківна на все.

Як хто дістане мотуза з повішенника, зробить з него *швару*
(шнурочок плетений) і присилить ним саківно до держака, то куди
піде з таким саком, „всюда уловят кілько хоче!“

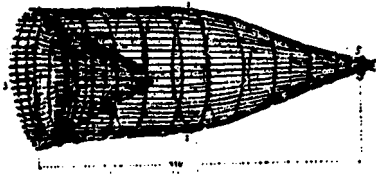
Але зі всіх способів, які по віруваню Гуцулів доводять до
того, аби щастило ся у рибарстві, є ось який найпевніщий: скоро
заплатить ся циганці за роботу саківна, треба натягнути його ци-
ганці через голову, знасилити її, „хоть би яка стара і паскудна
була, а потім так промовити: Так, ек я се охічно робив, так
охічно аби у цес сак риба йшла“. Але се можна лише такій ци-
ганці зробити, що сего не знає, та вийде з саком у місце, куди
закличе її рибар, аби їх ніхто не бачив. Се спосіб найпевніщий на
рибу, другого такого на цілім свікі нема, додав рибар Юра Б.
з Жабя.

Саком ловлять рибу підчас повени, як вода каламутна; у таку
пору закладають його у воду там, де є *загін* — спокій, а подержавши

хвилю попругою при дні ріки, підносять сак у гору, аби рибу вибрати.

Як лядно на дворі, іде риба у днину на *вудку*; вудка зложена з *вудилища* — держакл, з *шаври* плетеної з білої шерсти, до якої привязана *перевіця* — сива неплетена шерсть, а до неї зв'язаний *гачок* з *зівубцею*; на гачок закладає ся *пашу*, як: кобилиці, червячки, нересниці, жіваниці.

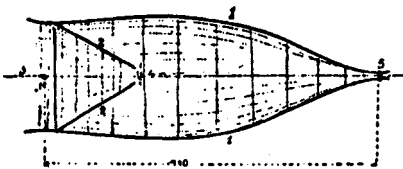
Аби щастило ся ловити рибу на вудку, треба взяти 12 волосів з перед самого тімя повішеника, витягаючи їх у стріть сонця;

148. Стір з прутя, означена як 149.

правий бік фоста, а пережвикавши його, сплюнути на рибу і сказати: „Єк трави у полі і т. д.“ як више.

На вудку ловить ся риба і тоді добре, як украсти волочки з хреста, що несуть перед мерцем, та тою волочкою звязати фіст першій рибі, що єя йме, і назад її у воду кинути, то, „хоть би єї не знать де кинув, риба буде за таким рибарем ходити“.

149. Перскрій 148. 1. *котіль* з тонкого прутя; 2. *герлянок* з грубого прутя; 3. *рот* з горлом; 4. *запад*; 5. *готовник*; місце, кудя риба горлом у стір перепливе, називає ся *підгорниця*.

волоси ті треба покласти під престіл так, аби ніхто не видів, а скоро на них відслужив піп 12 службій, уплести з них *перевіцю*.

„Де таку вудку закинеш, там мусит хоть що, зловити ся струг!“ Аби на ню усе поструги ішли, треба першому, що сї ймет, притати зубами

що сї ймет, притати зубами

що сї ймет, притати зубами

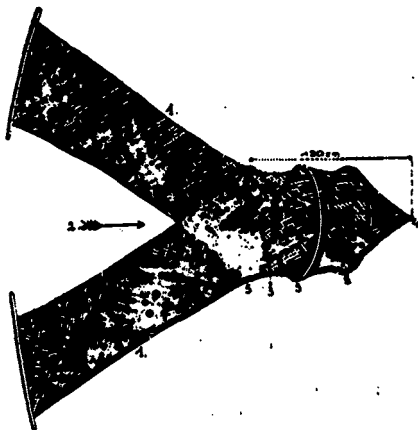
В часі терла, коли риба іде горі водою, з великої води у потоки, *лжжать* рибарі у плитких місцях потоків *йїтірі єввані в прутя* (обр. 148 і 149) *ротом за водою*; (sing. *стір*, *стіро*); аби вода ятір не уха-

пила, обкладають *готовник* камінем, а надто загачують ріку сучем від ятіра до обох берегів. Риба, що іде горі рікою, не може персбрати ся через наложене суче, бо воно коле, тому іде вона у *рот* ятіра, а звіден горлом у *підгорницю*, з якої не може вже дістати ся назад, бо не дозволяють вистаючі частини *герлянок* при западі.

Колиж риба вертає з терла з потоків у велику воду, *лжжат йїтірі в крилах* (обр. 150) *ротом проти води*; ті ятірі плетені з ниток, а плете їх *циганка*; бока обгачують сучем; як

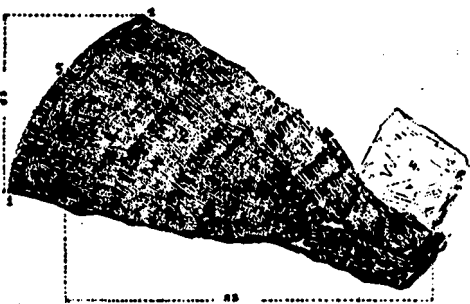
ятірі мають довгі *кряла*, не загачують сучем розтягають кряла до берегів; кряла не пускають рибу піти боком, вона паде у ятір, з якого не пускають її зябра.

Ловлять іще рибу на *сёршкы* (обр. 151); се рід коша пилетого з лозини; ширший отвірний бік верхки се *припадъ*, середина — *спадъ*, а звужений кінець прикритий плитою — *головник*. Верхку закладають під тихим плесоом, до з него бе *габук* — до вода вузким руслом з шумом бе у долину, і то припадею против води, загачуючи рівночасно ріку до берегів камінем, фоєю, як ятірі; *головник* прикривають плитою; риба, що іде з водою, не може перебраться ся боками через накладену загачу, тому пускає ся у *припадъ*, а звідси уносить її *габук* через *спадъ* у прикритий *головник*, звідки горі вернути не може, бо проти неї *спадом* вода дуже *габучитъ*, а далі поплисти не дозволяє її *головник*, прикритий *плитою*.

150. Стір з крялами. 1. кряла; 2. рот; 3. пера; 4. головник; 5. обручі.

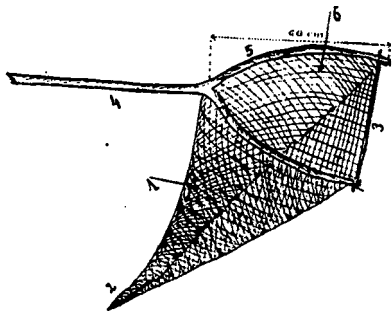
На чистій воді ловлять рибу *саком до гоніня* (обр. 152) на двох людей; один стає з друком коло великого каміня, другий притискає держаком поцругу сака до дна ріки коло каміня, пускаючи поміж ноги черево і *головник* сака. Скоро тамтой підважить камінь колом, дориває вода рибу і несе її просто у сак, звідки її не пустить той, хто тримає сак, стулявши ноги до себе.

151. Верхка. 1. припадъ; 2. спадъ; 3. головник; 4. плита, вона тут підсоединена над головник 1×5.

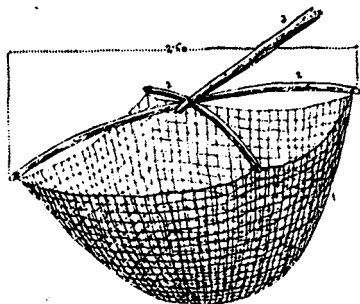
Подібно ловить один чоловік *саком*, званним *нападкою*, у якій держак іде на перед, так що один чоловік може тримати *нападку* і рівночасно *підважувати* камінь. У *нападку* ідуть лише *бабці* та *слижі*.

У чисту глибоку воду закидають підклад (обр. 153) (сак на чотирь роги) на двох дугах, ідучих у хрест; до місця, до вони перетинають ся, прив'язаний держак; піддержавши підклад хвилю у воді, піднімають його у гору, щоби вибрати рибу.

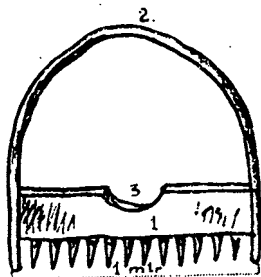
153. Сак до гоніння. 1. черево; 2. го-
товник; 3. попруга; 4. держак з ви-
лами 5, через які пересилене самівно;
6. горло.

рушує *зубами* каміне і полощить слижі, бабці, плистки, що, уті-
каючи з водою, падають у наставлений сак.

153. Підклад. 1. самівно, 2 дуги;
3. держак.

Челядь ловить рибу у сак
без *головника* при помочи *ка-
блук* з *зубами*; одна третя
горла того сака прив'язана до
дощинки, обтяженої камінш,
аби спочивала на дні ріки,
а через $\frac{2}{3}$ горла сака переси-
лений каблук з ліщини; аби
той прямовсно тримав ся, зат-
кнений попри него держак
сака; так уставлений сак ли-
шав челядь у воді а сама іде
трохи горі водою, де, держачи
каблук (обр. 154) у руках, ру-
шає ногою *гребінь*, а той роз-

154. Каблук. 1. гребінь; 2. каблук;
3. місце на ногу.

Дехто кидає у ріку *тріло*, яке куцує у крамах; риба, що за-
троїть ся, спливає на воду, звідки її збирають.

6. Стрілецьтво.

Стрілецьтво було давніше у Гуцулів дуже розповсюджене. Сама природа гір приневолювала їх з одного боку шукати в стрілецьтві охорони від медведів, рисів та вовків, а з другого боку давало воно їм змогу придбати собі легко добру поживу.

Велика скількість пушок, які, не вважаючи на заборону, переховують Гуцули ще до тепер, свідчать, що особливо давніше мусіло жити багато різнородного звіря в гуцульських горах. —

Пушки ті майже виключно виріб домашнього промислу. Дерев'яну лож, незвичайно примітивну, виробляє собі стрілець сам, а слюсар дорабляє до неї *ціяку*, *зімок* на пружині з *когутником*, з *кожинком* на капелю і *каблук*ом, який хоронить *кощок* = *язічок* = *спуст*, що знов служить до *спусканя* у гору *зведеного* когутника.

Усі давніші пушки роблені були на замок *кременевий*, відси і назва такої пушки: *кріс* (*кресі*, від *кресіти* вогонь), або пушка *кременева* (обр. 155 і 156) — від кременя, який креше вогонь; новіші пушки називають ся *рушниці* або пушки *капселеві*.

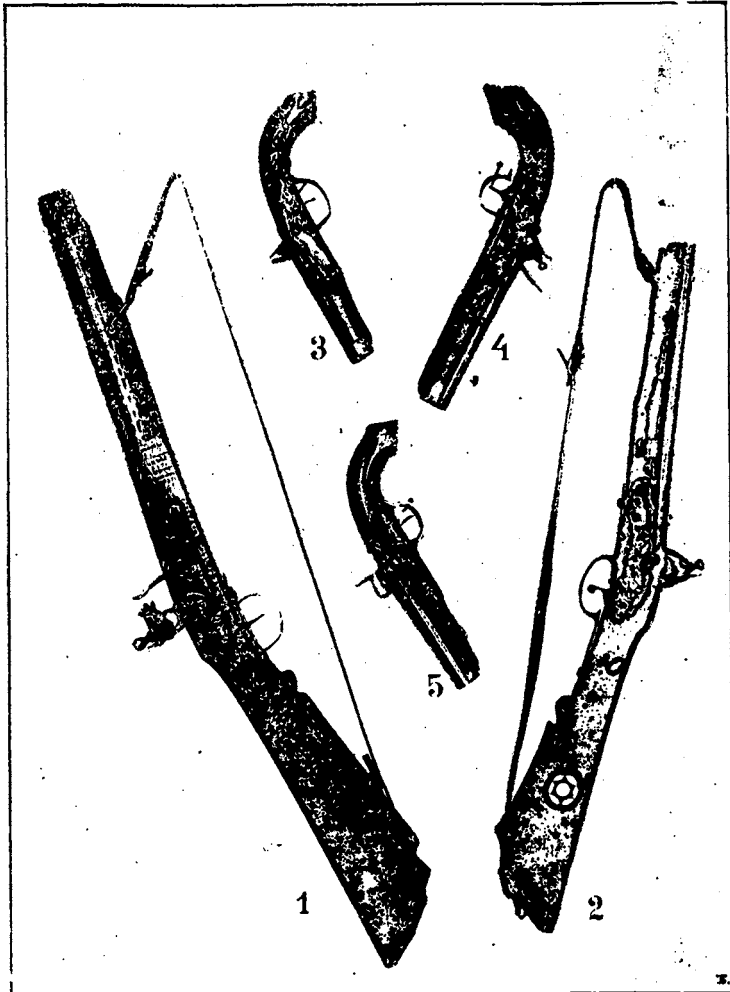
У кременовій пушці кремій закручений у *виллицях*; як спустить ся виллиці, то кремій бє у крицеве *огніво*, а з сего паде ватра у *каганець*, де запалює порох.

У ложі з боку є звичайно магазин на кулю, закритий *засувкою*.

Пійітка — широка частина ложа, яку *приложує* стрілець до правого раменн, підбита звичайно *постолом* — залізною бляхою, а то

на те, аби постіл хоронив від ушкодження пятак ложа, як треба кріс поставити у кут на землю на каміне.

Окрім кресів мають Гуцули премного кременових і каплевих *пистолят*, також виробу власного; у них цівки часто мосяжні і ложа

156. Кресі і пистолі. 1. Кременовий кріс; лож різьблена, у споду її видно схолок на кулі, з якого взято засуяку; кременовий замок натягнений; між велицями його видно кремень; проти него стирчить крицеве (сталеве) огниво, під ним пагачець; цівка того креса мосяжна *писани*; важить 4-4 kg. 2. Кріс кременовий з замком спущеним; 3, 4, 5. Пистолі. Власність музею ім. Дядушницьких.

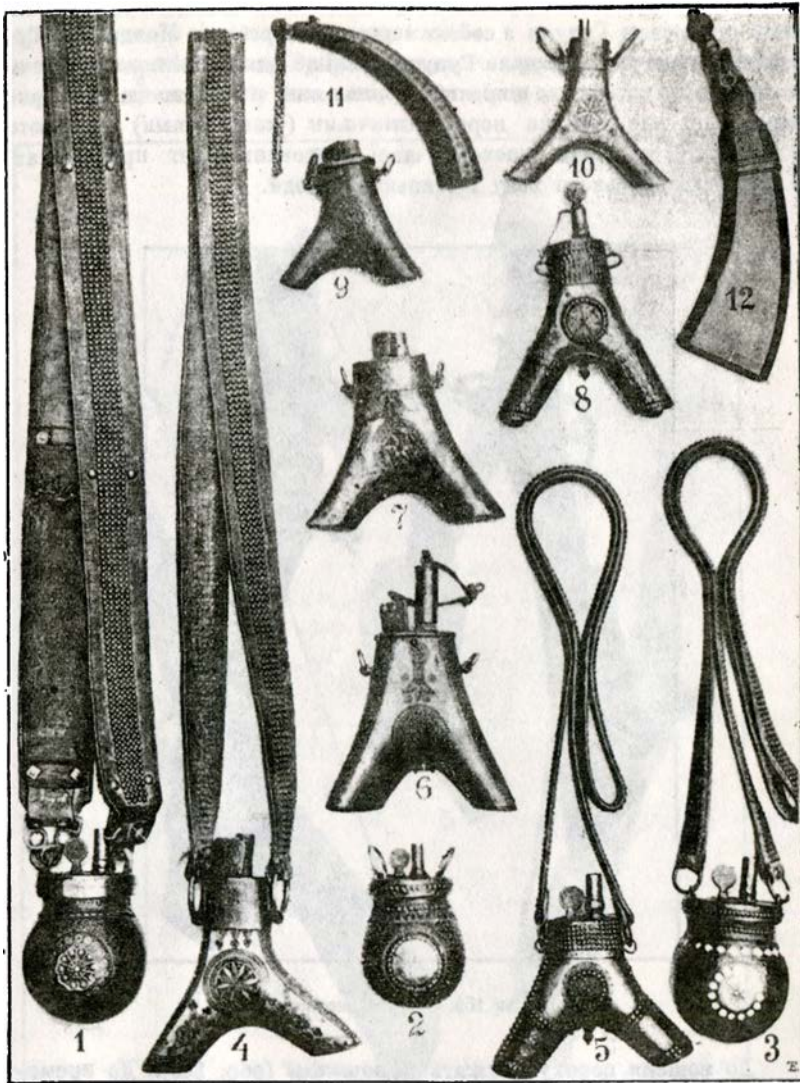
невичайно гарно писані, як теж у так званих *турецьких*, які давніше приносили Гуцули з собою вертаючи з робіт із Молдавії і Туреччини. Пістоляти уживали Гуцули давніше для окраси, закладаючи їх не раз по кілька за широкий ремінь; нині не вільно їм так прибирати ся, але потайки перед *памічани* (жандармами) стріляють з пістоляти і то лише порохом в часі церковних свят при весілях, в часі полонивського ходу і з иньшої нагоди.

156 ик 155. Засувка висунена.

До ношеня пороху служать *порошниці* (обр. 157). До кременових пушок треба було двоякого пороху: дрібненького до *відсипки у кожину* і грубшого у цівку до *стріляня*; на перехонок дрібного пороху служив *кубок*, а *рожок* на грубший порох. Закладаючи пістолята за ремінь, первішував Гуцул і обі порошниці на-охрест через плече.

До всего треба вдачи, а вже ж до стрілецтва особлившої, бо не досять мати добру пушку, треба, аби під ню ішла зв'язка, аби її

157. Порошниці. 1, 2, 3. Три півкolistі *кубки* різьблені з яворового дерева, вибивані цїтками, запускані костю і мосяжем; 1 і 3. висять на ремнях, набиваних мосяжними цїточками; ремені підшиті тонким сапьянцем, аби олов'яні ушка цїточок не брукали шнату; 4—10 *Ріжки* з оленевого рогу; 5—8 писані, оповиті мосяжною бляхою і набивані мосяж. цїточками. 11. Рожок на порох; мосяжна його затичка служить на мірку до пороху; 12. Плоский рожок з чорного рога з шийкою вирізьбленою в виді голови *жестви*. Власність музея ім. Дідушадьких.

добре поціляти, аби гук із пушки не розходив ся далеко і т. в., а се усе можна осягнути лише чарами. — І так, аби пушка добре була, аби її ніхто не урік, треба вибрати язик із гадни, взяти гадячого чеснику, ладану і вершків із 9-и осик, відправити над сим 9 службий, потім обчерти тым всім 9 раз пушку довкола і заховати в лож у дірку, виверчену у *пятиці* під постолом. Аби знов пушка дуже не греміла, а про те остро була, треба шукати „місяця марта“ (я марті) гадину, убити її, зрубати і висушити голову, „ні на сонци ні у печи а так“ і розтерти на порошок, промовляючи: „Остра-е була, як вогонь; кого-с заразила, не віратував зі, так аби моя пушка, кого закрасит, аби не втік“, після того треба набити той порошок у пушку; така пушка вже греміти не греміть; її може лиш той збавити, котрому вона допаде ся у руки, а заворожити проти неї ніхто не може.

Як пушка зіпсує ся, — а може її другий *збавити*, як почув стріл із неї, — тогди треба взяти води 12 ранків до схід сонця по 9 раз із 12-н керниць, а черпаючи на відлів, говорити на зістріть: ні 9, ні 8, ... ні 2, ні один; потім треба утяти *сліно* (замкнувши очи) осикн, покласти з неї ватру і пригріти на ній тогу воду, кидаючи у ню 12 голов з мартових гадин; тою водою треба відгасити ватру (накидати до води жару) і при заході сонця вспати воду у пушку. Скоро тільки рано сонце зійде, треба воду висипати; на тій воді буде значно: як пушка чиста, то і вода чиста, а як вода *згляджена*, то пушка не чиста, треба другий раз тото робити а воду треба у той бік висипати, відки того ранку чути стріл; тогди збавить ся пушку тому, що стрілив.

Часом *закровавлює ся* пушка — *закітить кровію*, як ся нею стрілить до зьвірнни, тогди треба цівку вертіти свердлом на відлів і мити 9 раз водою, приладженою як повнше.

Часом не хоче набита пушка стріляти, тоді треба обернути траву вершаком у спід, і 3 рази пушку *промикати* помежи ноги цівкою назад; як іще не хоче стріляти, треба звязати на відлів високу траву на дорозі, взяти пушку у зуби і з нею перелізти по-під тогу траву, — від того пушка певно буде стріляти.

Занім стрілець ідучи на польованє, винесе пушку на двір, має він її протягнути три рази по під прокопані підвални; се *добре пушиці*.

Аби куля добре була, треба відправити над нею 9 службий, а шроту або пороху не вільно нікому ні давати, ні позачати; як би хто у другого сам узав кулю або порошок, збавив би тамтому пушку; аби сего не *дждає*, треба стрільбу вимити у воді, начерпаній до

схід сонця з 9-и керниць по 9 раз, числячи на зістріть: ні 9, ні 8 . . . ні 2, ні один; у тій воді треба зварити по 9 кавалків глогу, свербигуаки й ожини, і то на ватрі розложеної з 9-и кавалків глогу; у тім виварі треба ще ватру 9 раз згасити рахуючи на зістріть. Пушку, насипану сею водою, кладе ся на ніч у *кочергі*, а рано треба з неї висипати воду за сонцем, потім пушку набити, стрілити, а скоро лише набій вийде, зараз заткати цівку рукою; по хвилі треба руку пахати: як смердить не димом, але інакше, треба мити на ново доти, аж буде її димом чути.

Аби пушка не розносила шроту, треба взяти тріску з середни дошки з викопаного дерева; засунути під престіл (що робить звичайно за оплатою паламар), де служба ся править; там має тріска стояти через 12 службий; того дня, як служба на тій трісці править ся, не вільно нічого їсти, окрім сніданя; як стрілець принесе тріску уже назад до дому, промовляє над нею *троє вечерів* по три рази ось як: „Як сї не розсипали тоти кістки, що у тобі були, як єс їх затримала у собі, так аби сї тримав шріт з моєї пушки при купі“; після того треба сховати тоту тріску помежи шріт.

Як би хто замість звірки убив випадком пса, тоді треба цівку заткати зараз пальцем, бо вона від того зараз псує ся, потім руки умити і промовляти: „Єк не знала моя пушка, кого бє, так аби їй нічо се не вадило, шо я учинив“.

Є й такі стріліці — але се вже дуже грішні, — що, коли заколюють ся (причащають ся), то не проковтнуть закін, але десь неназирцем виплюнуть його у платок, а дома набивають ним стрільбу; від того пушка дуже добре бє; такий стрілець знає зараз такнх 18 слів, що, як би їх у хаті сказав, задрожала би зараз пушка на стїні, а зьвірина плачучи ішла би з ліса просто до него так, що він стріляє її з вікна.

Як би не знати хто до такого вицілів і стрілив, та той лиш скаже *найте!* то тогди капеля спалить і вода потече з кобника, а пушка не вистрілить!

„Є такі, шо не бойн сї Бога, дурні, а шоби пушка влучила у все, не хибила, то йик сї законюи, не поживайи честки а неса инд йизником д'хакі і заверчут свердлом диру в шкіні, ади в протесї і кладе там ув дирку закін! Покім стрільийн в то кулев. Йик трафит, а близко, то потече кров! Тов кровйов помазати би пушку то насьвікі ни хибне вїйної зьвіри! Але бо це пусте так робити! Це би тов кровйов заинсау си на віки вічні тому Юді!“ *впевняв Лучка Польника з Ростік.*

Таких стрільців є тепер дуже мало, бо попя *перевідали*, та ледви подадуть закон, зараз дає паламар водов пошнти, аби не мав часу виплюнути закон.

Аби стрільцєви вело ся у стрілецтві, стріляє він на великдень у паску.

Того дня, як стрілець вибирає ся на стрілецьтво, не сьміє чєладна прясти, бо би запряла йому щастє, а звїрка не стояла би тихо, але крутила би ся, як веретєно.

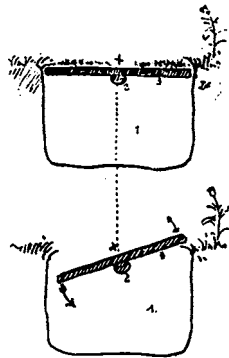
Найліша пора іти на заяця, як упаде *пошній* — сьвіжий сніг.

На серни та оленя виходить стрілець на *засїдку*, плаєм, куда вони з ліса виходять на полянки.

Готурів стріляють лише в часі *кєпєла*, бо тоді найлегче їх підійти.

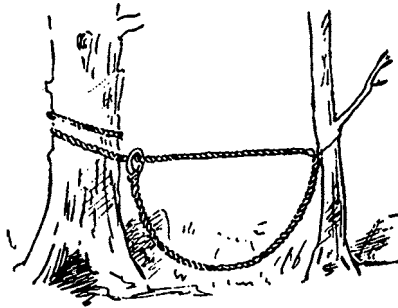
Ідучи в ліс *гайтувати* — полковати, бере стрілець з собою *капєви* (пом. капів) — пєсєв, що знають занюхати слїд звїрнини; се звичайні вївчарські пси, які не так вітрять звїрину, як її полошать. Стілець уміє на *гайтєвах* — польованю, добре *получити* — вцїлти звїря, але бо він стріляє у звїря лише тогди, як той приблизить ся на 10—20 кроків! Тому і не дивно, що від гуцульського стрілу не паде багато звїрнини, бїльше ловить ся вона у рїзно-родні *застави*, покладєні дорогами, куда звїррина *лакома* — рада ходити, а які стрілець уперед мусить підглянути.

І так заставляють на медведєя (вуйко, тот старий, тот великий) і на вовка (тот малий) *зєпадницю* (обр. 158); на те копають 2 метри глибоку яму і прикривають її *дверїма* — збитими лодвами, які у бїчних *зємках* = *каганцєх* — дїрах в землі, на *вусах вєлє* легко можуть перехилити ся у той бїк, на який стане медвїдь; вал прибитий до дверий зі споду по серединї так, аби дверї мали таку саму вагу на оба боки; поверх дверий накладають мєху, або вкривають їх рївно кєцками, а на середину кладуть кусєнь мєса, або поставлять *стєячки* здохле малє срдє, а медвїдь гадає, що воно живє, іде за ним, ступить на дверї, переважить їх і паде у снід, пїсля чоґо дверї назад у плаєз повернуть і недо-зволють медведєви вилїзти з ями.

158. Зєпадниця. 1. Яма; 2. вєлє; 3. дверї. Горїшний образєк вказує вєпадницю на-ставлену, а снїдний показує, як дверї на вєлє подали ся одним боком у яму, черєз те, що на них ста-нула звїррина.

На медведя або вовка кладуть іще *силце* (обр. 159) з міцного шнура; один кінець шнура прив'язують туго до дерева, а другим вяжуть петлю через міцне залізне колісцє, і ставлять її так, аби шнур ішов по над зємлю до другого дерева, до якого він причі-

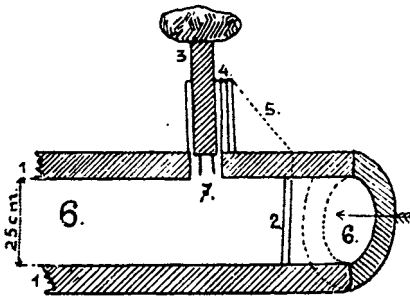
159. Силце.

пленний слабою ниткою, а звідси з колісцятєм по при зємлю до місця, де перший кінець увязаний; там причіпають колісцє легко ниткою; медвідь чи вовк трутить ногою горішній шнур, сей рве ся від нитки а петля зашморгує ся на шню звїрюкя і ловить її.

У полонинах ставляють вівчарі в місци дїнницї, куда медвідь звик у кошару перескакувати, укосом 4—6 острих при-

палених палів з лубом; скоро медвідь пується іти у кошару, скочить на палі і *просадить ся*.

На олені і серни наставляють *теліші* подібні, як западь на медведя, вкриваючи двері фокю, між яку сиплять соли. Теліші кладуть на підземотренних пляях, якими серни чи олені *лєкомі* до води ходити.

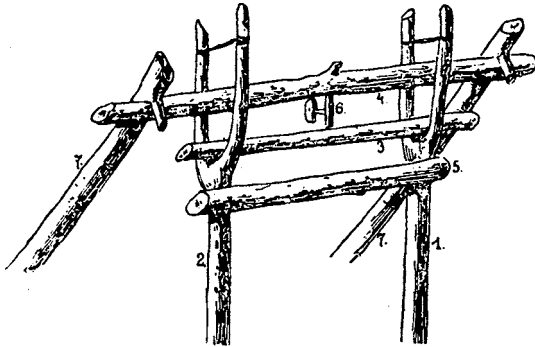
160. Завуб = пасть в перєкрюу. 1. осмів; 2. зрущя; 3. ступа з 2 зал. зубяма; 4, 5 шнурок; 6. отвір куда входить лас.

На серни кладуть на сернячих пляях *силця*, що звисають із дерева; на силце ловить ся серна за шню.

На лиси роблять *пасть* = *завуб* (обр. 160); на пасть видобвують буковий осьмів, а посеред него діру, над якою звисає назублена лодва; при кінци осмова в *зрущик*, сполучений шнурочком із *стїною*. Пасть притикають при скалах до ями тогди, як лисиця дома; яму тай осмів накривють камінем; за день, чи два мусить голодна лисиця вийти з ями (другої ями вона в скалі не зробить), а з сеї влізти у осмів, де тручає зрущик, через що назублена *ступа* паде у осмів і вбиває лисицю.

На тхорі, ласиці, кунці кладуть по лісах *підколовди* (обр. 161); задля того вбивають у землю дві розсохи смереки, або вибирають на се 2 ростючі розсохаті смереки; в розсохи кладуть поземо круглу *підколовду*, а верх неї круглий *притяг*; поміж і посеред них уставляють *свердлик* з фостиком, зверненим у зад; на фіст дають мясо; свердлик ходить дуже легонько; *притяг* привалений з заду двома укісними *пільгами*, які долішним кінцем опирають ся о землю; верх пільг накладають густо фой; перед підколовдею ставлять рівнобіжно до неї *победрину*; скоро кунця, чи що друге звітрить мясо, лізе по победрині, стає коло свердлика, сягає за мясом, а ледви діткне ся його, вихоплює ся свердлик, притяг паде у низ і притискає звірку до підколовди.

На *когуті* = *готурі*, наставляють коло

161. Підколовда. 1, 2. Сохи з лубом; 3. підколовдик; 4. круглий притяг; 5. победрина; 6. свердлик з фостиком, на кінці мясо; 7. 7. тяжкі пільги, які опирають ся на притягу; верх пільг накладають лат і фой.

гвізда *силця* з чорного шнура, прив'язують на колісце бульбу або шульок кукурудзи, а коли когут дзьобне буришку чи шульок, затягне ся у силце.

На малі птахи наставляють коло зерна малі силця з кінської шерсти, у які птахи, дзьобючи зерно, засилюють ся.

Є ще купні *зелізни вадди* (звід) на лиси, вовки і т. і,

в яких *зелізна* *спружина* зводить *сітку* чи *замок* на звірку, що ідучи за мясом *потрутила* *врущик*.

Подам тут докладніший опис *готуря* і *готки* (обр. 162), так як *Гуцульщина* *одиноке* *місце*, де *виводить* *ся* *та* *вельми* *цікава* *птиця*.

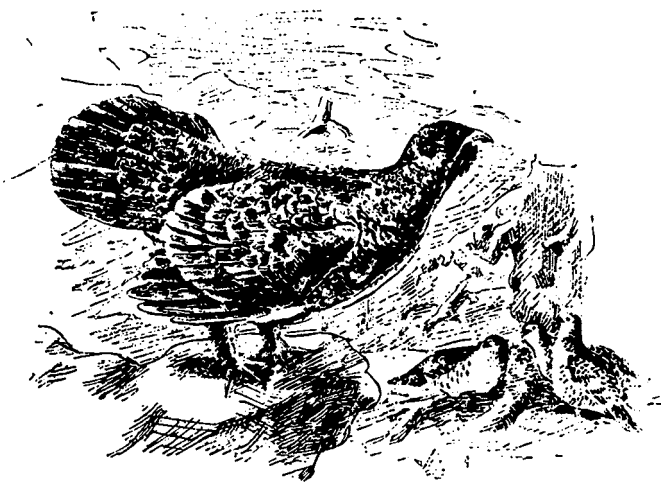
Готур, *когут*, *мало* *що* *менчий* *від* *пульпака*, *бо* *100--110* *см.* *довгий*, *з* *чого* *на* *сам* *хвіст* *припадає* *30--36* *см.*; *готур* *незвичайно* *гарно* *упірений*: *хребет* *його* *чорнявий*, *шия* *синава*, *крила* *брунатнаві*, *хвіст* *чорний*, *грудь* *попонує* *ся* *зеленаво*, *а* *спід* *тіла* *чорний* *з* *білими* *цятками*; *зід* *шиї* *звисає* *борода* *з* *довгих* *чорних* *пер*; *клюв*

його білий; над очима вистав бородавковата подовгаста м'ясна нарість — *брови*; крила короткі, лет отяжільний; готур важить 5—6 kg.

Готка — курка, $\frac{1}{3}$ менча від когута, вона пестра, має пера рудаві з білими поперечними цятками; доросла важить до 3 kg.

Птиця тота дуже осторожна і боязлива, — проте держить ся заєдно в глибокій просторих гуцульських лісів, де відживляє ся головню пучками ріжнородних дерев, фосою сосни, смереки і ялиці, ягодами і листєм молодого зіля; літом гребе і з'їдає комахи.

В марті, як тільки щезне сніг, вишукує собі готур догідне місце на *клепало* — *тірву*, куда прилітає що день раненько перед

162. Готур на тарві.

світлом і сівши на галузь, починає *гутіти*, причім розточує хвіст, опускає крила, витягає шню і наїжує пера. Гутіне його подібне до перериваного остреня (клепаня) коси; на такий голос збігають ся (піше) готки під дерево, де супокійно в кочалі прислухують ся гутіню; за годину спускає ся готур з галузи на землю, де окружений готками гутить дальше, причім підскакує виконуючи ріжнородні *данці*. Готки, *стоптані**) готурем, відходять піше яких сто кроків, відки доперва знимають ся у гору і відлітають кожда у свою сто-

*) Когут *топче* курку, від чого вона зносить *пюкладки*, стає *кльокою*, як *кльоче*; з *пюкладків* *віводять* ся *курята* = *потыта*; курка з яйцем *осури*ть ся, а як сідає на *гніздо*, то вона *розшила* ся, *яяе-ж* *внесе* яйце, то *кличе*: „*знеслам* *єйце* як *кулак!*“ — І *гадина* *чикить* *уперед* яйце, а потім *віводить* *гадиныта*.

рону, де задумала устелити гніздо. Так само гутить готур вечером прилетівши на те саме клепало і усівши на ту саму галузь. Підчас гутіння тратить він притомність, через що можна його дуже легко підійти і стрілити; як стріл не влітять, готур не відлітає, бо мабуть не чує гуку.

Готка гніздить ся посеред гущавини у траві, де висичує 7—11 покладків. Готьїта, що з них викопать ся, держать ся готки, а подибані чоловіком не утікають, але припадають до землі; тогди їх легко стріляти.

Як рибарі, так стрілці мають свої пересуди, які зневоляють їх ворожити про вдачу лову чи добичи.

Коли стрілець або рибар вибирає ся на ловлю, тоді у хаті не сьміє челядина прасти, „бо она запрядує ему дорогу“; натомісць добре є, як жінка переступить сак або пушку; тому укладають Гупуля нібито від нехочу свої знаряди у таке місце, де би їх жінка могла переступити, а тота, знаючи про те, старає ся се учинити теж ніби то припадком.

Колиж рибар чи стрілець вже у дорозі, тоді ворожить собі добре з того, як перейде його жінка у *повні* (з повними коновками) або *вагітні*, як же-ж перейде Жид, піи або чародійник, то уважає се за злий знак, кидая зараз по зад себе глиною або каменем, аби відвернути від себе лихо; колиж перебіжить дорогу заяць, тоді уже певно жде його якийсь нещастя, против чого треба доконче вертати домів!

Х. Домашній промисл.

Нрастарий домашній промисл, звязаний тісно з життям, обичаями і звичаями Гуцулів, виробив, під впливом місцевих обставин, спеціялістів, з посеред яких одні, не могучи вижити з *кляптика* городу, що становив їх одиноке добро, мусіли шукати іншого зарібку, — другі силою своєї вдачі і зацїлування посв'ячували хвилі вільні від буденного занятя на виріб або прикрасу предметів, що служать до їхнього вжитку; під впливом одних або других пробував кождий Гуцул свої молодечі сили в галузях промислу, найдоступніших для кождого, а то: в різьбярстві і в мосяжництві, вилляючи у них те, що бачив у власній хаті, у церкві та на предметах довкола себе; як небудь воно і було, а всеж таки бачимо на усіх гуцульських виробах, чи вони примітивні чи артистичні, заховані старі звичаї і місцеві традиції, які власне втворили в Гуцульщині спеціальний домашній промисл, через що його вироби, звязані тісно з ношею та звичаями Гуцулів, не тільки відповідають вповні місцевим обставинам і потребам, але надто носять на собі національні прикмети.

В ніякім иньшій закутку нашої Русі не відгріває домашній промисл так важної ролі, нігде не є він так загальним добром усіх, як у Гуцулів. Але не вважаючи на се, промисл сей завдяки різнородним впливам що раз більше упадає, через те, на мою думку, доконче треба представити його обширніше і усіх подробицях. Задля того подаю в образках різнородні предмети гуцульського домашнього промислу; притім буду старати ся показати по змозі спосіб, як вони виробляють ся і представити знаряди, які служать до того; окрім того подаю усі терміни кожної частини тих знарядів і т. в. Таке по змозі повне представлене корисне тим, що вироб домашнього промислу, як продукція відриваної праці, dokonаної газдою, що стає у вольній хвилі ремісником, і приворовлені до його власних потреб, — становлять безперечно образ умислового розвитку народу, вони є виразом його інтелігенції, його склонностей і уподобань; окрім того виказують вони певну вдачу і порадиість чоловіка, що робить для себе усе, чого потребує, перетворюючи сирій матеріал, поданий йому природою, на предмети для вигід свого життя, виконані відповідно до свого призначеня і звичайно з чутям декорацийних вимог; на решті і техніка деяких гуцульських виробів, бережена традиційно від віків, заслугоє з многих причин на увагу і ближше пізнанє.

Характеристичною прикметою виробів гуцульського промислу є консерватизм в ужитю технічних помічничих знарядів і одностайність зверхнього вигляду тих виробів, а се знов має причину в тім, що знанє і замишуванє до виробів переходило з батька на сина, що жили в тих самих обставинах.

З поступу, який проявив ся на полі промислу з кінцем минулого столітя, ані сліду в Гуцульщині, хоч тисячі рук заняті тим промислом. Скоро порівнаємо найдавніші до тепер заховані виробы гуцульського домашнього промислу з теперішними, то побачимо, що в них живе певний народній характер якого затерти годі; а де він і був під впливом фабричних напливів і через те де в чім і змінив ся, то зміна тотя не є засадничою, бо вона не змінє народнього характеру, а се завдяки консерватизмови гуцульського робітника; до виконуваня своїх робіт уживає він мало знарядів, і то таких, які або виробив собі сам або *циган* — місцевий коваль; тому не дивно, що ті цілком примітивні знаряди сягають глибокої давнини, і від того часу вони в нічім не змінились, бо гуцульський робітник не приймає иньших знарядів, як лиш ті, якими робив його тато, на яких він сам учив ся, які він легко дома придбати або направити може; так напр. дістав в р. 1891 звісний різьбяр Василь Шкрибляк

з Яворова від промислової комісії токарню (якої уживають вишколені токарі); але він не точить на ній, а на своїй питомій, полішешій йому татом, Юрком, бо сесю може він кожної хвили переставити у догідне місце, розібрати або сам направити. — А вже дуже тяжко спонукати Гуцула до зміни зверхньої форми предмету, який він виробляє, — а мимо того зручність гудульського *ремісника* обертає ся в границях дуже великих, від найпростішого предмету, потрібного до домашнього ужитку, поступенно аж до такого, який вже належить до властивої штуки, і якого виробив гудульський *стобчик* — артист, що на щасте сам без посторонних впливів, внобравував ся з звичайного ремісника.

Цілість взорів і окрас виробів домашнього промислу дає нам міру артистичного розвитку народу, про те можемо її назвати артистичною мовою народу; затим зори, якими нарід застосовуючи їх до різнородних виробів так вдячно промовляє, треба з найбільшим поважанем виховувати яко мову його твірчих спосібностей і хоронити її від всяких впливів, які би могли її оказати. На щасте розвивалась та мова у Гуцулів до недавна без ніяких впливів, тому вона і не замерла а лишила ся чиста як сльоза; в ній лежать традиції артязму цілого народу, яка переходує не тільки зори, але і різнородну техніка, уживану при виконаню предметів, — дальше форми прирядів і самі приряди.

Твірчість руського народу незвичайно різнородна, а багатство взорів превелике, — що бачимо на різнородних виробках. Всюди у них та сама оригінальність, яка становить прикмету народної індивідуальности. А що первісні типи життя і культури переходують ся найдовше в гірських сторонах, далеких від усяких посторонних впливів, проте лежить і гніздо, де заховались найбільше артистичні традиції родимої орнаментики, що характеризує наш нарід, у горах, особливо в Гуцульщині. Але се не виключає, щоб ті самі або дуже східні артистичні прикмети в домашних виробках не проявляли ся виразно і різко на Поділю, Волині і взагалі на Україні; кождий, хто має нагоду пізнати биваше артистичну сторону виробів домашнього промислу на Русь-Україні, признаєть, що сама орнаментика має за собою вікові традиції, і що в орнаментальних мотивах, які подібуємо в різних сторонах Русь-Україні, проявляє ся опільність в характерностиці окрас у всіх сторонах, заселених українсько-руським народом.

Аби зрозуміти значіне окрас, відбіжу на хвилю від мого предмету, а задержусь коло окрас взагалі, причім покористую ся матеріалом, поданим у виданях Промислового Музея у Львові, а зроблю

се тим сьміліше, що і я, як се зазначено у тих виданнях, чимало причинив ся до зібрання і впорядкованя того матеріялу.

Перших слідів проникаючого почутя краси треба глядіти в охлонности до стровня; схлонність тота є виразом принади до жятя, вона є першим, найвним обявом честялюбности, а нарешті обявом сьвяточного або празничного настрою. Окраса підносить індивідуальність особи, виріжняє особу від загалу і виносить її мов би на више становище.

В міру того, як тота перша потреба окраси що раз більше будить ся і змагає ся, обіймає вона помало весь круг розвою артізму і штуки. Найперше прикрашає, а радше пристроює чоловік себе самого, відтак усі предмети пригідні до щоденної його потреби; дальше переносить він те почуте на предмети пригідні до часової потреби, які відтак, уміщені у властивім місци належать до стрійних приборів чоловіка; до того рода предметів належать: знаряди і статок домашній, цілий відділ орнаментики керамічної і тектонічної; коли-ж відтак чоловік підняв ся вже на високий степен ь цивілізаційного розвою, украшає він над усе місце призначено на оідище своїх богів а нарешті свій власний осідок, — *свій дім*; після того переміняє ся помало і в міру цивілізаційного розвою тота схлонність до окраси в почуте потреби артізму і штуки.

Виходячи з того засновку, треба діяльність чоловіка в твореню окрас уважати за перший обяв почутя краси, за перші кроки на поли розвою артізму і штуки. Можемо отже вислідок почутя краси і найвишого розвою артізму і штуки, з'ображений в монументальних будівлях, різбах, статуях, образах і т. н. назвати окрасами суспільности, що підняла ся на найвищий степен ь цивілізаційного розвою.

Отже потреба твореня окрас, викликана первісно у народів, що стоять на низькій степені розвою, нахлонностями чисто самолюбними і обобистими, займаючи в міру цивілізаційного розвою суспільности що раз ширші круги, витворює з вільна *велику штуку*, яка відділяє ся від особи, а переносить ся на предмети і стає виразом почутя краси і артізму цивілізованої суспільности.

Не тут місце розважати, як в цілости розвивала ся потреба окрас приналежних до строю, почавши від украшуваня людської шкіри татуованем у диких народів, а скінчивши на богатих строях та ознаках найвишого достоїнства королів і начальників, — почавши від Асирійців і Египтян аж до середніх віків, часів відродженя і теперішніх, але треба бодай мимоходом натякнути про одну галузь окрас, іменно про окраси звичайні, уживані у народу і простолю-

дина, а се задля того, аби можна з артистичного і естетичного огляду осудити якість і стійність окрас, уживаних у Гуцулів.

Окраси, пригідні до строю осіб, підносять ся доперва тоді на становище замітне що до штуки, коли або вищий ступень матеріяльного добробуту позваляє на жертви получені з певним збитком, або коли рідимий чи вироблений змисл і почуте краси прикладають якусь вагу до всякої, навіть до найменшої матеріяльно-стійної частини одежі, до всякого знаряду, до цілого статку, надаючи їм естетичну і артистичну прикмету. Тоді що до штуки займають ті предмети супротив окрас, уживаних до цілих репрезентаційних і прилюдних, менше більше таке становище, як у малярстві образ щоденщини до образу історичного змісту.

Окраси ті, які мають передовсім характер, так сказати-б, чисто приватний, оцінювані зі становища справдішньої краси, повинні мати два важні знамена — *принадности* і *новаги*.

Окраси уживані мушчинами, о скільки взагалі можна згодити ся з потребою стровня мушчин; повинні мати на собі знамя *новаги*, а окраси, пригідні до строю женщин, знамя *принадности*; окраси старших женщин зайняли-б тоді посереднє місце між вище згаданими.

На сході, уживали в старинних часах і мушчини і женщины богатих окрас до строю; мушчини, о скільки належали до пануючих верств, жреців, воєків і т. в. строїлись навіть богачше, як женщины. Найвищою окрасою строю грецьких мушчин були: шолом, меч і богато украшений шит, а в часі супокою: вінець, перепаска або диядема на голові. Але навіть окрас, уживані грецькими женщинами, не дорівнювали що до богатства і збитку окрасам і бісерам, уживаним женщинами у Етрусків або Римлян. Замітно також, що в пору найвишого розвою штуки у Греків, в пору, коли стрій женщины що до естетичних форм був уже цілком розвинений, відгрявали гарний уклад волося, диядема, ковтки, найголовнішу ролю в жіночій строю. Збережені до нині прегарні різьби богинь і богів свідчать проте, що Греки зрозуміли з найбільше артистичного боку принадність окрас волося, яко природне усліве красн.

Коли отже міру красоти окрас, уживаних до строю в щоденнім житю старинних народів, возьмемо за підставу до осуду естетики й артизму окрас, уживаних Гуцулами, — коли міру сю зведемо до скалі, потрібної для того, аби нас не могли посудити о пересадну прихильність до народніх річей, а тим самим о перецінене справдішньої їх стійности, то будемо муіли признати, що ті гарні гуцульські окраси, хоч і що до форми так і що до виконання

незвичайно скромні, всеж таки мають ті твори ієнія гуцульського люду головні знамена естетичного артану.

Супротив того годі характерови тих окрас відмовити певної *поваги* або заперечити *примадности*, тих головних знамен окрас уживаних до людського строю.

З опису строю Гуцулів, котрий я повніше подав, бачимо, що змісл почутя краси об'являє ся у них передовсім в окрасах убраня і строїв, через що уживають муштини переважно богато украшеної збруї, а то: кресів, пистолів, ножів, топірців; дальше украшають вони все, що доповняє узбровне, як: порошинці, ташки, ремені і т. н.; а яко справдешні окрася строю, крім хреста на шиї, носять Гуцули на кресаях *писані* бляхи або гальони. Женщини дбають передовсім про *упліт* — *фнауру*, відповідно до обставян: інакше уплітають вони волос в празничний день, а інакше в будний або жалібний; вони носять начілдя, ковтки, нашійники з металевих ретізів з хрестами і дукачами, з різнобарвних пацьорок, нарешті перстені, *писані букурійки* і т. н.

Уклад красок всяких матерій, уживаних до строю, та спосіб ужитя *чічкачиа* вишивань на білю в все гармонійний і надає строям тим зовсім відрубний характер. Гуцули, що як способом житя, як звичаями і обичаями ріжнять ся від своїх суплемінників гірняків, поселених у Карпатах дальше на захід Руса, займають і що до строю відрубне і визначне становище.

Відрубність у строю Гуцулів об'являє ся переважно у великім уподобаню до металевих окрас всякого рода, які то окрася, ношені при строю темно-червонім, дуже мило відбивають. Окрася уживані до строю, приладжують вони майже виключно з мосяжи, а в новійших часах і з бакфону. Мосяж, своєю краскою найбільше схожа до золота, відбиває при багрових родах матерій, уживаних до строїв, нераз ліпше, як саме золото.

Тому не дивниця, що Гуцули і Гуцулки, обдаровані особливим зміслом гармонії красок, цінять високо промисл *сюсарів* — мосяжників, і бережливо плекають його, бо вироби *сюсарів* підносять повагу і індивідуальну принадність.

Тепер зроуміємо, чому *сюсарів* в богато по всіх гуцульських кутах; але їх робота хвилева, принагідна, ні один з них не віддає ся виключно *сюсарству*, але іде і в иньші кути робити, коли немає своєї роботи коло власного оседка.

По *сюсарях* займають друге місце різьбярі. І вони украшають в першій лівії предмети строю, як топірці, палиці, порошинці, стрільби, а дальше і предмети, що стоять по за індивідуаль-

ним ужитком однинць, але призначені до прилюдного ужитку, як хрести, ракви, боклагн, таринці, ярма, кіята, кушки і др.; в міру, як коло домашнього огнища, того першого степеня суспільного устрою, повстало почуте потреба певної вигоди, через що збільшалося число а з ним і якість предметів, що служили до домашнього вжитку, украшав різьбар барілки, ложки, тарелі під повницю, фірманн на сир, жердки, полиці, столи і др.

Окраси, привноровлювані різьбарем до дерев'яних посудин не могли бути без впливу і на близьких їм по ремеслу і матеріалі боднарів, які, не маючи тої вдачі, що різьблярі, окрашають свої виробн розпаленим *писакми* — штанцями.

Окраси на металю і дереві се найстарші роди народньої орнаментики; аж після окрашеня предметів, близьких індивідуальности і родинного огнища, відчув чоловік потребу окрасити і керамічні виробн, що мусіло йти по окрасі металю і дерева тим певніше, що тут не досить було самої вдачі робітника, але треба було спеціального матеріалу та певного знаня і способу украшуваня. Тим то і пояснює ся факт, що всякі окраси на металю і дереві схожі на цілій Русі, а окраси на глиняних виробах, які підпадають місцевим впливам, се наслідования образів в першій лівії церковних, надто з'ображеня домашних і диких звірат, сцен із сільського, жовнярського житя і т. н. На розвій керамічних wzorів не впливала фантазія цілої маси народу, а лише місцева, індивідуальна, залежна від людий, що мали під рукою відповідну глину, білий пісок, дерево до печн а надто місце скорого збутя, через що знов тільки мешканці гудульських місточок і передмісьц, як: Косова, Кутів і Пістня займають ся гончарством.

Пригляньмо ся скрині (обр. 42 ст. 99), яка судячи по дереві, числить певно 200 років, дальше фірмі на сир (обр. 214), яка, по словам бувшого властителя, має більше як 100 років, то побачимо, що wzorи на скрині і фірмі нічим не різнять ся від wzorів, уживаних Шкрібляками і другими сучасними різьблярами, розуміє ся, не входячи в техніку виконаня.

Колиж порівнаємо wzorи на печн (обр. 38 ст. 96), яка по сьвідощтву властителя числить більше 100 років, зі wzорами виконаними гончаром Ковальським в р. 1811 (музей Дідушинських має 2 образи св. Миколи і Матерн Божої, які я роздобув на Буківцн, а на яких видніє напись: Kowalski 1811), дальше з виробами нині вже небіжчика, справжнього гончара - сточника Бахметюка (Бахмінського), дальше косівського гончара Барановського з wzорами нині уживаними Петром Кошаком із Пістня, які подані понизше, то переко-

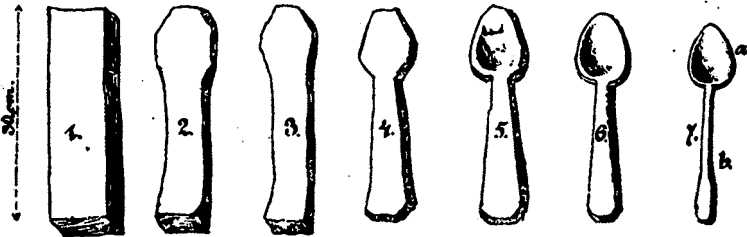
уємо ся, що тут велику ролю грає індивідуальність гончара, розуміє ся, не без впливу його учителя.

Пояснивши коротко значіне домашнього промислу, а за тим і те, як вироби того промислу знайшли під впливом житєвих потреб і змагань своїх спеціялістів, посеред яких виріжили єя народні *сточники*, — приступаю до представлення технічного боку агаданих виробів, починаючи від виробів найпростійшої будови а кінчаючи на виробах, виконаних рукою сточника.

І. Лижкарство.

Лижкарі виробляють звичайні ляжки з букового або яворового дерева, а красші з ялівця або жерепу; лижки вироблені з жерепу — жовті і *запашні*.

Дерево, вибране на виріб лижок, ріжуть лижкарі пилою, потім колять сокирою на *гентини* — 20 до 24 см. довгі колодки

163. 1—7 представляють технічне виконанє ляжки, а. *їдало*; б. *фіст*.

(обр. 163. 1.), а обтесавши їх сокирою з *великої тріски* (обр. 163. 2. 3.) і висушивши, кладуть у вісний столець, де зістругують їх *простим* вісним ножем до потрібної грубости (обр. 163. 4); дальшу роботу виконують на колії *різцем* (обр. 164.), який зложений з деревяної *колодки* (1) і залізної *заклебученої вностреної лижки* (2); таким *різцем* вижолблюють у приготовавій колоді *стругачем* — звичайним ножиком із гладким вістрем, уперед *їдало* (обр. 163. 7. а), а потім обтісують *фіст* (163. 7. б).

164. Різец. 1. колодка; 2. лижка.

З виробів лижок слівуть у Гуцульщині перед усіх села: Яворів, Врустури і Прокурава, де майже усі Гуцули займають ся лижкарством.

Один жвавий робітник зробить на днину пересічно 40—50 лижок, працюючи цілий день, розуміє ся, як вже передше обробив колодки з грубої тріски.

Вироблені лижки несуть на продаж до Жидів до Яблонова, або розносять у бесагах на плечах по долах, де продають їх по 1—7 кр. за одну, залежно від величини і матеріялу. — Жиди платять за сотце по 60—80 кр., і при тій нагоді замість гроша дають часто тютюн, горівку або що друге, при чім теж заробляють.

2. Коритарство.

Коритар робить коритá з березового або яворового дерева, або з трепети; з яворового дерева до того не уживає, бо воно коле

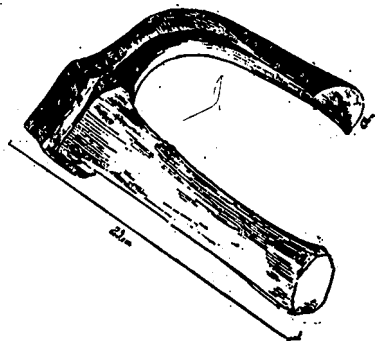

165. Коритар витісує тесницею корито.

ся; протату колоду обрубє коритар сокирою з грубої тріски, відтак продовбує її долотом, опісля обтісує вісним ножем на стільця,

а вікнця витісує на землі (обр. 165) гладко *теслицею* (обр. 166); теслиця подібна формою до клевця, у якого *біст* — тонший кінець, замінений у заковане овальне вістре (обр. 166 а).

Ціна корит, залежна від величини, вносить 1—3 зр.

166. Теслиця, а. вістре.

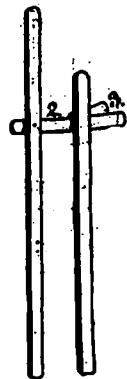
3. Боднарство.

Боднарі колять сокирою м'яке сухе дерево на *гонтини* — колодки, обтісують їх сокирою з великої тріски, потім *кривим вісним* ножем (обр. 167) у вісім стільці на *доги* — плоскі на 1 см. грубі дощинки; боки догів *спускають* на *лавіці* — довгим габля, аби доги *клом* — боками, щільно приставали до себе; так приладжені доги складають

167. Кривий вісний ніж.

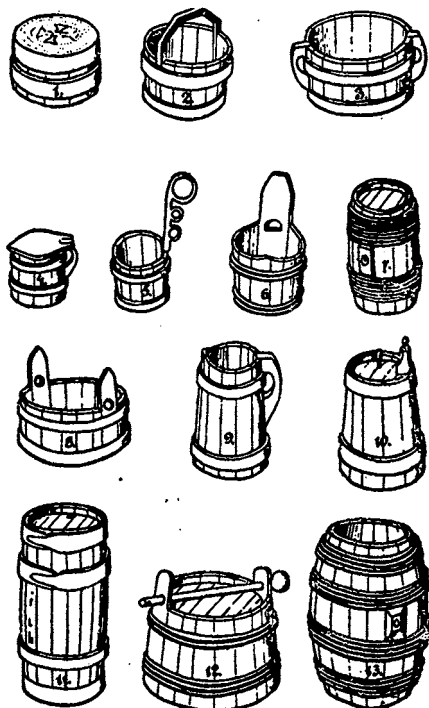
у *складч* — широкий, *ставчатий* обруч; першу догу придержує боднар до складача *отримачем* (обр. 168) — приладом зложеним із двох рівнобіжних *вилцят* (1. 1.), які в міру грубости стін судити можна більше або менше розсунути або стиснути, за помічю *засува* (2), аби догу придержати до складача, через що вона не може посунути ся, бо *клинцем* (3), вбитий в засуву, не дозволяє розходити ся вилцятам; по прв ту першу догу накладає боднар другу до першої і так далі, придержуючи усталені доги рукою аж до передіослідної, яку знов придержує другим *отримачем*; послідню догу треба уперед з боків відповідно стесати, аби вона увійшла на позістаде місце; занім її туди прикладе, придержують згадані *отримачі* заложені доги, аби не розсували ся; скоро послідня дога вже припа-

168. Отримач.
1. 1. вилцяті;
2. засув; 3. клинцем.

сована, здоймає боднар отримачі і вяже судину обручами і то або *віблми* — з смерекового сучя, з лелеча, рідше з ліщини, або *ставчѣтими* — широкими, тесаними з відземка жилавого бука або ясеня; набивши судину обручами знімає боднар з неї складач, потім *виправѣє рот* у дні судини, вирівнує доги, і *затирає затирачѣм* — чопом із залізними зубами, *затір* — роєць, в який має

увійти дно; зуби затирача можна більше або менше висунути в міру глибокості затора; аби доробити дно до судини, шукає боднар *шашикірнѣю* (шестернею = циркулем) такої міри, яка би обійшла шість раз довкола затора (шукає проміру кола); тою мірою зазначає *обру* — коло, на відповідній дощинці, або на складених дощинках, що знов заляжуть від величини дна; по лінії, зазначеній шашикірнею, вирізає вузькою пилючкою *круг*, обстругує його береги вісним ножем у стільци, аби так зладжене дно увійшло берегами у затір, але вперед мусить долішній обруч підбити у гору, аби грохи *стільжити* — звільнити доги та тоді забити дно у затір; вставивши дно, збиває боднар підбитий обруч назад і побиває доги, аби береги дна зайшли докладно у затір. — Так зладжену судину *вишкблює*

169. Боднарські впроби. 1. Паскар; 2. відро з дугою; 3. паскар з вухами; 4. кошовочка; 5. черпак на воду; 6. дійниця; 7. берівочка; 8. цабряк; 9. кошовка; 10. чубайів на пиво; 11. бербениця; 12. бодня; 13. бочка.

з середини *шкбляє* — вигладжує заковченим сталевим ножем.

На бербениці та барівки треба *калюхати* — вигнених догів, бо ті судини у середній ширші; до них закладає боднар в цювнше описаний спосіб двоє *дніє*, з яких одно з *гровдом* — чопом.

Обр. 169. подає різnorodні форми судин, вироблюваних гупцьольськими боднарями, а (обр. 170) містить такі *писані* судини;

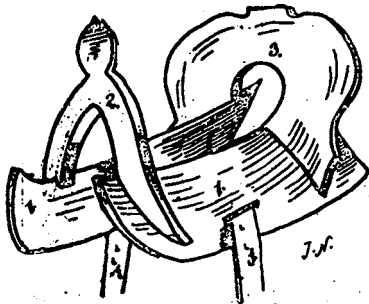

на них *пише* — випалює, боднар узори *писаками*, які робить із заліза коваль по даним йому вказівкам. *Писакі* — се певного рода залізні печатки (штанци), а дерев'яними ручками. Як боднар хоче виписати судину, розпікає писак до червоного і прикладає його раз по три раз до судини, як довго писак *значить*; як же-ж остудить ся і перестав значити, то вкладає його у грань, а пише другі пола судини вишнім розпеченим писаком і т. д., міняє все писак, аж випише усю судину до *чиста*.

З боднарства сливуть в Гуцульщині села: Річка, Космач, де майже одна третина села тим промислом в часі вільнім від гадівства займає ся.

Ціна боднарських посудин, залежна від матеріялу і виконання, ось яка: бербениця 1:20—1:50 зр., коновка 40—80 кр., дійниця 50 кр. — 1 зр., паскар 1—2 зр., цебрк 1—3 зр., поливанняця 2 зр., фаска 40—80 кр., боклаг 2—4 зр., берівка на масло 1:50 зр.; писакі дорожші.

4. Столярстві

171. Тарниця. 1. похрестині = приліг; 2. обдук = набулк передній; 3. обдук = набулк задній; 4. попруга.

Столяр робить столи (обр. 169), ліжка, коляски, намісники (обр. 45. стор. 102), скрині (стор. 98, 99, обр. 40, 41, 42, 43), одвірки, рамці до вікон, замки, кресна, *тарниця* — сідла (обр. 171 і обр. 210); у тарниці є передній і задній *обдук* і дві *похрестині* = *приліг*.

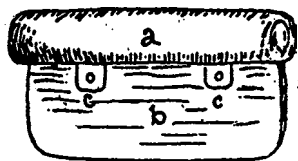
До своєї роботи уживає столяр *велетенка* такого, як *майстри* при ставляню хат (про се див. стор. 87).

І столяр виписує свої вироби подібними *писаками*, як боднар (див. обр. 43 на стор. 100 і обр. 46 стор. 103).

5. Кушнірство.

Кушнір розвішує здоймлену шкіру на жердці так, аби вона *мізювок* нігде не припала до себе; де се можливе, як напр. в рурковатих лабах, там розтягає їх кушнір при помочи патчків; від вітру та тепла шкіра висихає, почім корчить ся і морщить ся.

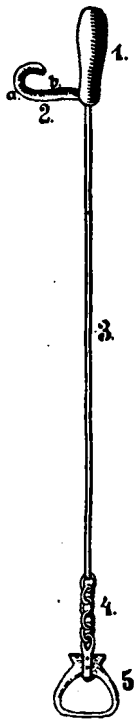
Висушена шкіра висить на ґоду, аж прийде пора робити з неї кожухи; тоді мочить її кушнір у воді доти, аж стане така м'яка, яка була на живім барані, а рівночасно виполікує вовну від бруду. З м'ягчесної і вицолоканої шкіри струже *плеху*, *шкоблячи* м'язку *шкафою* (обр. 172), значить зіскробувє залізною плоскою бляхою, якої один довший бік має дерев'яну *колодку* (а) примоцовану залізними *в'ушками* (с) до *шкафі* (b).

172. Шкафі. а. колодка; б. шкафа; с. в'ушка.

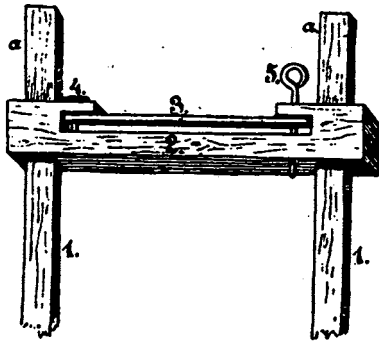
Вішкоблену, чисту шкіру простелює м'язков до гори, *помочує* м'язку водов з сіллю, потім поспіває *тістом*, вимішеним з ірису пшеничного, кукурудзяної муки і соли; як уже ціла м'язка гладко і рівно тим тістом *устелена*, звиває її так, аби вовна нігде не припала до м'язки, лише до тіста, і так кидав у дерев'яну *к'єжку* у солену теплу воду, де шкіра у теплім місці стоїть 8-10 днів; по тім часі *виймає* її з *к'єбсу* (що втворив ся з тіста), і *пром'ятує* — розвішує, на жердці, аби *в'ітравля* — високла, потім витріпує її. Висушена шкіра стає твердою і дуже корчать ся; аби її зм'ягчити, *володить* її — помочує теплою водою при помочи шматинки; за яких 12 годни *підволоджує* — поправляє, помочуючи ті місця, що ще від володження не відмокли; *підволоджену* шкіру скручує як ворочку при праню, розтягає руками до канту стільця чи лавниці, потім перекидає передню праву лабу через *цурку* — нитку 15-20 см. довгий, і *перев'язує* попід тогу цурку *ключівником* — шнуром завішеним на гаку у стелні, з відки шкіра звисає у долину.

Дальше м'ягченє і витягненє шкіри відбуває ся при помочи *ключя* (обр. 173); сей зложений з дерев'яної *колодки* (1), до якої закований під простям кутом сплющений залізний *ключ* (2), у якого один беріг — *в'істрє* (а), тонший, а другий — *т'їлє* (b), грубший; у спід колодки закручений грубий коло 80 см. довгий залізний прут, що у долині на залізнім (20 см.) *ланці* (4) держать *стрєме* (5). Кушнір бере правою рукою за колодку, став правою ногою у стрємя, підносить ключ у гору до шкіри, підкладаючи рі-

173. Ключ. 1. колодка; 2. ключ з в'істрєм а і т'їлєм б; 3. залізний прут; 4. ланка; 5. стрєме.

почасно ліву руку з другого боку шкіри під те місце, яке правою рукою хоче ключувати. Притискаючи шкіру ключем зверненим на ліво до долниці лівої руки, а потягаючи рівночасно правою ногою ключ у долину, *мне* кушнір вістром ключа шкіру; так *ключує* він шкіру раз по при раз, міняючи праву руку і ногу з лівими, причім звертає ключ у протилляний бік, аж шкіра змакне і стане гладкою. Таку шкіру закладає у *пйила* (обр. 174); се прилад зложений з двох

174. Пйила. 1 а. 1 а. цесійки; 2. колода; 3. мечик; 4. чп; 5. сворінь.

коло півтора метра високих *пйилин*, які гарями, видовбаними у колоді (2), встають поверх неї (а); у колоді ходить на чопу (4) *мечик* (3). Розвернувши мечик кладе кушнір шкіру зложеву у двоє на колоду, потім затыгає мечик назад; аби він не вихопив ся, втикає *сворінь* (5), потім припирає пйила укосом до стіян хати; частини пйилин (а), що ствртають, не дозволяють, аби шкіра притискала до стіни; так *розпйилену* — розтягнену шкіру, *пробілює* — чистить шкафою,

потім *бліть* — натирає кривовим каменем, через що шкіра стає *віправлена* — готова до кушнірської роботи.

Виправлену шкіру крає кушнір *бричєм* — широким не бганим ножом, зробленим із полотна коси, а покряяні кусії зшиває *кушнірською* иглою на *три ребра* і *дублєними* нитками; до дублення ниток *готовить* — варить він лубе з вільхи, брезилію, попід, грецило (алун) разом у воді, а як вода закипить, кидає у тото *дубило* чисті нитки, де вони дубять ся цілу добу.

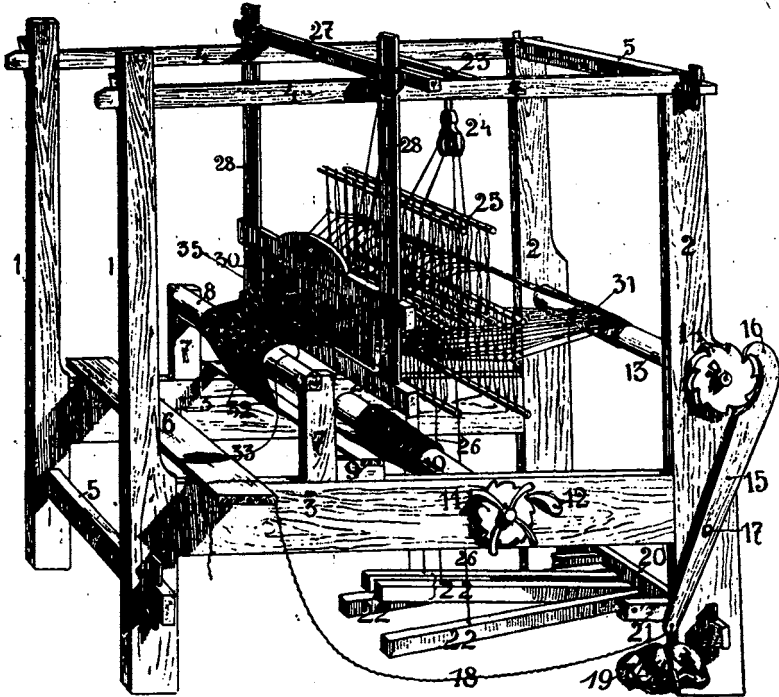
6. Ткацтво.

Кросні — ткацький варстат (обр. 175. I.) зложені з двох головних частин, з яких одна служить *підлогою* другій: *начичю*.

Підлогу творять два *передні коники* (1. 1.), сполучені з двома *задними кониками* (2. 2.) у долині широкими *стажками* (3. 3.), а горою *побєдринами* (*крампульцями*, *Косів*), (4. 4.); саміж коники, передні і задні, держать ся туго *поперєчницями* (5. 5.), що вста-

ють на боки *вухами* з *чопами*; при передних коньках уміщена на ставках *сідавка* = *сідець* (6); у ставки задовбані *прямовисно льонки* (7. 7.), на яких спочиває *лігма маголь* (8); повніше *маголя* прибитий *штак* (9), а ще вище *ходить* у ставках *спідний навій* = *воротило* (10); його можна *крутити* при помочи *сучки* з *ручками* (11), що вистає з *поза* ставки; аби *навій* не *розвивав* ся,

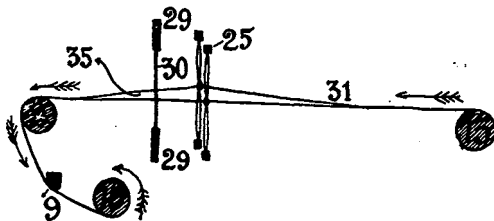

175. I. Кросна. I. 1. Передні коньки; 2. 2. задні коньки; 3. 3. ставки; 4. 4. по-
 бедрани; 5. 5. поперечниця; 6. сідавка; 7. 7. льонки; 8. маголь; 9. штак; 10. спід-
 ний навій; 11. сучка; 12. песик; 13. верхній навій; 14. сучка; 15. кегло; 16. песик;
 17. чіп; 18. шнур; 19. камінь; 20. поперечниця; 21. вушка; 22. покові; 23. сарапант;
 24. сарапант з візданим; 25. візданиці; 26. мотузи; 27. стріла; 28. 28. сивьяк; 29. 29.
 набійка в ній 30. бердо; 31. основа; 32. човник; 34. полотно, навите
 на спідний навій.

заскакує у *зуби* сучки *песик* (12); поміж задніми коньками *ходить*
верхній навій = *воротило* (13); в сучку його (14) *заскакує песи-*
ком (16) *кегло* (15), що *ходить на чопу* (17); *скоро ткач*, що *си-*
дить на сідавці (6), *потягне за шнур* (18), *відскакує песик* від сучки;
 як же-ж *пустить шнур* (18), *відскакує* своїм *тягарем* *тягло*
 назад так, що *песик* *заскочить* за *зуб* сучки, *чим* *здержує* *воротило*

від розвивання; у споду задніх коників є *поперечниця* (20), в яку задовбані *ву́ха* (21), а в них *кивають* ся на залізнім *своренні* *побожі* (22).

Нічниця зложена з *нічниць* і з *набівки*. — До *жердочки* (22), уміщеної між *победринами*, завішені два *скраклі* =

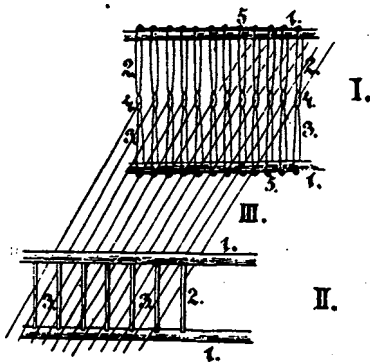

175. II. Перекрій через головні частини кросна.

жобкі (23); у *скрипціях* тих *скраклів* ходять по 2 *рівчесті* *колісцета*; *рівцями* тих *колісцят* проведені *шиурки*, на яких висять (тут 4) *властиві нічниць* (25).

Нічниця (обр.

176. I.) зложена з двох *деревяних оплоснених цїпків* (1. 1.), поміж якими звисають *нити* (2); нити сплетені з *грубих шарпх ниток*; *горішнє* плетене називає ся *коники* (2), *долішнє* *кобилки*, (3) а *середнє вічка* (4); нити звисають раз по при раз, густо побіч себе; *аби* вони не *плентались*, *зв'язані* вони у *вузляки* (5) у *горі* *поверх цїпка*, а *долом* *попід цїпок*; *аби* ж *вузляки* не *заскакували* один за другий, *сполучені* вони і *розтягнені* в *цїлій довгості* *шиурочком*; до *долішних цїпків* усіх 4 *нічниць* *насилені* *мотузи* (обр. 175. I. 26), що *сягають* до *поножній* (22).

176. I. Нічниця. 1. 1. цїпки; 2. 3. нити; 2. коники; 3. кобилки; 4. вічка; 5. 5. вузляки. II. Вєрдо. 1. 1. листав; 2. троща; 3. ковїрня. III. Основа.

Набівка (*ляда*) зложена із *стріли* (27), *опертої* на *победринах* (4. 4.), з двох *сшивок* (28. 28.), *присялених* *прямовисно* до *стріли* і з *ра́ми*, яку *творять* у *споду* *дві* *грубі* *поперечниці* (29. 29). В *раму* *набівки* *вложено* *вєрдо* (30); воно (обр. 176 II.) зложено з двох *листей* (1. 1.), поміж які *понабивані* *прямовисно* *ріввобіжній* *п'яточки* *трощі* (2), що *творять* між собою *коміркі* (4). *Набівка*

гойдає ся *свобідно* на *победринах* (обр. 175. I. 4. 4.).

У *міських* *ткачів* *стоїть* *варстат* *постійно* у *хаті*; там він у *горі* *прикріплений* до *сволока* а з *боків* до *стіни* *хати*, *аби* не *кивав* *сї*.

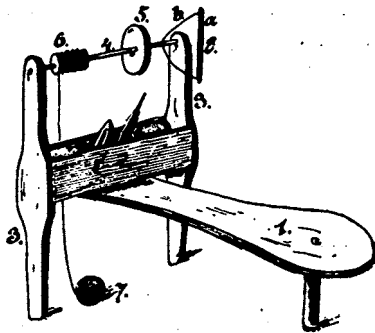
Де кросний уживають лише від часу до часу, там вносять їх у хату на час потреби, а звичайно розкладають їх і переховують у кліти, коморі або де инде.

Вадовж верхнього як і спіднього воротила (обр. 175. 10. 13) вдовбаний *жолобець*, в який можна вкладати відповідно зіструганий *прут*. У жолобець верхнього воротила заложений стало кусень грубого полотна, яке натягнене, сягає майже до ничиниць; у жолобець долішнього воротила заложений довший кусень полотна; аби воно не *віхотило ся* з жолобця, заложений в жолобець згаданий повисше *прут*, прибитий до воротила кілочками.

Здоймлену з снувавки (стор. 151. обр. 99.) пряжу, призначену на основу (стор. 151), розтинає *ткач*, *ткаля* у *чинах* (стор. 151), пересилує через кожде вічко ничиниць по одній, а через крайні по дві нитці, а кінці ниток прив'язує до кусня полотна, що вистає з верхнього воротила; упоравши ся з снм, обертає *ткач* горішнім воротилом, через що навиває основу на те воротило; коли вже лишить ся основи менче більше на метер, пускає *тягло* (обр. 175. I. 15), яке песнком (16) засакає за зуби сучки (14), не дозволяючи воротилу обертати ся; решту основи перепускає осторожно по дві нитці через одну комірку берда (обр. 176. II), відси обмотує *маголь* (обр. 175. 8), і прясилує до кусня полотна, що вистає із спіднього воротила (обр. 175. 10), натягаючи притім кожду нитку основи, аби вона ішла „в міру і рівно“, (інакше рвали би ся нитки при ткаю); упоравши ся з снм, обертає сучкою (11), через що основа *розпривийє* ся тим ліпше, що, опускаючи *маголь*, іде по верх штака (9) а відси по під спіднє воротило; таким чинном буде уткане полотно ліпше натягнене.

Упоравши ся з основою, *насукує* *ткач* із клубків призначених на тканє (стор. 151) *цївки* у осібнім *реміснику* = *потаку* (обр. 177); на клубки іде *наровень* пряжі як на основу.

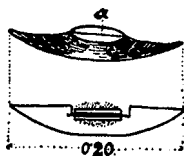
Ремісник аложений із *сідця* (1), з *скринки* (2), примоцьованої до *лабий* (3. 3.) і з *зелізяного веретена* (4), яке заложене у горішні кінці *лаб*; на *веретені* осаджене грубе *деревяне колесо* (5), що слу-

177. Ремісник. 1. сідец; 2. скринка; 3. 3. лаби; 4. веретено; 5. колесо; 6. цївка; 7. клубок; 8. ручка а. рука, б. ремісн. В скринці (2): човник, веретено, клубок.

жить до *розв'язу*; з лівого боку колеса переселена через *спінь* — товщий кінець веретена, дерев'яна *цівка* (6), на яку з *клубка* (7) навиває ся нитку при помочи *лучка* (8), уставленого з правого боку веретена; лучок зложений із дерев'яної *ручки* (а) і з *ремінця* або шнурка (б); держачи за ручку обертає ткач ремінцем веретено, на яке звиває ся нитка з клубка; в скринці (2) стоять клубки, усукані *цівки* та *човники*.

Насукавши доволі *цівок*, пересилує ткач одну з них через *веретено човника* (обр. 178 а.), сідає на *сідець* варстату і *відмащує* тоту частину основи, що вистає між бердом і маґлем, *відмасткою*, зробленою з вареної потім потовченої і на *чир* розводненої остуженої *бараболі*; се робить на те, аби основа була гладка; до *відмащення* уживає скрутка *сіна*, а де хто *щітки*; потім ступає перший раз на *бічні поножа*, через що підносять середні *ничиниці* у *тору*, а *бічні* обнижують ся (дав. обр. 175); через те робить ся в основі *дороба*; нею пускає ткач *човник*, за яким спускає ся нитка з *цівки*

178. Човник. а. веретено; у споду подовжний перекрій човника; на веретеві навілена *цівка* овата ниткою (пропка).

по *доробі* у поперек основи; як тільки *човник* перебіг *дорогу*, підбиває ткач *набівку* до себе, через що поперечна нитка *випростує* ся і *пристає* туго до *попередньої*; так само *підбитої*; тепер ступає ткач на *середущі* *поножа*, за чим опадають середні *ничиниці*, *крайні* підносять ся у *гору*, за ними і *крайні* *поножі*, а в основі *творють* ся *друга* *дорога*, якою ткач пускає *човник* з *лівого* боку на *правий*, підбиває її *бердом* і т. д.

Як уже заробить ткач *крок* — тоту частину основи, що *відмастив*, *вигладжує* його *дощинкою* і починає *стускати*; задля того *потягає* шнурком (обр. 175. І. 18) *тягло* (15), через що *вискакує* *песик* (16) з по за *зуба* *сучки* (14), а ткач *тягне* *уткане* *полотно* за собою, за чим *розвиває* ся *основа* з *верхнього* *навоя*, а *скоро* *пустить* шнур, *заскакує* *песик* (16) за *сучку* (14), не дозволяючи *дальше* *навоєви* *крутити* ся або *основі* *розвивати* ся. Тепер *підносять* ткач *песика* (12), а *обертаючи* *сучкою* (11), *обертає* і *спіднім* *навоєм*, на який *навиває* ся *уткане* *полотно*; так *поступає*, *відмащуючи* *кожду* *частину* *основи*, яку *має* *уткати*, аж *уся* *основа* *переткана* *нитками* з *човника* — *полотно*, не *буде* *звита* на *спіднім* *навоє*.

Як *нитки* *попутують* ся, *перериває* ткач *одну* з них, *розпутує* їх і *зв'язує* *назад*; так само *зв'язує* *нитку* *одної* *уже* *виробленої* *цівки* з *ниткою* *другої*; звідси *беруть* ся *судди* у *полотні*.

Оба кінці основи, що були прив'язані до куснів полотна у вороти, не можуть бути *зароблені*, вони полишають ся jako *тороки*.

Полотно, уткає в повислий спосіб, уживає ся на сорочки і перемітки.

На ручники, скатерти, верети уживає ся *чиноватого полотна*; воно роблене на таких самих верстатах і в той сам спосіб, тільки ткач підносить перший раз *три* нитчинці у гору а одні у долину, другий раз три у долину а одну у гору, через що повстають *чїми*, значить: нитки ідуть *скбсом* у основі; при простім полотні ідуть нитки *просто*, а верстат має усього два поножі. — Полотно чиновате міцніше від простого.

Полотно грубше називає ся *згрібнє*, а тонше: *чесанне*.

Верстати на сукно та ліжники не рїзнять ся будовою від тих, на яких тчуть полотно; у них лише нити і бердо рідше, бо основа грубша таї сукно чи ліжник мають вийти м'яккі з волосом, а не *тугі* як полотно. Сукно на сіраки тчуть просто як полотно на сорочки, а ліжники та запаски тчуть чиновато.

Аби виробити скатерть чи ліжник у *взори* черленими і ньшими нитками, треба покласти уперед однобарвну основу, а на тканє треба мати тільки човників з крашеними нитками, кілько красок має мати взір; при тканю не перемітує ткач поодиноких човників вздовж цілої дороги, але мусить нитки основи по взору числїти а човниками з відповідними нитками переплітати основу, аби уткати пожаданий взір.

По тканю іде сукно до *фблюша*, а ліжник до *валїла* (гл. обр. 55 стор. 113).

Челядь, *ткаля*, що тче полотно у селі, годить ся за роботу від ліктя, при чім заробляє 20 - 30 кр., а ткач у місті 50—80 кр. в день.

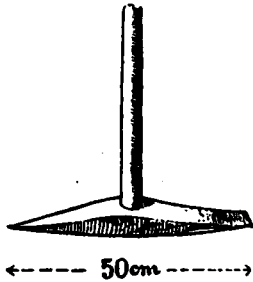
7. Гончарство.

Глину на горшки, миски і т. п. копають гончарі в камеральних або у громадських лісах; за право конаня платить кожний з них по 1 ар. в рік.

Гончарська глина (ії *garneczarski, Töpferthon*) є глиною зачнценою вапном і полученями заліза або вугля; по випаленю стає вона жовта, червоная або чорная. Причиною такого забарвлення є власне получєня заліза чи вугля, які у огни заміняють ся на окиси (*tlenki, Oxide*), що барвлять випалєну глину на червоно, коли получєне заліза доміщанє в більшій скількості, на жовто, як його менше у глинї, а на чорно, коли в глинї були получєня вугля.

Глина, з якої виробляють миски, називає ся *мищівка* (Diluvialer Thon); вона є снія, а глина на виріб горшків — *горщівка* (Diluvialer Lehm), жовтава.

Глину копають великими зелізними *копаніцями* (обр. 179); укопану глину *берут платками* за помочю зелізних лопаток;

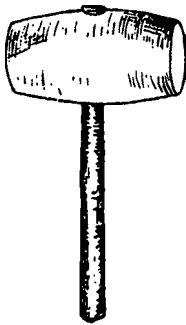
179. Копаніці.

платки ті збивають деревяними *дубнями* (обр. 180) у *бабі* — кулі, а ті накладають на віз. Дома скидають бабі у яму викопану у куті хати і обложену дошками, де перемішують ті бабі ногами.

У хаті уставлений і *гончарський варстат* = *круг* (обр. 181. I); він аложений із *спідняк* (1) — долішнього 50 см. в промірі великого деревяного круга, що обертає ся поземо на (коло 70 см. високім) *веретені*, притвердженім у *жабках* (3) до *лавиці* (II) і з *верхняк* (4) — мен-

шого (коло 25 см. в пром.) верх веретена припасованого поземо деревяного круга, на який уставляє гончар грудку вимішеної глини, з якої має виробити судину.

Аби глину вимісити, наструже її гончар з ями *стругом* (ві-сням ножем), покропить водою, потовче добре дубнею, аби розбити

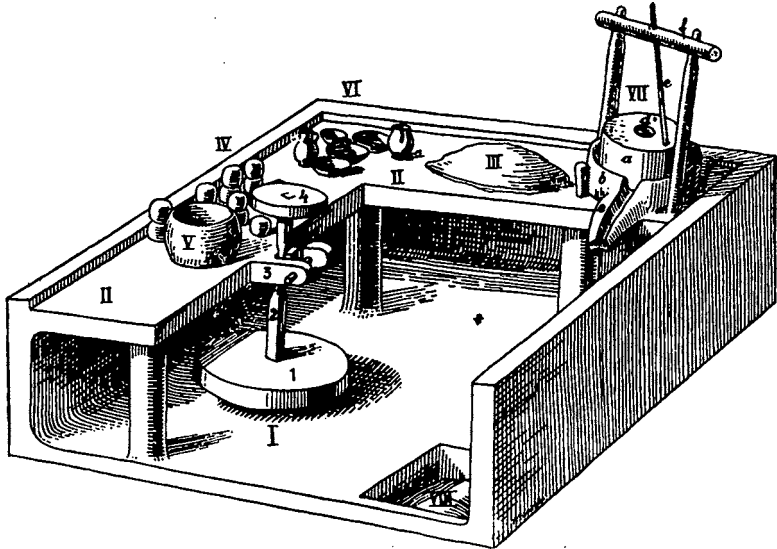
180. Дубня.

грудки, після чого скидає глину на лавицю (обр. 181. III), де її *бє* зразу *рубом весла* (обр. 182), опісля *віробійє* = виробляє — вимішує, руками з півтора години, качаючи нею на усі боки, а се на те, аби ростерти і найменчі грудки, а рівночасно викинути з глини камінчяки, чи що ньше тверде, що дав ся почути під рукою; через таке *віроблюванє* стає глина *податною*, *мучкою* (пластичною), а чим ліпше вона *віроблена*, тим ліпша буде з неї судина; вироблену глину накладає гончар *грудками* (обр. 181. IV) на лаву перед круг; величина тих грудок відповідає скількості глини потрібної на судину, яку хоче уробити; перед

кругом на лавиці стоїть іще миска з водою (обр. 181. V).

Як гончар має виробити судину, кладе приготовану грудку на *верхняк* (обр. 181. 4 і 183. а) і тручає правою ногою *спідняк* (обр. 181 і 183 б), від чого крутить ся сей а з ним і *верхняк* із грудкою; гончар мачає праву руку у воду, (аби глина не *припала* до

руки), вкладає 4 палці правої руки у середину грудки а палюх поверх неї; притискаючи глину між палцями і палюхом, формує гончар з неї при помочи лівої руки судину; з під палців виходить судина не гладка, бо слідно на ній палці; се вирівнює гончар плоским дерев'яним *серцевім ножиком* (обр. 184) в такий спосіб,

181. Гончарський верстат. I. круг. 1. опідняк; 2. веретено; 3. набли; 4. верхняк. II. лавиця; III. глина напрутана до вимішена; IV. грудки; V. миска з водою. VI. вироблена судина; VII. жорна; а. ляміль; б. обичайка; с. жорнівка; d. горло; е. жоліб; f. кросна. VIII. яма з глиною.

що вкладає у його діру палюх правої руки і поводить тим ножиком по судині, яка обертає ся wraz з кругом; до *чиста* вигладжує судину фільцевим платком, крутячи, розуміє ся, заодно кругом.

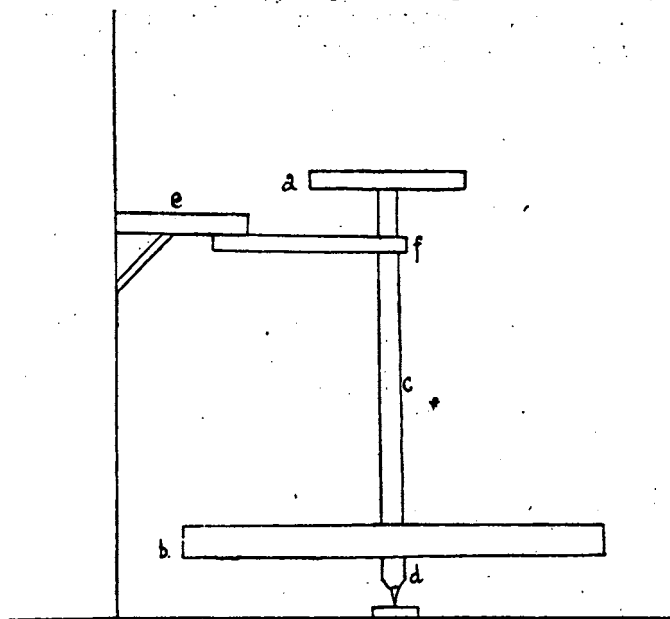
Вигладжену судину відтинає гончар дротом від круга і ставить її на бік (обр. 181. VI), аби трохи обісхла, — опісля кладе її у гончарську піч до *належя*, — звідки судина виходить чорною, жовтавою або червоною — як до того, чи у глині є вуголь чи залізо, які власне надають (по випаленю) барву судині — про що було вже сказано.

По випаленю стає судина пороватою; така добра на молоко, що має устояти ся; по молоці треба горнець висушити, бо молоко

182. Весло.

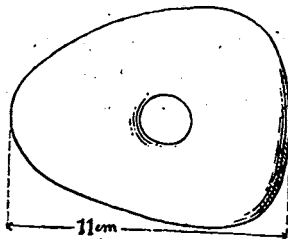
увійшло у пори і горнець став від того мокрий; але в такій судині годі тримати воду, тай до вареня вона не придатна, треба пори (дірки) у ній поваткати, що робить ся при помочи *блова* (глайти),

183. Круг. а. верхня; б. спідня; с. веретено; d. опінь; е. лавця; f. жабка.

яким судину *поливають*; у печи топить ся *блово*, затикає усі пори і творить склисту поволоку, — *пблыву*.

Колиж гончар хоче поливати судину та ще і *вписати* її, то робить се ось як: Вироблену і обоохду судину (таб. V. 1) поливає розпущеною у воді білою фаянсовою глиною, званою *пббілкою* (tertiärer Thon), від чого судина стає, як на таб. V. 2; як побілка прісхне, *рисує* гончар на ній *шилом* візр; рівці, які повстають на судині від того рисованя, виступають дуже виразно, надто не дозволяють, аби краска, наложена (опісля) на назначені поля судини, розливалася,

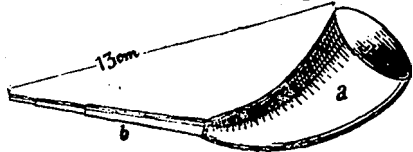
184. Серцевий ножик.

протино рівці ті приневоляють краску держати ся в границях шилом назначених; порисувавши судину шилом, таб. V. 3, малює гончар *ріжком* відповідні поля її розведеною *чёрною*.

Ріжок (обр. 185) се кінець волового рога (а), у який вставлені 3—4 що раз тонші дутки гусячих пер (б).

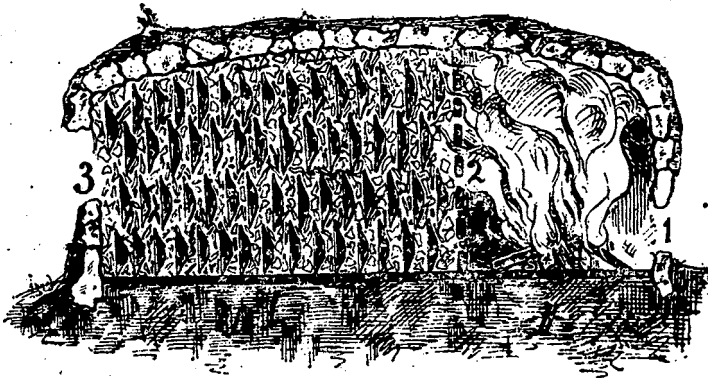
Червін се окра = лімонітова глина, змішана з поливою; червін беруть гончарі в Косові в хоминським лісі і мелють її на жорнах (обр. 181. VII.) на муку, розпускають у воді, наливають у рожок (обр. 185) і *піншуть* по побілці лівії, або зтирають нею цілі поля (таб. V. 4). — Судина готова тепер до першого *палення*, що доконує ся у *гончарській пічці*, змурованій з каменя коло хати.

185. Ріжок.

Гончарська піч = *горн* (обр. 186) подовгаста, 3 м. довга, 1½ м. широка і так само висока; у споду вона плоска, а горою круглава; стіною з цегол переділена вона на дві нерівні частини, на *велику* і *малу пічку* (обр. 186 I. II.).

У сухій землі вкопана долішня частина горна у землю а горішня вимурована понад землею з каменя або цегли; де земля мокра, там треба цілий горн мурувати по над землею і класти дуже моцні *примурки* — бічні стіни, аби огонь не розсадив горна; дно кожного горна покладене з цегол.

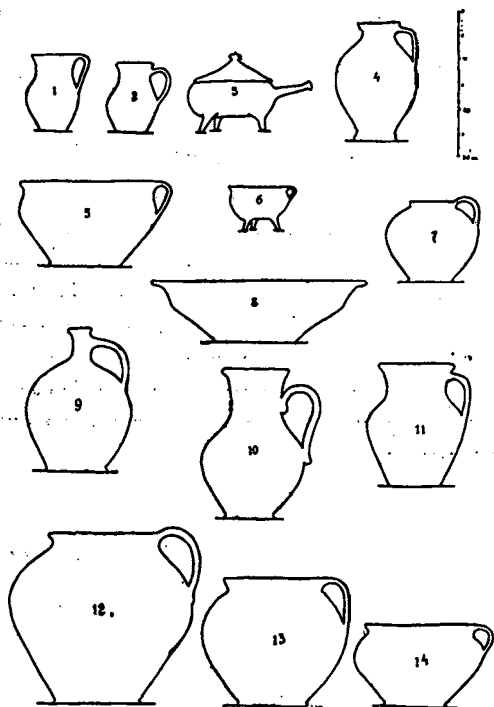

186. Гончарська піч. I. Велика пічка; 3. отвір для напладання мисок; II. Мала пічка; 2. поперечна стіна; 1. отвір для напладання дров.

У велику пічку ставять гончар коло 800 мисок на раз і то шторцом, а під ними горшки і збанки; місця поміж мисками закидує гончар черепами; як уже велика пічка битком набита, кладе він у малій пічці зразу малу, потім що раз силнішу ватру з мягкого дерева. *Дух* — горячо, з ватри переходить шпарами, полише-ними поміж цеглами у поперечній стіні, до великої пічки, де випа-

лює судину і так: горшки за 10, а миски за 12—18 годин; для ліпшого продуву служать комни у горі задньої стіни великої пічки.

Випалена судина (таб. V. 5.) стає тверда, не втягає в себе води, а розтоплена побілка і червіль набирають виразнішої краски, від чого виступає виразно і рисунок (таб. V. 5.).

187. Форми гончарських судин. 1. 2. глечики на воду — водоніве; 3. ринка з фостом на лабах з покривкою до смаження кашниці; 4. глечик до ношення молока у поле; 5. макортик, мак терти; 6. ринка з сувом; 7. вариче, варить на двоє людей; 8. макітра до сіджування молока, „на ній стає добре сметана“; 9. балик на олій; 10. збилок на воду; 11. глек (чорний або червоний) на молоко, сметану; 12. горнец — соршок, у ній варять „на яку велику потребу“: всебіл, празник і т. и. 13. сарінич до вареня голубців; 14. кулешінич, до готування кулеші.

Як тільки вистигне судина, малює гончар щіточкою (пензель) по ній одні поля зеленею, а другий жовтенею (таб. V. 6.), а потім поливає судину оловом (глаурою) (таб. V. 7.).

Зелень се луска з перегореної міді; $\frac{1}{4}$ тої луски мішають із $\frac{3}{4}$ олова (глайти), мелють у млинку і розпускають водою; зелень купують у жидівських крамах.

На жовтень беруть $\frac{1}{2}$ червіни а $\frac{1}{2}$ олова, мелють і розпускають у воді.

Олово (глайта, Вейоход) купують теж у крамах, мішають його $\frac{1}{2}$ на $\frac{1}{2}$ з біленьким піском, який копають у Косові, мелють і розпускають з водою на поливу.

Жорна (обр. 181.

VII.) до меленя побілки і т. и. уставляні на лавици; камінь (а), коло 10 см. грубий, заложений у деревяну обичайку (б) — широкий обруч, крутять жерніскою (с), вспавши в горлю (д) каменя, краски чи що треба, яка розтерта збігає дерев'яним жлобом (е) у підставлену судину.

Помальовану і поливану судину (таб. V. 7.) кладуть другий раз у гончарську піч, де наложені нові краски і полива розпускають ся, заливають пори судини — вона стає тепер викінченою (таб. V. 8.).

Як де наложено за багато краски, то вона розтопивши ся, розливає ся по судині, чим затирає докладність візорів.

На оба паленя з'уживає гончар $\frac{3}{4}$ шухи м'якого дерева.

Таблиця V. вказує описану роботу, яку мусять виконати гончар, завім викінчить поливану судину. І так: 1. миска вироблена на крузі; 2. миска побілена; 3. попередня порисована; 4. попередня розмальована червінею; 5. перший раз палена миска; 6. палена миска розмальована зеленею і жовтенею; 7. попередня подівана оловом; 8. другий раз випалена = *готова* миска.

Обр. 187 з'ображає різнородні форми гончарських судин і подає їх назви.

Обр. 188, 189, 190, 191, 192 надто 45 на стор. 102 поучують про орнаментуку гончарських судин, виконаних в спосіб, який поучує таб. V. і поясненя до неї.

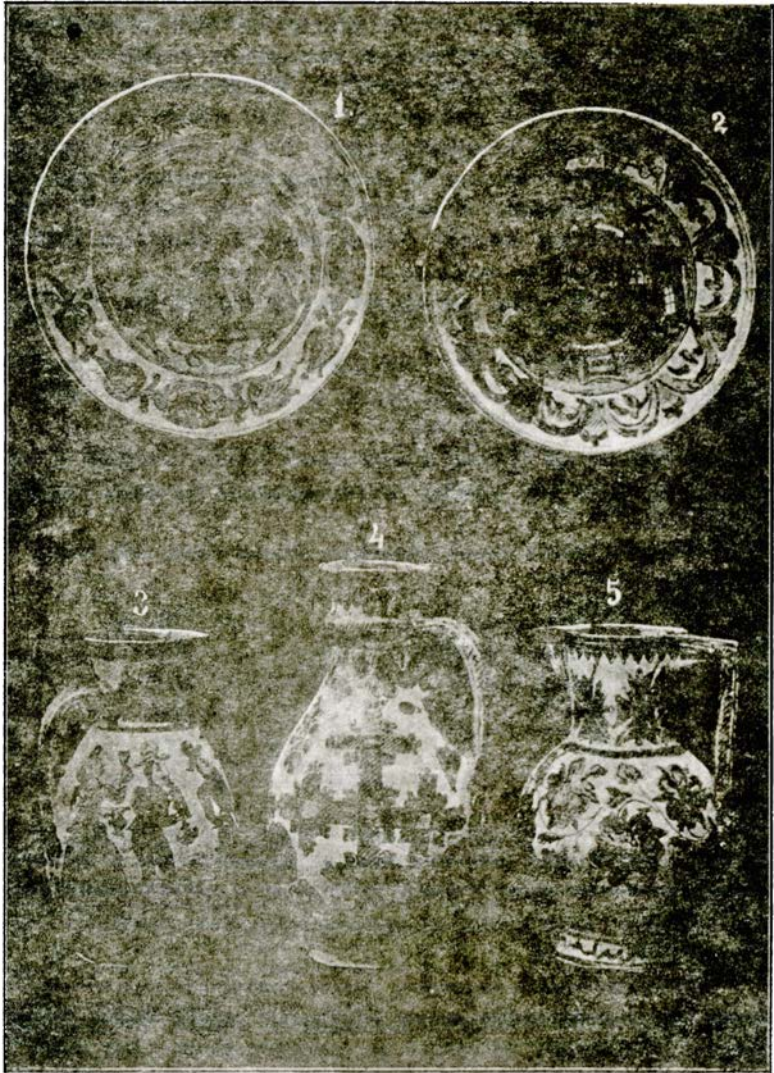
Розуміє ся, що судини, в яких варять страву, є *гладкі* — одностайно червоняві або чорняві, а *писані* лише ті, яких уживають по за вогнем.

На виріб одного горна поливаних мисок (коло 800 штук) потребує гончар:

1) 2 фіри глини	за 1'60 зр.
2) побілки і червени	" 0'80 "
3) олова і зелени	" 6'00 "
4) піску	" 0'40 "
5) дров	" 6'00 "
разом	за 14'80 зр.

Коло усеї судини одного горна працює гончар літом 20 а зимою 30 днів; колаж має при собі двох помічників, з яких один відбирає з круга миски і кладе їх сушити, а другий *міше* миски, тоді працюють коло судин на один горн у трьох літом 6—7 днів, а зимою 12—14 днів.

Продаючи гуртом купцєви, дістає гончар за один горн 25—28 зр. (як до того, кільки мисок попукало у горні), колиж сам везе у місто на продажу, то возьме за горн 40—45 зр. Але рідке котрий гончар продає сам, бо він мусять для прожитку, завім наробить судину, брати на *борг* у жнда, а той по можливо найвишій ціні забирає усю судину за довг тай зараз таки дає наперед на нову судину, яку гончар буде робити.

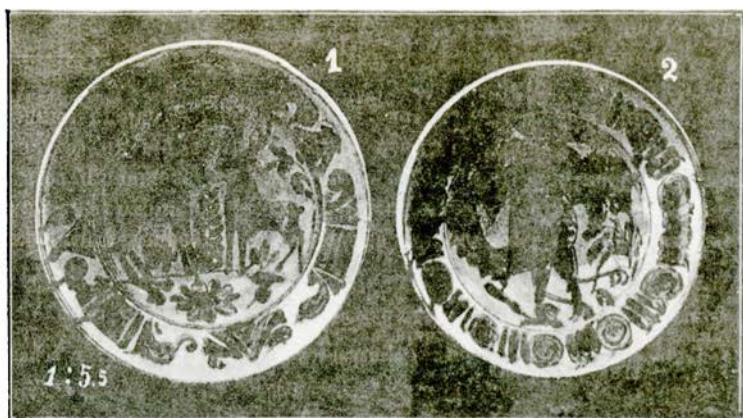

188. Вироби пок. I. Вахнінського в Косова. Опраса тих суди виконні зеленою і червоною краскою на тлі жовтавім. Поліва визначає ся невичайною тріпчастістю. — 1. 2. миски; 3. 4. 5. збанки. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

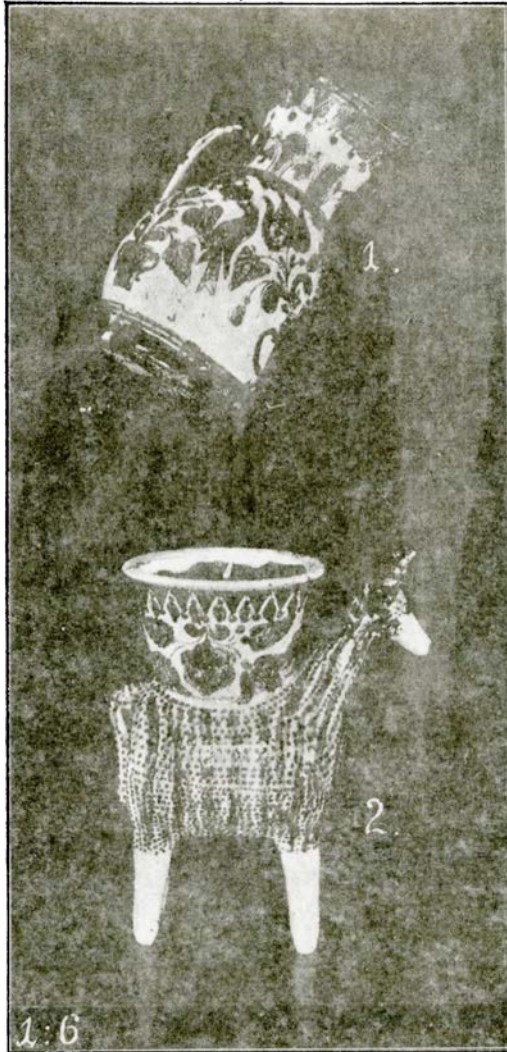

189. Два тарелі вироблені пок. I. Бахмівським в Косова,
Власність музею ім. Дідушевичих у Львові.

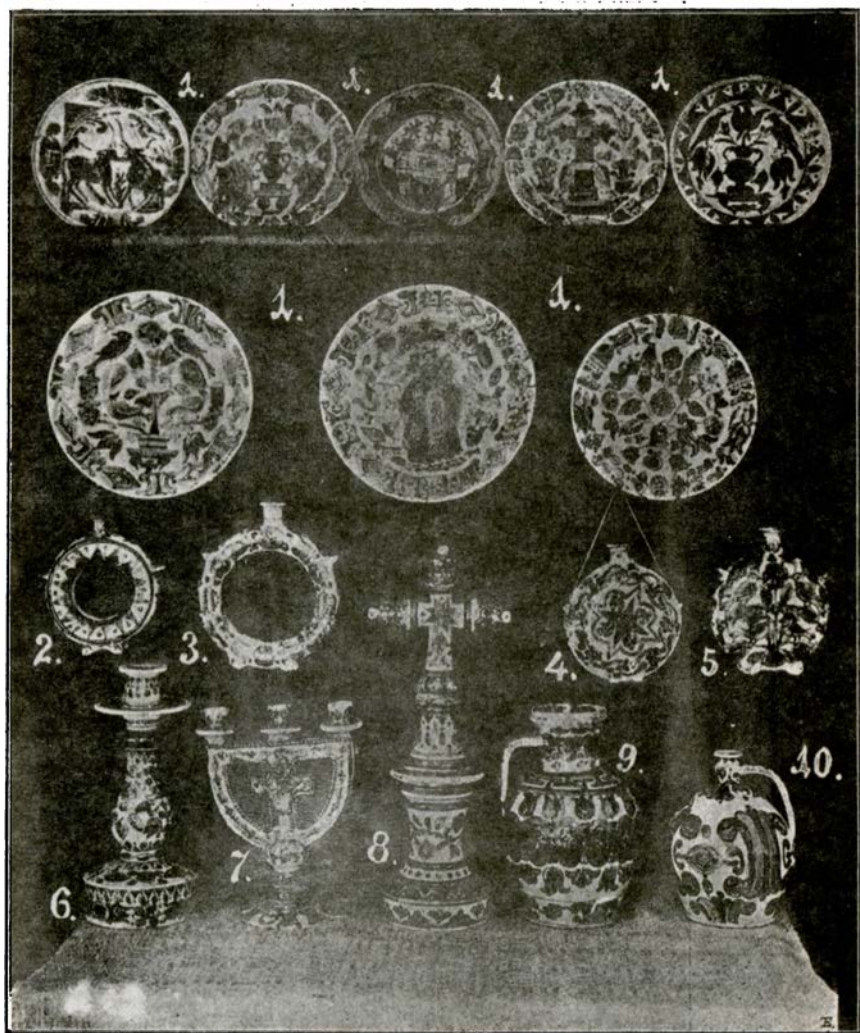

190. 1, 2. Миски вироблені пом. Бахмiнським. У споду великий тарiль з зображенням св. Миколая. Вирiб Петра Кошана з Шiстни. — Власнiсть музею iм. Дiдушицьких у Львовi.

191. Збанок і „баран“ в вазонкон; впріб М. Коцука в Косова.

192. Вісім мисок; 2. 3. *колячі* на горівку; 4. 5. *плесланкі* на горівку; 2. 3. 4. 5. до перевізувана через плечі; 6. *постланік* — ліхтар церковний; 7. *триїля* до водо-св'яти; 8. хрест; 9. *збанок* на воду; 10. *банька* на олій. Виріб П. Кошала з Пістани. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

З повншого виходить, що гончар заробляє за 800 мисок коло 8 ар. (дістає 25 ар. а видатків має 14·80 ар.) значить бере літом (20 днів роботи) за день роботи 40 кр., а зимою (30 днів роботи) 27 кр.!!

Ціна судин залежить від величини, і так: поливана миска коштує 2—5 кр., менчий збанок 7—12 кр., а великий збанок (на коновку води) 15—20 кр.

Уся глиняна посудина, якої уживають Гуцули, походить із трьох підгірських місточок, а то із Косова, Кутів і Пістни; там живе найбільше гончарів — *шалупників*. Причиною, задля якої ся галузь домашнього промислу не розвинула ся по гірських селах, є просто тога, що годі звозити глиняну судину у місто на продажі з сіл, де лише мале число хат, поставлене коло публичних доріг, бо комунікація возом з горшками просто не можлива; колиж гончар живе у місточку чи передмістю, занесе й сам на торг на плечах тільки судини, кілька *міркує*, що зможе продати, а решту лишає у хаті.

Жиди — *гуртовники*, мають у місті свої осібні склади, або таки полишають судину заодно посеред торгового місця, прикриваючи її на ніч якими шматами, соломю і т. и.

У місточку Пістни живе гончарів 27, в повітовім місті Косові і прилежних селах, як: Старім Косові, Сподній, Москалівці і Манастирську є їх 23, а в місточку Кутах: 63.

Ті гончарі достатчують глиняних судин не тільки на усю галицьку Гуцульщину, але і на буковинську Гуцульщину, надто на галицькі доли, як: на повіт Снятинський, Городенський, Коломийський, Печеніжинський, Надвірнянський, а на Буковину: на повіт Вишніцький і Черновецький, кудя завозять судину Жиди — гуртівники, що мають у містах згаданих повітів свої склади.

Гончарі — не Гуцули; згадую про їх вироби обширніше попросту тому, що виробами, а спеціально богато орнаментованими, послуگوєть ся усі Гуцули і до свого буденного ужитку, і до окраси намисників (обр. 45 стор. 102), полиць, до церковній на поставники (ліхтарі) і т. и.

Доля тих гончарів не завидна; в доказ того подаю без зміни письмо Петра Кошака з Пістни, одного з найліпших гончарів, що скінчив гончарську школу в Коломі. „Моя життя — пише він мині — дуже по бідному от заведи шо жию поля свого даст Віг а хліб и до хліба всего мушу купити все дорого платит а зарібку

нима бо гончарство дуже упало хто купує миску або горшок хоче за малі гроші або каже обіду си, бо треба грошей на хліб буду и з коритця їсти коби було шо.

Тут гончарі роблять в дома а жінки идут на вишу роботу літом на жинва або яка там виша робота в заробит 20 крайцарів тай їсти а за тих 20 кр. шо заробит купує мукіє і шос до мукіє молока аби и чоловік дома мав їсти нім виробит гори начиня то білше з голоду й нужди виглядає як смерць а више до того зо всіх боків друт одни за аркуші другі за ширваркіє трекі за податки крапкасы всяку нужду вішукують а все на ремісника а ніхто ни питає чи мнє чи заробив лише дай ані то остатну одіж бере і опів дурно продают на ліцитацій а декотрі гончарі маот город то білше в городах роблят а гончарство лиш в зимі и гончарі ся маот шо сорочки немаот више котрий умів мурувати то иде з мулярами за помічника и там шос заробляє на жикіє и так крутит як може шоби не вмер з голоду и оплатив податки!

От така то остаточна ціль житя нашого ремісника!

8. Мосяжництво.

Уживанє бляхи до покритя й прикраси збруї і вишних предметів і то нераз у таких розмірах, шо бляха цілком покриває предмет нею украшений, — є звичайно характеристичною ознакою провнякаючого почутя краси і уподобаня в штуці, іменно у народів, шо стоять іще на низькім степені інтелектуального розвитку.

Як свідчать окази, найдені в єгипетських, етруських та в кельтських, фінських і словянських гробах, уживано зразу металевих блях до цілком плоских окрас, а орнаментика їх обмежала ся до простих і кривих ліній, зьвізд і т. п. витисканих найпростійшими знарядями; бляхою обвивано іменно кінці копій, стріла, щити й вишні бовві прибори, а се передовсім на те, аби зробити їх трівалими і спосібнішими до своєї цілі. — Відтак покривано металевою гладкою бляхою, або металевими лусками, або вкінци такими дрібними гуанками ремені (logica римських жовнірів), ношені довкола бедер, надто ремені, перевішувані через плечі.

Так само належать вироби з металевого дроту: як плетінки, до найдавніше звісних технік, про шо свідчать філіграні, находжені в найстарших єгипетських, асирійських і грецьких гробах.

Коли порівнаємо техніку і спосіб ужитя металевих окрас, а металевими предметами вироблюваними і уживаними нашими Гу-

цулами, мусимо сконстатувати, що й їх техніка належить до найстарших уживаних давніми народами, що отже в Гуцульщині збереглися в тім напрямі характеристичні пам'ятки глибокої старини.

Приглядаючи ся ближше тим окрасам, бачимо передовсім металеву бляху, вихісновану до окрас ноші, як: на ремені, начілки, ковтки — далі до обкладання зброї, налиць, топорощ — відтак до окраси предметів, пригідних до иншого вжитку, як: до ташок, порошниць, дерев'яних судин (оповитих бляшаними обручами), а нарешті бляшані люльки.

Дроту уживають Гуцули до виробу *retzts* — ланцюшків, *pletink* — переплітаного дроту, до *жированя* — витисканя в дерев'яні ложа пістолів і стрільб, в топороща, кубки, бар'лячки і т. д.

Нарешті *смілять* Гуцули і цілі предмети з металю, як: бартки до топірців, игольники, хрести перстені, протички, чепраги, і т. н.

Стіль металевих предметів, вироблюваних і ношених Гуцулами, є переважно византийський. хоч бачимо подекуди і ренесансові мотиви.

Орнаменти на хрестах, люльках, бартках і т. д. представляють звичайно геометричні фігури, приспособлені відповідно до площини, яку мають украсити.

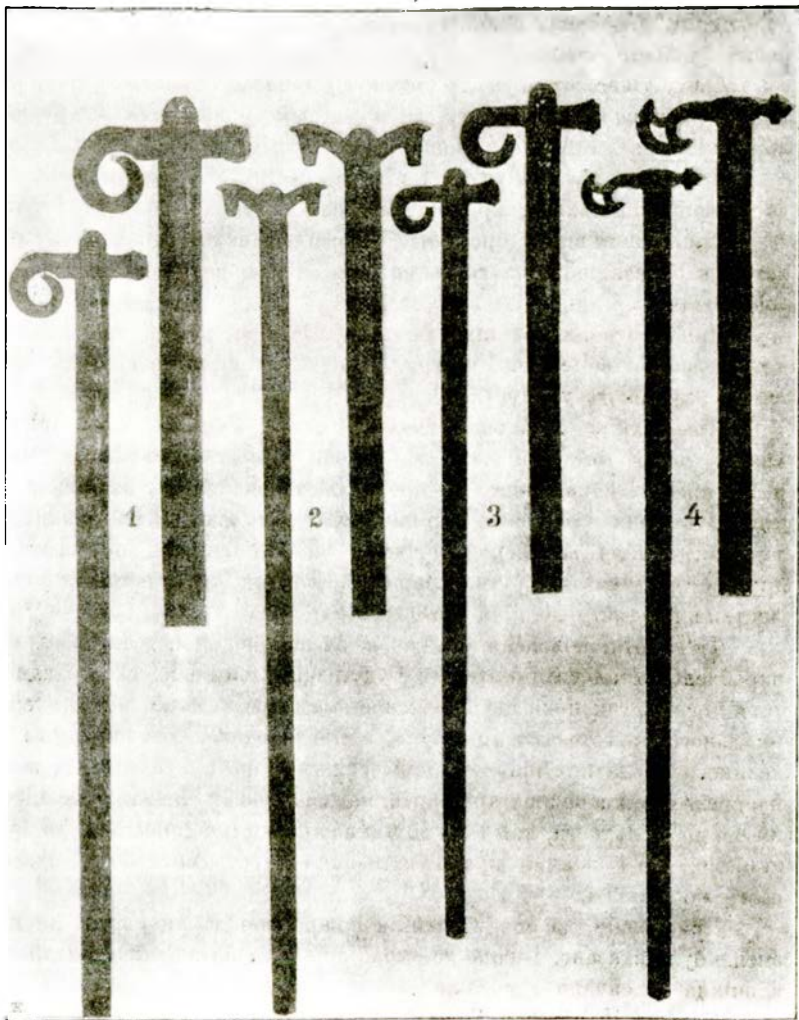
Хоч техніка металевих виробів наших Гуцулів дуже примітивна, мимо того свідчать ті вироби про витомений і дуже розвятий естетичний змісл і про дбалість виконання; найбільше-ж свідчать вони про змісл гармонійного прикладу орнаментики до матерії, з якої виконаний предмет, та про приклад орнаментики до простору, який має бути украшений, а вкінці і про приклад орнаментики предмету до ціля його вжитку.

Ті короткі поясненя уважав я за відповідне подати тому, що вироблена металевих окрас є в Гуцульщині загальне, а то завдяки техніці, яка, як понизше переконаємо ся, не вимагає ніякого спеціяльного приготуваня ані науки, а тільки охоти, терпеливості і не великого числа приборів; колиж зважимо, що в гуцульській ноші й окрасах ріжнородних предметів, займає мосяж найважніше місце як що до кількості, так і що до ріжнородности її прикладу, то зрозуміємо, що і кождий кут Гуцульщини мусить мати бодай одного свого мосяжника.

Приступаю до опису техніки і виробів в тім порядку, як повисше було вказане, іменно до окрас з бляхи, відтак окрас із дроту, а вкінці до смпаня з мосяжи.

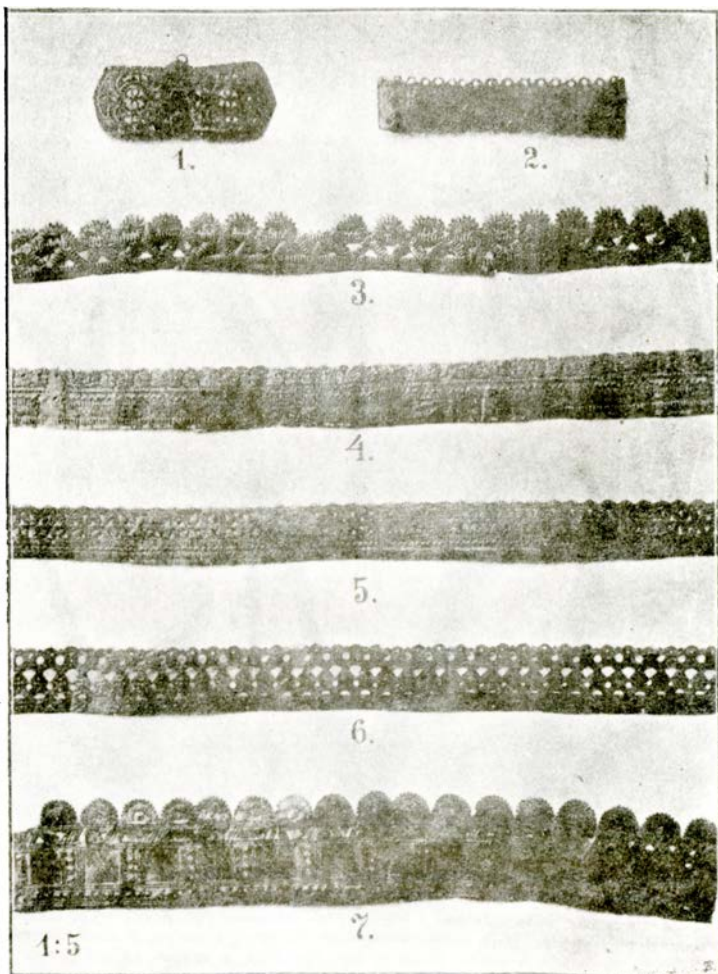
Бляхою *повизають* Гуцули: а) *топороща*, обр. 193., де 1. ціле топороще *оповіте* бляхою, 2. 3. тільки його горішня частина; б)

ташки (обр. 198., 5. 6.), яких ціла зверхня і бічні стіни покриті бляхою; в) *кресані* — (замість стяжок), (обр. 194. 3—7); г) надто вирабляють із бляхи *переліжки* (обр. 205, 206, 207.); д) *люльки* і *цибушки* (обр. 195, 7. 8. 9. 10); е) *черені* до ножів (обр. 211); з) прикрашують нею *ремені* (обр. 68. стор. 127), *стрілби* (обр. 155), *порошниці* (обр. 157) т. в.

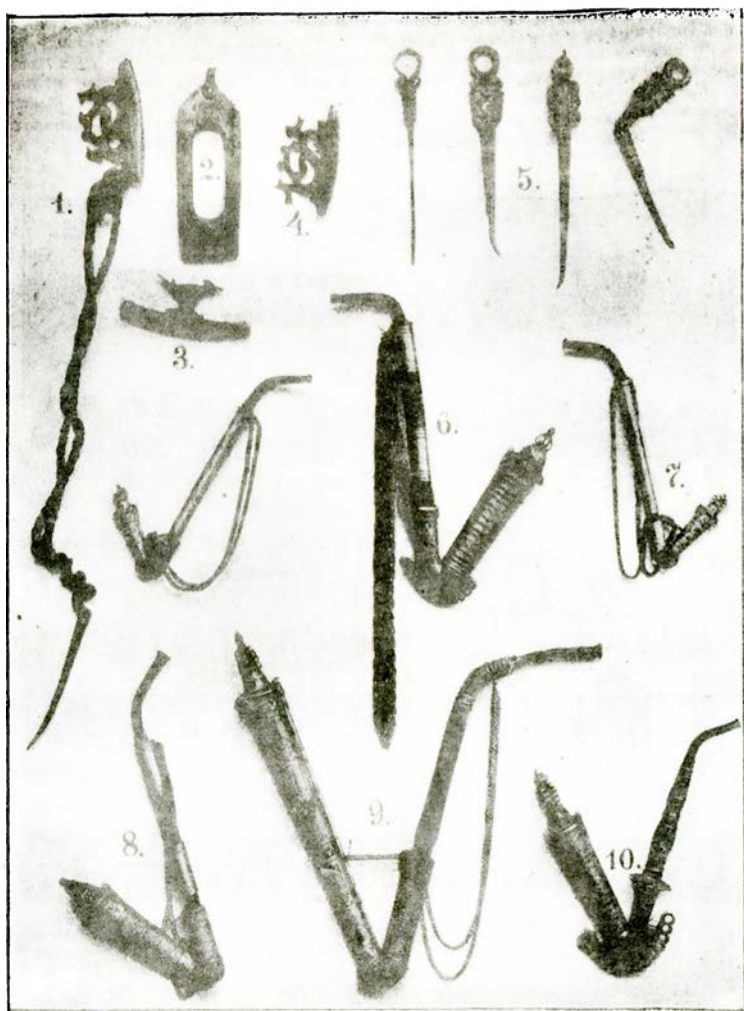

198. Чотири келефи, кождий у двох званнях, з яких перша показує цілий келеф, а друга лише горішню частину його, більше прикрашену. Келеф зложений з ручки і топорця; у 1. 3. 4. мають ручки: *влас* — тут на ліво звернену плоску, заклебучену частину; *буш* — частину звернену на право і *смижку* — вистачу у 1. 2. 3. по над ручку до

гори; у 2. ручка в *кончиків*. — Топорище у 1. ціле оповите *бакунтовою* писаною бляхою; 2. лише горішня частина оповита мосажною циткованою бляхою; 3. горішня частина топорича як у 2, понизше вирізуване воно ножиком, після чого вуглем натерте, аби взір вишпов виравніще; 4. горішня частина топорича у чотирох місцях *пошиста дрітес* — оповита дротяною плетінкою, а поміж нею вибите топориче віточками (див. обр. 199), бобринками (див. 197), жироване *дрітес* (див. обр. 202) і різблене. У споду кожного келефа є мосажна *закієки* в цвяхом, аби топориче не розбивало ся на каменн. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

194. 1. Турецька чепрага — масивна аграфа, до спинання звіочих ремінних — *букурідок*, або мушанських ретівів (див. обр. 203. 2). Виріб орієнтальний, принесений туди, що за роботою ходять у Молдавщину та Туреччину. — 2. Груба мосажна бляха, писана і вирібувана; нею украшають мушанські череси (див. обр. 68. 4., на стор. 127.) — 3. 4. 5. 6. 7. Бляхи писані, вирібувані і витискані; служать до окраси кресань замість стлянок; нині уживають до того купчих золотистих або сріблястих *басаманів* — гальонів. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

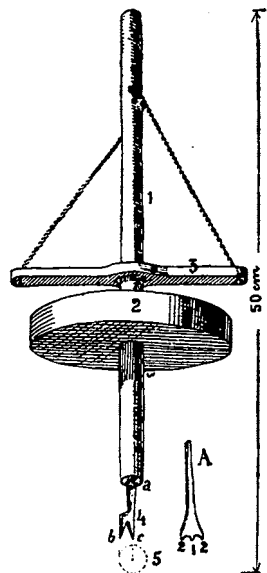
196. 1. Крицеве кресало з мосняною ручкою; при ній висять на *кручмі*, — у двоє спрученим реміня, *протички*. 2. Крицеве кресало. 3. 4. Два пріцілі кресала з мосняними ручками. 5. Чотиря писані і вирубувані мосняні протички. — 6. 7. 8. 9. 10. *Люльки*. Люлька має *вершок*, у який вкладає ся тютюну, і *сподок*, у який затикає ся *чубук* = *чубук* = *шибук*. Вершок треба осібно лагодати, а сподок осібно, почім припасовує ся їх до себе і в місця, де вони сходять ся, примцовує ся їх до себе *чотиком*. Вершок накриває або гладка, трохи вигнута *накривка*, або *шишка*, як у 6. і 8.; колиж боки шапки прикрашені ще *кучерами* — загненними бляшками, як 9. 10., то се *шишка* з *кучерами*. Будь яка накривка, прилютована *кочергою* — трикутною бляшкою до вершка, в якій накривка обертає ся на *чопу*. Сподок люльки прикрашений часто *гребнем* (6. 7.), який сипле ся разом зі спідком; де нема гребня, там ваше

для *бетехи* особня *ял-тійки* сподок до вершка з дроту; (черепана люлька має завше плетовий з дріта сподок, яби була моцніша). — Частина чубука, яку бере ся до уст, виточена з рога, називає ся *пищок*. — Люльки є або *взлані* з *бляхи*, або *сипані* з *мосяжи* чи *б-жунту* (томб-к). — Аби люльку звязати з бляхи, треба форми на вершок і на сподок; ті форми набиває ремісник бляхою, аляотує її, а потім припасовує їй частини до себе. — Люльку сиплять, ня вже описано. — У сподку збирає ся *мишки* (з диму та похвости). — У вершку вліплені ся *прігар* з тютюну. — 6. *Путіляки*, люлька названа так, б-т вироблена в Путіляві (гуц. Буковині). На бляшану гладку люльку вклядаєи вирубані і писані *біл-утяні* сипані перстені аплілені дрібними *чотиками*. У сподку має тота люлька плоский *гребінь*, за який держить її Гуцул, коли ку, ить з неї. Чубушок деревиний оповитий у двох місцях писаною бляхою, а дерево шпроване; у чубушок заткнений роговий *пищок*; з боку висають мосяжні ретівки, якими люлька придержує ся чубука; довші ретівки, висаючі у ния, служать до непевішування люльки через шию. Вага 370 гр. — 7. Люльочка бакуптова, писана, у сподку дротяна плетіна; чубушок оповитий писаною бляхою; надто ретівки. — 8. Люлька виконана як 6; у сподку плетіна. — 9, як 7, лише значно більша (10 ст.), горішня частина чубушка виконана з сипаної мосяжи. — 10 як 6, але чубушок виточений з мосяжи а описан писаний; горішня частина свідна закінчена *вінчиком*. — *Шивки* — пяркравля люльок 9, 10, се очевидні пальмети, змівнені в волоті; *кучері* умвті тому, що пальмета з мосяжної бляхи була би неярктивна. Пальмета є опрацю дуже розповсюдженною у давних і теперішних орієнтальних народів, особливо в їх архітектурі. Форма шивки гуцульських люльок а надто і нива пагадують дуже дерева старинних Персії, індійське дерево *Soma*, магометанське *Sidre* — символи безсмертності. — Власність музея ім. Дідущицких у Львові.

Пісане — орнаментоване бляхи, відбуває ся при помочі відповідних *долітців*, які, приложивши до бляхи, набивають клеветцями злегка; — тоді вістря тих долітців полишають по собі на блясі відповідні сліди (обр. 193. 1. 2. 3.), або набивають їх клеветцем сильніше, — тоді вістря долітців перебивають бляху наскрізь — се *пропоріста бляхи* (обр. 194. 3. 5. 6.)

До виписування колісцят та луків уживають *друлівника* (обр. 196), зложеного з *била* (1) з *кчалом* (2); по билу ходить на мотузку *валок* (3); у споду біла закладають відповідний *писачок* (4); *писачок* є плескатий кусень криці, у якого горішнім боці є *шпиль* (а) до закладання у біло, а у долішнім два вистаючі кінці: *сердечник* (с) і *околичник* (b).

Заткнувши сердечник у відповідне місце (осередок), обертає ремісник, то піднімаючи валок у гору то спускаючи його у долину, остриєм околичником в округ сердечника, через що вижолоблює у блясі, в дереві або рогу *обору* — колову лінію; знявши друлівник у гору бачимо по сердечнику ямку а по околичнику *обору* —

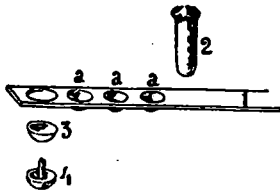

196. Друлівник. 1. біло; 2. кчалом; 3. валок; 4. писачок; а. шпиль; б. околичник; с. сердечник. А писачок з двома околичниками (2 2.) і сердечником (1).

коло (обр. 196. 5.). Обр. 204. VI. і 219. 3 - 7. показують докладно взори писаня на блясі.

З бляхи *вибиває* мосяжник *бобріки* = *ціточки з фостиками* — маленькі вигнуті гузнички, ось як: він крає мосяжну бляху ножицями на паски (обр. 197. 1.); один такий пасок кладе на залізну бабку, у якій є видовбані ямки; клевцем побиває по блясі залізний *прибивач* (обр. 197. 2.), що має входити докладно у згадані ямки; від того подає ся бляха, творячи *ямки* — вигнуті поглиблення; як

197. Виріб бобріків. 1. пасок мосяжної бляхи; 2. прибивач; 1. а. ямки, вироблені прибивачем; 3. ціточка відтята обіранком; 4. бобрік.

вибе по цілій блясі такі ямки, добирає *обірників* — долітця з таким рурковатим вістрем, аби захопило край ямки; таким обірником побиває ямку, через що відтинає *ціточку* від паска бляхи (обр. 197. 3.); упоравши ся в такий спосіб з вибитем ціточок, долютовує до кожної *циновий* (оловяний) *фостик*, через що отримує *бобріки* (обр. 197. 4.).

Такими бобріками украшають чепеси, букурійки, ремені (обр. 68. стор. 127.), ташки (обр. 198 і 157. 1. 3. 4. 5.)

і иньші скіряні виробя в той спосіб, що роблять уперед у скірі дірки, потім вкладають в них фостик бобріків і приплескують їх з другого боку ременя, аби бобріки не вихопили ся. — Аби оловяні фостики бобріків не брукали одія, тай аби вони не *в'с'г'б'д'ували ся* — не стирали ся, підбивають ремені, набіті бобріками, зі споду, значить верх приплесканих фостиків *юхтом* — скірою, як се видно на обр. 157. 1. 4.

Ціточки (без фостиків), (обр. 197. 3.) набивають у дерево ось як: околичником писачка або *шашкірнею* — (шестирнею = циркель), вижолоблюють у дереві *опруг* (коло), прцім полишає ся в дереві ямка по сердечнику; тим самим писачком вибивають ціточку (обр. 197. 3.) і кладуть її берегом на повниший опруг, а побиваючи ціточку уперед деревяним *макобном*, запускають береги її у жолобець, після чого втискають її ще прибивачем і *приплескують* алегка клевцем.

Обр. 199. 1. б. показує мосяжні ціточки запусені у дерево; обр. 199. 1. а., положене тих ціточок у дереві.

В подібний спосіб запускають у дерево бляшані паски — *дуги*, які закінчують звичайно ціточками (обр. 199. 2.), та *копитця* (199. 3.) зроблені з вузьких *райсок* — пасочків мосяжної бляхи, яким надають уперед кліщами форму підкови, після чого відтинають їх ножицями; до запусканя копитців у дерево треба уперед відпо-

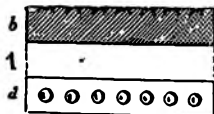

198. Ташки і табівки -- плоскі шкіряні торби, ношені на ремнях через плече. 1. Староєврейська табівка. Накривка її покрита більшими плоскими мосіяними ботицями, посеред яких набито по бобриню. По середині одна велика гарно віписана мосіяна ботиця. Вага 1-9 kg. — 2. Подібна табівка, окрашена пугицями — мосіяними гушками з ушками і бобринями; ремінь набитий бобринями. — 3. Новітня табівка. На накривці понашивані лусковаті кусячі шкіри, з яких кождий набитий купцями

капелюхи; поміж рядками скіряних нашпик понабивані мосіяні пуговиці і бобриня. Саму середню окраску писана мосіяна бляха, п'ябита бобринями. У табієму ховають тютюн, гроші, хустку, люльку і т. и. — 4. б. 6. Плоскі ташки ношені більше для окраски; у них можна вложити хіба папір, бо вони не грубші 2 см.; накривши усіх трьох ташок покрити писаною бляхою, обрамованою і переділеною бобринями на поля; у 4. прикрашена накривка ще й великими пацьоргами впралевими в мосля, умісне на ту діль шпану. — Власність музею ім Дідушицьких у Львові.

відним долітцем виводбати у дереві жолобець, потім покласти на него *штбрцом* — берегом, копитце і втиснути його залізним макогоним.

199. 1. дерево украшене цїточками; а. довлячись на него з гори; б. в перерізу для показання, як цїточка впуцені у дерево. 2. Окраса дерева дугами і цїточками. 3. Копитця

Обр. 200 і 201 уняляють вироблені по-рошницї вибиті цїточками, копитцями, дугами і иньшим способом мосіяною орнаментовані.

До запусканя в дереві уживають також *гладкого* або *скрученого дрїтя*, *кручїнки* — дроту, (обр. 202), якого *сїче* — скручують, пушками. Перед запусканем вирізають долітцем коротші, а пилочкою зробленою з полотна коси, до якого дороблюють пильняком зуби, довші *жолбци* — рївчики; в них роблять шилом ямки для кінців дроту; *забїдавши* — загнувши, залітцем один кінєць дрота, вкладають його у ямку, потім пускають дрїт вдовж жолобци, вбиваючи його раз по при раз клеветцем; другий кінєць дрота вбивають у другу ямку; се на те, аби дрїт не *вїхотив ся* в жолобци.

Робота цїточками, копитцями і дротом називає ся — *жиріванє*.

До виробів з дроту належать іще: *плетїнки*, *рїтїві* і *перїліжки*.

Плетїнками (обр. 193. 4), виконаними в спосіб звичайного плетїня (кошів, плотів), украшають топорниця, ручки гарпунків, цибушки і т. и.

200. Рожок з оленєвого рога, украшений мосіяєю.

Ретізьки — тонкі ланцюжки до люльок (обр. 195. 6. 7. 8. 9.), до хрестів (обр. 206.), а *ретізі** — грубі ланцюхи сплітати нераз гарними аграфами (обр. 203.), убирають для окраси верх широких ременів (обр. 68. 4. стор. 127).

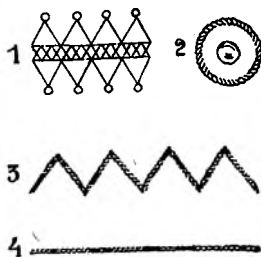
Ретізі роблять звичайними кліщами до дроту.

Переліжки — ручки із спірально скрученого дроту, служать до *переложеня* хрестів, аби не збивали ся у „могилу“ (обр. 205., 206., 207.).

Аби *усипати* що з мосяжи, треба *фірмака* — дерев'яного гладкого моделю (обр. 204. I.), з якого роблять у глині *фірми* (обр. 204. III.); глина на фірму мусить бути трохи піскувата, не масна, бо масна *пирожить* ся — надуває ся; таку глину бере *слюсар* — так називають тих, що сплітають із мосяжи, з річного намулу, розтирає на мілкий порошок, додасть води і вибішує на густо; так приготовану глину набиває слюсар у 2 дерев'яні *стремінці* й обсіпує її розтовченим вуглем, аби глина не прильпала до фірмаків; на глину одного стремінця кладє мосяжник фірмаки, кільки їх влізе ся, вдушує їх *макобною* у глину. через що вона уступає зпід фірмаків і входять у кожний їх куточок; набивши фірмаками одно стремінце, кладє верх него друге стремінце з глиною і придушує оба сильно в *одну могилу* (обр. 204. II.); опісля розбирає з тої могили стремінці, яких кінці заложені *заву-*

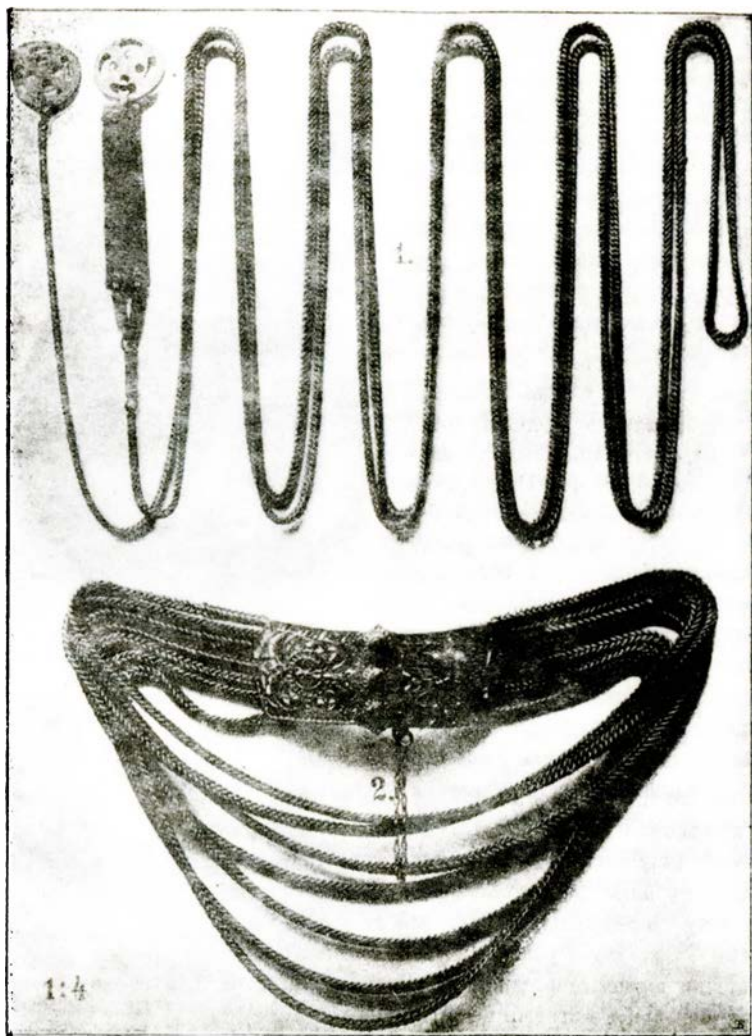
201. Кубок, вироблений з дерева а украшений мозаєю.

202. 1. Ретізьки з галосками, окраси гладким дротом; 2. Обора із скрученого дроту; по середній піточка; 3. Скручені кривульки (в крученого дроту); 4. Рісний скручений дріт = крученка.

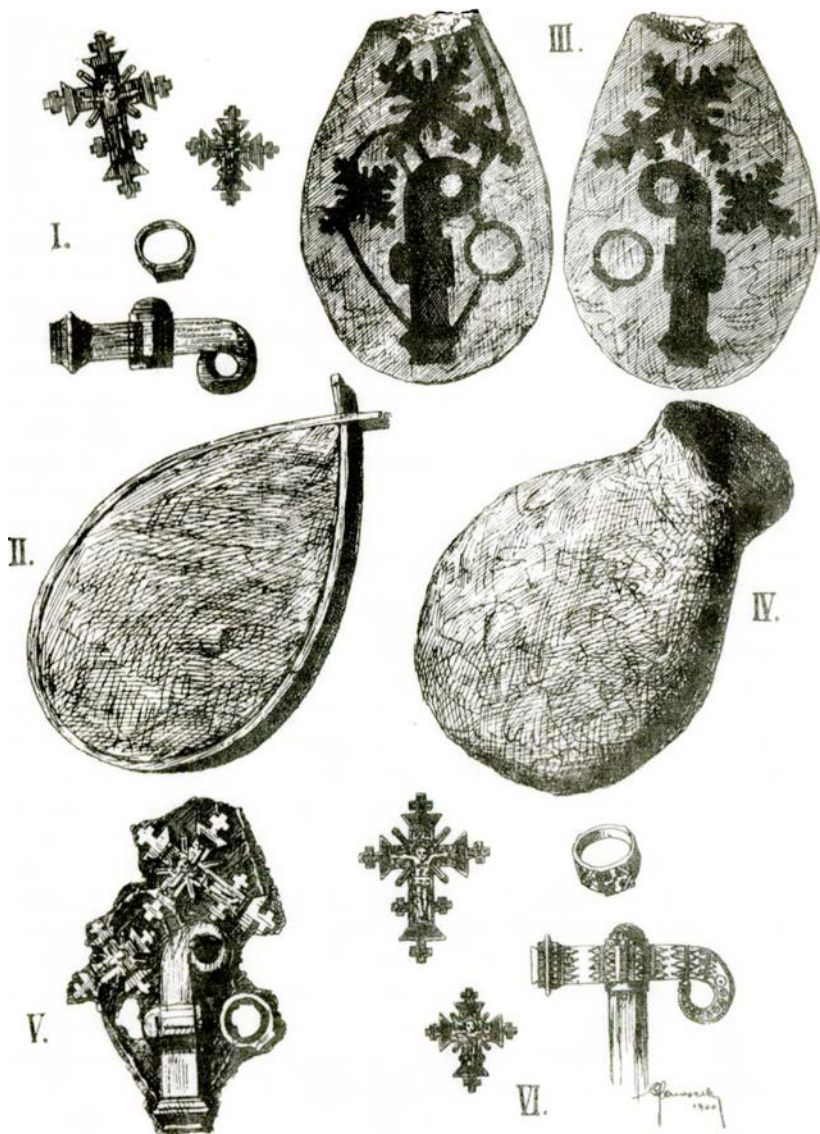
*) Шевченко: Колись то ще во время оно
 . . . . . мудрий Нума
 і на дівча і на цвѣти.
 Дивуєть ся собі і дума,
 Який би ретязь ще сплести.

По чеськи: řetěz.

203. Ретізі власного гуцульського виробу, пошени верх ремешів (див. обр. 68. 4. стор. 127) для окраси й ефекту; горішні ретізі мають до спинки мосаяні кілди, лямки прив'язують ретізі до ремеша, а долішні спинані на турецьку чокрагу — емальовану, скляними імітаціями дорогих камінів обрашену аграфу. 1. важить 1-2 kg. 2. 1-6 kg. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

204. Сиканска бронза. I. чотири дерев'яні фірмаки; II. глина набита у два стремінці; III. глина поміж стремінцями розрізана на дві половини; на них видно фірми вгнєспєних фірмаків (I) подучєні рївчєками; IV. обї половинї (III) навад злїплєні і глинєною обмєщєні; до них у горї дорєблєна лїйна; V. жєрєставї успєнанї прєдмєтї, виццєтї по розв'єтї IV.—VI. жєрєставї виццєсанї прєдмєтї.

бамми за себе як обручі на бочці (се на те, аби їх кожної хвилі можна розкласти); розібравши стретці, обкравув глину і *прорізує* з боків обі половині; ті відстають легко від себе, бо обсипані вуглем; винявши фірмаки з глини, отримує *фірми* — заглубленя, витиснені фірмаками в глині (обр. 204. III.); як глина трохи обісхне, вирізує ножиком помежи поодинокими фірмами *рівчики* (обр. 204. III.), а надто один більший рівчик, яким має сипати мосяж у фірму; так приладжені обі половині прикладає уважно назад до себе, причім дивить ся, аби витисненя, полишені по фірмаках, надто вирізані рівці припали щільно до себе; як се стане ся, обмащує глиною боки в повнший спосіб отриманої великої *фірми* (обр. 204. IV.) — доліплює до неї в місці більшого рівчика осібноу *лїйку* і кладе у грань, аби глина випалила ся аж до червоного, через що твердне ціла велика фірма. Підчас того як фірма випалює ся, топить слюсар мосяж у *горшати* — черепку з невипаленої глини; горшя таке служить лише на одно *стобленє*; накладавш у те горшя *мосяжи*, вкладає його слюсар у ямку, викопану в землі, викриває довкола гранню і *піддуває* грань ще малим ковальським міхом; від того стопить ся мосяж „за яку годину“ на *воду*, яку смиле у лїйку розпеченої форми (обр. 204. IV.), звідки вона пливе рівчиками у витиснені форми і там *застиває*, принявши вид фірмаків; як глина застигне, розбиває її слюсар а з неї виходять *коробасті* — не рівні, позаливані, відливи фірм; ті відливи держать ся разом мосяжно, що була у рівчиках та току, що підплила помежи обі половині фірми (обр. 204. V.). Горячі відливи кидає у воду на те, аби *закаліли ся* — загартували ся, після чого відломлює поодинокі відливи від себе і обгладжує їх (бо вони *коробасті*) що раз делікатнішими пыльниками; ціла ся робота називає ся: *сипанє*.

По сипаню іде *пїсанє*; до сего служать ріжнородні зелїзні *долітці* (штанци), які кожний собі сам або *цїган* йому уробить; вістрь однах долітців *протї*, других *заклебучені* — закривлені, иньших *хрестатї*, *обороватї* — коловатї і т. и.

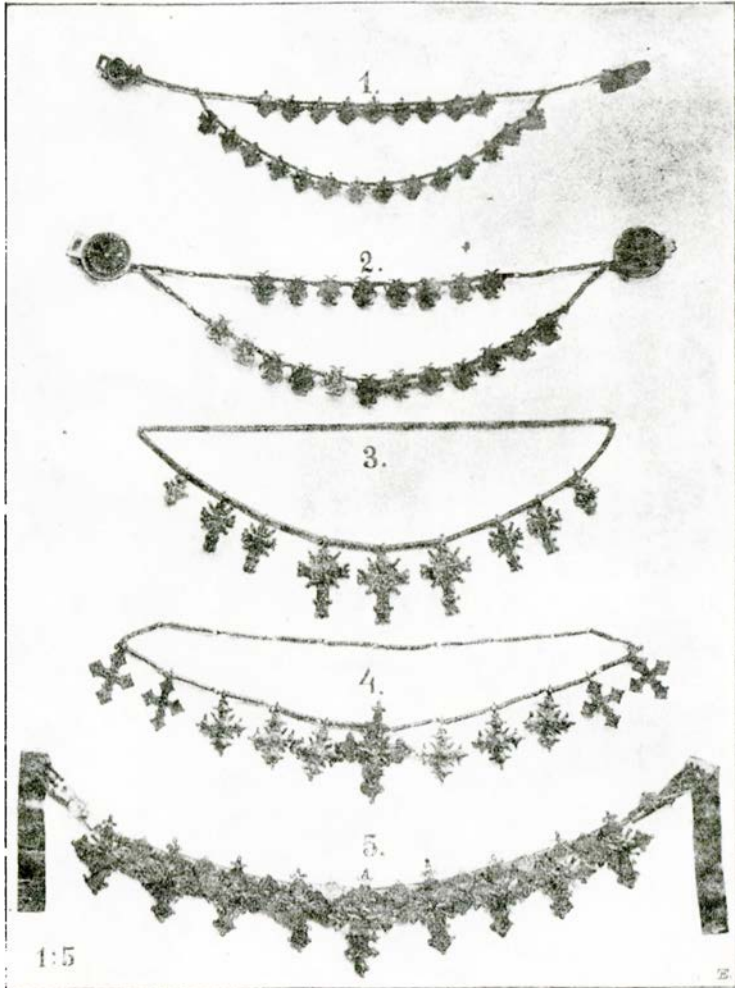
Аби тами долітцями вигладженнї вже відлив *вписати*, прикладає їх слюсар вістрем раз по при раз, відповідно задуманому взорови, до вигладженої мосяжи і побиває клеветем. Таким способом виписані предмети на обр. 204. VI. 219. 3—7 і и.

Так сиплять *хрестї* (обр. 205., 206., 207., 208.), *барткі* до топірців (обр. 209.), *келефи* (обр. 193.), *чепраги*, *ббєтнїцї*, *прєжкі*, *водїли* (обр. 210.), *черена* до ножів (обр. 211.), *игбєтнїки*, (70. 3) *лускорїхи* (обр. 211. 8. 9. і 219. 7.), *протїчки*, *гребєні* до люльок, *ручкі* до кресива, *цибушкі* (обр. 195.), *пїговнїцї* (обр. 198.), *цїаки*

до стрільб і pistolів і деякі складові частини і окраси стрільб (обр. 155., 156.), перстені (обр. 73. стор. 131.) і т. в.

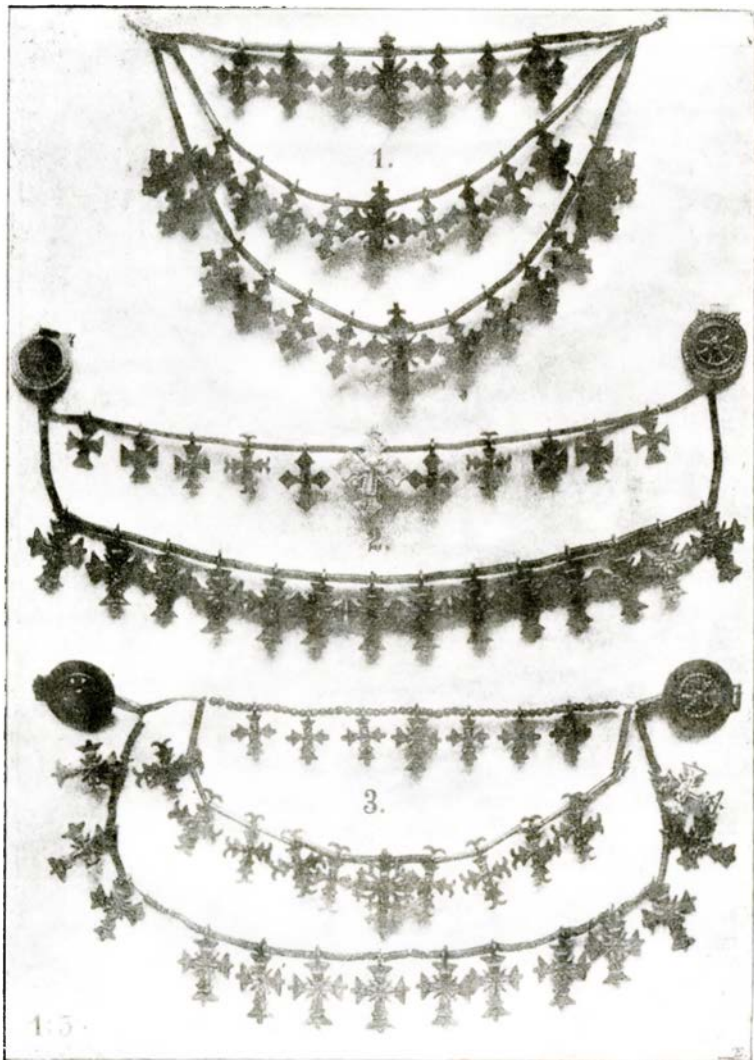
Обр. 219. 3 - 7. показує докладно зорп писаня на мосяжи.

Відпадки з мосяжи, які полишають ся по виробленю цїточок, бобриків, копитцїв по успаню хрестів і т. и., та по сплюваню короставок - називають ся: *шкреміткі*.

205. Мосижні *хрещики*. 1. 2. у два ряди; 3. 4. 5. в один ряд. Хрещики сипані і віписані, передолені мосяжними переліжками. 1. 2. до сипаня чсрагами; 3. 4. на ретівки; 5. на бляху, яка тут черезана. Вага 5. 750 гр. Власність музея ім. Дідушаків у Львові.

Уся окраса виконана з мосязних бовтиць, бобрнків, писаної бляхи, купних капслів, *каноньирок* (гузиків від муядуру канонерського), — творить *уклад*; коли окраси ідуть іще і боками предмету, нпр. на ташках, тоді називає ся такий уклад: *уклад з обводами*.

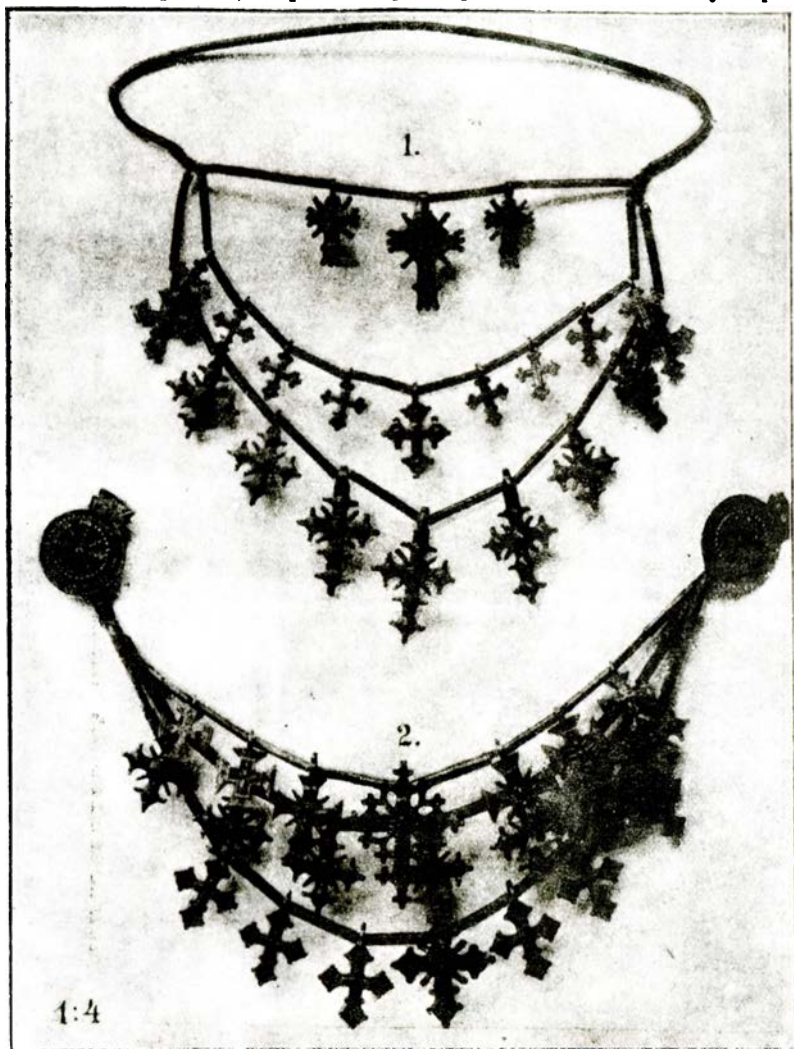

206. 1. 3. Хрещики у три ряди; 2. у два ряди, переложені мосязними переліжками * 3. горішні пацьорками. До спянаня чепрагами. 1. важить 1·2 kg.; 2—1·4 kg.; 3—1·6 kg. — Власність музея ім. Дідушцяцях у Львові.

Згаданим повисше обірником роблять *обори* (дїри) до набиваня купних *капелів* = *купних цїточок*, або у постолах до перетяганя волоків.

Богато оказів, з'ображених у тій частині, як нпр.: деякі топирці і палиці з обр. 209., вироблені різьбярами; колиж я їх тут при-

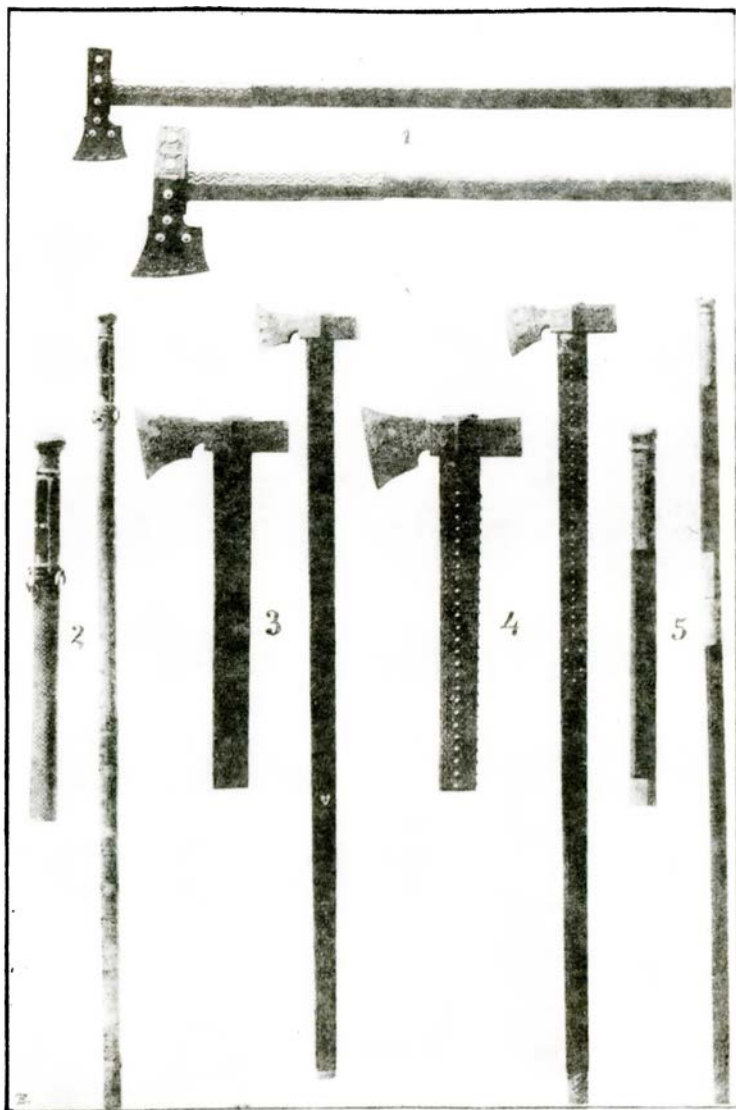

207. 1. 2. Хрещата у 3 ряди, переломені мосижними переліжками; 1. до завішаня служить ремінь пересилений через спіралью скручений дріт; 2. до спливання на чепрагу. 1 важить 900 гр.; 2—1 і kg. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

містив, то стало ся се тому, що вони окрашені мосяжею, якої ужи-
нають також різьбярі, ба навіть деякі з тих, як Шкрібляки з Яво-
рова, силплять самі потрібні їм мосяжні речі, до чого, як я вже
повніше згадував, не треба ані спеціяльного приготування ані спе-
ціяльної науки.

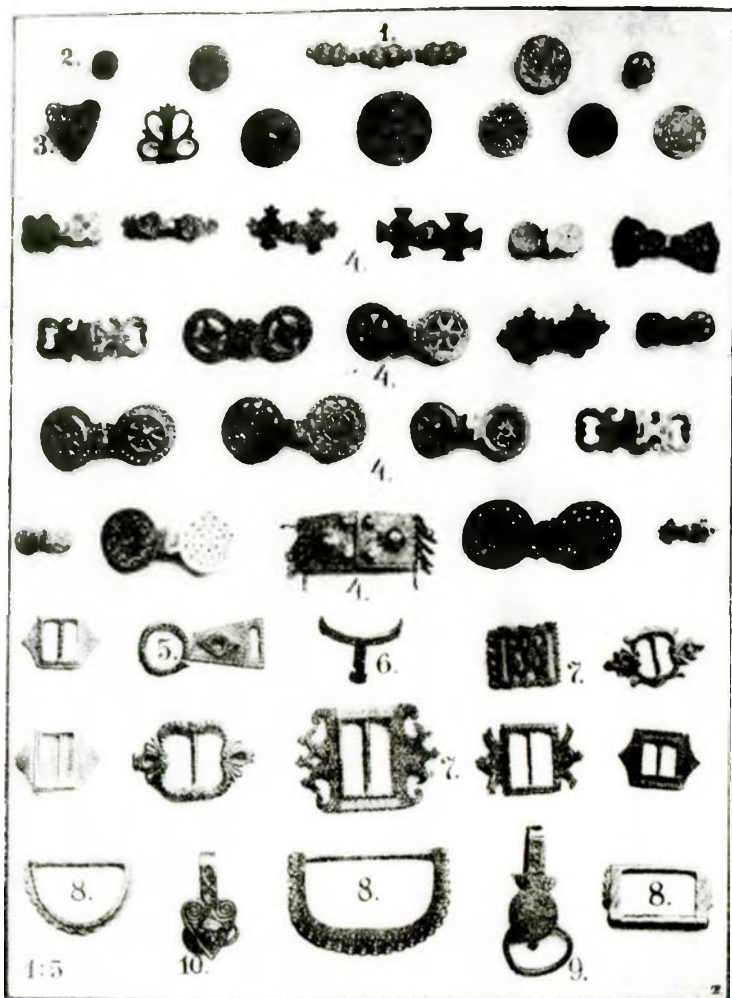

208. Мосяжні сивані і вішані хрести; носять їх мушени (рідше жінки), пере-
вішуючи на грудях. Вага довшнього по лівім боці wraz з ретязями 260 гр., а того
з правого боку 255 гр. — Власність музея ім. Дідушницьких у Львові.

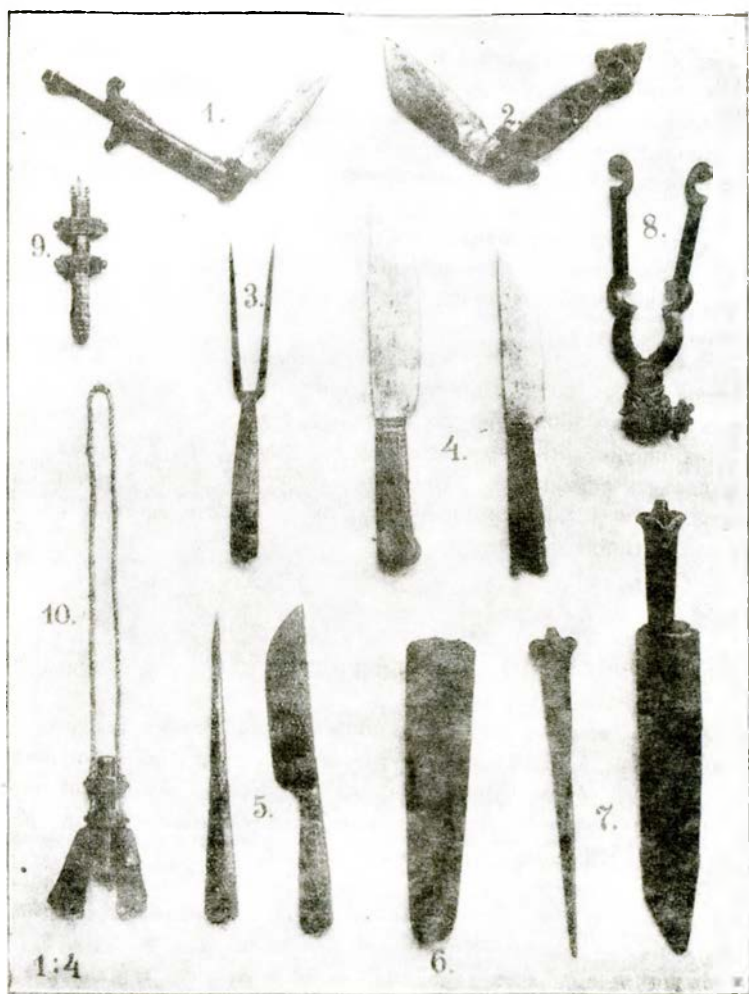

209. 1. 3. 4. Топірії алюмені в бартки і з топорища. Бартка має (як сокира) обух і плас з вістрем. У 1. бартка дерев'яна, вістре оковане писаною кривою; по дерев'яній бартці понабивані білі кістяні бовтаці, решта бартки жирована дріткою і циточками; топорище яворове горі оповите писаною мозаїчною бляхою; важить 360 гр. 3. Бартка мосляна писана, топорище жироване і понабиване бовтицями і т. п.; важить 750 гр. 2. Шальця з сливового дерева, у горі закінчена мосаїчною писаною галшкою, понижше запусана циною, а далі оповите мосаїчною плетінкою, жирована

і т. п., важить 550 гр. 5. Палиця в сандалового чорного дерева, під носийною сипною головкою і трохи понизше оповита грубою сипною носийною бляхою. Важить 620 гр. Дерево сандалове приносять з собою Гупули, що ходять на роботи у Молдавію. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові

210. 1. Три носийні огнива до ланцюжка звітаркового; 1. 3. Бовтині і колісцата до украшения ремешів, ташов і т. п.; 4. чепраги до спиняни хрещанів, стард, букурійон, тугль, пацьорок і т. п.; 5. воділо до жеребця = дльобала — ремішної узди на коня; 6. шворни — до чобіт; 7. пражки до ремешів; 8. пражки від конругів; 9. 10. Наключники до носешя ключа (-ів). Усі ці предмети сипані в носийні, потім писані. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

211. 1. 2. Забигачі = бгані — складані ноші; чериння сипані з мосижи і писані; ніж сам має: тиле, вістрє і жєлє. 1. має видєлєцл висунені; до ужитя заправлє ся їх у конєць чериння так, що з одного боку будє ніж а з другого видєлєцл. Ніж бганій засакує на пружині. Вага 200 гр. 3. Вилкї велєні з мосижною сипанюю і писанюю ручкою. 4. Два правї ножї з мосижними ручками — 220 гр.; 5. сугак і між правий, оба велєні з мосижними сипаними ручками; сугаком роблять дїрян у постєлах або розв'язують узлї і т. п.; 6. міжник — деревина похва оповита шкірою, слухить на схованє сугака і правого ножа, як се видно з 7., де сугак вивятий, а ніж заховааний у міжнику; 8. лускорїх = шонглї до горїхїв; 9. дигбєник; 10. ігольник засилєний на кручанцї, закїнченїй шкіряними дарювєсами, які впущенї в наперєтки. — Властїсть музея ім. Дїдушєцких у Львовї.

9. Вироби з рем'я.

До них належать: *чѣреси* і *букурійки* (обр. 68. стор. 127.), *ташки*, *табіаки*, *реміні* до них (обр. 198.) до порошниць (обр. 157) і до тарниць (обр. 212.), *пѣпруги* і *увді*.

Про технічну сторону виробів з рем'я нічого казати, бо вона дуже проста, а служять до неї *брич* — острій ніж, *шіло*, *дрѣтва* або замість неї: *ремінѣу*.

Згадані повніше образки 68. (стор. 127.) 157., 198., 212 з'ображують окрасу тих виробів, виконану способом *укладу* (див. мосяжництво), а подрібніші пояснення дають дописки долучені до кожного образця.

Ремінѣу, грубу шкіру, на повніші виробн купують у крамах, особливо у Кутах, де Вірмени гарбують шкіру; куплений ремінѣу крають бричем відповідно до потреби; з *устугвій* — накривних ремінних пасків, які прилягають до короткої ручки і сплітають як косу, плетуть *карбачі* = *гарпачики* (обр. 212. 1. 2.); ручки карбачів украшають мосяжними дротиками, цїточками, оловом, плетінкою, або писаною бляхою.

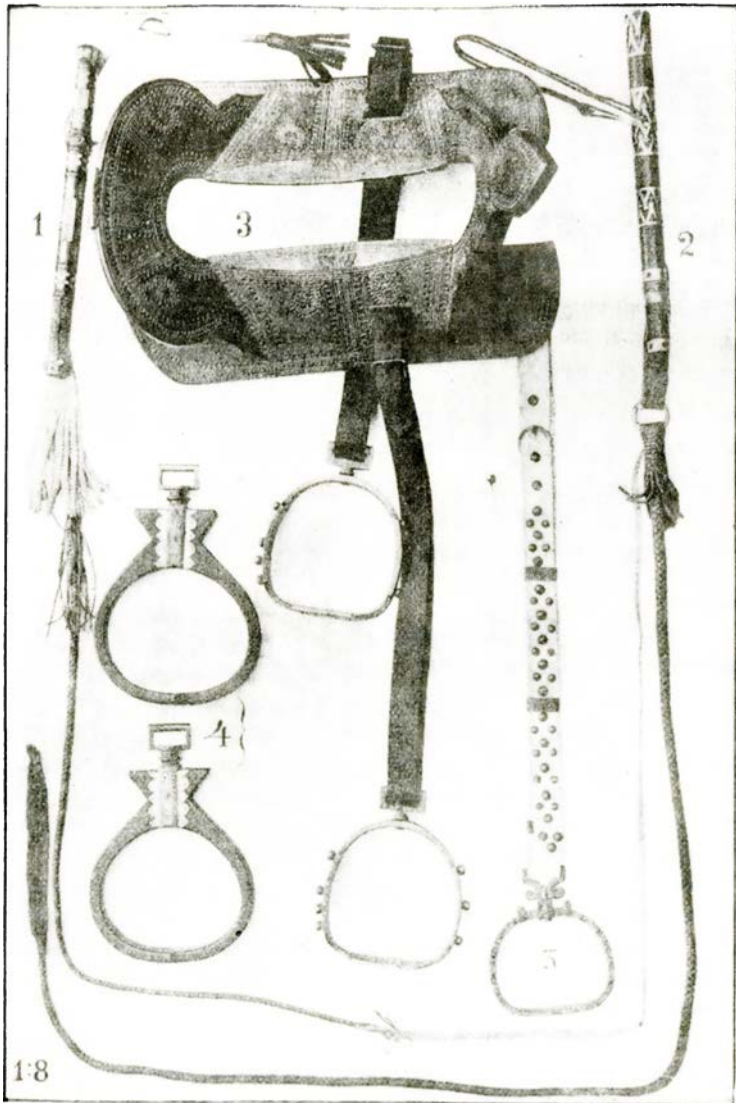
---

10. Різьбярство.

Давніші хроніки згадують, коли не про велику вартість, то про велике число різьблених предметів у Словян. Цілі стіни поганських святинь були покриті різьбою на дереві, а подрібні опансьованських божків і інших пам'яток доказують виразно, що різьбярство було у Словян дуже розповсюджене.

Тому і не дивно, що посеред способів окрасування різьба займає у нашого народу найвизначніше місце. Хоч різьблені предмети, які находимо у нашого народу, не виключені діла — чого й годі шукати поміж людськими виробами, — то всеж таки свідчать вони дуже корисно про розвій чуття артистичного нашого народу.

Розуміє ся, що різьбярство могло зберігати ся і розвивати ся найбільше там, де були відповідні умовини до того, значить де ремісник мав добірний матеріял, до того легку руку, багато свободного часу, де мав ся гаразд і де сама природа вирабляла у него змісл до *тисьма* — орнаментована. Се усе находимо власне в Гуцульщині; там найбільше відповідного матеріялу, як: явору, дуже придатного до різьби, бо не лупить ся, тільки піддає ся під вістрям

212. 1. 2. Карбачі. 1. Деревяна ручка різьблена, окрашена плетінкою, запусканим рогом і бовтицями, виріб В. Шкрибляка з Яворова; 2. деревина ручка окрашена в той спосіб, що місця призначені до окраси були вирізані, а відтак ціла ручка залана розтопленим оловом; як сей застиг, зіскребало його з ручки, а полишено лише в вирізаних жолобцях; 3. тарниця — сідало, різьба Ю. Шкрибляка з Яворова; по обох боках звисають ремні з бакунтовими сипаними стременими, які після сипання прегарно виписано й украшено бовтицями; вага одного стремени: 1'2 kg.; 4. два дерев'яні випалювані стремени, у горі оловані в мосяж; 5. мосяжне стремени на білім ремні украшенім пасаними бовтицями і бляшками, важить 1'5 kg. без ремня. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

ножа, — там багато оленевих рогів, різьбярського каміня і металю, а рука Гуцула легка, бо він не знає тяжкої невтомимої праці коло рілі, — надто має він і багато свобідного часу літом в часі випасів худоби, а зимою ще більше, бо коло оседка майже ніякої роботи, хіба тільки, що подати худобі їсти, та піти у місто за хлібом; — Гуцул жпв у добробиті, особливо давніше, бо не знав панщини, через те і втішав ся все свободою, живив ся мясом і скоромом, — а вкінці і прегарна природа гуцульських гір піддержує його фантазію і робить його спосібнішим до *уських мудрішюк*.

Тож майже у кожній гуцульській хаті находимо різьбою окрашені: сволоки, жердки, намисники, полиці, скрині і т. н. Хоч на багатьох із тих предметів різьба дуже примітивна, хоч вона не все виконана вправною рукою, то все-ж таки свідчать вона про рідне замилюване до окрас і про те, що виконавця бажав надати принади ділові свої руки.

Те замилюване переніс Гуцул із свого оседка на могилу — над *хату* йому любої людини, де, ставлячи деревляний чи каміний хрест, не залишив ніколи бодай дещо — як умів тай зміг — *вписати*.

З тих, так сказатиб, нерухомих предметів, переніс Гуцул своє замилюване на предмети, яких уживав при нагоді богослуженя, як нпр.: на хресті, трійці, а за тм і на обрядові предмети, як: на пугарі, повинці, лжки, фірмаки на сир, який йому заступав коровай; опісля став він украшати різьбою ті предмети, що підносять його особисту повагу, як: стрільби, порошниці, топірці, палиці, а вкінці досягає змісл його замилюваня предметів, уживаних у гадівстві, як: ярмів, сідел, кісят, кушок, коновок, дійниць і т. н.

Який би се і небудь предмет був і яка би різьба на нім і була виконана, бачимо в ній особливий характер, відчуваємо її красоту і спізнаємо відрубне пятно її — супротив чого й можемо її назвати нашою питомою народньою орнаментикою, — якими суть напр. наші вишивки.

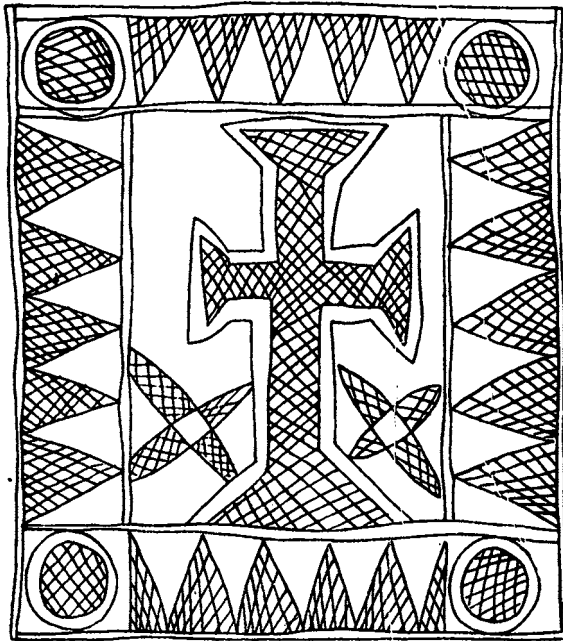
Найдавніші сліди різьби, які удалось мені найти в Гуцульщині, представлені на обр. 213 і 214. *Образі* сї сягають (о скільки можна судити по дереві) XVII в. — Один з них (213) походить з Жабя, другий (214) з Яворова. Подібних *образів* з пізніщої доби зібрав я 9. Матеріал: букове дерево, нині цілком, навіть на скрізь зчорніле від диму курних хат, через що і затримались ті *образі* до нині зглядно дуже добре; у вирізьблені рівчики понабивалось тільки, нині цілком скаменілої, сажі і спузні, що різьба

виходить не виразно, тому треба було ті образи перерисувати, аби отримати виразність взору, про яку власне тут і ходить.

Як доказують рівчки, виконана плоскорізьба звичайним ножиком, а тільки до зазначення колової лінії, мусів різьбяр уживати *шашкірні* (шестирия = Zirkel) — приладу, без якого тодішні боднарі обійтись не могли.

По зізнаням старших Гуцулів, не знав давніше в Гуцульщині ніхто інших образів, як подібних повешим, а писав їх собі кож-

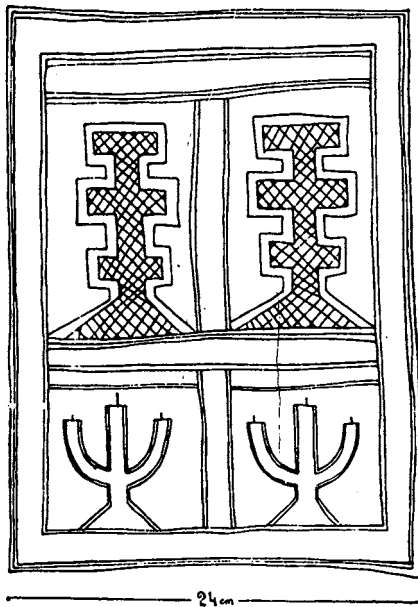

213. Образ на дереві в Жабя.

дий сам, один, ади, мудріше, другий ні, як котрий етник (умів, зміг) тай едав, тай як до чого голову має. Опісля заступлено ті дерев'яні образи мальованими на дереві церковними малярами, а нині місце одних і других займають огидні богомази, а посеред яких купують Гуцули особливо ті, що представляють в драстичний спосіб яку хвилю з життя с'етцб; ті богомази усунули, на жаль, з гуцульських хат майже цілком супокійні поважні староруські хрести та ікони.

Скриня, з'ображена на обр. 42 ст. 99., новіща, як згадані образи (213 і 214); їй коло 200 літ (судячи по дереву); в кождім разі вказує окраса тої скрині, що різьбяр *знав мудріще* писати, і дуже сміло і гарно приновлювати *письмо* до поля, яке собі заложив до *писаня*.

До різьб пізніщої доби належать різьби на старих сволоках (обр. 215), прикрашених хрестами, трійцями, ружами й иньшими мотивами — а також різьба на намисниках, з яких один поданий на обр. 45. стор. 102.

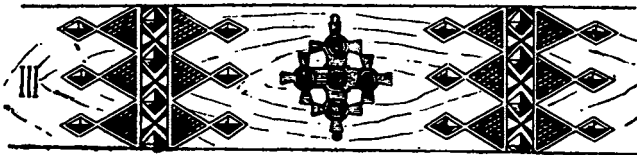
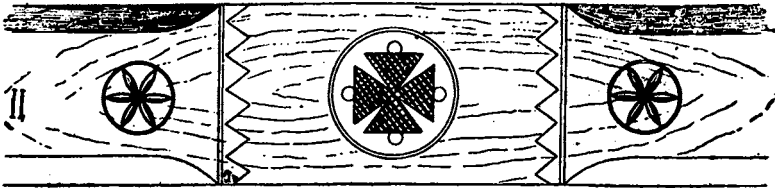
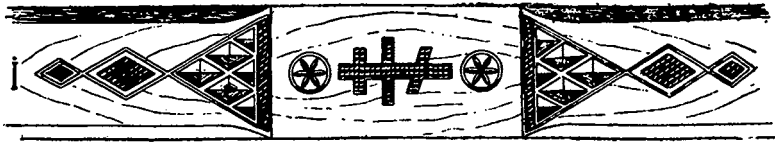
214. Образ на дереві з Яворова.

даня виразистости взорови втирають Гуцули у вирізані взори вуголь, той заходить у різьники, через що виступав чорний взір на яснім тлі, як се бачимо на обр. 216. Вуголь держить ся у різьниках так сильно, що ніяка сила не вибере його відтам, хльба що знищать і ціле *письмо*.

Може ще давнішим, бо примітивнішим способом украшування, є виклюване взорів при помочи звичайного цвяха, яке бачимо особливо на більших площах ярмів, кісят, кужівок, палиць, стрільб пістолів, тарниць і т. др. Площі в такий спосіб орнаментовані не представляють ніяких спеціальних мотивів, вони без ладу *поцятко-*

Безперечно належав спосіб вирізування звичайним ножиком, якого взори бачимо на образах 213, 214, на сволоках (обр. 215), на намиснику (обр. 45), на скринях (обр. 40, 41 на стор. 98) до найдавніших, що вже виходить з примітивного виконання різьби, а надто і з того, що такий спосіб украшування дуже легкий, бо до того не треба особливих знарядів, ані особливої вправн, тільки звичайного ножика і трохи терпеливості; цілі сотки палиць, сопівок, фльоер, кужівок, кісят, сволоків, ярмів, хрестів і т. н. украшені в той примітивний спосіб і то красче або ні, залежно від вправніщої руки і терпеливості; для на-

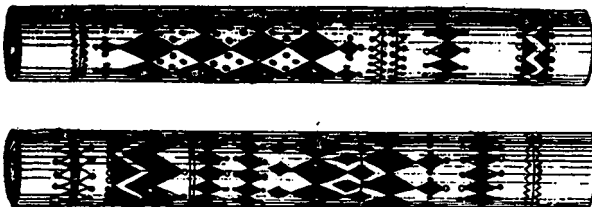
вані. — Таке укрaшене бачимо на кресу обр. 155. 2., де краї ложка поцятковані.

215. Сводоки. I. з Яворова, II. з Красноліу, III. з Ясенова горішнього.

Один з найцінніших предметів, якого різьба виконана ножиком а який сягає передшкрібляківських часів, се фірма на сир, з'ображена на обр. 217.

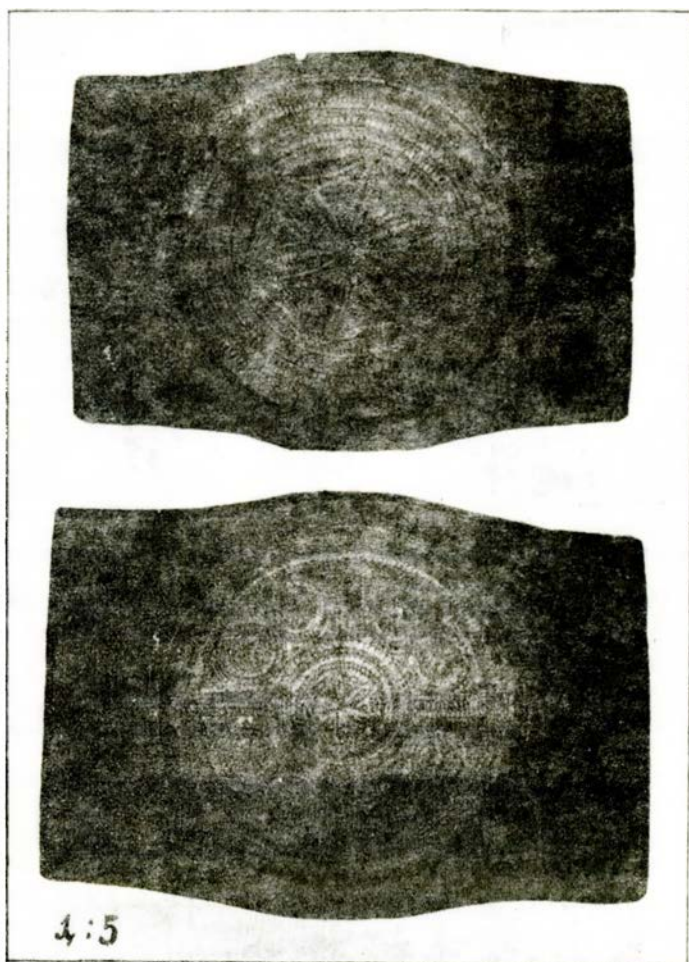
Розуміє ся, що різьблених дерев'яних предметів з давнішо доби лишало ся дуже мало, і то лише таких, що були мало ужи-

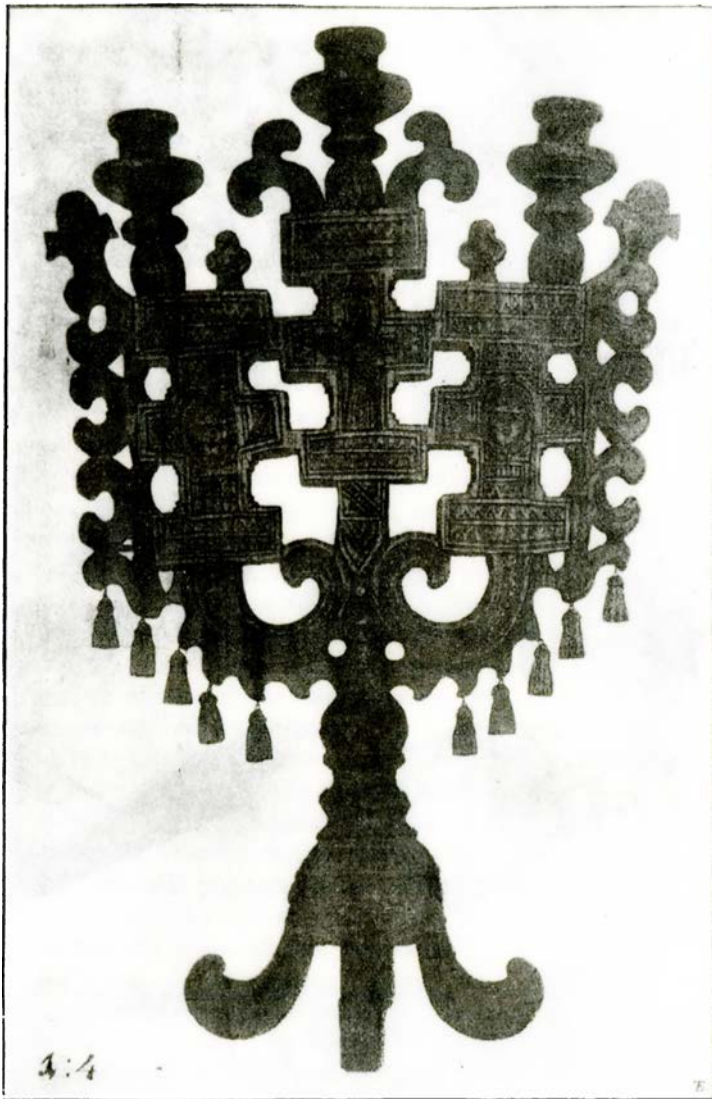
216. Два взори письма ножиком на наливцях. Для виразності повторено вуглем нарізані різьки.

вані, що не підпадали скорому знищенню, а такими є власне образи, скрині, намисники і фірми на сир. За те лишало ся з давнішої доби

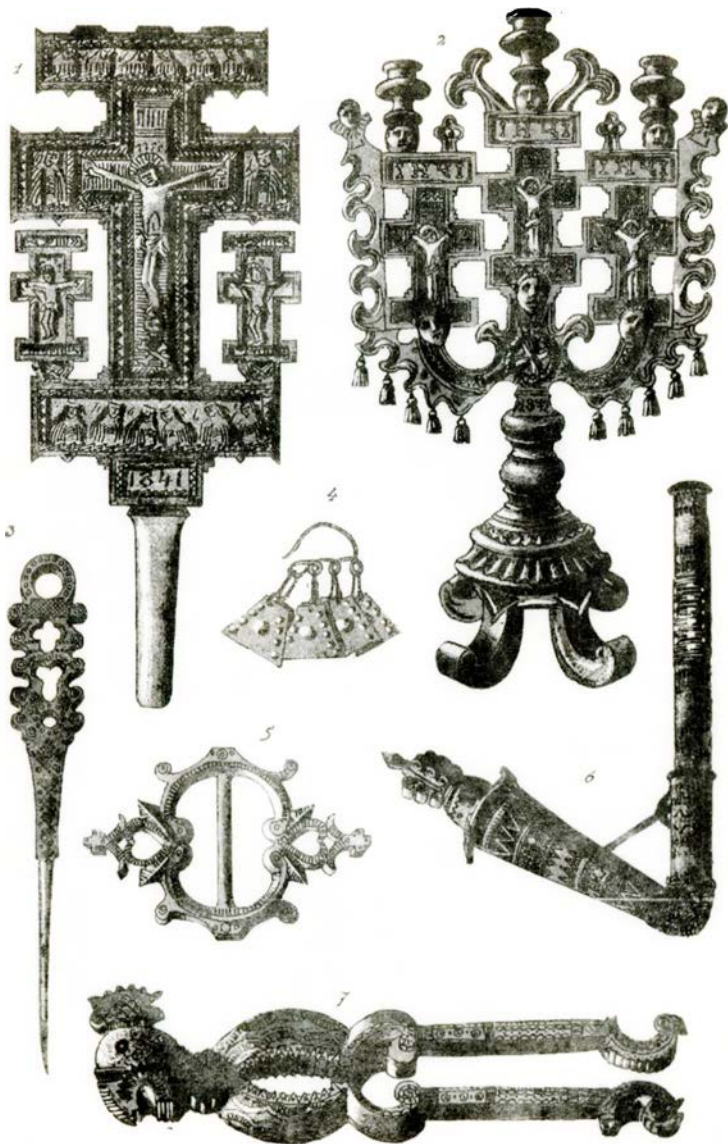
далеко більше свідочств різьби на оленевих рогах, як нпр.: порошницї — (обр. 157.) на металю, як: чепраги, бсзтиці, бартки, келефи і т. н. (обр. 193., 209 і 210), про що було сказано обширніше з нагоди опису мосяжництва.

217. Фірма на сир. Образки представляють горішню і долішню частину форми; боки тої форми творить звичайна коло 20 см. висока вистругана *обичайка* (обруч); Сир, наготовлений в тому обичайку, набирає орнаменту для долішньої частини фірми; обичайку зверху добре набиту, прикривають другою частиною фірми, притискаючи її зверху каміном. Сир, що так через який час на вітрі і сухім місці полежить, висихає а. одісля вишатаї з фірми, має на собі витиснені звори фірми. Спра такого уживаю даваліше на „лоровай“ і до сьвяченя на Великденя.

218. На тій трійці бачимо на плоскорізьблених хрестах перші проби фігуральної різьби; підставка й обрамоване хрестів виконані бароком, що вказує на вплив церковної різьби; у споду висікають *дармовіси*, а поверх хрестів уміщені *лільки* на свічки.

219. 1. Хрест; плоскорізьба виконана ножиком; на ній видно примітивні проби фігуральної різьби; 2. Трійця; комбінація плоскорізьби з фігуральною, до чого прихоронений барок під впливом церковної різьби, яку виконували спеціалісти різьбярі церковні; 3. Протичка; 4. Ковти; 5. Пражка; 6. Люлька; 7. Дусач на горіхи. — Мосажні вироби 3—7 показують вправно окраси, виконані в мосажи, про які було подано при частині: Мосажництво.

По деяких церквах, як нпр.: у Криворівні, Жабю, Ростоках, заховали ся свідодтва гуцульської різьби на ріжнородних хрестах, патерницях, трійцях, світочах і поставниках.

Обр. 218. представляє трійцю, різьблену під впливом церковного бароку, який ввели у наш обряд різьбярі — спеціалісти; а трійця на обр. 219. 2. уявляє вже далеко більше барокового сталю, який у трійци на обр. 220 взяв цілковито верх над народньою плоскорізьбою. — Усі ті три трійці зроблені з м'якого дерева різьбярями Гуцулами.

Велике число трійць, які Гуцули переховують то у своїх хатах, то у церквах, аби їх уживати особливо в часі Йордану, тисячі різьблених палиць, топорищ, сволоків, сотки кресів, истолів, намисників, полиць, жердок і т. н., а надто саме виконане тих різьб, прироровлюване до них окрас з мосяжи — доказують, що виконавців мусіло бути багато, що, значить, був час у Гуцульщині, коли різьбив кожний, *один мудріще, другий ні, як їто етчик, та едаа.*

А вжеж нема сумніву, що посеред того великого числа людей мусіли бути і такі, яких роботи визначувались незвичайною ніжністю в виконаню і не аби якою вдачею; се доказують теж, от хоч би ті численні образки гуцульського виробу, які тут подано.

Обр. 221. змальовує ложа двох пушок, одної *старовіцької*, другої *новітної*; перша з них сягає давньої минувшини; незвичайний естетичний уклад зорів, викликаних різьбою, вкладуване мосяжних бляшок, дротиків і т. н. вказують, що ремісник був би став певно народним *сточником*, наколиб був посвятив ся тому промислові, — як не менше і той, що так незвичайно по містецьки вирізьбив новітню лож, з'ображену з правого боку обр. 221. Колиж нині імя одного і другого як і многих иньших забуто, або цілком незвісне, то сталося се тому, що вони *писали* лише для себе, не шукали в різьбярстві побічного заробку, а надто не мали того замишування, яке визначило посеред усіх Юрка Шкрибляка, і вчинило з него народнього *сточника*, славного на усю Гуцульщину.

220. Трійця, тут затратилась цілковито плоскорізьба, а виступає в цій формі барок, що озназуєть з виповненя орнаментального овалю цілкомими бароковими мотивами.

Поява Юрка Шкрибляка*) підтяла одним замахом тото загальне занятє, а сталоє се завдяки тому, що Юрко Шкрибляк, бувалий на той час довголітний жовнир, завів до різьбярства ще й токарство, якому придивив ся у свѣті, а якого доси Гуцульщина не знала. Предмети, виточені на його токарні, прибрали красші форми, а тям самими представляла ся і різьба далеко красше, а се тому, що Юрко „доробив собі кілька умисних долітців, які він сам упле-

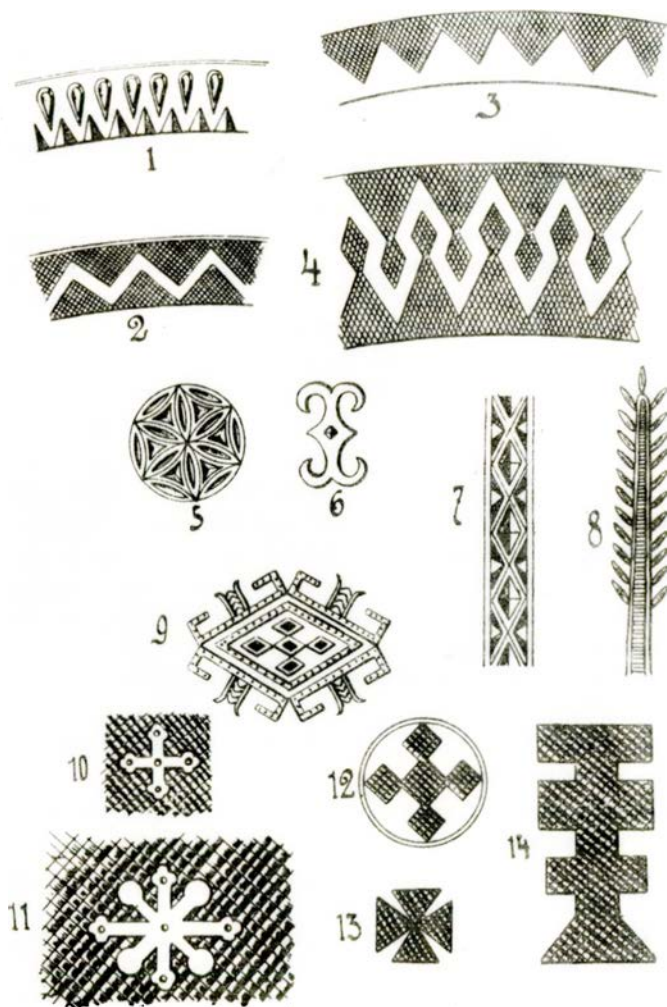
221. Два ложа до пушок, посеред них гуцульське пістолє.

скав у печи, випалив, виострив і загартував^а. Такими долітцями міг він писати скорше і гладше, як його товариші попередники, але при тім він уживав тих самих мотивів, яких уживано загально в Гуцульщині. А були се ось які: (див. обр. 222) 1. *рвзкі*; 2. 3. *кривулькі*; 4. *головкате* (письмо); 5. *рўжя*; 6. *кўчєрі*; 7. *сликєй*; 8. *колоскі*; 9. *рввклинє*; 10 - 14 *хрєстї*; з тих 2. 3. 4. на тлі *гльчєтого* (письма).

*) Житєпись його подаю повнєше.

Подані тут мотиви сягають далекої минувшини; їх легко віднайти і на образах понизше поданих, що з'ображують різьбу давньої доби як на дереві, так і на розі, а вкінці і на писаних мосьжних старовіцьких хрестах, чепрагах і т. в. Деякі з тих мотивів, як: ружя, кривульки, звісні по цілій Словянщині, як се бачимо

222. Мотиви уживані в гуцульській різьбі. 1. Ресма; 2. кривульки посеред ільчестого письва; 3. кривульки гладкі, верх них ільчесте письмо; 4. голокваті (пшюмо) посеред ільчестого; 5. ружя; 6. кучері; 7. слиаки; 8. колоски; 9. рбкляше; 10—14. шрѣщилки.

нпр. на закопанських виробах та чесько-моравських з околиці Рожнова (Rožnau).

З сего показує ся, що мотиви, уживані Юрком Шкрибляком — традиційні, що вони не так дуже різнородні, як виглядають на перший погляд, а тільки сила їх комбінацій, надто добре приворовлене — *знав, де і що добре покласти* — і сумлінне виконане чинять се, що вироби його формою не раз однакі, виглядають *вписані* як цілком ріжні; надто стали вони тим великої ваги, що виконані чоловіком цілком неписьменним.

Юрко Шкрибляк мав незвичайний змісл гармонійного прикладу орнаментики до матеріялу, з якого вирабляв предмет, знав прикласти орнамент до простору, який мав украсити, а нарешті розумів прикласти орнамент предмету до ціли його вжитку. Через се ставали його вироби, не затрачуючи народнього характеру, благородніщі, а тим самим прибирали незвичайно милий вигляд; хто дививсь на виріб Юрка Шкрибляка, той не заспокоїв себе тим, що бачив його, що чудував ся незвичайно докладному і виразному викінченню різьби, чудував ся над терпеливостію, з якою Юрко працював над своїм ділом — але просто залюблював ся в предметі, а за тим бажав його посісти, — а набувши його раз, не радо позбував ся його.

Тому не дивно, що вістка про такого *сточника* залунала дуже скоро по цілій Гупульщині, яка і без того на кождім кроці оказувала велике замилуване до *нисьма* (орнаментики); кождий горнув ся до Юрка з жаданем, аби *вточив і вписав* тому: ракву, другому боклаг, нисьму берівочку, топорець, палицю, пугарчик і т. н. Юрко радий був тому, бо не тільки заспокоював своє замилуване до різьбарства але надто приносило воно йому і *прожіток*, якого він і потребував, бо не мав майже ніякого газдівства.

Вдачу батька унаслідивли і його три сини а з тих два, Василь і Микола, віддали ся цілком *токарству*, від чого й називають їх загально: *токариками*.

Розповсюджене Шкрибляківських виробів не було без впливу на цілу Гупульщину; трохи, появою Юрка, спинений розвій різьбарства, ожив на ново, але вже в формі красшій, більше викінченій, основаній на взорах праць Шкрибляків! Нині віддає ся тій штуці знов чимало Гупулів, а деякі з них стали самі вже народніми *сточниками*, посеред яких займає перше місце Марко Мегеденюк із Річки (сусіднє село до Яворова), а то завдяки спеціальному способови *нисьма*, якого він перший став уживати, іменно *підзорками*.

Подавши короткий погляд на розвій різьбярства в Гуцульщині, приступаю тепер до опису різьбярської техніки в її найдоскональшій формі, значить такій, якої уживають нинішні найбільші народні сточники: Василь Шкрибляк і Марко Мегеденюк. Техніка уживана ними, обіймає тим самим і всяку другу різьбярську техніку, плекану в Гуцульщині.

223 Василь Шкрибляк при токарні. 1. Підстава; 2. 2. стовпи; 3. огниво; 4. валяць; 5. валок; 6. матеріал на раму; 7. решітка; 8. явчули; 9. постіль; 10. воротило, яке ходить у жабках а. а.; 11. стови; 12. жерда; 13. ремінь; 14. сідець.

Техніка Шкрибляківських виробів. Василь Шкрибляк, зва-
ний Токариком, уживав до своїх виробів передовсім яворового де-
рева, а се тому, що воно до тої роботи найбільше придає ся, бо
не коле ся, а легко і *в міру* піддає ся під долотом; — відтак уживав
він дерева сливового і грушкового, що стоять на рівні з яворовим,
але твердші; він приладжує дерево сокирою з грубшою, а теслицею
з менчої тріски, а *виробляє* його остаточно на токарні (обр. 223),

пошишеній йому вітцем Юрком, яку той (отець) сам до свого вжитку був зладив.

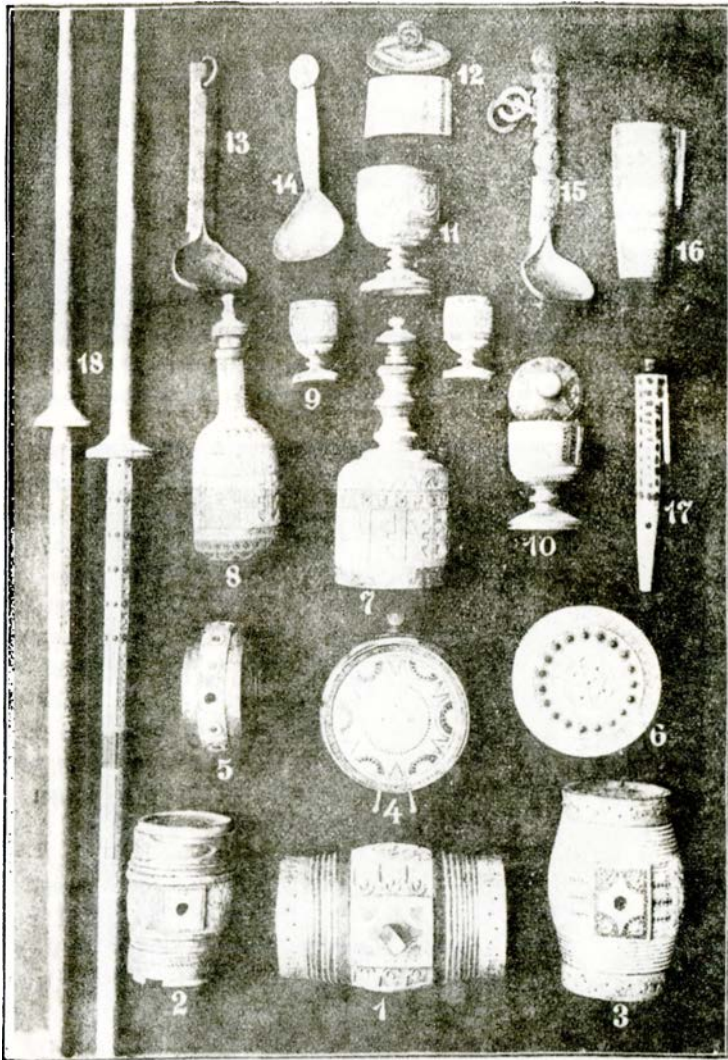
У *відстаєу* (1) токарні (обр. 223), зроблену з трьох чотиригранних грубих куснів твердого дерева, запущені прямовисно два *стовпі* (2. 2.), з яких один висшій; ті стовпи сполучені з собою продовбаним (по середині *огнівом* (3)), в яке входить *заяць* (4); його можна в продовбанім місці огнива пересувати то в право то в ліво в міру, як треба уточити щось більшого або меншого; в горішнім кінці *заяця* і в вистаючій висшій стовпі ходить *валок* (5); сей має з одного кінця *зеліаний* віст, що ходить у стовпу (2) а з другого кінця *зеліані* зуби, які ловлять матеріял (6), призначений до оброблення; валок дає ся обертати ременем (13), присленим у споду до *постола* (9) а у горі до гнучкої жердки (12); приготований до точеня матеріял (6) на *ракву*, чи на що друге, уміщений поміж зубами валу і *заяцем*; до висшого стовпа задовбавс ще *решітцє* (7), — карбована груба дошка, від якої веде *кривуля* (8) до *заяця* (4); у стовпи під *огнівом* заходять іще підпори на *сідєц* (14), на якім власне сидить *Василь Шкрибляк*; опираючи ліну руку на *кривули*, придержує він матеріял (6), а в правій держить *різєц* — ніж з півокруглим вістрем і довгою деревяною ручкою; *постіл* (9), натисканий лівою ногою, тягне за собою у долину *ремін* (13), а той крутить *валком* (5) то в один то в другий бік, потягаючи у долину то випростовуючи гнучку жердку (12), через що крутить виробленим деревом (6), призначеним до точеня, а збираючи з того дерева *різцем* тільки, таї як і де треба — *виточує* його; обточивши так частину дерева, підкладає дальшу частину у *зубці* і *виточує* як попередше; так поступає дальше, аж дістане форму *ракви*, *пушки*, *тареля* чи чого другого, що *закладає* *віточити*.

По *віточєню* іде *писанє* трьома способами: *вирізуванєм*, *жирванєм*, *викладанєм* або *впускнанєм пдцьорок*, або *писанє* і *спіжканє* разом.

Перед *писанєм* ділять *Шкрибляк* поле, на те призначене, *шашкірєню* — *цирклем*, зробленим із забганого, заостреного *цьвяха* на *менчі* поля, *зазначуючи* з легка *кожде* з них; *описєля* *вирізує* *взори* відповідними *долітцями* власної роботи. *Мотивів* *уживав* *Василь Шкрибляк* тих самих, що *уживав* *отець* його *Юрко*; вони *представлені* на *обр. 222*.

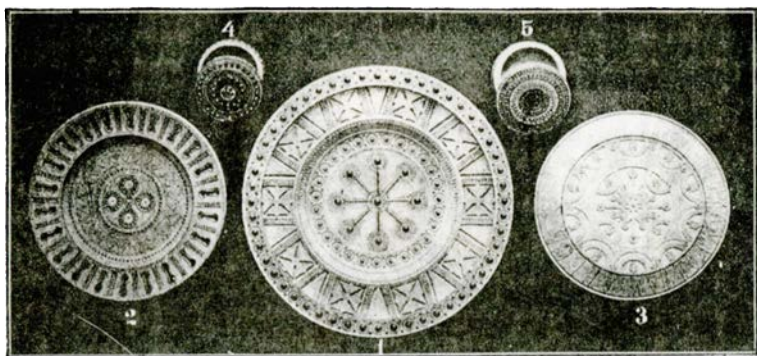
Обр. 224 показує цілий ряд *різьблєних* *оказів*, *вироблєних* *Шкрибляками*.

Аби *писанє* було *мудріще*, треба *предмет* по *вирізаню* ще *віжирувати* *дротниками*, *ціточками* і т. н. в такий спосіб, як було *поясненє* при *мосяжинцтві*.

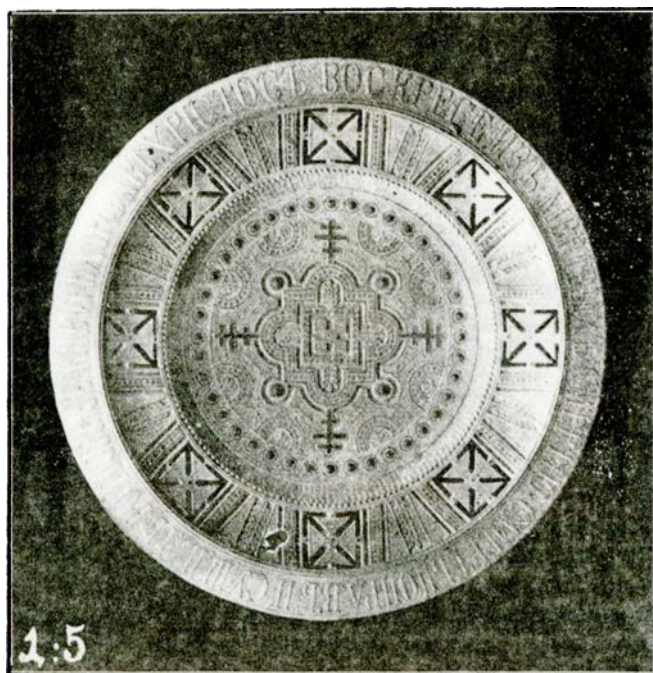

224. Вироби Шкрібляків, викопані плоскорізьбою на яворовім дереві; деякі з них украшені цвточками, або вкладуванням грушевого дерева. 1. 2. 3. берівочки на горівку; берівочки 1. 3. вірубані і виточені з одного куска дерева; 2. збиті з діг (дога); у всіх трьох прабитай иглиг — дощинка з діркою на чіп; 4. 5. бокал ги (болгар. бѳяліца) на горівку; Раки на масло; 7. 8. флаши; 9. пугарчик з кѳчелом (підставкою); 10. пушки; 11. пугар; 12. мушки на табану; 13. 14. 15. лямки до повниці (дав. Весіля); 16. куки з вухом на брус; 17. Бабчер з бабкою; 18. куосівки. у яких верхня частина кужівник, відділена кѳчелом від долішньої: дерожка.

225. 1. 2. 3. тарелі, 4. 5. табакерки; виріб В. Шкрибляка.

226. Тарізь в окрузі з написом: „Христось воскрес...“
Виріб В. Шкрибляка.

Обр. 225 і 226, показують тарелі вирізьблені і багато вижирувані; барва мосяжна затратила ся в знімці фотографічній, а все так знати докладно жируване від писаня.

Дальшим родом писаня є *вкладуване*; на се видовбує Шкрибляк долітцем у дереві рівчки, жолобці і ямки, дороблює до них відповідні фірмаки з тисни, грушки, рогу або кости і намастивши їх каруком, вкладає їх у рівчки, жолобці чи ямки.

Обр. 227 представляє трійцю *велико писану*: вирізьблену, вижировану і багато вкладувану, а 228 жезл, так само виконаний В. Шкрибляком для Високопресьвященного Андрея Шептицького.

Виписавши так предмет, вигладжує його. Шкрибляк скляним папером.

Впускає пацьорок подаю повніше при техніці виробів М. Мегеденюка.

Техніка виробів М. Мегеденюка. Вироблений, вигладжений до чиста і виполітерований предмет, ділає Марко шашкірнею, або лійкою на поля; у відповідних місцях тих піль робить він сердечником *друлівника* (обр. 196) в дереві ямки величній пацьорки; після того набярає пацьорку загаданої барви на насмолену шпильку і *впускає її* у ямку; витягнувши шпильку придавлює злізаним макогонцем пацьорку, яка лишлась у ямці, від чого пацьорка *ускочить* глибоко у ямку, де її держить уже смола.

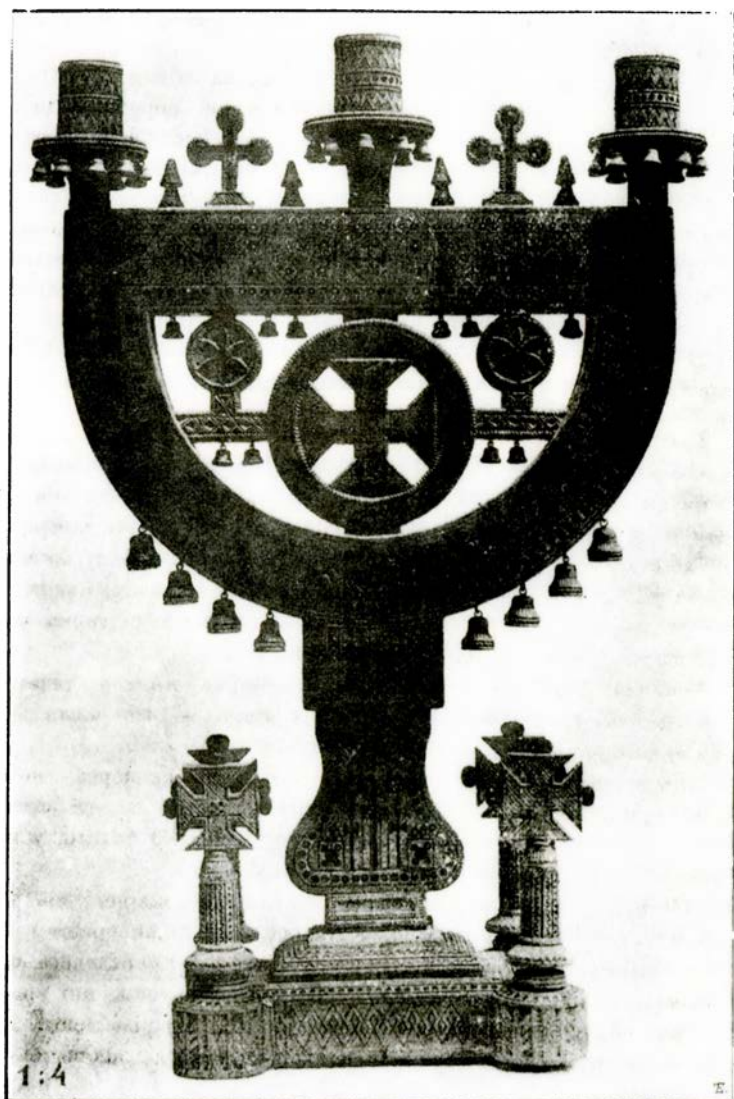
Роблячи друлівником ямку мусить Марко *пильно* дивитись, аби не зробив за велику або за глибоку ямку, — *аби вмя була проти пацьорки*.

При втручуваню пацьорки макогонном лучає ся нераз, що пацьорка пукне, тоді треба її вибрати і нову класти; се все вимагає великої уваги і терпеливості, надто треба пильно бачити, аби не промінати барву пацьорки, як швала вічко шитя.

І Марко точить на власноручно зробленій токарні; він мало вирізує, жирує також не багато, за те окрашає цілий предмет *впускаєм* барвних пацьорок; за мотиви служать йому передовсім зори вишивань; се підносить незвичайно красу його виробів, які вражають дуже мило; вироби Марка значно дорожші від різьблених, а се тому, що сама техніка впусканя пацьорок вимагає значно більше уваги і часу.

Обр. 229 подає фотографічну знімку хреста, виробленого Марком Мегеденюком.

Пояснивши коротко значіне домашнього промислу і його роду, плекані на Гуцульщині, надто як замилуване до окрас витворило

227. Трійця з яворового дерева, украшена плоскорізьбою, владуванням змичи-
груші, шнурована мосязними цїточками, копїтцями і дротинами. Виріб В. Ширабляка,
Власність музею ім. Дїдушцаких.

посеред Гуцулів народніх сточників; — думаю, що не буде від річі згадати тут про визначніших сточників, що втішають ся високим поважанем не тільки у Гуцулів, але й з'уміли заінтересувати своїми виробами ширший сьвіт знавців. Колиж їх вироби носять на собі різку і відрубну народню характеристику, мусить і історія культурного розвитку нашого народу поставити їх в ряди тих, що не тільки зберегли нам сліди давньої нашої культури, але своєю артистичною вдачею доказали, що правдивий талант з'умів посеред найбільше неприяних обставин життя, визволити себе з оков, виобразувати ся і навіть заяснити тою силою духа, яка знаменує вибранців.

Перше місце посеред тих вибранців займає Юрко Шкрібляк з Яворова. Дід його прийшов у гори з долів; шкіблею вирабляв він корита, дерев'яні миски, від чого прозвано його Шкібелькою; у горах став він добати полонники, ракви, полиці, на яких клав лише *льचेга тисъмб* (див. обр. 222.); так зарабляв він на прожиток. Виук того Шкібельки по доньці, се Юра Шкрібляк (обр. 230.), що родив ся 18:8 р. в селі Яворові коло Косова. Родичі його були бідні і працювали в поті чола на маленькім окрайку нужденної гірської рілі. В молодечих літах помагав Юра

228. Жезл, зроблений як 227 для Митрополита Андрея Шептицького — Василем Шкріблянком.

родичам гадувати, а що в той час народня школа в Галичині була дуже рідким явищем, то Юра не мав нагоди учити ся в школі, і до смерті не знав ні читати ні писати. Отець Юри займав ся в вільних хвилях найпростійшим боднарством і не міг дати синові

229. Хрест зі сливового дерева, багато інкрустований маленькими різнобарвними сляниими пацьорками. Підставка творить скринючку багато уграшену рогом, костем, пацьорочками, мисячими дротиками; спочиває на 4 постелах оковитих мисячию дріттю (волоки). Виріб Марка Меґеденюка в Річці, в дарунку для Цісаря Франц Йосифа в ювілейний рік.

ні найменших вказівок, котрі би помогли розвинути в молодім і бистрім умі розуміне краси і розбудяти замиловане до різьбарства, якому пізнійше він віддав ся цілою душею. Отже молоді його літа зійшли коло гаждівства, а тільки у вільний від роботи час пробував він вирізувати в дереві, і то звичайним — складаним ножем; се була його одинока і улюблена розривка.

230. Юра Шкрибляк в дощюю.

В 1842 р. взяли Шкрибляка до війська. При уланах, що в тім часі стояли на Уграх, відслужив Юра капітуляцію; в 1849 р. брав участь в угорській війні. Коли вернув ся додому, відозвала ся в ній родима, до тепер приспана охота до різьбарства. Передовсім зма-

див він собі сам токарню, на якій точив звичайні барилочки та куделі. Напеував він немало дерева, а надто висьміювали його і сусіди за те, що змарнував кілька золотих на закупню того дерева. Не вважаючи на те, Шкрибляк витривав у своїм намірі і небавом счудував сусідів незвичайною зручністю в роботах та окрасах, які надають його виробам принадну простоту і питоменну характеристику. Поволи слава Шкрибляка розходилась все даліше і даліше, його стали уважати справдешнім сточником, а за його виробами — як барилочками на воду і на горівку, куделями, табачарками, скриночками, раквами на масло і свр, фляшками, порошницями і таким ньшним — питали дуже Гуцули.

Місцевий священник, нині вже покійний о. І. Кобринський і старші газди повірали йому прокрашене деяких церковних предметів в Яворівській церкві. Сю роботу викінчив Юра з правдивим артизмом і від того часу волавив ся він першим різьбарем на цілу Гуцульщину.

Дуже малі матеріяльні зиски, які Шкрибляк придбав із праці, що вимагала незвичайної терпеливості і старанности, спонукали його наново віддатись газдівству, інакше не був би міг вижвити себе і родину. З того часу займав ся він різьбарством тільки деколи, а про те все, що Юра Шкрибляк випустив зі своїх рук, носило на собі знамя артизму та гармонії в композиції й викінченю. Предмети, виточені на токарни власної роботи, вирізував і викладав Юра Шкрибляк. У всіх його виробах бачимо незвичайно красну і благородну будову. Твори його рук будили загальне зачудоване на виставах у Львові, Коломиї й Триесті. Шкрибляк удостоїв ся двох медалів заслуги на виставах у Львові і в Триесті та цісарського дарунку в дукатах.

Перед Великодними Святими 1886 р. занедужав Шкрибляк на тве і по недовгій хоробі віддав Богу духа на самий Великдень в 68. році жита. Вість про його смерть дуже прикро вразила Руснів, бо се зійшов зі світа незвичайний талант, що як би був мав можливість виобразувати ся в своїй штуці, безперечно поніс би був на весь світ славу свого імени.

Умираючи, не лишив по собі ніякого майна, тільки славу найбільшого сточника на всю Гуцульщину.

Ще перед появою Юрка Шкрибляка жив у Криворівні також славний різьбар Андрій Дячук Деревюк, що родив ся там 1817 р. Він виробляв до церковий світочі, хрести, трійці, патериці; його брали з собою малярі, що украшали гуцульські церкви і повірали

йому різьбярську роботу. З огляду на се, що він займав ся церковним різьбарством, помер він в р. 1889. без впливу на розвій народнього різьбарства. — Вироби його, виконані під впливом церковного бароку, представляють трійці на обр. 215, 216, 217.

231. Василь Шкрібляк, сточник — різьбар в Яворова.

Вдачу Юри Шкрібляка одідчили його три сини: Василь, Микола і Федько; Василь (обр. 231.) хромий від дитини, займає ся нині виключно токарством; він пише, жирує більше ніж його батько, а вироби його ідуть нині далеко за границі Галичини і находять заєдно і що раз більше любителів. Василь уродив ся $\frac{7}{1}$ 1856 р., а оженивши ся $\frac{15}{10}$ 1871, осів на батьківщині, де має славу не

тільки найліпшого токарика на всій горі, але й супокійного, порядного середньо-маючого газди.

Молодший брат його Микола (* 29/4 1838 р.) займає ся по при різьбярство і газдівством, а наймолодший, Федор, покинув цілком різьбярство, пильнує тільки газдівства, яке придбав собі, оженивши ся в Барвінковій, де осів на стало.

Незвичайно багатою колекцією виробів пок. Юрка і його синів Миколи а найбільше Василя красує ся музей ім. Дідушицьких у Львові.

На рівні з Шкрибляками стоїть що до артистичної вдачі Марко Мегеденюк із Річки (обр. 232); він заслугує на визначене тим, що як вже згадано передше, він перший виводив

пацьоркове *письмо*, яким він, окрім питомих мотивів, наслідуює на дереві взори вишивок, писанок і т. и.

232. Марко Мегеденюк, сточник різьбяр
— з Річки.

Подаю тут життєпись Марка Мегеденюка дословно за його власним оповіданєм: „Я родив сї 42. (1842) р. на весні такої у Річці. Тато мій Стефан, а мати Марія з роду Петрових з Брустур. Нас було 7 братів: Федор, я (Марко), Гаврило, Іван, Микола, Юра і Петро. Мама любила мене дуже за се, що я бавив моїх братів; вона позваляла мні, як я був ще маціцьким хлопцем, робити малі топірці, ставити млини то що. Найбільше зрадїв сї я, коли поставив малий млинець, та

з хлопцями молов на нїм сїме, що-м украв у мами. Але дїд мій, Юрко, побивав мене дуже за мою роботу, якої я не пускав сї. Аби зпередь діда сховати сї, поставив я собі млинець горі на Буківци (частина громади Річки) у потоці Криївка під Межиріками, де був малий гук по трох *ускоках* (каскадах). Під першим ускоюком був *ковбур*, его вибила вода у таким місци, що не мож було туди зайти; я продовбав собі у скалі *вастунці* — сходи, дібрав сї до ковбура і поставив млинець; коло него сидїв я все, нераз цілу

днину. Дід мій зміркував, що я мав дес поставити млин і став мене підглядати, тай так дійшов аж до мого млинця, тай зараз пустив сі ід ковбуревн, аби млин розкинути; ледви став коло ковбура, асунуло сі під ним каміне і він упав, щісте що в ковбур, бо був би забив сі. Я стояв а делеку, та дивив сі на се усе; жель мині стало млинця тай діда, але я бовв сі его ратувати, аби мене не побив; аж як обіцєв, шо не ме бити і млина не розбере, а показав ему заступці, і він відрапав сі ними у гору. З того часу перестав мене мій дід бити. Мині було тогди 8 років. Але з того часу відривав мене мій тато від моїх забавок, хоть мині платили вже тогди за топірчки для дітей по 3, 4 кр. — Так було зо мнов аж до парубочих літ; я пішов до бранки, та не здав сі; та тато мині все докучали за мою роботу топірців, які я робив на усу Гуцульщину. Аби збути сі, я оженив сі, як мав літ 27 з одиначков і пристав на єї ґрунт. Але і тут не було мині гаразду. Тесть пропивав усе, а я пішов *роботами* перший раз до Перемишля, відси на Кальварню, до Санока, до Уніввару, Сиготу, а відти через Черногору перебрав сі назад у село. Та не довго посидів я дома, згодив люднй, шо робили лижки ялівцеві, набрав лижки на шкапе, та з сим крамом пішов у Чернівці, а відти перебрав сі на Угри; — потому заходив я ще три рази з лижками на Угри, на послідок в 77 (1877) році. Але дома не міг я довго всидіти, я пішов в Росию. Був у Проскурєві а відси до Одесси, де сме робив *шаєлі* при аєлізаній дорозі. По 4 місяцях вернув я до дому і від того часу не віходжу більше, хіба от що був з кардиналом у Римі, та на виставі у Праї, Львові. Діти у мене дасть Біг (нема); маю своїх 14 моргів, 2 коровці і трохи дробет. — Я дав нашому цісарєві через пана (себ то через мене — Шухєвичя) сливоний хрест (обр. 225), за що дістав від пана цісаря 30 дукатів в золоті; я їх ховаю, і одного не проміняв сме. — Як скінчу нову хату ставити, зробю такий віз, шо сам буде їздити, впевнив мене Марко, покінчивши сим свою автобіоґрафію.

Помєжнє слюсарями визначував ся передше, нині вже пок. Никора Дутчєк із Брустур, шо подібно, як Юрко Шкрібляк різьбярству, надав своїм відлавам з мосяжнє більше тепла і краси а надто був у формах *вігадливциий*, як його попередники та тодішні товариші по ремеслу.

Його прибори, фірмаки та й вдачу унаслідив син його Дмитро (обр. 233), шо, живучи в Брустурах газдою на 20 морґах, займає ся у вільних хвилях слюсарством.

Окрім сих, звісних цілій Гуцульщині, народніх сточників має ще кожде село своїх *ремісників*, що займають ся у вільних хвилях або в потребі виробом і окрашенем виробів домашнього промыслу.

Подаю тут для памяти тих, що мені звісні.

Боднарі, що рівночасно і віпсають судину: Лько Габорак, Павло Олесюк і Іван Петрів — з Брустур; Никола Ковбчук Іваншин і Проць Кобчук Кушньорук — з Яворова.

Мосняжники: Василь Самокищук Фоків — з Соколівки; Петро Гондурак Кікіндяк, Юрко Кобчук Яковейчин, Никола Кобчук

283. Дмитро Дутчак, мосняжак з Брустур.

Іванчиків і Федор Шкрибляк Козмишин — з Яворова; Федор Боринський, Роман Петрів, Володимир, Гаврило і Пилип Дручків і Петро Габорак — з Брустур; Василь Якібюк, Василь Харук, Лукня Харук — з Криворівні; Павло Томашук — з Ясенова гор.; Юра Дробок Джоголюк, Клеф Шестунів Гудня, Іван Гуднянюк, Юрко Розкоричук — з Жабя; Лукня Якібюк — з Річки; Іван Тавасічук Горбоватюк — з Годов; Мих. Мицканюк в Беаулці (в Яворові); Никола Кобчук — з Яворова.

Токарі і різьбярі: Іван Юрїїв і Стефан Варзарук — з Брустур; Михайло Готич, Олекса

Іванчук і Якібюк — з Криворівні; Макїв Зуанк Михайлюк, Никола і Дмитро Івасюк, Дмитро Соломїйчук, Юра Джоголюк, Іван Рїжанюк, Юра Козменюк — з Жабя; Олекса Довганюк Тюдєван — з Ферескулї, Михайло Дїдушко — з Перехресного, Марко Шитчук, Василь і Іван Шикерук — з Голов, Василь Пітросанек — з Полянок, Іван Ферканек — зі Стебного.

Конець першого току.

Зміст першого тому.

Перша частина*):

	Стор.
I. Фізикографічний огляд	27
II. Етнологічний „	51
III. Статистичний „	80
IV. Гуцульське село	97
V. Гуцульський оседок	112
VI. Гуцульська церква	141
VII. Гуцульська ноша	146
VIII. Гуцульський харч	166

Друга частина:

	Стор.
IX. Звичайні заняття Гуцулів	173—267
1. <i>Праця в оседку</i>	173
Жорна	174
Робота коло лону і колошнів	175
Робота коло вовни	179
Шиття	181
Олій	189
Копання	192
Орання	192
2. <i>Сінокоси</i>	196
3. <i>Бутини. Сплавачка</i>	201
4. <i>Полонина</i>	212
5. <i>Рибарство</i>	250
6. <i>Стрілецьтво</i>	257
X. Домашній промисел	268—346
1. <i>Лижкарство</i>	275
2. <i>Коритарство</i>	276
3. <i>Боднарство</i>	277

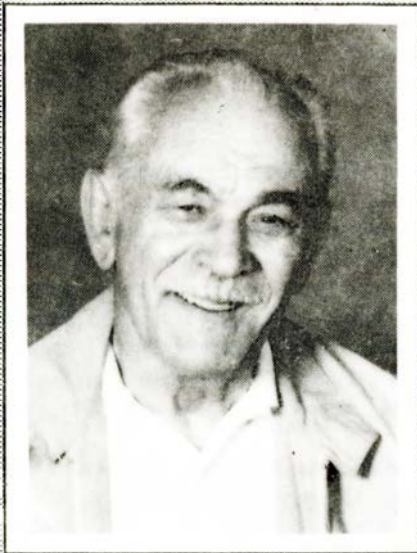
	Стор.
4. <i>Столярство</i>	280
5. <i>Кушнірство</i>	280
6. <i>Ткацтво</i>	282
7. <i>Гончарство</i>	287
8. <i>Мосляництво</i>	300
9. <i>Вироби з ременя</i>	320
10. <i>Різбярство</i>	320

Другий том буде містити:

- В першій часті: 1. Родини.
 2. Весіля.
 3. Сьпіви і пісні.
 4. Музика.
 5. Танець.
 6. Смерть і похорони.

- В другій часті: 1. Церковні обряди.
 2. Космогонія.
 3. Демонологія.
 4. Словарець.

*Щедрої
душі
Танасію
Опарикю
многая
літа!*

Танасій ОПАРИК. Хто він, цей милий, з відкритим лицем і відкритим серцем чоловік. Сьогоднішнє покоління Гуцульщини не знає його зблизка. Але певно цей Танасій Опарик — людина великої душі, щирого серця, великий волелюб і великий патріот своєї рідної Гуцульщини, якщо написав на адресу голови Об'єднаного товариства „Гуцульщина“ Дмитра Ватаманюка ось так:

„В мойому житті я жив оцадно. На старість залишився без дітей, яким міг би, при мойому відході у засвіти, передати своє майно. Живучи в Америці, я завжди любив свій народ, свою квітучу Україну, свою любов Гуцульщину. Я молився за її волю. Мій нарід і моя рідна земля вільні. Тепер хочу прислужитися тобі, мій народе, тобі, моя зелена Гуцульщино, і за свого життя перевидати перші дві частини із п'яти в одну книгу монографії Володимира Шухевича „Гуцульщина“. Нехай і моє ім'я Танасія Опарика прислужиться відродженню духу, культури і звичаїв мого народу. Поможі мені, Боже, це діло здійснити...“

Спасибі тобі, велика Душа українського народу. Ми попросили Танасія Опарика розповісти про себе, про своє життя. І як чисте джерельце, що витікає з-під кутської гори, полилася розповідь.

— Народився я в селі Старі Кути, на долині над Черемошем, 23 лютого 1919 року. Шестиклясову школу закінчив у рідному селі. Директором

школи був Чупрак. Христили мене в горішній греко-католицькій церкві, де священником був о.Д.Скубельський, а катихитом о.Д.Микитюк, який учив нас релігію. Я виростав при мамі, яка дала мені виховання і материнську любов, а також при читальні „Просвіта“ та родині Луканюків: Юркові, Семенові і Нусі. Працював я в тартаках Суркісів у Кутах і в Тюдеві на Паровім на різних позиціях, а в 1940 і 1941 роках — при ладуванні вагонів будівельним матеріалом. В 1942 році було тяжко з пров'янтями. В газеті ми вичитали, що в Ченстохові відкривають слюсарські курси і нас з Кутів, Старих Кутів і з села Слобідка виїхало 18 хлопців на ці курси. До Ченстохови ми прибули аж за шість тижнів, звідки перевезли нас в Берлін на завод Брамвальде Баєрн Флюб Моторе Верке, а за три місяці перевезли нас до Айтенаху Баєрн Моторе Верке. В цій гірській мальовничій місцевості в Тюрінгії працював я до кінця війни в 1945 р., а що Тюрінгію забирали рускі, то я з друзями переїхали в американську зону (Гесен), де ми поселилися в таборі Герсфельд і Герфа, а пізніше в Корнберг, де почалися організувати табори УНРА. З табору Корнберг в 1949 році я виїхав до мого вуйка в Америку.

В Нью-Йорку за допомогою мого односельчанина, не знаючи англійської мови, я шукав за роботою. Спершу чистив бюра, за що мені платили 97 центів на годину. Вже почав заробляти на життя. Згодом я перейшов працювати в будівельну фірму столярем і заробляв 1.50 дол. на годину. На добрих роботах не міг довго втриматися, бо треба було бути членом юнії. А щоби бути членом юнії, треба було бути горожанином Америки, що вимагало прожити в Америці принаймні п'ять літ. Тому я почав ходити до школи і вивчати англійську мову та американську історію. Школу відвідував я двічі в тиждень (Вашінгтон Ервінг Гайскул). У 1955 році я отримав американське горожанство і тоді вступив до юнії та почав заробляти 2.87 дол.на годину. В цей час це були великі гроші. В 1970 році я став форманом (воркінг форман) і так проробив 31 рік на одному підприємстві (Г.Л.Лазар Конструкшен) і за цей час праці отримав 10 разів підвишку в платні. В 1985 році, коли пішов на пенсію, мій заробіток виносив 23.38 дол. на годину. На пенсію пішов на 65-му році життя.

До Гуцульського Товариства вступив у Нью-Йорку в 1962 р., де в той час головував інженер Степаняк, а по його смерті головою став др.Семен Федюк. У 1964 році ми зорганізували Гуцульське Товариство „Верховина“, головою якого був інженер Роман Вергун і це Товариство зі зміною назви існує до цього часу. Зараз головою Об'єднання гуцулів західної діаспори, у яке входить і наше товариство, є Василь Барчук з Канади.

Гуцульська спільнота за океаном, об'єднана товариствами, то є маленька оаза зеленої Гуцульщини, яку ми любимо, яку ніколи не забували, мріяли про її волю і якій кожен хоче сьогодні чимось прислужитися.

Танасій ОПАРИК,
м.Елдред, штат Нью-Йорк (ЗША).

ВОЛОДИМИР ОСИПОВИЧ ШУХЕВИЧ

ГУЦУЛЬЩИНА

Перша і друга частини

Репринтне відтворення тексту 1899 року

Дефекти тексту репринтного відтворення зумовлені
станом оригіналу

Книжка перевидана коштом Танасія Опарика

Видання здійснено Українським об'єднанням товариством "Гуцульщина",
редакцією журналу (видавництва) "Гуцульщина", філією "Гуцульщина" Інституту
українознавства Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Підп. до друку 02.07.97. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Офсетний друк.

Ум. друк. арк. 20,46. Ум. фарбовіщб. 20,46. Тираж 2500 пр. Зам. 1012.

Ціна за домовленістю.

Видавничо-друкарська фірма "ПрутПринт". 285300 Снятин, Шевченка, 31. Тел.
03476/22255, факс 21300.

*Книжку можна замовити у редакції журналу
(видавництва) "Гуцульщина" за адресою:
285280 смт. Верховина Івано-Франківської області,
вул. І. Франка, 107. Телефон 03432/21476.*

Шухевич В. О.

Гуцульщина. Перша і друга частини. Репринтне видання.—
Верховина: Журнал "Гуцульщина", 1997. — 352 с.

Володимир Шухевич у п'ятитомній монографії "Гуцульщина", як ніхто з інших етнографів, які вивчали і продовжують вивчати зараз цей етнографічний регіон України, зумів всесторонньо описати матеріальну і духовну культуру гуцулів. Його праця й досі єдина і неповторна, в якій вперше детально і об'єктивно висвітлено самотутнє життя гуцулів. До неї звертаються українські і зарубіжні вчені, які продовжують вивчати і розвивати тематику. Перевидані перші дві частини монографії стають доступними і безперечно полюбляться широкому колу читачів.

